

FİRƏNGİZ

Firəngiz Heydərpurun xatirələri

Kitabın adı:..... FİRƏNGİZ
Qələmə alan:..... MƏHNƏZ FƏTTƏHİ
Tərcümə edən:..... VÜSƏL HÜSEYNZADƏ
Çap tarixi:.....2020
Çap növbəsi:.....BİRİNCİ
Tiraj:.....1000

«Издательство Полипресс»
Тверь, Комсомольский проспект, дом 19.
Тел.: (4822) 58-19-78, 500-250,

ISBN 128-23-024519-27

“Müdafie dövrünün yazılmamış önəmli hadisələrinin bir qismini bu cəsur və fədakar qadının barəsində yazılmış kitabda görmək mümkündür. Qorxmaz Firəngiz xanım bu kitabda özünün möhkəm və qüdrətli xarakterləri, kəndliyə xas səmimi dili və zərif qadın duyğuları ilə bizimlə danışır, məcburi müharibənin məchul qalmış mühüm bir coğrafiyasını xırdalıqları ilə göstərir. Biz müharibə dövrünün sərhəd kəndləri, onların sakinlərinin başına gələn böyük müsibətlər, qaçqınlıq, aclıq, maddi ziyanlar, xarabalıqlar və əzizlərinin matəmi barədə bu qədər geniş və aydın məlumata malik deyildik, onların işğalçı düşməyə qarşı ilk döyüşə yollanan övladlarının fədakarlığı barəsində də bir şey bilmirdik. Bu qorxmaz qadının düşmənləri öldürməsi və əsir tutması da

müstəsna bir hadisədir, bənzəri həmin zamanlarda yalnız Süsəngirddə baş tutmuşdur.

Firəngiz xanımı uca tutmaq, kitabı qələmə almış xanım Fəttahiyə gözəl, səlis qələmi, müsahibə almaq və xatirə yazmaq istedadına görə çox təşəkkür etmək lazımdır”.

Böyük Rəhbər Ayətullah Seyid Əli Xamenei,
10.02.2018

Sizin şəhərinizdə cəsür müsəlman bir qadın vətəninə müdafiə zamanı düşmən əsgərini əsir tutmağı, işğalçını məhv etməyi bacarmışdır. Bu dəyəri qoruyun.

Böyük Rəhbərin Gilanqərb əhalisi ilə görüşdə çıxışından, oktyabr 2011

Giriş

Kirmanşahın Şirin parkındakı əli baltalı qadın büstünü görəndə həmişə fikirləşirdim ki, kaş bu qəhrəman qadını yaxından görə, onunla söhbətləşə biləydim. Deyirdilər ki, Firəngiz Gilanqərbə yaxın bir kənddə yaşayır, ancaq xatirələrini danışmağa marağ göstərmir. Onun xatirələrini yazmağın çətin olacağını bilsəm də, həmişə bu barədə fikirləşirdim. Kəndin Kirmanşahla ən azı, üç saat yarımliq məsafəsi vardı və yazıçı bir qadın üçün bu yolu gedib-gəlmək heç də asan deyildi.

Nəhayət, bir dostumun vasitəsilə Firəngizin telefon nömrəsini və ünvanını əldə etdim. Həmin dostumla və həyat yoldaşım ilə birgə Gorsefid kəndinə yola düşdük. Firəngizi görməkdən qürur hissi keçirdim. Ucaboy, dik duruşlu idi, böyük əlləri, məhriban qəlbi vardı. Özü büstündən heybətli görünürdü. Doğru deyirdilər, müsahibə vermək istəmirdi, şəklinin çəkilməsini, barəsində film hazırlanmasını sevmirdi. Bu illərdə foto və videosunu o qədər çəkmişdilər ki, yorulmuşdu. Deyirdi ki, bu qədər şəkil və film nə üçündür?

Çətin dövrünü daha da çətinləşmişdi, onu unudanlardan gileylənirdi. Adı kitablara düşmüş, böyük büstü şəhərində ucaldılmış Firəngiz kiçik kəndində min cür problemlə baş-başa buraxılmışdı. O, xatirələrini söyləmək istəmirdi. Deyirdi ki, xatirələri dəfələrlə dediklərindən ibarətdir. Ona həyatının əvvəlindən başlayaraq bütün xatirələrini söyləməyi xahiş edəndə isə gülüb dedi ki, bu, mümkün deyil. Ancaq mənim də uşaqlığımın müharibə ilə və həmin torpaqla bağlı olduğunu biləndə razılaşdı.

Çağalvənd dağı aramızda səmimi münasibətin yaranmasına səbəb oldu. Bu dağ Firəngizin evindən yaxşı görünürdü. Onun həmin dağla bağlı çoxlu xatirələri vardı. Mən də atamdan Çağalvənd barədə çox eşitmişdim. Atam oralarda dörd il düşmənlə vuruşmuşdu. Ağlaya-ağlaya onun Çağalvənd xatirələrini söyləyəndə Firəngizin gözləri yaşardı. Dərdimiz eyni idi. Firəngizlə belə dostlaşdım, tez-tez evinə gedib xatirələrini yazmağa icazə aldım.

Özündən az danışıq, böyük işlərini mühüm saymırdı. Onun xatirələrinin ən xırda detalının da bizə dəyərli olduğunu söyləyəndə gülüb deyirdi: "Mən böyük bir iş görməmişəm. Yerimdə hansı qadın olsaydı, bunu edərdi".

Firəngizi hər dəfə görəndə başa düşürdüm ki, o, yalnız bir düşmən əsgərini öldürən, birini də əsir tutan qadın deyil. O, düşmən öldürməkdən geri qalmayan digər böyük işlər də görmüşdür.

Firəngizlə müsahibə üçün qarşıda uzun yol vardı. Çox vaxt avtomobillə Gilanqərbə üç saat yol gedir, orada maşını dəyişib iyirmi dəqiqədən sonra Gorsefid kəndinə çatırdım. Bəzən üç saat yarım yol gedəndən sonra bilirdim ki, müsahibə mümkün deyil; ya qonağı gəlib, ya da başqa bir işi çıxıb. Sonra əliboş geri qayıtmağa məcbur olurdum. Hər halda, qızı Süheylanın köməyi ilə müsahibələri başa vurduq. Süheyla bir dost kimi mənə kömək edir, anasını lazım olan hər bir mövzuda danışdırma bilirdi. Firəngiz uşaqlığı və izdivacı barədə danışmağı sevmirdi. Lakin ısrar bəhrəsini verdi və o, bütün həyatını bizə söylədi.

Yadımdadır, hava bulanıq olduğuna görə əhaliyə evdə qalmaq tapşırılarda toz-torpaq içində Firəngizi görməyə gedirdim.

Hərdən canıma qorxu düşürdü ki, birdən bu qədər çətinlikdən sonra işi sona çatdırma bilmərəm. Nəhayət, 2011-ci ilin oktyabrında Böyük Rəhbərin bu gilənqərbli xanımın xatirələrinin yazılmasına dair tövsiyəsini eşidib ürəkləndim, iradəm möhkəmləndi. Rəhbərin çıxışından sonra bir çox yazıçılar Firəngizin xatirələrini yazmağa hazır olduqlarını bildirmiş, onunla görüşmüş, ancaq gedəndən sonra bir də geri dönməmişdilər. Vəzifəm bəlli, yolum açıq idi. Firəngizlə müsahibələri bitirəndən sonra onu tanıyanlarla danışdım: ailəsi, yerliləri ilə. Gorsefid və Avəzin kəndlərinə üç il gedib-gələndən sonra Firəngiz və əhali barədə maraqlı və kədərli xatirələr toplusu ərsəyə gəldi.

Həmin əhalinin çoxu müharibə əlilidir; heç bir yerdə qeydiyyatda düşməmiş əlillər. Onlar hələ də minalarla vuruşurlar; uşaqlar minaya düşür, kəndin şəhidlərinə hər gün biri əlavə olunur. Danışmışdıq ki, Firəngizlə müsahibələr bitəndən sonra bir-bir qardaşlarını da görüm. Lakin bu üç ildə hər ikisi cənnətə yola düşdü. Rəhimin vəfatından və Cabbarın şəhadətindən sonra Firəngiz ağır xəstələndi. Bu zaman cənab Sərhənginin sözləri yadıma düşdü. Deyirdi ki, müharibənin yadigarları xatirələri qeyd olunmadan gedirlər. Onda bildim ki, cənab Sərhəngi xatirələrin yazılmasına nə üçün tələsirmiş.

Xatirələrdə qeyd olunmuş məsələlərə dair lazımı sənədlərin mövcud olmadığını biləndən sonra işin daha çətin hissəsi başladı. Yoxsulluq və müharibə Firəngizin uşaqlıq və gəncliyindən heç bir şəkil qoymamışdı. Hətta döyüşçü qardaşlarının da şekli yox idi. Firəngiz deyirdi ki, o zaman bizim bölgənin yoxsul əhalisinin əsas qayğısı uşaqların qarnını doyurmaqdan ibarət idi. Onlar ən vacib imkanlardan məhrum idilər, o ki qala şəkil çəkdirməyə. Müharibə vaxtı da o qədər qaçqınlıq və didərginlik görmüşdülər ki, heç bir yadigar qalmamışdı. Hər halda, sənədlər çətinliklə əldə edildi. Şəhərin müxtəlif məsul şəxslərinə müraciət edəndə də lazımı əməkdaşlığı etmədilər. Bu kitabda göstərilmiş sənədlər daha çox yerli əhalinin köməyi ilə əldə olunmuşdur.

Son müsahibələrin birində mənə gözəl bir hədiyyə verdi. Dağdan gözəl ətirli çödükotu dərmışdi. Bitkini qoxulayıb dəyərlı bir hədiyyə kimi aldım və ona təşəkkür etdim. Xatirələrin gözəl ətri bitkinin ətrinə qarışib məndə həmişəlik yadigar qaldı. Sərt qadın mənə dağdan çödükotu gətirmiş, məni həyatının bütün anlarına buraxmışdı.

Üç ildən sonra xatirələrinin çapa hazır olduğuna sevinirəm. Bu siz, bu da müharibə tarixini qəlbində daşıyan qadının xatirələri. Əsər müharibənin ilk günlərindən sonuna qədərki dövrü əhatə edir. Belə cəsur qadının xatirələrini yazdığımı görə çox şadam.

Mənə Firəngiz barədə yazmaq imkanı yaratdığına görə mehriban Allaha şükür edirəm. Onun mehriban baxışını həmişə üzərimdə hiss etdim. O, yalqız səfərlərin əziyyətini, yorğunluğunu və qorxusunu alıb mənə ümid və iradə verdi.

Həmçinin bu yolda mənə kömək etmiş bütün şəxslərə təşəkkürümü bildirirəm:

Layihəni eşidəndən sonra gözəl "mübarək olsun" cümləsi ilə mənə böyük güc vermiş, heç zaman köməyini əsirgəməmiş böyük ustad cənab Sərhəngiyə!

Mənə Firəngizin ünvanını vermiş xanım Leyla Münfəridiyə və həyat yoldaşına!

Firəngizin mənə böyük kömək etmiş qızı Süheylaya!

Gilanqərb Şəhid Fondunun sədri cənab Salman Həsənpura və fondun əməkdaşı cənab Həsən Begiana!

Gilanqərb İcra Hakimiyyətinin başçısı cənab Fəramərz Əkbəriyə, Qadınlar Şöbəsinin sədri xanım Şeyda Nurbəxşə!

Müqəddəs müdafiə dövründə əziz döyüşçülərdən olmuş və Gilanqərb Şəhid fonduna rəhbərlik etmiş cənab Xudabəxş Həsəniyə!

Gilanqərb Uşaq və Yeniyetmələrin Düşüncə İnkişafı Mərkəzindəki yaxşı həmkarlarıma!

Avəzin, Gorsefid və Gilanqərbın gözəl əhalisinə!

Həmçinin mənə kömək etməyən, arxa çevirən, bununla da məni bu işə daha da qərarlı edən şəxslərə təşəkkür edirəm.

Məhnaz Fətahi

Yay, 2014

Birinci fəsil

Uşaqlıq

Anam həmişə deyirdi: "Sən nə yaman uşaqsan, Firəng! Sən səhv doğulmusan, gərək oğlan olaydın. Heç bir əməlin qızlara bənzəmir. Qız gərək sakit və həyalı, ağır və nazlı olsun..."

Sözünə qulaq asmadığımı görəndə deyirdi: "Firəngiz, kişi deyiblər, qadın deyiblər... Elə eləmə ki, ailə qurmaq üçün heç kim sənə yaxınlaşmasın! Qız gərək ağır olsun".

Anam belə nəsihət verəndə hirslənirdim. Axı mən ağır və nazlı olmaq istəmirdim! Məgər oğlan şalvarı geyinib çobanlıq edəndə nə olardı?! Nə olardı ki, gecələr qaranlıqda qızları qorxudum, özüm də gülüm?! Nə eybi vardı ki, qəbiristan tərəfdə oynayanda oğlanları qorxudum, onlar qaçsınlar, özümsə orada oturub şaqqanaq çəkim?!

İcazə verin həyat hekayəmi əvvəldən danışım. Mən lap əvvəldən dağda olmuşam. Uşaqılıqda imkan tapan kimi dağlara qaçır, asanlıqla Çağalvəndin başına dırmaşırdım. Bu dağı çox sevirdim. Həmişə yamaca

qədər qaçır, cəld dağa çıxırdım. Arxama baxmırdım; istəyirdim ki, hər şey kiçik görünəndən sonra dönüb baxım.

Çağalvənd dağında çox sevdiyim böyük bir daşın üstündə oturur, barmaqlarımın arasından Avəzin kəndimizə baxırdım. Elə böyük bir kəndi iki barmağımın arasına yerləşdirməkdən xoşum gəlirdi.

Bir gün kənddə hamının oyan-buyana gedib-gəldiyini gördüm. Dayılarım və ailələri sevinir, danışdırlar. Dayım qızından nə baş verdiyini soruşdum. Dedi: "Qədəmgah ziyarətinə gedirik".

Sevinib soruşdum: "Biz də gedirik?" Dedi: "Yox!"

Onlarla getmədiyimizi biləndə gözlərim doldu. Sonra öyrəndim ki, bütün qohumlar bir pikap avtomobili tutublar. Kəndimizdə yalnız Fərmanın maşını vardı. O, maşınla gələndə uşaqlarla birgə arxasınca qaçır, başdan-ayağa toz-torpağa bələşirdik. Hamımız maşınla yarışmaq istəyirdik.

Hamı səfərə hazırlaşır. Dəli olmaq üzrəydim. Soruşdum: "Hamınız gedirsiniz?" Dedilər ki, hə.

İmam Həsən (ə) qədəmgahına gədirdilər. Kənddə diləyi olanlar ora gedərdilər. Eşitmişdim ki, İmam Həsən Əsgərinin (ə) keçdiyi yer olduğuna görə oranı ziyarətgaha çevirmişlər.

Evə qaçıb qışqıra-qışqıra dedim: "Dalge,¹ hamı ziyarətə gedir. Biz də gedək?" Anam narahat halda

¹ Kürdcə: Ana.

mənə baxdı, sonra hirslə dedi: "Hamının pulu var, biz necə gedək? Pulumuz hardaydı?!"

Sanki başıma qaynar su tökdülər. Yazıq görkəmimi və yaşlı gözlərimi görüb bir qədər dinmədi, sonra narahat halda sözünə davam etdi: "Rulə,¹ ziyarətə getməyi mən səndən də çox istəyirəm, amma boş əllə nə edə bilərik?! Maşın pulu verməliyik, ya yox?! Yemək hazırlamalıyıq, ya yox?!"

Sonra heç bir söz demədən dönüb getdi. Evin önündə dizlərimi qucaqlayıb oturdum. Sevincək oyan-buyana gedən dayım qızlarına gözücu baxırdım.

Mən də onlarla getmək istəyirdim. Uşaqlar küçələrdə gəzib əl çalır, deyirdilər ki, ziyarətə gedirik. Hamı sevinir, hərə bir iş görürdü. Mənsə hirslənib qəhərdən boğulurdum.

Qısılib oturduğum yerdə atamın gəldiyini gördüm. Yaxınlaşıb soruşdu: "Rulə, nə olub? Niyə belə narahatsan?"

Başıma əlini çəkəndə məni ağlamaq tutdu. Yanımda oturub təəccüblə mənə baxdı. Hıçqıra-hıçqıra dedim: "Kake,² camaat İmam Həsən qədəmgahına gedir. Mən də getmək istəyirəm".

Yerində quruyub qaldı. Əvvəl heç nə demədi, sonra ağzını açıb mızıldaya-mızıldaya dedi: "Qəm eləmə, rulə, bizim Allahımız da böyükdür!"

¹ Kürdcə: Bala, övlad.

² Kürdcə: Qardaş, böyük qardaş.

Qapının önündən tərپənmədim. Gözlərimi bulağa dikib adamların səsinə qulaq asırdım. Öz-özümə deyirdim ki, kaş Fərmanın maşını xarab olaydı, heç kim gedə bilməyəydi!

Orada nə qədər oturduğumu bilmirəm, amma uzaqdan atamın gülə-gülə gəldiyini gördüm. Çatar-çatmaz bərkdən dedi: "Firəng, qaç, paltarlarını geyin, gecikərsən!"

Elə bildim, yuxu görürəm. Haradansa yol pulu tapmışdı. Bilirdim ki, bu pul ona çoxdur, amma qəlbim sınmasın deyə əldə etmişdi. Maşın pulunu Fərmana verdi. Dayıma da bir qədər pul verdi. Anam da bişirdiyi yeməkdən hazırladı. Atam məni ziyarətə göndərdiyinə görə sevinirdi. Yaxşı yadımdadır, gözlərindən yaş süzülürdü. Bilirdim ki, özü də getmək istəyir.

Sevindiyimdən yerə-göyə sığmırdım. Atılıb-düşür, hamıya yaxınlaşıb deyirdim ki, mən də ziyarətə gedirəm.

Yola düşmək zamanı maşının yük hissəsinə qalxıb digərlərinin yanında oturdum. Maşın birinci qrupu aparandan sonra qayıdıb digərlərini aparacaqdı. Atam məni hamıya tapşırırdı. Maşının içindən fərəhlə atama baxır, əl yelləyirdim. O, divarın kənarında dayanıb bizə baxırdı. Yola düşəndə hamı salavat dedi. Sevindiyimdən əməlli-başlı uçmağa qalmışdım.

Yolda ancaq şənlənirdim. Sayımız çox idi, maşının arxasında sıx-sıx oturmuşduq. Uzaqdan ziyarətgahın günbəzini görəndə hamı salavat dedi.

İmam Həsən (ə) qədəmgahı gözəl və səfalı yerdə idi. Ora çəhrayı güllü oleandr ağacları ilə dolu idi, bol sulu, qəşəng bulağı vardı. Qədəmgah bulağın yanında yerləşirdi, hər tərəfi dağlıq idi. Maşından düşən kimi suya yaxınlaşdıq. Dibində gözəl daşlar olan ensiz arxdan axıb-gedirdi. Suyu göz yaşı kimi duru idi.

Əşyaları yerə qoyub ağacların kölgəsində oturduq. Orada hündür xurma ağacları da çox idi. Havası da sərin idi. Sanki cənnətə düşmüşdük. Yaxınlığımızda belə gözəl yerin olduğuna inana bilmirdim.

Qadınlar əşyaları yerbəyer edəndən sonra toplaşib ziyarətə getdik. Ziyarətgahın qəşəng günbəzi vardı. İlk dəfə idi ziyarətə gedirdim. Qadınlar deyirdilər ki, qədəmgahda dəcəllik etmək olmaz, oranın hörmətini saxlamaq lazımdır.

Dayım yoldaşı Gövhər dedi: "Diləklərinizi istəyin. Burda diləklər qəbul olur".

Ürəyimdə min arzum vardı, bilmirdim birinci hansını deyim. Nəhayət, başladım. Tələsik deyə-deyə barmaqlarımı qatlayırdım ki, heç nə yadımdan çıxmasın. Əvvəlcə atam üçün dua etdim. Tez-tez deyirdim: "İlahi! Atamı bütün arzularına çatdır!"

Sonra anamın arzuları üçün dua etdim, sonra da digərlərinin. Diləklərim çox idi.

Qədəmgahın içi ayna ilə işlənmişdi. Hansı tərəfə baxırdımsa, özümü görürdüm və bundan xoşum gəlirdi. Dayım yoldaşı Gövhər dəcəllik etdiyimi görüb yavaşca dedi: "Firəng, bura gəl, sənə bir şey göstərəcəm".

Ona yaxınlaşdım. Divara metal pullar yapışdırmışdılar. Soruşdum ki, bu nədir? Dedi: "Al bu pulu, arzun varsa, divara yapışdır. Əgər düşməsə, deməli, arzun həyata keçəcək".

Pulu yapışdırdım. Yerə düşmədi. Sevindiyimdən qanad çalıb uçmaq istəyirdim. Elə bildim, artıq bütün arzularım həyata keçəcək. Sonra dayım qızları bir-bir pullarını divara yapışdırdılar. Pul yapışanda hamımız sevinirdik.

Qədəmgahdan çıxıb qışqırışa-qışqırışa qaçmağa başladıq. Bir-birimizi isladır, daşla qurbağaları vururduq. Orada çoxlu qurbağa vardı, qurultuları hər yeri götürmüşdü. Sevinirdim. Ömrümdə elə gözəl yer görməmişdim.

Dayım yoldaşı dedi ki, gəlin, balıqqulağı toplayaq. Balıqqulağı suyun dibindəki qumların arasında olurdu. Dayım yoldaşları deyirdilər: "Əlinizi salıb suyun dibindən qum götürün. Əgər əlinizə balıqqulağı keçsə, arzunuz mütləq çin olacaq".

Kürd paltarımın qolunu çırmayıb əlimi suya saldım, gözlərimi yumub çıxardım. Ovcumda balıqqulağına oxşar bir şey vardı. Dayım yoldaşına tərəf uzadıb soruşdum ki, balıqqulağıdır? Dedi: "Yox. Əlini yenə sal

və belə de: "Pəri! Pəri! Anamsan! Pəri! Pəri! Anamsan!"
Mələk kömək edəcək və balıqqulağı tapacaqsan".

Yenə əlimi suya salıb dedim: "Pəri! Pəri! Anamsan!"

Əlimi çıxarıb dayım yoldaşına uzadanda dedi:
"Özüdür ki var!"

Uşaqlara göstərib dedim: "Görün nə qədər balıqqulağı toplamışam!" Uşaqlar gözlərinə inanmırdılar. Əlim balıqqulağı ilə doluydu. Dayanmadan oxuyurdum: "Pəri! Pəri! Anamsan!" Uşaqlar gülüb deyirdilər: "Bu, düzgün deyil! Firəngizin əli böyükdür, bizimki isə balaca".

Gülüb cavab verirdim: "Sizin əliniz də böyük olsun! Görün mən nə qədər toplamışam!"

Bulağın içində uşaqlarla atılıb-düşməyə, rəqs eləməyə başladıq. Dayım tez-tez tapşırırdı ki, ehtiyatlı olaq. Mən də deyirdim: "Xalu,¹ bax!"

İstəyirdim ki, dayım bizə baxıb nə qədər sevindiyimizi görsün. Hamımız gülüb qışqırırdıq.

Həmin gün sanki cənnətə gedib-gəldim. Əşyalarımızı toplayıb qayıtmaq istəyəndə darıxdım. Maşının arxasından İmam Həsən (ə) qədəmgahına baxdım. Sanki yuxu görmüş və artıq oyanmışdım.

Maşında bir neçə dəfə yatıb-oyandım. Bir də gözlərimi açanda hər yer qaranlıq idi. Avəzinə çatmışdıq. Atam məni görən kimi öpdü, əlini əvvəlcə mənim, sonra da öz üzünə çəkdi. Salavatdan sonra dedi: "Rulə, ziyarətin qəbul olsun!"

¹ Kürdcə: Dayı.

Uzun saqqalından göz yaşları süzülürdü. Bir anlığa ona yazığım gəldi. Öz-özümə dedim: "Kaş atam da bizimlə gələydi!"

Həmin gün həyatımın ən xoş günü oldu.

On yaşım vardı. Bir gün evdə işlədiyim yerdə atamın səsi gəldi: "Ya Allah! Ya Allah!" Bildim ki, qonağımız var. Tez anama xəbər verdim. Anam yaylığını səliqəyə salıb həyəətə çıxdı. İki kişi atamla birgə evə girdi. Onları ilk dəfə idi görürdüm. Yavaşca atamdan soruşdum: "Bunlar kimdir?" Gülüb dedi: "Qohumlarımızdır. İndiyədək görməmişən". Soruşdum: "Hansı kənddəndirlər?"

Əlini çox uzaq yerlərə işarə ilə uzadıb dedi: "İraqdan gəlirlər".

Səbəbini bilmirdim, ancaq həmin gün atam mənimlə danışanda gülümsəyirdi. Anam bir toyuq kəsib axşama yemək hazırladı. Qonaqlar gecəyə qədər atamla söhbət etdilər. Yavaşca danışır, hərdən gözucu mənə baxırdılar.

Mən yuxudan oyananda anam süfrəyə yağ, süd və pendir qoyurdu. Samovarın yanında oturub çay süzəndə gözünün yaşı əlinin üstünə düşdü. Narahat halda soruşdum: "Anacan, bir şey olub?"

Fikirləşirdim ki, görəsən, anamın səssiz ağlamasına nə səbəb olub? Cavab verməyib üzünü çevirdiyini görəndə yenə soruşdum: "Bir şey olub?"

Mənə baxmadan dedi: "Rulə, bir şey olmayıb, ancaq dua elə".

Stəkanları önündəki kasada tez-tez fırladır, sonra suya çəkirdi; özü də bir dəfə, iki dəfə yox. Təəccübləndim. Birdən üzünü çevirdi, məni qucaqlayıb bərkdən ağlamağa başladı. Anamı ilk dəfə idi elə görürdüm. O məni nadir hallarda qucaqlayardı. Çox qorxdum. Bildim ki, pis bir hadisə baş verir.

Atam İraqdan gəlmiş Əkbər və Mənsur adlı kişilərlə danışırdı. Maraqlanıb qapının arxasından qulaq asmağa başladım. Atam deyirdi: "Mən bu qızı iki gözüm kimi sevirəm". Kişilərin biri dedi: "Sən arxayın ol. Biz qohumuq, ona yaxşı baxacağıq. Qoy qızın xoşbəxt olsun!"

Atam dedi: "Nə edəcəyimi bilmirəm. Gərək fikirləşim. Onu burda da ərə verə bilərəm".

Kişi öskürüb dedi: "Verə bilərsən. Ancaq qızın həmişə fəhləlik etməli, ona-buna işləməli olacaq. Qoy öz evinin xanımı olsun!"

Atam dinmədi. Kişi sözünə davam etdi: "Firəngizi vermək istədiyimiz oğlan yaxşı gənctir. İraqda olanda nə olar, əsas odur ki, yaxşı adam olsun. Qızının xoşbəxtliyindən ötrü razı ol!"

Atam tez-tez bəhanə gətirirdi. Yerimdə quruyub qalmışdım. Bilmirdim ki, sevinməliyəm, yoxsa narahat olmalı. Toy görmüşdüm, ancaq özümün gəlin olacağımı təsəvvür etməmişdim. Hərdən uşaqlarla gəlin-gəlin də oynayırdıq. Beynimdə min cür fikir

dolaşırdı. Anamın nə üçün narahat olub ağladığını başa düşdüm. Yazıq anam!

Ondan sonra atamla anam danışımağa, mübahisə eləməyə başladılar. Onların gözlərinə görünməyə cürət etmirdim. Gözləyirdim ki, bir nəticəyə gəlsinlər. Bizim camaat arasında izdivac zamanı qızların heç bir rolu olmurdu. Hətta toya qədər oğlanın üzünü də görmür, ərlərinin kim olduğunu toyda bilirdilər.

Küçədə uşaqlarla oynadığım yerdə atam məni çağırıb dedi: "Firəngiz, hazırlaşman lazımdır. Səfərə çıxırıq".

Narahat halda soruşdum: "Hara?"

Öskürüb dedi: "İraqa. Səni orda ərə verəcəm. Hazırlaş, sabah getməliyik".

Birdən anam hıçqırtı ilə ağlamağa başladı. Atam getdi. Yerimdə quruyub qalmışdım. Atam bununla anama bildirmək istəyirdi ki, artıq qərarını verib. Nə etməli olduğumu bilmirdim. Necə də tez! Atama demək istəyirdim ki, hələ uşaqlarla oyunumuz bitməyib. Sabah gəlinciklərimizi bizə toplayıb oynayacaqdıq. Mənim gəlinciyimin adı Qız idi. Ondan sonra da oğlanlarla qaçış yarışımız vardı. Lakin bu sözlərin heç biri ağzımdan çıxmadı.

Həmin gecə gəlinciyimi yanımda uzatdım, ona baxa-baxa yuxuya getdim. Mən hər dəfə oyananda anamın gözləri açıq idi, deyirdi ki, rulə, yat.

O qədər kədərli idi ki, məni də ağlamaq tuturdu. Gözlərini silir, baxışlarını məndən çəkmirdi. Bacı və

qardaşlarım şirin yuxudaydılar. Onlara baxıb öz-özümə düşünürdüm: Yəni onları bir də görməyəcəyəm?!

Səhər çağı anamın üzünü gördüm. Saçı yaylığının altından çıxmışdı. Pərişan idi, üzü qızarmışdı. Ağlaya-ağlaya dedi: "Qalx, Firəngiz! Kül başıma! Qalx!"

Yanına kiçik bir boğça qoymuşdu, əşyalarını yığırdı. Narahat halda dedim: "Ana, mən İraqa getmirəm".

Birdən ağlayıb ucadan dedi: "Allah bələlərini versin! Bilmirəm bizdən nə istəyirlər".

Özünü ələ almağa çalışdı, kövrək səslə dedi: "Firəngiz can, yaxın gəl!"

Gedib yanında oturdum. Anam uzun qəşəng saçaqları olan gözəl bir şalı göstərib dedi: "Bunu sənin toyun üçün almışam. Gəlin çıxanda başına atarsan. Mən orda olmayacam".

Sonra şalı sinəsinin üstünə qoyub qoxuladı, onunla gözlərinin yaşını silib boğçaya qoydu. Toy şalından xoşum gəldi. Uşaqlıq aləmində bir anlığa fikirləşdim ki, gəlin çıxmaq, bu şalı başıma atmaq necə də yaxşıdır! Yəqin, mənə qəşəng qırmızı paltar da tikər, başıma qırmızı kürd ipəyi salarlar.

Atam dedi: "Qalx, Firəng, bir şey ye, gedək".

Şirin çayımı içəndən sonra atam əlimdən tutdu. Əkbərlə Mənsur da hazır idilər. Atam çalışırdı ki, anamın üzünə baxmasın. Əkbər anama dedi: "Narahat olma, vallah, ona öz qızımızdan yaxşı baxacağıq".

Anam çox kövrəldi, birdən ağlamağa başlayıb bərkdən dedi: "Ay müsəlmanlar! Bizim canımızdan nə istəyirsiniz?! Uşağımı niyə məndən alırsız?"

Ağlayıb qışqırırdı. Atam əlimdən tutub dedi: "Firəngiz, gedək".

Bacı və qardaşlarım qapının arxasından baxırdılar. Gəlinciyimi yerə qoydum, onları bir-bir qucaqlayıb öpdüm. Anamı qucaqlayanda az qala özündən gedəcəkdə. Əlini divara söykəyib yavaşca yerə oturdu.

Taxta qapının arxasından bacı və qardaşlarımı görürdüm; ağlayırdılar. Məni də ağlamaq tutdu.

Qapının önünə çoxlu adam toplaşmışdı. Kimə çatdırdımsa, məni öpürdü. Atam qohum kişilərlə öndən gedirdi, əlində kiçik bir çaydan və bir qədər çörək vardı. Anamın verdiyi boğçanı və atamın hər dəfə şəhərə gedəndə apardığı rəngi qaçmış çantanı götürdüm. Dostlarım birlikdə oynamaq üçün küçədə məni gözləyirdilər. Hamısı təəccüblə soruşurdu: "Firəng, hara gedirsən?"

Oğlanların biri dedi: "Sən gəlin köçürsən?" Dedim: "Hə. Anam dedi ki, gəlin olacam. Mənə toy şalı da verdi".

Qızların biri məyus halda dedi: "Daha bizimlə oynamayacaqsan?"

Anam evin yanında idi, dayanmadan qışqırırdı: "Qardaşım ölsün! Qoymaram gedəsən! Səni məndən ayırmaq istəyirlər... Sənsiz ölərəm..."

O qədər yanıqlı ağlayırdı ki, mən də ağladım. Anamın qışqırtısı, "rulə-rulə" səsi hər tərəfi başına almışdı. Uşaqlar narahat halda mənə baxırdılar. Qadınlar anamı dövrəyə alıb deyirdilər: "Ağlama, qızın taleyi belədir. Hər bir qız nəhayət, bir gün ailə qurmalıdır".

Anam qışqırıb deyirdi: "Mən demirəm ki, ailə qurmasın! Deyirəm ki, burda ərə getsin, məndən uzaqlaşmasın".

Atam hələ tərəddüd içində idi; hərdən ağlayır, hərdən fikrə gedirdi. Nə edəcəyini bilmirdi. Axırda qərarını verdi.

Həmin iki qohumla birgə yola düşdük. Onların silahları da vardı. Bir neçə dəfə dönüb anama baxdım. Qadınlar onu dövrəyə almışdılar. O hələ də ağlayıb-sızlayırdı. Ona yazığım gəlirdi. Əsla özüm barədə fikirləşməmişdim. İstəyirdim ki, həm atam razı qalsın, həm anam. Heç nə mənim əlimdə deyildi. Böyüklər mənim yerimə qərar qəbul etməli, mən də onların sözlərini dinləməli idim.

Atam əlimdən tutub dedi: "Arxana baxma. Səni Xaniqinə aparırıq. Orada gəlin çıxacaqsan, xoşbəxt olacaqsan, daha bu qədər işləməyə məcbur olmayacaqsan. Gərək güclü olasan, rulə".

Qəm-kədər içində başımı aşağı saldım. Demək istəyirdim ki, məni aparma, ancaq ürəyim gəlmədi. Narahat olmasın deyə dedim: "Qəm yemə, ata, gedək".

Anamın səsi Çəğəlvənd dağının yaxınlığına qədər qulaqlarımdaydı. Bəlkə də külək səsi idi, dağda əks-səda verirdi. O anlarda hər bir səsi anamın səsinə bənzədirəm. İstəyirdim ki, atamın əlini buraxıb qaça-qaça kəndə qayıdım. Ancaq bilirdim ki, qayıtsam, qəlbi sınar. Buna görə başımı aşağı salıb yerdəki otlarla, palıd qozaları ilə oynamağa başladım ki, atam göz yaşlarımı görməsin.

Bahar idi. Dağ və yamaclar irili-xırdalı gözəl və rəngarəng güllərlə dolmuşdu. Əyilib xırda güllərdən bir dəstə dərib iylədim. Darıxdım. Evimizdə olsaydım, uşaqlarla qanqal yeməyə gedərdim.

Atam bizimlə gedən iki irəqlı kişi ilə danışırdı. Hərdən atamdan önə keçirdim, hərdən də o qədər geri qalırdım ki, dayanıb qışqırırdı: "Firəngiz, geri qalmısan, tez gəl".

Çəğəlvənd tərəfdən gedirdik. İki sutkalıq yolumuz vardı. Yolda atamı görürdüm; hərdən ağlayıb üzünü gizlədirədi. Mən də ağlayırdım, amma atamın görməsini istəmirdim. Tikanlar paltarıma ilişir, yapışib qalırdı. Öz-özümə deyirdim ki, deyəsən, bunlar da getməyimi istəmirlər.

Atam günortaya yaxın bir yerdə dedi ki, dayanıb istirahət edək. Çaydanı bulaq suyu ilə doldurdular, atam ocaq qaladı. Mən də kömək etdim. Çaydanı ocağın üstünə qoydum, qaynayanda çay dəmlədim. Atam stəkanlara qənd saldı. Çubuqla çayımı qarışdıraraq qarışdırma fikrə getdim. Birdən atamın səsinə diksindim:

– Firəngiz, cəld ol!

Bildim ki, dərin fikrə qərq olmuşam, diqqətim tamam yayınıb. Şirin çayla çörək yedik. Çantamı yanıma qoymuşdum. Yavaş-yavaş başa düşürdüm ki, məni hara aparırlar və nə baş verəcək. Öz-özümə deyirdim: "İlahi! Elə et ki, atam peşman olsun, geri qayıdaq". Atam isə heç mənə baxmırdı.

Yenidən yola düşdük. Yorulmuşdum, tez çatmaq istəyirdim. Hava qaralanda daşların arxasında bir yer tapıb yenə hərəməz bir qədər yuxa yedik. Atam dedi: "Yataq, səhər tezdən yolumuza davam edərik".

Çantamı başımın altına qoyub göydəki ulduzlara baxmağa başladım. Anamın qəşəng qırmızı yorğanı yadıma düşdü. Ondan ötrü darıxdım. Anam həmişə deyirdi ki, hər bir insanın göydə bir ulduzu var. Anamla mənim ulduzum bir-birinə yaxın idi. Gecələr onlara baxırdıq. Həmin gecə də öz ulduzuma baxdım. Hələ də anamın ulduzunun yanında idi. Birdən ürəyimə pis fikir gəldi, gözlərimdən yaş axdı, ulduzumun işığı azaldı və mən yuxuya getdim.

Səhər çağı dağda çay hazırladıq. Soyuqdan əsirdim. Atam bir anlığa qərubsəyibmiş kimi, məni qucaqladı. Ona yapışdım. Bədəninin tər qoxusu mənə kəndi xatırladırdı. Öz-özümə dedim: "Kaş dağlarda azıb evimizə qayıdaydıq! Kaş yolu itirəydik, İraqa getmək yerinə öz kəndimizə gedəydik!"

Yenidən yola düşdük. Ömrümdə ilk dəfə idi o qədər yol gedirdim. Dağ-dərələr bir-birinin ardınca

düzülmüşdü, bitmək bilmirdi. Axşama qədər dayanmadan getdik. Ümidim vardı ki, hava qaralanda bir yerdə dayanıb istirahət edəcəyik. Həddən artıq yorulmuşdum.

Ancaq heç kim dayanmadı. Hava qaralandan sonra ehtiyatla yolumuza davam etdik. Yolda Əkbər dedi: "Hamınız ehtiyatlı olun. Sərhədçilər bizi görə bilərlər. Gərək diqqətimizi toplayaq".

Bildim ki, təhlükəli yerə çatmışıq. Nəfəsimi saxlayıb yavaşca yeriməyə çalışdım. Atam və iki qohumumuz kimi əyilə-əyilə gedirdim. Qaranlıqda oyan-buyana baxır, atəş açılacağından qorxurdum. Atam əlimdən bərk tutmuşdu. Çantam kişilərin birindəydi.

Bir qədər gedəndən sonra böyük bir daşın arxasında oturduq. Əkbər dedi ki, daha arxayın ola bilərsiniz.

Bir qədər istirahət edəndən sonra gülümsəyib əlavə etdi: "İraqa xoş gəldiniz!"

Bunu eşidəndən sonra darıxmağa başladım. Qaranlıqda ona baxıb üz-gözümü turşutdum. Fikirləşirdim ki, bütün bu narahatlığımıza səbəb olan odur. Yavaşca atama dedim: "Ata, qayıdaq kəndə. Mən buranı sevmirəm".

Atam bir dünya qəhərlə dedi: "Rulə, Firəngiz, getdiyimiz yer kəndimizdən min dəfə yaxşı yerdir. Qalx, qızım, qalx!"

Çalışdım ki, bir söz deməyim. Mənası yox idi. Taleyim öz əlimdə deyildi.

Yenidən yola düşdük. Ondan sonra kəndlərdən keçirdik. Sərhədin o tərəfindəki kəndlərin əhalisi kürd idi, bizimlə işləri yox idi. Hətta bizə su və çörək də verirdilər. Əlvan paltarlar geyinmişdilər, onlara baxanda ürəyim açılırdı.

Kəndlərdən keçəndə öz kəndimiz yadıma düşdü; anam, bacım, qardaşlarım, dostlarım, hətta keçim.

Yolumuza davam etdik. Bir qədər sonra uzaqdan işıqların işartısını gördüm. Gecənin yarısına az qalırdı. Yorulmuşdum, yuxum gəlirdi.

Bir şəhərə daxil olduq. Sonralar bildim ki, Xaniqin şəhəridir. Hər şey mənə maraqlı idi. Ağzım açıq qalmışdı. Bir dünya təəccüblə o tərəf-bu tərəfə baxırdım. Hər yer gözəl görünürdü. Ayaqlarım isə yorğunluqdan sınmaq üzrə idi. Dua edirdim ki, tez çataq. Bir neçə küçədən keçəndən sonra Əkbər dedi: "Çatdıq. Bura bizim evimizdir".

Hamımız yorğun idik. Əkbərin arvadı gülərlə qapını açdı. Gənc qadın idi, əyninə gözəl kürd paltarı geyinmişdi. Qucağında kiçik oğlu da vardı. Oğlan bizi görəndə gülüb atasına əl yellədi. Evə girdik. Uşaq atasının qucağına atıldı. Qadın bizə qulluq etməyə başladı. Uşağın adı İbrahim idi. Oturandan sonra tez-tez mənim dövrəmə fırlanırdı. Onu görəndə bacı-qardaşlarımı xatırladım. Gözlərim yaşarırdı, nə edirdimsə, qəhərimi gizlədə bilmirdim. Bir qədər İbrahimplə oynayıb danışdım. Dili bizdən bir qədər fərqli idi.

Əl-üzümüzü yuyub süfrə başında oturduq. Güclə bir şey yeyə bildim. Yuxum gəlirdi. Yeməkdən sonra yatdıq. Elə yatdım ki, səhərədək heç bir tərəfə dönmədim.

Səhər yuxudan oyanandan sonra atamla öz paltarlarımı bir ləyənə töküüb yumağa başladım. Paltarlarımız çirklənib toz-torpağa bulaşmış, tikanla dolmuşdu. Xüsusən də mənim paltarlarım uzun olduğuna görə ətəyinə xırda tikanlar yapışmışdı. Tikanları bir-bir qoparıb baxır, öz-özümə deyirdim ki, bunlar bəlkə də öz kəndimizin tikanlarıdır, tək qalmayım deyə Avəzindən bura qədər mənimlə gəliblər. Məni yenə ağlamaq tutdu.

Bir-iki gün qohumumuzgildə qaldıq. Bu müddətdə atam bir-iki dəfə Əkbər və Mənsurla harasa gedib-qayıtdı. Əkbər tez-tez atama deyirdi ki, bir günə gəlib Firəngizin kəbinini kəsəcəklər.

Qohumlar gəlini görmək üçün gəlib-gedirdilər. Öz-özümə deyirdim: "Firəngiz, doğrudan da gəlin olursan!"

Əsla sevinmirdim. "Gəlin" sözünün mənasını təzə anlamağa başlayan biri niyə sevinməli idi ki?! Öz kəndimdə, vətənimdə yaşamayandan sonra gəlinliyin nə mənası vardı?! Orada hamı mənə yad idi. Yalnız atam yanımdaydı. Sonra fikirləşdim ki, toydan sonra atam da qayıdacaq, onda nə edəcəyəm. Gəlin olacağımı düşünərək sevinməyə çalışdım. Öz-özümə deyirdim:

"Firəngiz, başına qırmızı tül atacaqsan, yaxşı həyat yoldaşın olacaq, uşaqlar şənlənib sənə əl çalacaqlar".

Toyumu təsəvvür edib sevinməyə çalışırdım, ancaq özümə gələndə görürdüm ki, bütün üzüm islanıb. Əlimdə deyildi. Çağalvənd dağını birnəfəsə çıxan, gecələr qaranlıqda dayanıb oğlanları qorxudan Firəngiz tək-tənha, kimsəsiz qalacaqdı.

Atam hər dəfə məni görəndə başını aşağı salıb fikrə gedirdi. Vəziyyətini başa düşürdüm. İstəyirdi ki, daha fəhləlik etməyim. Bununla məni xoşbəxt edəcəyini sanırdı. Onu belə görəndə yazığım gəlir, deyirdim: "Ata, narahat olma. Bax, mən də narahat deyiləm".

Sonra zorla gülüb özümü şən göstərməyə çalışırdım. Ancaq atam hər dəfə bu sözlərimi eşidəndə ağlayırdı. Bir dəfə ağlayıb hıçqıra-hıçqıra dedi: "Firəng, istəyirəm ki, xoşbəxt olasan, çətinlik çəkməyəsən. Səni bura gətirmişəm ki, o qədər yükdən, çətinlikdən qurtulasan".

Axşam Əkbər sevincək atama dedi: "Artıq hazırlaşmalıyıq. Sabah çatacaqlar. İnşallah Firəngizin kəbinini kəsdirəcəyik".

Atam başını yelləyib dedi: "İnşallah. Mən də kəbindən sonra qayıdaram".

Halım pisləşdi. Yavaş-yavaş başıma nə gələcəyini anlayırdım. Atamı düşünməşəydim, gecə ikən yola düşüb kəndimizə qayıdardım.

Həmin gecə hamı bəyi gözləyirdi, cəmi 10 yaşlı iranlı Firəngiz də bir nəfərin İraqın Xaniqin şəhərinə

gəlib onunla ailə quracağını. Gəlişimizdən bir gün öncə kənd qızları ilə danışmışdıq ki, bizim evimizin yanında gəlincik oynayaq. İndi isə bilirdim ki, daha İrandakı heç bir qohumumu görməyəcəyəm. Həmin gecə onları düşünməyə, hər birinin üzünü yaxşı-yaxşı yadda saxlamağa çalışdım.

Ağlaya-ağlaya yatmışdım. Birdən qapının səsi hamını yuxudan oyatdı. Bir nəfər qışqırır, qapını dəli kimi döyürdü. Səsi tanış gəlirdi. Nə baş verdiyini bilmək üçün atama baxdım. Rəngi qaçmışdı. Həyətdən at kişnərtisinin səsi gəlirdi.

Ev yiyəsi tüfəngini götürüb həyəətə çıxdı. Qapını açmadı, arxasından soruşdu: "Kimsən? Nə istəyirsən?"

Qalın bir səs dilləndi: "Mən Qurginəm, Qurgin xan. Nə qədər ki qapını sındırmamışam, aç!"

Təəccübdən yerimdə quruyub qaldım. Qurgin xan atamın əmisi oğlu idi. Bir anlığa fikirləşdim ki, burada nə edir, nə üçün gəlib, nə istəyir...

Ev yiyəsi qapını açandan sonra Qurgin xan at belində həyəətə girdi. Hamı onu qarşıladi. Ev yiyəsi onun atdan enməsinə kömək etdi və dərhal atını bağladı. Qurgin xan paltarlarını silkələyib içəri girdi. Atam onunla görüşmək istəyəndə qızarmış gözləri ilə üz-gözünü turşudub ucadan dedi: "Nə üzlə mənə əl uzadırsan?! Mənim sənə sözüm yoxdur!"

Sonra əlini üz-başına çəkib dedi: "Firəngizi aparmağa gəlmişəm".

Atam təəccüblə soruşdu: "Firəngizi aparmağa?!"

Qurgin xan yaxınlaşıb atamın yaxasından tutdu. Evdəkilər araya girincə onun üzünə bir-iki möhkəm sillə vura bildi. Qorxudan ağlamağa başladım, Qurgin xanın əlindən tutub dedim ki, atamı vurma.

Qurgin xan ağladığımı görüb bir qədər sakitləşdi, yerə oturub divara söykəndi, atamla danışmağa başladı. Atam otağın digər tərəfində oturub başını aşağı salmışdı. Qurgin xan hər cümləsindən sonra əlini atama uzadıb təkrarlayırdı: "Utanmırsan, qızını yad yerdə ərə vermək istəyirsən?! Bəlkə ona verməyə çörəyin yoxdur?! Bəlkə xərcini çəkə bilmirsən?! Firəngizi özümlə aparacam, xərcini də özüm verəcəm. Amma öz torpağımızda, öz evimizdə qalacaq. Firəngiz bizimdir, özgələrin deyil. Bizim namusumuzu iraqlıya vermək istəyirsən, kişi?!"

Atam başını aşağı salıb lal-dinməz qulaq asırdı. Qurgin xan çayını başına çəkdi, nəfəsini dərib yenidən qışqırmağa başladı.

Qohumlar onu sakitləşdirməyə çalışırdılar, ancaq nə edirdilərsə, faydası olmurdu. Onu qaldırıb başqa bir otağa apardılar. Əkbər dedi: "Hələlik istirahət elə, sonra danışarıq".

Ancaq Qurgin xan bir azdan qızarmış gözlərlə bizim otağımıza qayıdıb hirslə dedi: "Firəngiz, əşyalarını topla, gedirik!"

Atam o vaxta qədər sakit qalmışdı, ancaq birdən qışqırdı: "Mən onu özünə görə bura gətirmişəm. Firəngizi alacaq adam çox yaxşı və varlı adamdır.

Firəngiz burda xoşbəxt olacaq. Mən atasıyam, ixtiyar sahibi də mənəm..."

Qurgin xan atamın sözünü kəsib qışqırdı: "Sən Allaha inanmırsan! Əgər inansaydın, qızını yad ölkəyə verməzdin. Sən müsəlmansan?! Qızına verməyə çörəyin yoxdur?! Mən də əmisiyəm, Firəngizi qaytaracam, heç kim də önümü kəsə bilməz. Firəngiz bizim qızımızdır, iraqlıların yox".

Əsəbdən üzü qızarmışdı, səsi titrəyirdi. Üzünü mənə tutub dedi: "Cəld ol, Firəngiz, qalx!"

Qohumlar onu saxlamağa çalışdılar, dedilər ki, bu gecəni qal. Bir yolla onu sakitləşdirmək istəyir, ancaq bacarmırdılar. Qurgin xan elə qışqırırdı ki, heç kim qarşısında dayana bilmirdi.

Qurgin xanın səsindən bütün bədənim əsirdi. O, hamının gözü önündə məni qaldırıb ata mindirdi. Özü də mindi. Narahat halda və qəzəblə dedi: "Kim qarşıma çıxsə, özünü ölmüş bilsin!"

Danışa-danışa belindəki silahını göstərirdi. Yola düşəndə mənə dedi: "Məndən bərk tut. Evimizə qayıdırıq".

Əllərimi Qurgin xanın belinə çənbərlədim və at yola düşdü. Ürəyim bərk döyünürdü. Atama yazığım gəlirdi. Lal-dinməz dayanıb bizə baxırdı. Bilirdim ki, Qurgin xanın sözünün üstünə söz deyə bilməz. Qurgin xan atını Xaniqinin qaranlıq küçələrində çapmağa başladı. Mən at belində çox yellənirdim, amma

möhkəm oturub Qurgin xana yapışmışdım. Qayıtdığıma görə sevinirdim.

Yolda Qurgin xana yaxşı baxdım. Ürəkli adam idi; qeyrətli, qorxmaz, güclü və enlikürək. Sanki yollar, çöllər də ondan qorxurdu. Atamın əmisi oğlu idi, özünün altı uşağı vardı.

Yolda mənimlə çox danışdı. Qız və oğlanlarından danışib deyirdi ki, onları dünyaya dəyişməyəm. Mənə deyirdi: "Firəngiz, sən də öz uşağım kimsən, gərək zirək olasan; atan səni yenə İraqa gətirmək istəsə, de ki, getmirəm və bir yolla mənə xəbər göndər".

Məni Xaniqinə apardıqlarını haradan öyrəndiyini bilmirdim. Nəhayət, özü dilləndi:

- Anan bizə gəlmişdi. Məndən xahiş etdi ki, səni geri qaytarım. Yazıq qəm-kədərdən dəli olmaq üzrədir. O qədər and verdi ki, dözməyib yola düşdüm.

Hava işıqlaşandan sonra atı saxladı, üzünü mənə tutub dedi: "Yorulmamısan, qızım? İstəyirsən burda bir saat qalaq?"

Başımı yelləyib dedim: "Yox, gedək, yorulmamışam".

Hətta bir an da gecikmək istəmirdim. Qorxurdum ki, birdən ardımızca gəlib məni Xaniqinə qaytararlar. Tez-tez arxaya baxırdım. Tək istəyim o torpaqdan qaçmaq idi.

Piyada getdiyimiz yolu atla qayıtdıq. Heç yerdə dayanmadıq. Yolda kənd qadınlarından çörək alıb mənə verdi. Bir yerdə də dedi: "Bura təhlükəlidir,

gərək sakitcə keçək. İraqlı əsgərlər bizi görsələr, tutarlar".

Oradan keçəndən sonra dayandıq. Qurgin xan gülümsəyib dedi: "Artıq öz torpaqlarımızdayıq. Arxayın ol, Firəngiz, daha heç kim bizi saxlaya bilməz".

Bəzi yerlərdə atı o qədər bərk çapırdı ki, qorxurdum. İki günlük yolu Qurgin xanla bir günə qayıtdıq. Yolda yadıma düşdü ki, toy şalımı orada unutmuşam. Əvvəl narahat oldum, sonra kəndə yaxınlaşdığımızı düşünüb sevindim. Yenidən kəndimizi və dostlarımızı görəcəyimə inana bilmirdim. Çağalvənd dağı, sonra da Avəzin kəndini görəndə elə bildim, cənnətə gəlmişəm.

Kəndin qadınları uzaqdan bizi görüb qışqırdılar: "Firəng... Firəng qayıtdı".

Kişi, qadın və uşaqlar uzaqdan mənə əl yelləyirdilər. Hamı bizə doğru qaçırdı. Anamı gördüm, tələsik evdən çıxırdı. Bacı və qardaşlarım onu dövrəyə almışdılar. Anam əllərini göyə uzatdı, sevindiyyindən qışqırıb ağlamağa başladı. Bir neçə addım irəlilədi, bir-birimizə çatanda yerə oturub səcdə etdi.

Qurgin xan atdan enib, məni də yerə qoydu. Anam ağlayırdı. Qurgin xan qalib görkəm alıb anama dedi: "Al, bu da qızın!"

Anam ayağa qalxıb Qurgin xanın əlini öpdü, sonra məni qucaqladı. Məni heç vaxt elə bərk qucaqlamamışdı. Ağlayıb "rulə-rulə" deyirdi.

Camaat həm ağlayır, həm də gülürdü. Qurğın xan bizi dövrəyə almış adamlara hirsələnib dedi: "Bəsdir ağladız! Sevinmək yerinə ağlayırsız! Sevinin. Firəngiz qayıdıb, daha heç yerə getməyəcək. Əgər bir də kimsə Firəngizi İraqa aparmaq istəsə, Allahın allahlığına and olsun, onu öldürəcəm!"

Anamla və camaatla birgə evə girdik. Anam camaata qulluq etməyə başladı. Evimiz dolmuşdu, camaat gəlib-gedirdi. Dostlarım məni dövrəyə alıb sevincək soruşurdular: "Firəngiz, toy eləmədin?"

Mən də gülə-gülə cavab verirdim: "Yox, gəlmişəm İranda toy edim!"

Qurğın xan anamı narahat görüb tez-tez deyirdi: "Daha narahat olma, uşağın qayıtdı. Şən ol!"

Nəhayət, anam gülüb dedi: "Şərt olsun: Firəngizi istəyən birinci adama "yox" deməyəcəm; hətta yoxsul bir çoban olsa da. Ondan heç nə istəməyəcəm, uşağımın yanımda olacağına şükür əlaməti olaraq, çətin şərtlər qoymayacam".

Qurğın xan gülüb dedi: "Xoş o adamın halına ki, ondan südpulu, başlıq və mehr istəməyəcəksən!"

Anam məni tez-tez qucaqlayıb öpür, soruşurdu: "Firəngiz, nə oldu? Nə etdiniz? Atan nə dedi?"

Bütün səfər macərələrini ona danışdım. Anam deyirdi ki, neçə gündür heç nə yemir, ancaq ağlayırmış. Deməyə ehtiyac yox idi, bu, gözlərindən də bəlli olurdu.

Qurgin xan bir-iki gün bizdə qaldı. Anama və qohumlara demişdi ki, əmim oğlu qayıdana qədər gözləyəcək, onunla danışacağam. Anam qorxurdu ki, atam qayıdandan sonra hirslənib onunla dalaşar.

Bir-iki gündən sonra atam da qayıtdı. Uşaqlar qışqıra-qışqıra onun gəlişini xəbər verdilər. Atam evə gələndən sonra Qurgin xan yenə onunla dalaşdı, bir-biri ilə tutaşdılar. Atam bir qədər deyindən sonra başqa otağa keçdi.

Anam atama yemək və su apardı, onunla bir qədər danışdı. Anam demişdi ki, vallah, Firəngiz burada daha xoşbəxt olar. Demişdi ki, Firəngizə gələn ilk elçiyə yox deməyəcəyəm, kim olursa-olsun, ancaq iranlı olsun və yaxınlığımızda qalsın.

Atam axşam sakitləşmişdi. Kənd camaatı gəlib atamla oturdu. Hərə bir söz deyir, hamı onu sakitləşdirmək istəyirdi.

Qurgin xan səhər çağı çörəyini yeyib, çayını içəndən sonra anamla atama dedi: "Uşaqlarım məni gözləyirlər. Çoxdandır evdən çıxmışam. Mən gedirəm, özünüzdən və Firəngizdən muğayat olun".

Atam başını aşağı salıb Qurgin xanın atının yüyənini tutdu və yavaşca dedi: "Vallah, özüm də razı deyildim. Sağ ol ki, Firəngizi qaytardın. Mənə nə desən, haqlısan. Günah mənimdir. Nə yaxşı ki mənimlə dalaşıb Firəngizi qaytardın. Məni vurduğuna görə də Allah xeyrini versin!"

Sonra ağlamağa başladı. Qurgin xan atamı qucaqlayıb başını öz başına yapışdırdı və dedi: "Hörmətsizlik etdimsə, bağışla. Sən mənim əziz əmim oğlusan!"

Qurgin xanı ötürməyə gələnlərin hamısı ağladı. O, atama dedi: "Kişi, Firəngiz bizim qızımızdır, gərək öz ölkəmizdə qalsın. Ondan muğayat ol!"

Qurgin xan atına mindi, bizimlə sağollaşdı. Hamı ona əl yellədi. Biz uşaqlar onun ardınca qaçdıq. Əsas yolun yaxınlığında dayandı. Mən çatandan sonra atın üstündən dedi: "Firəngiz, Allah amanında! Özündən muğayat ol!"

Bunu deyib bizdən uzaqlaşdı. Ona xilaskar mələyim kimi baxırdım; at belində külək kimi gedən adam!

İkinci fəsil

Yoxsul həyat

Gilanqərbdən Qəsri-Şirinə doğru təxminən 20 km gedəndən sonra Gorsefid kəndinə çatırsan. Gorsefidin torpağı ağıdır. Bəlkə də buna görə ona Gorsefid, yəni ağ məzar deyiblər. Gorsefiddən təxminən 2 km aralıda Avəzin yerləşir, mənim dünyaya gəldiyim kənd.

Kəndimin hər tərəfi dağ və təpələrdən ibarətdir, geniş düzlərlə, palıd ağacları ilə doludur. Mən 1961-ci ildə bu kənddə doğulmuşam. Kəlhür tayfasından bir kürdəm. Xatırladığım qədərincə, dağ, daş, düzənlik və palıd ağacları görmüşəm.

Gilanqərbdə çoxlu tayfalar yaşayır. Hər ailə bu tayfaların birinə mənsubdur. Orada özünü təqdim edən adam tayfasının adını söyləməlidir. Kəlhür elinin otuz iki tayfası var. Anam Gilanqərb tayfalarından olan Siyahçaladan, atam da Əlirzavəndi tayfasındandır. Onların hər ikisi Kəlhür tayfalarından sayılır.

Anam deyirdi ki, Kəlhür - Günəş və ceyran kimi deməkdir. Ceyran daş-qayalardan yaxşı qalxır.

Kəlhürlülər də dağ-daşa elə çıxırlar. Buna görə qədimdən onlara Kəlhür deyiblər.

Anam bəzən zarafata deyirdi: "Uşaqlıqda çox sakit idin, ancaq birdən-birə fəallaşdın. İndi isə bir canavara dönmüsən, Firəngiz!"

İsti iqlimli bir kənddə bulağın olması böyük nemətdir. Bizdə bu nemət vardı. Avəzin bulağı əhalinin gözünün işığı idi. Bulağın yolunda ağaclar, yaşıllıqlar bitmişdi. Biz uşaqlar bulağı sevirdik. Bulaq başında gəzir, oynayır, çimir, gülüşür, bir-birimizi isladırıdık.

Bütün kənd əhalisi böyük bir ailə kimi idi. Aramızda mən-sən yox idi, bacı-qardaş kimi idik. Əhalinin bəzisi varlı idi, bəzisi kasıb. Kasıblar çoxluq təşkil edirdi. Varlıların çoxlu torpaqları vardı. Biz kasıblar onlara işləyirdik. Kasıblığı paltarlardan, ev əşyalarından və xörəklərdən bilmək olurdu. Bəzən bir evin ocağı tüstülənəndə ağzımızın suyu axırdı. Anam tez bizə çörəklə ayran və ya qatıq verirdi ki, qonşumuzun nə bişirdiyi, nə yediyi yadımızdan çıxsın.

Bölgəmiz isti yerdir, yayı sərt olur. Əhali ya əkinçilik, ya maldarlıq, ya da fəhləlik edir. Onda camaatın əyləncəsi bu idi ki, gecələr bir yerə toplaşib qaranlıqda, ya da ocaq ətrafında səhərədək söhbət etsinlər. Kişilər bir yerə toplaşib çay içir, dastanlar, lətifələr söyləyirdilər.

Avəzində evləri çiy kərpicdən və palçıqdan tikirdilər. Özümüz çörək bişirir, yemək hazırlayır,

gündüzlər işləyirdik. Axşam düşəndə camaat yemək yeyir, lampa və ya fanus ətrafında otururdu.

Biz üç bacı, altı qardaş idik. Mən çox balaca olanda Qəyyum adlı bir qardaşım ölmüş, üç bacı, beş qardaş qalmışdıq. Qardaşlarımın adı Rəhim, İbrahim, Cümə, Səttar və Cabbar, bacılarımın adı da Leyla və Sima idi.

Onda uşaqlara doğum şəhadətnaməsini çox gec alırdılar. Bəzən beşyaşlı uşaqların belə şəhadətnaməsi olmurdu. Buna görə bacı-qardaşlarımın pasportdakı yaşları əsl yaşlarından fərqlənir. Lakin bildiyim qədərincə, Rəhim 1959, İbrahim 1963, Cümə 1967, Leyla 1968, Səttar 1970, əkiz olan Cabbarla Sima da 1974-cü il təvəllüdürlər.

O zaman uşaqlara doğum şəhadətnaməsini bəzən əmi və dayılar alırdılar. Mənə də kimliyi dayım alıb, öz soyadını yazdırmış və mən Heydərpur olmuşdum. Digər bacı və qardaşlarım da Heydərpur oldular, ancaq Sima ilə Cabbarın soyadı atamkı kimi Səlimməniş oldu.

Mən böyük ailəmizin ikinci övladıyam. Uşaq olanda həmişə fikir verirdim ki, bacı və qardaşlarımı heç kim incitməsin. Onlara ana kimi baxır, bütün işlərini görür, böyük bacıları olduğuma görə hamısının əziyyətini çəkirdim.

Atamı sevirdim. O, uşaqların hamısından çox mənə qarşı mehriban idi. Həmişə mənə deyirdi: "Sən mənim dayağımсан!"

O mənə öz qardaşı kimi bilirdi. Bu səbəbdən oğlan kimi olmuşdum. Atam kürd paltarı geyinib başına dəsmal bağlayır, saçqları gözlərinin üstünə düşürdü. Mən atama "kakə" deyirdim. Kakə kürdcə böyük qardaş deməkdir. Onu belə çağırmağa alışmışdım. O da mənə havpoşt, yəni dayaq deyəndə onun qardaşı kimi olduğuma inanırdım.

Atamın uzun ağ saqqalı onun üzünü daha ağ göstərirdi. Ona baxanda həzz alırdım. Həmişə ağ köynək geyinirdi, sanki üzündən nur yağırdı. Üzünə ülgüc vurmazdı, deyirdi ki, haramdır. Bəzən saqqalını qısalda əlimi çənəmin altına qoyub qarşısında otururdum. Əlinə kiçik bir ayna götürüb qayçıyı yavaşca saqqalının ətrafında fırladırdı, mən də ağzıaçıq ona baxırdım. Xoşum gəlirdi ki, atamla üzbəüz dayanım, mənə fikir verməsin və mən ona yaxşı baxa bilim. Atam bir gözü ilə aynaya, bir gözü ilə mənə baxıb deyirdi: "Əzizimsən!"

Bu sözü o qədər sevirdim ki, istəyirdim gündə min dəfə desin.

O vaxt uşaqlar dalaşanda, ya da kiməsə sataşmaq istəyəndə mənə aparırdılar. Rəftarım sərt və oğlansayağı idi. Ürəyimdə qorxu yox idi. Uşaqların nədənsə qorxduqlarını görəndə mənə gülmək tuturdu.

Evimizin yanında məzarlıq vardı. Hərdən onun yanında oynayırdıq. Uşaqlar qorxurdular, mənə qorxmur, onları məzarlığa aparırdım. Saatlarla orada

oturub böyüklərdən eşitdiklərimi onlara danışmışdım. Uşaqlar qorxanda onları ələ salmışdım.

Bir gün məzarlığa oynamağa gedəndə uzaqdan torpaqdan çıxmış bir kəllə sümüyünü gördüm. Oğlanları qorxutmaqdan xoşum gəlirdi. Dedim: "Uşaqlar, dönməyin, arxanızda bir ölü var. Kim dönsə, onu yeyəcək!"

Uşaqlar vahimə içində mənə baxır, qorxudan ölürdülər. Sonra deyəsən, sözümə inanmadılar, dönüb arxalarına baxdılar. Kəllə sümüyünü görüb bir anlığa yerlərində qurudular və qışqırmağa başladılar. Bir-birinin arxasında gizlənməyə çalışdılar. Oğlanların birinin dili tutuldu, əsməyə başladı. Deyəsən, onu pis qorxutmuşdum. Düşündüm ki, birdən özündən gedər. Tez qışkırdım: "Bir şey deyil, uşaqlar, bu, sadəcə, bir ölünün baş sümüyüdür!"

Onları nə qədər sakitləşdirməyə çalışsam da, faydası olmadı. Tez oradan uzaqlaşdıq. Uşaqlar məni soyuqqanlı görüb dedilər: "Sən qorxmursan?" Dedim: "Yox. Nədən qorxmaliyam?! Bir sümük nə edə bilər ki?!"

Uşaqların biri dedi: "Bu gecə yuxuna girib səni özü ilə aparar".

Mən də dedim: "Elə bilirsən, qorxacam? İstəyirsən gecə gəlib burda oturum?"

Uşaqlar mənim sözlərimi eşidib daha da qorxdular.

Həmin gecə rahat yatdım. Oyanandan sonra uşaqların yanına getdim. Bildim ki, bəziləri gecə

yerlərini isladılar. Oğlanların biri səhərə qədər döşəyini küləyə verirmiş ki, nə etdiyini anası bilməsin.

Dostlarımın çoxunun gəlinciyi vardı. Hərəsi bir əldəqayıрма gəlincik gətirib oynayırdı. Çox istəyirdim ki, mənim də gəlinciyim olsun. Uşaqlara həsrətlə baxdığım yerdə biri dedi: "Gəl, sənə kömək edək, özünə bir gəlincik düzəlt".

Sevinib dedim: "Mən bacarmıram. Sən bacarırsan?"

Gülüb dedi: "Əlbəttə. Gəl, mənim gəlinciyimə bənzər bir gəlincik düzəlt".

Gəlinciyinə baxdım. Dedi: "Get, bir neçə çubuq və bir qədər parça gətir".

Tələsik evə getdim. Anamın paltarından qalmış bir qədər parçanı götürdüm. İki çubuğu şaquli vəziyyətdə bir-birinin üstünə qoyub sapla bağladım. Uzun möhkəm çubuq bədəni oldu, nazik qısa çubuqlar da iki qolu. Sapı bir neçə dövrə dolayıb bərkitdim. Parçalardan ona paltar tikdim, bir qədərini yumurlayıb baş düzəlttik. Başa kömürlə göz və qaş çəkdim. Göz-qaş qara oldu, göyçək olsun deyə yanağını rənglədim. Axırda başını da bağladım. Gəlinciyim hazır olandan sonra çox sevindim. Artıq mənim də bir gəlinciyim vardı.

Gəlinciyimi sevincək qucaqlayıb uşaqlarla oynamağa başladım. Dostum soruşdu ki, adını nə qoydun? Ona baxıb təbəssümlə dedim: "Adı Qızıdır!" Hamısı ucadan gülməyə başladı. Biri soruşdu: "Qız?!"

Dedim: "Hə. Həm də çox gözəl addır!"

Nədənsə ona başqa ad seçmədim. Uşaqlar nə qədər ırsar etsələr də, razılaşmayıb dedim: "Adı Qızıdır".

Gəlinciyimə baxanda yaxşı hisslər keçirir, ona şeir oxuyurdum:

Rəngli gəlinciyim,

Nazlı şirinim...

Tək olanda həmdəmin gəlincik olurdu. Gecələr onu yanımda yatırırdım.

Qışda öz evimizdə qalır, bahar gələndə isə yanları açıq çadır qururduq. Çadırdə yaşamağı sevirdim. Çünki ətrafımızda divar olmur, bütün düzən evimiz olurdu. Sərbəst şəkildə gəzib-oynamaqdan həzz alırdım.

Baharın ilk ayını çadırdə keçirirdik. Orada qoyunlara daha yaxşı baxmaq olurdu. Bəzən əllyə qədər qoyunumuz olurdu. Çadırı evimizin yaxınlığında hündür bir yerdə qururduq.

Çadır qurmaq üçün əvvəl yeri hamar edir, daş-kəsəyini təmizləyirdik. Sonra hər tərəfində kiçik arx qazırdıq ki, yağış yağsa, içinə girməsin. Yerin dörd tərəfinə çadır mıxı vururduq. İplərin bir başını mıxlara, bir başını da çadırın qarmaqlarına bağlayırdıq. Altında bir neçə dirək basdırandan sonra çadırı qaldırır, sonra yavaşca salavat deyirdik. Çadır ayağa qalxmış adam kimi olurdu, ona baxanda elə bilirdim, nəfəs alır.

Çadırın ətrafına iplə bağlanmış qamışlardan hasar çəkirdik, döşəkləri və digər əşyaları diqqətlə çadırın içinə düzürdük. Döşəklərimizdən yaxşı ətir gəlirdi.

Döşəkləri kürd kiliminin içinə qoyurduq. Kürd kilimi rəngbərəng olurdu. Anam yataqları səliqə ilə düzməyə çalışırdı. Onları hər axşam açır, səhər tezdən eyni səliqə ilə yerlərinə qoyurdu. Bəzi döşəklər çox az açılırdı. Onlar qonaq döşəkləri idi. Biz onlara həsrətlə baxırdıq. O döşəklər təzə, qəşəng, rəngli və daha yumşaq olurdu.

Bəzi axşamlar qohum uşaqlar bizim çadırımıza gəlirdilər və birlikdə yatırdıq. Başımızı yorğanın altına salıb gülüşürdük. Anam tez-tez deyirdi: "Yatın, qızlar. Bir-birinizlə nə haqda bu qədər danışırsız? Daha bəsdir!"

Qulaq asmır, yenə gülüşürdük. Əlimizdə deyildi, yerdə bir böcək görəndə də gülməkdən uğunurduq. Anam bizi sakitləşdirməkdən ötrü deyirdi: "Bəlkə ərə getməkdən danışırsız?!"

Daha cıqqırımız çıxmır, hirslənib yatırdıq.

Soyuq su tuluğumuz da vardı. Keçi və qoyun dərisini yaxşı-yaxşı təmizləyib içinə su tökürdülər. Su tuluqda sərin qalırdı. Ağzımı tuluğun ağzına yapışdırıb su içməkdən həzz alırdım. Anam deyirdi: "Ağzını tuluğa yapışdırma. Başın batsın, qız, stəkana süz!"

Qoyunlar gələndən sonra südlərini sağır, qatıq, pendir və yağ düzəldirdik. Çevik idim, qoyun sağanda həmişə birinci olurdum. Balaca olsam da, anam həm süd sağmağa, həm də ondan qatıq düzəltməyə qoyurdu. Yaşlıdlarım mənim kimi bacarmırdılar. Bəzən

qoyunları otarmağa da aparırdım. Onlar otlayanda çoxlu dağ bitkisi toplayırdım.

Çörək bişirməyi sevirdim. Anam xəmir testini yanına qoyub sacın ocağını yandırırdı. Xəmir edirdik, çubuqları gətirib ocağa tökürdük. Xəmiri yayıb sacın üstünə sərəndə isə gözəl yuxa ətri gəlirdi. Ən yaxşı xörəyimiz elə o idi. Çörək və tüstü ətrindən məst olurdum.

Təzə çörək min xörəkdən dadlı idi. Bir-ikisini elə isti-isti yeyirdim. Bacı və qardaşlarım da məni görüb isti yuxa yeməyə başlayırdılar. Hərdən ağzımız da yanırdı. Anam deyirdi: "Tələsməyin. Elə bil, yüz ildir çörək yemirlər. Açıqdan çıxmırsız?!"

Qarnımız doyandan sonra xəmirlə müxtəlif fiqurlar düzəldir, bişirib saxlayırdıq. Onlar bizim oyuncaqlarımız olurdu, onlarla saatlarla oynayırdıq. Allah bilir, nə qədər yerə dəyir, əllərimizin çirkinə bulaşır, ancaq axırda onları da yeyirdik. Çox ləzzətli olurdu; həm oynayır, həm yeyirdik.

Kənddə tez-tez uşaq ölürdü. Yaxınlıqda həkim və tibb bacısı yox idi. Yaxınlarımdan ilk dəfə qardaşım Qəyyumun ölümünü görmüşəm. Təxminən 15 yaşı vardı, məndən böyük idi. Onu çox istəyirdim. Bir gün axşamüstü evə gələndə anamın qışqırtısını eşitdim. Qardaşım çoxdan xəstə idi. Avəzin camaatı anamın başına yığışmışdı. Anam başına vurub qışqırırdı: "Rulə... Rulə..."

Qardaşımın öldüyünə inana bilmirdim. Boğazımı qəhər tutmuşdu. Evimizin önündə yerə oturdum. İçəri girməyə qoymurdular. Qardaşımın cəsədini evdən çıxardılar. Düşünməzdim ki, bir gün ailə üzvlərimizdən biri belə asanlıqla ölə bilər. Cəsədi dəfn eləməyə apardılar. Enerjim tükənmişdi, özümdən getmək üzrəydim. Kiçik qardaşım İbrahim ağlayırdı. Yanında heç kim yox idi. Özüm çox narahat olsam da, yanında oturdum. Başımızı bir-birinə söykəyib ağlamağa başladıq.

Dayım yoldaşı bizi uzaqdan görüb sinəsinə vura-vura yaxınlaşdı, zorla evlərinə apardı. İbrahimi belimə götürüb yola düşdüm. Dayım yoldaşı bizə çay dəmlədi, sözləri ilə məni sakitləşdirdi. Sonra çörəyə bir qədər kərə yağı yaxıb dedi ki, yeyin. Yağ-çörəyi yeyib onun yanında oturduq.

Qardaşımın ölümü məni çox narahat edirdi. Dayım yoldaşına dedim: "Mən qardaşımın ölümünə necə dözəcəm? Onu çox sevirdim".

İlk dəfə idi əzizlərimin biri ölürdü və mən bunun səbəbini bilmək istəyirdim. Uzun müddət ona darıxdım. Evin önündə oturub qardaşım barədə fikirləşir, ağlayırdım.

Yoxsul idik. Sadə xörəklər yeyirdik. Az yeməyə və sadə geyinməyə öyrəşmişdik. Bəzən qonşuların evlərinə həsəd aparır, öz-özümə deyirdim: "Nə qədər çox şeyləri var! Bəxtəvərlər!"

Atam çox işləyir, başqalarının tarlalarında fəhləlik edirdi. Təxminən yeddi-səkkiz yaşım olardı, bir gün anam atama dedi: "Bir şey almağa pulumuz yoxdur".

Atam əlini dizinə vurub dedi: "Nə edim, arvad?! Rəhimlə birgə camaatın tarlasında işləyirik. Zəhmət haqqımız bu qədərdir. Əgər öz torpağımız olsaydı, ayrı cür olardı".

Atamın narahatlığına görə qəlbim sındı. Dedim: "Kakə, mən də işləyə bilərəm".

Atam gülüb dedi: "Sən hələ balacasan, Firəngiz, tezdir".

Çox israr edib dedim: "Qoy mən də gəlim. Vallah, söz verirəm, yaxşı işləyəcəm".

Razılaşmadı. Başını yelləyib getdi.

Səhər tezdən atamın namaz səsinə yuxudan oyandım. Hava hələ qaranlıq idi. Samovarin yanında oturub özünə çay süzdü. Mən də qalxıb lal-dinməz yanında oturdum. İşə gedəndə də səssiz-səmirsiz arxasınca yola düşdüm. Bir qədər irəlidə dönüb məni gördü, təəccüblə soruşdu: "Rulə, hara gedirsən? Məgər demədim gəlmə?!"

Yalvarıb dedim: "Vallah, yaxşı işləyəcəm. Yorulsam, qayıdaram".

Əlini başıma çəkib dedi: "Sən hələ balacasan, ancaq eybi yox, istəyirsənsə, gəl. Ancaq yorulsan, mənə de".

Beləliklə, işləməyə başladım. Balaca olsam da, qeyrətli idim. Deyirdim, elə işləməliyəm ki, məni ələ

salmaları. Bəzən ot və sünbüllərin arasında itirdim. Boyum onlardan qısa idi.

Bəzi günlər yorulub bezir, ancaq öz-özümə deyirdim: "Xəcalət çək, Firəngiz, atanın köməyə ehtiyacı var. Kişi ol, Firəngiz!"

Günəş başıma saçır, alnımdan tər süzülürdü. Tez-tez su içirdim. Ancaq axşamüstü zəhmət haqqımı almaq vaxtı gələndə sevinirdim. Tarlanın sahibi gündəlik muzdumuzu verirdi. Birinci günlərdə tez ləhləyirdim, amma get-gedə alışdım və işi öyrəndim. Günəş başımı yandıranda tez-tez dəsmalı isladılıb başıma qoyur, sərinləşirdim. Atam da başının dəsmalını üzünə bərk bağlayıb uzaqdan mənə göz qoyurdu.

İlk günlərdə əllərimə baxanda narahat olurdum. Əllərim yaralanıb qızarıb, qabıq verir, ağrıyır yandırır. Evə gələndə anama deyirdim ki, əllərim ağrıyır, o da yaralarımaya yağ sürtürdü.

Bir axşam evə gələndə anam bir kasada həna hazırlamışdı. Əlimi kasaya saldı. Deyirdi ki, həna əlin yaralarını sağaldır. Əlim yandı, ancaq dözdüm. Yavaş-yavaş əllərimin nazik dərisi çıxdı, üzümün dərisi günəş altında yandı. Yavaş-yavaş üzümün rəngi qayıtdı, əllərim bərkiyib böyüdü.

İşdən qayıdanda atam əllərimi sığallayıb öpürdü. Onda bildim ki, mənəim əllərim atamın əllərindən çox yumşaqdır. Atamın əlləri daha böyük, quru və bərk idi. Onda bütün ağırlarım yadımdan çıxır və utanırdım. Atam gedəndə arxasından atılıb-düşür,

Avəzinə qədər onunla danışdım. Atam da tez-tez mənə baxıb deyirdi: "Əzizimsən!"

Bəzən işdən qayıdanda görürdük ki, yeməyimiz ancaq quru çörəkdir. Elə qapının ağzında da halım pisləşirdi. Ağzıma çörəklə qənd qoyandan sonra özümə gəlirdim. Sonra yorğunluqdan oradaca yuxuya gedirdim.

Bilirdim ki, atam yoxsul olduğumuza görə çox narahatdır. Ancaq mənim buna çox əhəmiyyət vermədiyimi görəndə bir qədər rahatlaşdı. Gecələr mənə başıuca, gözütox adamlardan əhvalatlar danışdı. Onlar dərdlərini kiminsə bilməsini istəmir, öz zəhmətləri ilə yaşayır, heç kimin minnətini qəbul etmirdilər.

Biçin zamanı yükləri bir tərəfə yığır, sonra bağlayıb belimizə qoyur, yol başına və ya xırmana aparırdıq. Orada böyük bir taya əmələ gəlirdi. Mən çox güclü idim, belimə çoxlu yük qoyub aparırdım. Bəzən həm belimə, həm də başımın üstünə yükləyirdim.

Birinci dəfə atam çiynimə az yük qoydu. Dedim ki, yenə qoy. Bir qədər əlavə edib dedi: "Firəngiz, bəsdir, daha bacarmazsan".

Gülüb dedim: "Bacaram, kakə, bacaram".

Atam o qədər yüklə yaxşı yeridiyimi görüb təəccüblənirdi. Növbəti dəfə aparanda dedim ki, başımın üstünə də qoysun. Səhərdən axşama qədər xırmana yüz dəfə gedib-qayıdardım.

Taxılı dəmir şinlə döyür, kotanla üstündən keçirdik ki, dən sünbüldən ayrılısın. Xırman inəklərin ayaqları altında yaxşıca əziləndən sonra buğdaları atıbtuturduq ki, sovrulsun. Sonra xalis məhsulu kisələrə töküüb ağzını bağlayır, tikirdik. Atam mənim işləməyimi görəndə gülüb deyirdi: "Firəngiz, sən işdən qorxmursan, iş səndən qorxur!"

Yerə iki çadır səirdik. Buğdaları ləyənə töküüb yuyur, suyu axandan sonra çadırların üstünə səirdik. Sonra buğdaları dəyirmanə aparır, yuxarıdan tökür, aşağıdan da kisə tuturduq ki, unla dolsun.

Əziyyətlə böyüdüm, çox çətinlik çəkdim. Zirək, amma azdanışan idim. İldə bir paltar da almırdıq. Paltarım həmişə köhnə və yamaqlı olurdu. Yamaqlar bəzən o qədər çox olurdu ki, sanki qırx parçadan ibarət bir paltar geyinirdim. Rezin ayaqqabılarım cırılanda özüm tikirdim.

Yavaş-yavaş evdən bayırdakı işlərin çoxunu mən görməyə başladım. Məhsul biçir, çörək bişirir, inək və qoyunları otarır, əkinçilik edir, toxum səpir, alaqtəmizləyir, hətta çuğundur yetişdirirdim. Bir sözlə, əlimdən gələnlən hər bir işi görürdüm.

Bəzən evdə yandırmaq üçün dağdan odun gətirirdik. Bizim bölgə dağ ağacları ilə doludur. Ən mühümü palıddır. Odun gətirməyə gedəndə iti balta seçib dağa çıxır, quru palıd budaqlarını balta ilə qırırıdım. Baltamın səsi dağda əks-səda verirdi. Öz qolumun səsinə eşitməkdən xoşum gəlirdi. Sonra

budaqları bir-birinə bağlamağa başlayırdım. Yüküm get-gedə böyüyürdü. Onları iplə möhkəm bağlayıb belimə qoyur, ipin başını boynuma möhkəm dolayırdım. Baltamı əlimə götürüb "ya Əli" deyir və enməyə başlayırdım.

Kəndə çatanda tövşüyürdüm. Ancaq camaatın təəccüblə yükümə baxdığını görəndə çox zəhmət çəkdiyimi bilirdim. Evə çatanda anam qollarını qaldırıb deyirdi: "İlahi, Sənə şükür! Yüz oğlandan işgüzarıdır. İlahi, Sənə şükür bu qıza görə!"

Bəzən Gorsefid kəndinə pambıq yığmağa gedirdik. Belimə parça bağlayıb tez-tez dərir, axşama qədər qucaq-qucaq pambıq yığırdım. Gün batanda görürdüm ki, böyük bir kisəni doldurmuşam.

Bəzən başqalarına əlaqə təmizləyir, çuğundur, xiyar və pambıq yığır, pul qazanmaqdan ötrü hər bir kişi işini görürdüm. Gündəlik işdən yorğun halda zəhmət haqqımı alanda sevinib evə qədər qaçırdım. Bəzən bağ sahibi işləyə-işləyə bir-iki xiyar və pomidor yeməyə də icazə verirdi. Oradaca, yumadan yeyirdim.

Bahar fəslə nemət zamanı idi. Dağ-dərələr qanqal, qazayağı və digər bitkilərlə dolurdu. Dağ bitkiləri toplamağa gedəndə yüküm həmişə digərlərindən böyük olurdu. Bir neçə gün həmin bitkilərdən yeyirdik. Bahar fəslə bizə çox əlverişli idi. Çoxlu bitkiləri özümüz dağdan toplayıb yeyir, onlardan ötrü pul vermirdik.

Bahar idi. Çöl gül və yaşıllıqla dolmuşdu. Günorta çağı yaşıllıqda oynadığım yerdə anam məni çağırır dedi: "Firəng, gəl, keçə balalayır".

Sevincək gedib anamın yanında dayandım. Atamla birgə keçiyə kömək edirdi. Çəpiş dünyaya gələndən sonra sevindiyimdən əl çalmağa başladım. O, yavaş-yavaş ayaq üstə dayandı və yeriməyə çalışdı. Qəşəng çəpiş idi, yıxılıb-qalxırdı. Gözəl gözləri vardı. O qədər qəşəng idi ki, xoşum gəldi və mənim olmasını istədim. Atama dedim: "Bu çəpiş mənim olsun?"

Əlini belinə qoyub ona baxırdı. Soruşdu: "Çox istəyirsən?"

Sevincək dedim: "Hə, kakə, sən Allah, bunu mənə ver".

Gülüb dedi: "Yaxşı, sənin olsun".

Anam dedi: "Necə yəni? İstəyəndə sata bilməyəcəyik?"

Atam dedi: "Eybi yoxdur".

Çəpişi çox sevirdi, həmişə qucağıma götürürdüm. Səs eşidən kimi qulaqlarını şəkləyirdi. Daim ətrafımda fırlanır, paltarlarımı qoxulayır, mənə baxıb çənəsini yellədir. Onun üçün əl çalır mahnı oxuyurdum. Səsimi eşidən kimi qucağıma gəlirdi. Cəld və qəşəng idi, buynuzu yox idi.

Çəpişim böyüdü. Həmişə mənimlə idi, arxamca qaçırdı. Böyüyəndən sonra bir gün atamın ona diqqətlə baxdığını gördüm. Şübhələnilib dedim: "Kakə, yəqin ki bunu kəsmək istəmirsən!"

Atam bir qədər mızıldayıb dedi: "Kəsməyə qoyarsan, Firəngiz?" Qorxu içində dedim: "Yox, olmaz!"

Başını yellədi və həmin gün bir söz demədi. Başqa bir gün yenə dedi: "Firəng, paltarların çox köhnəlib, rəngi qaçıb, gülləri qaralıb. Qoy keçini satım, sənə paltar alım".

Bir köhnə paltarlarıma, bir də keçiyə baxdım. Bilirdim ki, razılaşmasam, axırı bir gün kəsəcəklər. Satmağa ürəyim gəlmirdi, amma başının gözlərim önündə kəsilməsindən yaxşı idi.

Atam keçini aparanda narahat oldum. Onu görməyim deyə evdən çıxdım, bulaq başında oturub ağladım. Bulağın suyu ilə tez-tez üzümü yuyurdum ki, heç kim ağladığımı bilməsin.

Atam aşxamüstü gəldi. Qapının önündə oturmuşdum. Mənə bir dəst qəşəng kürd paltarı almışdı. Uzaqdan dedi: "Bunlar sənindir".

Paltarım gözəl idi, qəşəng gülləri vardı. Çoxdan idi təzə paltar geyinmirdim. Onu geyinəndə ürəyim sakitləşdi. Bununla bərabər, keçiyə darıxırdım.

O günlərdə vəhşi heyvanlar kəndə çox gəlirdi. Bir gün camaatın çoxu evlərinin önündə oturmuşdu, mən də yun çırpırdım. Birdən uzaqdan bir şeyin kəndə doğru gəldiyini gördüm. Ayağa qalxıb diqqətlə baxdım. Əvvəl elə bildim ki, gözlərim səhv görür,

amma sonra qurd olduğunu bilib qışqırdım: "Qurd! Qurd!"

Böyüklər inanmayıb başlarını yellədilər. "Baxın, gəlir!" – deyə qışqırıb qurd gələn tərəfi göstərdim. Sürüyə yaxınlaşırdı. Onu ilk dəfə mən görmüşdüm. Qışqırmağa davam etdim. Camaat baxıb doğru dediyimi bildi, hamı sürüyə doğru qaçdı. Hərə özü ilə daş, çubuq və ya başqa bir şey götürürdü. Mən də qaçmağa başladım. Əlimdəki yeganə şey yun çubuğu idi.

Camaat qışqırıb qurdu qovmaq istəyirdi. Qurd dişləri ilə bir qoyunun boynunun arxasından yapışdı. Bir qədər sonra camaatın qorxusundan qoyunu buraxıb qaçdı.

Yazıq qoyuna yaxınlaşdım. Qurdun dişlərinin yeri boynunda qalmışdı, taqətsiz halda yerə yıxılıb mələyirdi. Ona yazığım gəldi. Çox qorxmışdu. Camaat qoyunun başına yığışdı. Əvvəl dedilər ki, kəsək, ancaq qoyun birdən özünə gəlib ayağa qalxdı. Sevindiyimizdən əl çaldıq. Qoyun bədənini silkələyirdi. Bir qadın dedi ki, indi dərman gətirərəm. Paltarının ətəyini toplayıb tələsik getdi və yara dərmanı gətirdi. Kişilərin biri dərmanı alıb qoyunun yaralarına vurdu.

Bir-iki gündən sonra qoyun yaxşılaşdı. Həmin gün kəndin kişiləri deyirdilər: "Afərin, qız, sən canavarı bizdən qabaq gördün!"

Anam ilk dəfə orada dedi: "Firəngiz, özün də canavara dönmüsən, heç nədən qorxmursan. Məgər belə uşaq olar?! Canavara tərəf qaçanda qorxmadın? Onu yun çubuğu ilə öldürmək istəyirdin?! Bilirsən canavar necə yırtıcıdır?! Ağlın hardaydı, qız?!"

Ona dedim: "İnan, ona çatsaydım, öz əllərimlə boğardım!"

Anam əvvəl bir qədər mənə baxdı, sonra gülüb dedi: "Bu qız nə deyir, İlahi!"

Üçüncü fəsil

Evlilik

1980-cı ildə, müharibə başlamazdan öncə Qurğın xan öldürüldü. Tayfalar arasında dava qızıışmışdı. Bu barədə xəbərlər bizə də çatırdı. Camaatın ağına gələn yeganə çıxış yolu bu oldu ki, Qurğın xanı sülhə vasitəçi etsinlər. Lakin birinci güllə Qurğın xana dəymişdi.

Çox narahat olduq. Mən çox ağladım. Tayfanın böyük kişisi olan Qurğın xanın ölməsinə heç kim inana bilmirdi. Qatili də bilinmədi. Yəni onun qətlini üzərinə götürməyə heç kim cürət etmədi.

Onu Milil qəbiristanlığında dəfn etdilər. Milil bizim ata kəndimizdir; qohumlardan kim ölsə, orada torpağa tapşırırlar. Onun dəfninə və yas məclisinə biz də getdik. Evlərində ağlaşma və şivən vardı, kişi və qadınlar başlarına vururdular. Cəsədi gətirəndə bütün kənd ağlayırdı. Çoxlu adam toplaşmışdı. Həmin gün onun ardınca İraqa gəldiyini və öz torpağında yaşamağıma səbəb olduğunu düşünürdüm.

Qurgin xanın məni xilas etməsindən dörd il ötürdü. On dörd yaşında mənə elçi gəldi. Anamdan eşitmişdim ki, qohumların biri elçiliyə gələcək. Bunu eşidəndə bildim ki, gələcək adam mənim həyat yoldaşım olacaq. Anam nəzir etmişdi ki, məni yaxından gələn ilk elçiyə ərə verəcək, kimliyinə, varlı, yoxsa kasıb, qoca, yoxsa cavan olduğuna baxmayacaq.

Elçi gələndə anam dedi ki, otağa gir, bayıra çıxma, ayıbdır, elə bilərlər ki, ərə getməkdən xoşun gəlir.

Adət belə idi: Qız gözə görünməməli idi. Yeddiyaşlı bacım Leyla sevincək evə qaçıb elçilərin gəldiyini söyləyəndə tez başımı bağlayıb kiçik otağımıza girdim və yatağın yanında gizləndim.

Leyla tez-tez gedib-gəlir, otaqda nə baş verdiyini söyləyirdi. Çoxlu kişi və qadın gəlmişdi. Pəncərədən gizlicə ayaqqabılara baxdım. Qapının önündə çoxlu ayaqqabı vardı; kişi, qadın və bir neçə uşaq ayaqqabısı. Utanıb yenə yataqların arxasına keçdim.

Bacı və qardaşlarım yanımda idilər, hey gülüb yavaşca soruşurdular: "Firəng, doğrudan gəlin olacaqsan?!"

Onları vururdum. Yavaşca qışqırır, sonra gülürdülər. Mən də öz üzümə vurub deyirdim: "Uşaqlar, sakit! Biabır olduq!"

Leyladan soruşdum ki, elçinin görkəmi necədir? Bəzi sözlər dedi, əlamətlər saydı, ancaq heç nə başa düşmədim.

Onlar gedəndən sonra anam Allahla əhd-peymanından danışdı. Söz vermişdi ki, toy etmədən, geniş mərasim keçirmədən məni ilk elçiyə verəcək. Və ilk elçi artıq gəlmişdi. Atam bir qədər qaşqabağını salladı, deyilməyə başladı:

- Axı, bu necə nəzirdir etmisən, arvad?! Fikirləşmədin ki, elçiyə kim gələ bilər?!

Anam da gülüb dedi: "Yaxşı adamdır. Əlimərdan sakit və mömin oğlandır".

Orada bildim ki, adı Əlimərdandır. Adını bəyəndim. Əli adını həmişə sevirdim. Təkrarlamağa başladım: "Əlimərdan. Əlimərdan. Əlimərdan..."

Atam qaşqabaqlı idi. Mən də darıxdım. Ona baxanda gözlərim yaşardı, yadıma düşdü ki, onun evindən getməliyəm. Anam üzünü mənə tutub dedi: "Ağlayırsan, Firəng? Sevin ki, ərin Gorsefid kəndindəndir. Bura qədər beşaddımlıq yoldur. Hər gün bizə gələ bilərsiniz".

Bir az fikirləşib gördüm ki, doğru deyir.

Ərim məndən on yaş böyük idi, Gorsefid kəndində yaşayırdı. Gorsefiddən Avəzinə qədər cəmi 2 km yol vardı, asanlıqla gəlib-gedə bilərdim. Buna görə Allaha şükür etdim.

Bir neçə gündən sonra ərimin qohumlarından 15-20 nəfər gəlib mənə gözəl qırmızı paltar gətirdi. Qaynım Qəhrəmanla bacısı Qiymət də gəlmişdi. Qadınlar paltarı mənə geyindirib başıma qırmızı tül saldılar, barmağıma üzük taxdılar. İlk dəfə idi üzük taxırdım.

Üzüm qıpqırmızı olmuşdu, ürəyim bərk döyünürdü. Ailə qurmağıma inana bilmirdim.

Məni gəlin aparanda atam pəncərənin arxasında dayanıb ağlayırdı. Mən də çox narahat oldum. Ailəmdən və atamdan ayrıldığıma inana bilmirdim. Ağlayırdım, amma bir şeyə görə arxayın idim. O da bu idi ki, Gorsefid kəndində yaşayacaq, atamı və ailəmi hər gün görə biləcəkdim.

Yeriyəndə başımı aşağı salmışdım. Avəzindən Gorsefidə piyada yola düşdük. Tarlalara işləməyə gedəndə bu yolu dəfələrlə getmişdim. Yoldakı bütün daşları tanıyırdım; yorğunluğumu çıxarmaq üçün üstündə oturduğum daş, kömür daşları olan yer, qarğıdalı tarlası, buğda tarlası... Ancaq həmin gün hər şey mənə başqa rəngdə görünürdü. Sanki başqa bir dünyadaydım. Yol da uzanmışdı. Hətta fikirləşdim ki, Gorsefid dünyanın ən ucqar yerinə dönüb. Bədənim əsə-əsə addım atırdım.

Gorsefidə çatdıq. Öz kəndimizdən mənimlə cəmi iki qadın gəlmişdi. Anam nəzrinə uyğun olaraq, mənə toy etmədi və yanımda heç kim gəlmədi. Kəbinimizi orada, yoldaşım gildə kəsdilər. Əlimərdanı ilk dəfə həmin gün gördüm. Ruhani mənim razılığımı soruşanda yavaşca "bəli" deyib ona baxdım. Sakit kişi idi. Onu görəndə ürəyim rahatlaşdı. O da gözücü mənə baxdı. Bilirdim ki, məni öncədən görüb, mənsə onu ilk dəfə idi görürdüm. Həmin anda məhəbbəti qəlbimə doldu.

Artıq öz evim olduğuna görə sevinirdim. Yaşadığımız evdə bir neçə otaq vardı. Qaynım Qəhrəmanın evi də bizim həyətimizdə idi. Hərəmizin bir otağımız vardı. Əlimərdan birinci gün gəlib yanımda oturdu. Utandığımdan başımı aşağı saldım. Gülümsəyib dedi: "Firəngiz, istəyirəm ki, sənin hər şeyin olsun".

Başımı yelləyib dedim: "Mühüm deyil. Gərək yaşayaq".

Sonra mənəni təriflədi. Ərimin təriflərini eşidib yaxşı hisslər keçirdim. Gülümsəyib dedi: "Firəngiz, kişi kimi olduğuna görə səni seçmişəm. Mənim üçün abır-həya dünyanın ən mühüm şeyidir. Bu dünyada sənə kimi bir yoldaşım varsa, deməli, hər şeyim var".

Əlimərdanın sözlərindən ürəkləndim. Hiss etdim ki, qulaqlarım qızarıb yanır. Sonra mızıldaya-mızıldaya davam etdi: "Mənim maddi vəziyyətim yaxşı deyil, camaatın tarlasında fəhləlik edirəm..."

Sözünü davam etdirməyə qoymadım, gülüb dedim: "Olsun. Mən də sənə kimi fəhləlik etmişəm".

Əlimərdan mənə baxıb dedi: "Ancaq burda məcbur deyilsən. Mən özüm işləyəcəm".

Dedim: "Əgər tək-cə sən işləyəsi olsan, onda hələ uzun müddət çətinlik çəkməli olacağıq. Məgər fəhlə pulu nə qədərdir ki?!"

Evin əşyalarına yaxşıca baxdım. Bildim ki, öz evimdə işləri özüm idarə etməliyəm. Düz-əməlli bir

şeyimiz yox idi. Yaşayışımızı təmin etməkdən ötrü ərimlə birlikdə işləməli idim.

Orada da işim fəhləlik oldu. Ərim yoxsul idi, yaşamaqdan ötrü hər ikimiz fəhləlik etməliydik. Etirazım yox idi, fəhləliyi atamın evində öyrənmişdim. Əlimərdana dedim: "Mən də fəhləlik edəcəm ki, dolana bilək".

Evliliyin üçüncü günündən Əlimərdanla birgə işə başladım. Atamın evində də bütün işlər mənim üzərimə düşürdü, orada isə daha da çoxaldı. Bilirdim ki, işləməsəm, gündəlik çörək üçün də kiməsə möhtac olacağım. Buna görə qərara gəldim ki, kişi-qadın fərqi qoymayaq. Orada da özüm üçün kişi olmalıydım.

Qaynım Qəhrəman dəmirçiliklə məşğul olur, məişət alətlərini təmir edirdi. O, yoldaşı Reyhanla birgə bizim qaldığımız həyətdə yaşayırdı. Bir otaqda özləri qalırdılar, o biri otaq da Qəhrəmanın sexi idi. Ağillı adam idi. Emalatxanasında bolt-qaykadan tutmuş digər əşyalara qədər hər şey vardı. O, taxta və metal əşyalar, silahlar düzəldirdi.

Sexini ilk dəfə görəndə sevinib soruşdum: "Kakə Qəhrəman, bu işi mənə də öyrədərsən?"

Gülüb dedi: "Bu, kişi işidir, qız! Mən tüfəng düzəldirəm, dəmirçilik edirəm... Bunlar ağır işlərdir".

İsrar edib dedim: "Mən də öyrənmək istəyirəm".

At nalı düzəldə-düzəldə dedi: "Yaxşı! Əgər öyrənmək istəyirsənsə, hərdən gəl, öyrən".

Ondan sonra gündəlik işim bitəndə gedib yanında dayanır, şagird kimi işləyirdim. Əlimərdən da baxıb gülümsəyir, deyirdi: "Sən yaxşı şagirdsən, yaxşı öyrənirsən".

Qəhrəmana tütəng düzəltməyə kömək edir, yanında oturub əllərinə baxırdım. Mənə deyirdi ki, filan aləti ver. Alandan sonra deyirdi ki, məsələn, vintaçanı da ver. İşə elə girişirdi ki, başını yuxarı qaldırmırdı.

Tütəng düzəltmək çox zövqlü iş idi. Qundağın düzəldəndən lüləsini düzəldənə qədər bir an da yanından tərpnəmirdim. Tütəng düzəltməyi çox sevirdim. Qəhrəman həm də ovçu olduğuna görə tütənglərindən ovda istifadə edirdi. Qundaq taxtadan olurdu. Mən taxtaları yaxşıca hamarlayıb ona verirdim. Tütənglərin lüləsini də xüsusi məharətlə düzəldirdi. O qədər gözəl alınırdı ki, sanki zavoddan çıxmışdı.

Bir gün atam bizə baş çəkməyə gələndə Qəhrəmana dedi: "Mənə ağac qırmağa yaxşı, iti bir balta düzəldərsən?"

Qəhrəman dedi ki, əlbəttə düzəldərəm. Sonra zarafata əlavə etdi: "Qızın Firəngiz mənim şagirdimdir. Onunla birgə düzəldərik".

Həmin gün balta düzəltməyə başladı. İş uzun çəkdi. Sobaya o qədər hava vurdu ki, qıpqırmızı oldu. Formasız bir dəmir parçasını orada yaxşıca qızartdı, sonra güzrlə döyməyə başladı. Dəstəyə mıxlamaq üçün bir tərəfində bir dəlik açdı, digər tərəfinə də o qədər vurdu ki, balta şəklinə düşdü. Ağzını itiləyəndən sonra

bir taxta gətirib hamarladı, sonra dəstəyini düzəltdi. İş bitəndən sonra baltaya diqqətlə baxıb qürurla dedi: "Bax, Firəngiz, gör atana necə balta düzəltdim! Söz ola bilməz. Hər bir işə istifadə edə bilər".

Alıb baltaya baxdım, əlimdə fırlatdım. Qəhrəman soruşdu: "Necədir?"

Baltanın ağırlığını ölçə-ölçə dedim: "Çox gözəl! Əladır!"

Əlimi baltanın ağzına çəkdim. İti idi, parlayırdı. Xoşum gəldi. Dedim ki, kaş bu balta mənim olaydı.

Gülümsəyib dedi: "Birlikdə istifadə edərsiz".

Bir neçə gündən sonra atam gələndə Qəhrəman baltanı ona verib dedi: "Al, bu da iti bir balta. Ağac qırmasına söz ola bilməz".

Atam Qəhrəmana təşəkkür edəndən sonra dedi: "Bu baltanın bəzi işlərini də Firəngiz görüb. Firəngiz hələ də bizim zəhmətimizi çəkir".

Atama baxıb ürəkdən dedim: "Kakə, ömrümün sonuna qədər sənə qulluq edərəm. Gözümün işığısan!"

Atam hər dəfə bizdən gedəndə yolun yarısınıcan gedib onu ötürürdüm. Nə qədər deyirdi ki, rülə, Firəngiz, qayıt, mənə qayıtmırdım. Tarlaların yanına qədər gedib atamı sevindirməkdən xoşum gəlirdi. Bu dəfə də onunla yola düşdük. Artıq iti və təzə baltası olduğuna görə sevinirdim. Yolda baltanı ondan aldım ki, əziyyət çəkməsin. Saçına baxanda ağ tüklərin başını örtməyini gördüm. Yolda gülüb dedi: "Daha baltanı ver, qayıt evinə. Həmişəki kimi yenə əziyyət çəkdi".

Baltasını verib dayandım, getməsinə tamaşa etdim. Bir daşın üstündə oturdum, gözdən itəndən sonra ayağa qalxım. Günbatan çağı idi. Gorsefid kəndinə doğru yola düşdüm. Darıxırdım. Öz-özümə dedim: "Əcəb dünyadır! Əvvəllər bu yolu atamla birgə gedib-gəlirdim, indi isə o, bir tərəfə gedir, mən bir tərəfə!"

Avəzinlə Gorsefid yaxın olduğuna görə anamgilə tez-tez gedirdim. Tarlaların yanı ilə yola düşüb kəndə çatırdım. Bacı və qardaşlarımın qayğısına qalır, çətinlik çəkmələrinə imkan vermirdim. Rəhimlə İbrahim yeniyətmə idilər, digərləri də böyüyürdülər. Mən ailə quranda Rəhimin on altı yaşı vardı, İbrahimin on iki, Cümənin səkkiz, Leylanın yeddi, Səttarın beş, Cabbarla Simanın da bir. Anama yardım edir, atama köməklik göstərir, sonra öz kəndimizə qayıdıb evimin işlərini görürdüm.

Bir müddətdən sonra iki dəfə hamilə oldum, amma hər ikisində uşaq düşdü. Sanki ana olmağıma hələ tez idi. Çox arzulayırdım ki, Allah mənə bir övlad versin.

Rəhimlə İbrahim bəzən bizə gəlib inqilabdan söz açır, şaha qarşı çıxan bir ruhani barədə danışirdilər. Atam qorxub tez-tez onlara deyirdi: "Özünüzdən muğayat olun... Şəhərə gedəndə diqqətinizi toplayın. Birdən polisə əlinə keçərsiz".

Rəhimlə İbrahim birlikdə gedir, Kirmanşah xəbərlərini həvəslə bizə söyləyirdilər. Artıq onları kənddə az görmək olurdu. Deyirdilər ki, imam gəlsə, hər şey dəyişəcək. Biz də sevinirdik. Onlar hər gün

yeni xəbər gətirirdilər. Hamı ümidvar idi ki, imam gələndə xalqın yoxsulluğu və narahatlığı aradan qalxacaq.

O zaman Gilanqərb kiçik şəhər idi. İnkilab qələbə çalanda xalqın necə sevindiyi yadımdan çıxmaz. Kəndlilər traktorların üstündə oturub imamın şəklini qaldırırdılar.

Dördüncü fəsil

Müharibə

İbrahimlə Rəhim inqilabın əvvəllərində korpusa yazıldılar. Əllərində silah görəndə həsrətlə baxıb deyirdim: "Bəxtəvərlər!"

1980-cı il idi. On doqquz yaşım təzə olmuşdu. Yay təzə bitmişdi. Tarlada işləyirdik. Xırmanları toplamışdıq, payıza hazırlaşırıdık. Arabir uzaqdan gurultu səsləri gəlirdi. Kəndin kişiləri toplaşıb deyirdilər ki, Səddam İrana hücum etmək istəyir.

Qardaşlarım Rəhimlə İbrahim hərbi təlim keçdilər. Rəhimin iyirmi bir yaşı vardı, İbrahimin də on altı. Onlar bir-birinə bənzəyirdilər; həm üzdən, həm də davranışdan. Hər ikisi ucaboy, enlikürək idi. Ailəliklə hamımız ucaboy və enlikürək idik. Təlimə kürd paltarları ilə gedirdilər. Bəzən gələndə narahat halda müharibədən danışırıdılar. Anam narahat olur, həmişə onlara deyirdi: "Oyan-buyana az gedin. Qorxuram başınıza bir iş gələr".

Rəhimlə İbrahim bir söz demirdilər, ancaq narahat olduqları bəlli idi. Bir dəfə Rəhimdən soruşdum: "Müharibə nə üçündür? Məgər biz nə etmişik?"

Rəhim bu məsələlər barədə məlumatlı idi. Mənə dedi: "İraq dövləti Qəsri-Şirin sərhədindən hücumla keçməyə hazırlaşır".

Qorxdum, sinəmə vurub dedim: "Vay canım! Özünüzdən muğayat olun!"

Rəhim mənim qorxduğumu görüb dedi: "Bu haramxorlar ancaq biz öləndən sonra torpağımızı tuta bilərlər".

Qəsri-Şirin Gilanqərbə yaxın idi, ora atılan bomba səslərini eşidirdik. Kişilər hirsli və narahat, qadın və uşaqlar da həyəcanlı idilər. Kişilər deyirdilər: "Biz gərək qeyrətsiz olaq ki, İraq əsgərləri gəlib ölkəmizi tuta bilsinlər!"

Daha əlimiz işə getmirdi. Gecə-gündüzümüz eşitdiyimiz raket və top səsləri barədə danışmaqdan ibarət olmuşdu. Gorsefid Qəsri-Şirinlə Gilanqərbə arasında yerləşdiyinə görə Qəsri-Şirin qaçqınlarını çox görürdük; onlar bəzi əşyalarını götürüb bizim kəndimizdən keçirdilər. Bir gün yorğun və həyəcanlı halda toz-torpağın içində yol gedən bir ailəni gördüm. Kişi qorxu içində dedi: "Bacı, bizə bir az çörək və su verə bilərsiniz?"

Tez evə qaçıb onlara su və bir neçə yuxa gətirdim. Uşaqlar iştahla yeyirdilər. Onları evə dəvət etdim, gəlmədilər, dedilər ki, getməliyik. Nə baş verdiyini

soruşanda uşağını qucağına götürmüş qadın dedi: "Bacı, Allah sizə göstərməsin, bütün şəhər xarabalığa çevrildi. İrəliləyirlər. Əgər sizə çatsalar, dəli olarsız. Nə qədər ki gec deyil, qaçın, burda qalmayın".

Bildim ki, artıq müharibə başlayır. Deyirdilər ki, iraclılar hər yeri bombalayırlar. Şəhərə raket düşürdü, yaralıları xəstəxanaya aparırdılar.

İsrarla istirahət etmələrini söylədim, ancaq istəmədilər. Təəccüblə soruşurdular: "Siz nə üçün qaçmırsız? Onlar çox yaxındadırlar".

Gülüb dedim: "Qaçmaq?! Hara? Mənim evim buradır".

Onlar gedəndən sonra kənd kişilərinin biri gəlib hirslə soruşdu:

– Fərarilər idi?

Təəccübləndim.

– Necə yəni?

– Gör, necə qaçırırlar! Bunlar nə üçün getməlidir?!

Narahat halda dedim:

– Bəsdir! Sən o kişinin yerində olmamısan. Yazıq arvad-uşaqları ilə nə etsin?!

Partlayışlar bitmək bilmirdi. Hücum xəbəri ciddiləşəndən sonra Gorsefid əhalisi bir yerə toplaşdı. Kişilər narahat idilər, deyirdilər ki, burada rahat oturmağı qeyrətimiz qəbul edə bilməz. Biz vuruşmaq istəyirik. Dayım oğlu Abbas üzünü digərlərinə tutub dedi: "Ayıbdır ki, biz burda oturaq, əcnəbilər də

torpağımıza, namus və şərəfimizə hücum etsin. Gərək gedib onlarla vuruşaq".

Anam ardımca adam göndərdi. Demişdi ki, əlində nə varsa, yerə qoy, bura gəl. Bildim ki, mühüm bir işi var. Tələsik başımı bağlayıb yoldaşım ilə birgə Avəzinə getdim. Anam dizlərini qucaqlayıb oturmuş, atam da divara söykənmişdi. Rəhimlə İbrahim anamla danışdırlar. Anam məni görəndə kimi dedi: "Firəngiz, dada yet, oğlanlar gedib Səddamla vuruşmaq istəyirlər".

Əlini tutub dedim: "Narahat olma, qoy gərək, nə baş verir".

Rəhimlə İbrahim dedi ki, Səddam torpaqlarımızı almaq istəyir. Ordu davam gətirə bilmir, gərək kömək edək. Anama dedim: "Uşaqlar haqlıdırlar. Nə etməliyik?! Oturub evlərimizə qədər gəlmələrini gözləməliyik?! Gəlib bir-bir hamımızı öldürsünlər?!"

Anam mənim də onlar kimi düşündüyümü görüb dedi: "Heç olmasa, biri getsin. Mənə rəhm edin!"

Rəhimlə İbrahim o qədər narahat və qəzəbli idilər ki, onları heç kim saxlaya bilməzdi. Öz-özümə dedim: "İlahi, bu nə bəladır başımıza gəlir?!"

Hamı çaş-baş qalmışdı. Anam təəccüblə mənə baxıb soruşdu: "Əgər başlarına bir iş gəlsə, nə olacaq?"

Ayağa qalxıb dedim: "Allah böyükdür, ana. Vallah, mən də getməyə hazırım".

Atam ayağa qalxıb Rəhimlə İbrahimə dedi: "Heç nə yadınızdən çıxmasın. Mən gedim, görün camaat nə fikirləşir".

Onun bu sözü mövzunu bağladı.

Həmin axşam kənddə qiyamət idi. Hamımız həyəcanlı idik. Hər axşam vaxtı kənd sakit olurdu; mən ya ulduzlara baxır, ya qab yuyurdum, kişilər də evlərdə istirahət edirdilər. Lakin həmin axşam kənd səs-küylə dolmuşdu. Səkkiz kişi – qardaşlarım Rəhim və İbrahim, dayım oğlu Abbas Heydərpur, xalam oğlanları Əlişah və Paşa Bəhrami, digər xalam oğlu Şahhüseyn Cavanmiri və dayım oğlanları Muradla Ərdəşir Gəllədari tufənglərini götürmüşdülər. Üzgözlərindən qəzəb yağırdı. Kürdlər arasında adət belə idi, hər ailənin silahı vardı. Hamı silahını gətirdi, olmayanlar da gedib korpusdan aldı.

Qohumlardan səkkiz nəfər getməyə hazır idi. Heç kimdən əmr almamışdılar, o qədər tufəng və patronları vardı ki, sanki hərbi hissədən gəlmişdilər. Dayım oğlu Abbas atası Məhəmmədxana dedi: "Biz gedirik. Ehtiyac olsa, siz də gələrsiz".

Dayım dedi: "Rulə, Allah sizə kömək olsun!"

Abbas o qaranlıqda üzünü camaata tutub dedi: "Mən biqeyrət olmalıyam ki, düşmən belə asanlıqla torpağımızı və namusumuzu tapdaya bilsin. Biz döyüşə gedirik. Camaat, qayıtmasaq, haqqınızı halal edin". Bir kişinin bu sözləri söyləməsi o demək idi ki,

son nəfəsə qədər vuruşacaq; ya öləcək, ya da namusunu qoruyacaq.

İbrahimlə Rəhim də tez-tez camaata tapşırırdılar: "Kənddən muğayat olun. Gedin korpusdan silah alın. Düşmən bir neçə istiqamətdən hücumla keçib. Başınızı atıb yatmayın".

Qardaşlarım bel şallarını bərkitdilər. Dayım oğlu Abbas dayımın boynunu qucaqladı. Kişilərimizdən səkkiz nəfər gedirdi. Sanki ürəyimi sıxırdılar. Fikirləşirdim ki, bu nə bələdir başımıza gəlir!

Hamımız narahat idik. Anam narahat olmasın deyə özümü arxayın göstərməyə çalışırdım, amma bacarmı, tez-tez İbrahimlə Rəhimin qulaqlarına pıçıldayırdım: "Sən Allah, özündən muğayat ol!" Rəhim dedi: "Sən də ata-anamızdan muğayat ol. Artıq evin kişisisən!"

Lampaları yandırılıb gəncləri dövrəyə almışdıq. Biri Quran gətirdi, kişilər Quranın altından keçdilər. Gecə vaxtı camaatın salavat səsi kəndi bürüdü. Qadınlar ağlayırdılar. Gedən gənclər hamıya əziz idilər. Kişilər camaatın salavat səsləri altında Qəsri-Şirin və Sərpöl-Zəhaba doğru yola düşdülər. Başlarına dəsmal bağlamış, əllərində silah tutmuşdular. Onlar yola düşəndə qadınların ağlamaq səsi ucaldı. Gorsefidə qədər onlarla getdim. Sonra silahları çiyinlərində magistral yola çıxdılar, maşına minib Qəsri-Şirinə yola düşdülər.

Qardaşlarım gedəndən sonra anam çox narahat olub tez-tez ağlayırdı. Bilmirdim hansının dərini çəkim.

Hamımız çaşbaş qalmışdıq. Ondan sonra hər an nigaran qalır, döyüş yerindən qayıdanlardan onları soruşurduq. Müharibə yavaş-yavaş bizə yaxınlaşırdı. Ətrafa ağır mərmə düşürdü. Top mərmisi düşəndə gurultu qoparır, bütün düzü titrədirdi.

Adətimizə uyğun olaraq, günbatan çağında qadınlar üzünü günəşə dayanıb Səddamın ata-babalarını lənətləyirdilər. Mən də hündür bir yerə çıxıb üzünü günəşə dayanır, ucadan deyirdim: "Səddam, sən ki belə qan tökürsən, Allah sənə bəlanı versin!"

Hündür yerdə tək dayanıb deyirdim: "İlahi! Səddamın haqqını ovcuna qoy!"

Bəzi bombalar yerə beş-beş düşürdü. Mən təəccüblənirdim. Dayım deyirdi ki, bunlar qrad raketləridir. Yavaş-yavaş mərmə və bombaların adlarını öyrənirdik.

Bir axşam həyəcanlı və qərarlısız idim. Əlimərdən soruşdu: "Firəng, nə olub?" Dedim: "Ürəyimə həyəcan dolub. Bilirəm ki, haramxor Səddam başımızın üstə tavan qoymayacaq". Soruşdu: "İstəyirsən burdan gedək? Şəhərə gedək, yoxsa..."

Narahat halda ona baxıb dedim: "Evimizi düşməyə verib getməyə ürəyin gələr?"

Ayağa qalxdı, gecənin qaranlığında ulduzlara baxıb dedi: "Müharibə qorxulu şeydir. Ölürsən, ya da Allah eləməmiş, düşmənin əlinə keçirsən..."

Yanında oturub mən də gözlərimi ulduzlara dikdim.

- Yadında saxla, mən bu kənddən gedən axırını adam olacam. Mənim üçün qaçmaq ölmək deməkdir. Mənim rahat qaçmağımı gözləmə. Yadında saxla, mən Firəngizəm. Düzdür ki, qadınam, amma kişi kimi vuruşuram. Mən qorxmuram. Başa düşürsən?

Qaranlıqda təəccüblə mənə baxıb dedi:

- Sənə nə olub, qadın? Niyə narahatsan? Mən sənə görə deyirəm. Biz ər-arvadıq, bilirsən ki, sənin xeyrini istəyirəm.

- Ərimdən, gözüm üstə, amma məndən qorxaq olmağımı istəmə. Məni bağışla.

Həmin axşam Əlimərdan belə söhbət tərzindən çox təəccübləndi.

Səhər çağı qorxunc bir səsə yuxudan oyandıq. Bütün Gorsefid əhalisi həyəcanla bayıra çıxdı. Hamı təəccüblə başının üstünə baxırdı. Günəş gözümüzə düşürdü. Əlimi gözlərimin üstünə qoyub yuxarı baxdım. İlk dəfə idi belə bir şey görürdüm. Səma qara təyyarələrlə dolmuşdu. Bəzi uşaqlar meydana gedib sevincək təyyarələrə əl yelləyirdi. Elə bilirdilər, İran təyyarələridir. Yerə o qədər yaxınlaşmışdılar ki, alt hissələrindəki bayrağı görmək olurdu. Diqqətlə baxıb gördüm ki, İran bayrağı deyil.

Nə edəcəyimizi bilmirdik. Təyyarələr hər an yaxınlaşırdı. Birdən təyyarələrin altından qara bombalar düşməyə başladı. Heç kim hərəkət edə bilmirdi. Yer titrəyəndə qışqırıq səsləri ucaldı. Bombalar yerə düşüb partlayır, hərə bir tərəfə qaçıb

gizlənirdi. Təyyarələr kəndin dörd tərəfini bombaladı. İnana bilmirdik ki, bu qədər təyyarə bizi öldürməyə gəlib.

Bombalar kəndi titrəyəndə nə baş verdiyini bildim. Kənd əhalisinin ağlamaq və qışqırıq səsləri dayanmırdı. İlk dəfə idi belə bir şey görürdük. O vaxta qədər bombardmanın necə qorxulu olduğunu bilmirdik. Haranın təhlükəsiz olduğunu, harada gizlənə biləcəyimizi düşünürdük. Evlərdə divarların küncünə qısılmışdıq. Uşaqlar qışqırırdılar.

Təyyarələr gedəndən sonra səs-küy azaldı. Bir yerə toplaşdıq. Deyirdik ki, İlahi, bu nə bəladır başımıza gəlib! Qoca arvadların bir neçəsi Səddamı və onun əcdadını lənətləməyə başladı. Əllərini göydə dairəvi şəkildə fırladıb nifrini edirdilər.

Gedib bombaların yerinə baxdıq. Kəndin bəzi yerlərində qara çuxur yaranmışdı. Bomba parçaları metaldan idi, xırda qırıqları hər yerə səpələnmişdi. Onları toplayıb bir tərəfə qoyduq. Nə üçün? Özümüz də bilmirdik. Ancaq hamı istəyirdi ki, müharibə əlamətləri gözlərimiz önündə olmasın.

Bir neçə təcili yardım maşını və hərbi avtomobil tələsik kəndə girdi. Maşından enən hər kəs birinci bunu soruşurdu: "Kimsə yaralanmayıb?"

Heç kimin xəsarət almadığını bilib gəldikləri kimi tələsik qayıtdılar. Deyirdilər ki, Gilanqərb də bombalanıb, tez ora getməliyik. Magistralda get-gəl çoxalmışdı. Xüsusən öz hərbcilərimiz gedib-gəlirdilər.

Hamısı silahlı idi. Gorsefid hərbiçilərin yolunun üstündə yerləşirdi. İrəlində nə baş verdiyini bilmək üçün ordu avtomobillərini dayandıraraq soruşurduq: "Qardaş, nə baş verib?"

İstisnasız olaraq hamısı deyirdi ki, təhlükəsiz bir yerə gedin. Biri deyirdi: "Düşmən bura doğru irəliləyir. Allahın köməyi ilə onu dayandırmağa gedirik".

Başqa biri əlavə edirdi: "Gilanqərbi də bombalayıblar. Bombalardan ehtiyatlı olun, onlara toxunmayın".

Günbatan çağı idi, hamı evinin önündə oturmuşdu. Kəndə bir qrup hərbiçi gəldi. Ələddin lampası və adyal gətirmişdilər. Onlara su və çörək verdik. Bir qədər istirahət edəndən sonra dedilər ki, bunlar sizdə qalsın. Yaxınlaşıb soruşdum: "Bunları nə üçün bizə verirsiniz?" Biri dedi: "Gərək hazır olasız. Əgər bombardman güclənsə, adyaları və əşyalarınızı götürüb burdan getməlisiz".

Bunu eşidən kimi öz-özümə dedim: "Firəngiz, qaçqınlığa hazır ol!"

Deyəsən, əməlli-başlı müharibə başlamışdı.

Kəndin düzəni pozulmuşdu. Daha heç kimin əli işə getmirdi. Eşitmişdim ki, müharibə olanda düşmən heç kimə rəhm eləmir. Mən də gənc idim, icazə versəydilər, silah götürüb döyüşə gedərdim. Ancaq əlimdən bir şey gəlmirdi. Evin qabağında oturub yoldan keçən maşınlara tamaşa edirdim.

Hərbçilər Qəsri-Şirinə doğru gedir, yerli əhali Qəsri-Şirindən Gilanqərbə qaçırdı. Həmişə boş olan yolumuzda qələbəlik yaranmışdı. Qəsri-Şirindən qaçanların sayı çox idi. Zənnimcə, bütün şəhər əhalisi qaçırdı. Hərdən düşünürdüm ki, yəni biz də evlərimizdən qaçmalı olacağıq? Razi idim ki, ölüm, ancaq evim düşmənlərin əlinə keçməsin.

Ərim o qədər hay-küyə fikir vermədən tarlaya fəhləliyə getdi. Nə qədər dedim ki, getmə, ancaq dedi: "Firəngiz, getməsəm, çörəksiz qalarıq".

Daha heç nə demədim. Mən də qalxıb Avəzinə atamgilə baş çəkməyə getdim.

Günortanı keçmişdi. Dağa tərəf baxırdım. Ürəyim darıxırdı. Qardaş və qohumlarımın harada olduqlarını, Səddamın ordusunun haraya qədər irəlilədiyini bilmirdim. Bir də gördüm ki, dağ tərəfdən bir nəfər qaça-qaça gəlir. Ayağa qalxıb əlimi gözlərimin üstünə qoydum. Qohumlarımızdan idi. Kəndə doğru qaça-qaça qışqırırdı: "İraq Qəsri-Şirini aldı!"

Bütün camaat qapı-pəncərələrdən başını çıxarıb ona baxır, qışqırıqlarını təəccüblə dinləyirdi. Heç kim yerindən tərpənə bilmirdi. Elə bildim, yuxu görürəm.

Kişi çoxlu yol gəlib tərləmişdi. Camaat onu dövrəyə alıb nə baş verdiyini soruşdu. Nəfəsini dərib dedi: "Vallah, doğru deyirəm... Evimiz yıxıldı. İraq Qəsri-Şirini aldı. Düşmənlər hərbiçiləri bu tərəfə gəlirlər".

Ona bir stəkan su verdim. Tez alıb başına çəkdi, sonra tövşüyə-tövşüyə əlavə etdi: "Hamıya deyən,

qaçmağa hazırlaşsınlar. Düşmən gəlir. Onları heç nə saxlaya bilmir".

Bir anlığa kənddən cəbhəyə getmiş gənclər yadıma düşdü. Qardaşlarım İbrahimlə Rəhim də cəbhədə idi. Kənd camaatı bir yerə topladı. Əzizlərimizdən nıgaran qalmışdıq. Anam dizinə vurur, qardaşına deyirdi: "Oğullarım... Məhəmmədخان, oğullarım nə olacaq? Gördün necə yazıq olduq?! Gördün başımıza nə gəldi?!"

Dayım Məhəmmədخان həyatimizdə idi, tez-tez oyan-buyana gedirdi. Camaat narahat halda bir-biri ilə danışırdı. Hamı çaşbaş qalmışdı, nə edəcəyini bilmirdi. Birdən dayım dözməyib ucadan dedi: "Uşaqlarımızın ardınca gedirik. Toplaşın, hərəkət etməliyik".

Bəziləri razı idi, bəziləri yox. Camaatın söhbət və mübahisəsi gecəyə qədər davam etdi. Nəhayət, dayım Məhəmmədخان qonşu kişiyyə üzünü tutub dedi:

- Məşədi Fərman, sənın maşının var. Mənim də oğlum və bacım oğulları cəbhədədirlər. Gəl, gedək onların ardınca. Belə faydası yoxdur. Ordunun gücü çatmır, bütün əhali qaçır. Gərək önə gedənləri qaytaraq. Gərək hamını qaytaraq. Güman ki ya mühasirəyə düşüblər, ya da...

Fərman razılaşıb dedi: "Gedək".

Dayım kəndin kişilərinə dedi: "Bizimlə bir neçə nəfər də gəlsin. Bəlkə ehtiyac olar. Elə indicə yola düşək, sonra gec olar".

Kəndin kişilərindən bir neçəsi əşyalarını götürüb getməyə hazırlaşdı. Mən də narahat halda dedim: "Siz Allah, məni də aparın. Sizə kömək edərəm. Mən qorxmuram".

Razılaşmadılar. Hamısı deyirdi ki, sən qal.

Dayıma yalvarıb dedim: "Sizə kömək edərəm. Xalu, söz verirəm ki, kişi kimi olaram, sizi incitmərəm".

Cavab gözləmədən tez maşına mindim. Dayım mənə tərs-tərs baxıb dedi: "Maşından düş, qız!"

Düşmədim. O da inadkarlıq edib dedi: "Sən getsən, biz getməyəcəyik!"

Sonra arxasını mənə çevirib yerə oturdu. Dayımla mübahisə etdim. Digər kişiler kimi mən də getmək istəyirdim. Kişilər vasitəçilik etməyə çalışdılar. Salavat deyib dayımı zorla maşına mindirdilər, ancaq maşından düşüb dedi: "Firəng getsə, mən getməyəcəm".

Camaat bir-bir yaxınlaşıb deyirdi: "Firəngiz, düş aşağı, qoy uşaqların ardınca getsinlər".

Dayım üzünü ərimə tutub dedi: "Sən niyə bir söz demirsən? Bəs əri deyilsən?!"

Əlimərdan yaxınlaşıb dedi: "Firəngiz, dayını incitmə, gəl bura".

O qədər məzlumcasına danışdı ki, çox pis oldum. Gördüm ki, ısrarın faydası yoxdur. İncimiş halda maşından düşüb digər qadınlar kimi divarın kənarında oturdum. Kişilər silahlarını götürüb maşına mindilər: dayım Məhəmmədxan Heydərpur, Fərman

Etisaminejad, qayınxatınım Reyhanın atası Almas Şahvəlian, qardaşı Əhməd Şahvəlian, Kərim Fəttahi, Abdullah Əlixani, Əli Mərcani və Kirmanşahdan bir gizir.

Maşın yola düşdü. Camaat ucadan salavat deyib qaranlıqda toz-torpaq qalxan yola baxdı. Hamı həyəcanlı idi.

Bilirdik ki, gənclər Bavisi və Tacikə gediblər. Bavisi Pərvizxanın yaxınlığında yerləşirdi, Tacik də Xosrəvinin. Düşmən Qəsri-Şirini aldığına görə həmin bölgələr də onlarda idi. Odur ki, qardaş və qohumlarımızın yerini bilmirdik.

Camaat qaranlıqda bir az da dayanıb danışdı, sonra yavaş-yavaş hərə öz evinə getdi. Evdə atamın arxasında namaz qıldım. O, yavaşca dedi: "Firəngiz, rulə, Allah qəbul eləsin!"

Ona baxdım. Sakit görünürdü, ancaq başını qaldırmırdı. Bildim ki, mənə baxsa, onu ağlamaq tutacaq. Yavaşca soruşdu: "Necə olacaq, Firəngiz? Oğullarım hardadırlar? Necə oldu ki, birdən-birə başımıza bu qədər bəla gəldi?"

Zorla gülümsəyib dedim: "Biz indi namaz qıldıq. Səsimizi eşidən Allah bizə kömək edəcək".

Atam təsbəhini götürüb dedi: "Salavat de, Firəngiz".

Yanında oturdum. Bilirdim ki, buna ehtiyacı var. Qorxurdum ki, başına bir iş gələr. Ona çay süzdüm, içəndən sonra dedim ki, yat.

Təsbehi götürüb atamın başı üstə oturdum və dua etməyə başladım.

Ertəsi gün Gorsefiddə kişi və qadınlar bir yerə toplaşib danışmağa başladılar. Daha heç kim xoş bir söz demirdi. Hamımız narahat halda və həyəcanla müharibədən danışırıdılar. Bir-birimizlə daha səmimi olmuşduq. Sanki bir-birimizdən ayrılacağımızı, ya da başqa bir pis hadisənin baş verəcəyini bilirdik. Dizlərimizi qucaqlayıb oturmuşduq. Bu gözləmə və hər bir tanış səsdən diksinmə vəziyyəti ölümdən pis idi. Xəfif bir səs gələn kimi hamı ayağa qalxıb yola baxırdı.

Günbatana qədər gözlədik, ancaq nə birinci qrup qayıtdı, nə də ikinci qrupdan xəbər çıxdı. Günbatan çağы Avəzinə yola düşdüm. Çox darıxırdım. Ata-anama baş çəkmək istəyirdim. Ora çatanda bacı və qardaşlarım məni dövrəyə aldılar. Sima ilə Leyla məni görüb sevindilər, gəlib yanımda oturdular. Həyətdə idik. Cabbarla Cümə də oğlanlarla oynayırdılar. Hava qızarmışdı. Qəmli və narahat halda gözlədiyimiz yerdə magistral tərəfdən toz-torpaq qalxdı. Bir təcili yardım maşını sürətlə Avəzinə doğru gəlirdi. Bildik ki, nəse baş verib. Ayağa qalxıb həyəcanla ona baxmağa başladılar. Hər an yaxınlaşırdı. Nəhayət, dayandı və sürücü maşından endi. Hər yeri toz-torpaq bürüdü.

Sürücünün üst-başı tozlu idi. Narahat görünürdü. Görkəmini görəndə həyəcanım çoxaldı, qaçıb salam

verdim. Yalnız başını yellədi. Digər dayım Hişmət yaxınlaşıb dedi: "De görək, nə olub, kişi. Sən buralara boşuna gəlməmişən. Tez de, həyəcandan öldük".

Sürücü narahat halda dedi: "Pis xəbərim var".

Bu sözü eşidəndə taqətim tükəndi. Hamımız təşviş içində sürücüyə baxırdıq. Sözüünə davam etdi: "Eşitmişəm ki, sizdən bir dəstə adam gənclərin dalınca gedib..."

Kişi dayandı. Hişmət dayım tez dedi: "Hə, gediblər. Hamımız gözləyirik, amma onlardan xəbər yoxdur".

Kişi gözlərini dayımın gözlərinin qarasına zilləyib bu dəfə daha sakit şəkildə dedi: "Gedənlərin hamısı... Xosrəviyə doğru gedəndə maşınlarına raket düşüb, hamısı şəhid olub".

Hələ sözü bitməmiş şivən qopdu. Dünya başıma yıxıldı. Digərlərinin halı daha pis idi. Kəndin toz-torpağı göyə qalxdı. Hərə bir ovuc torpaq götürüb başına töküdü, qadınlar ucadan qışqırırdılar: "Ey vay! Ey vay!"

Kişilər əlləri ilə üzlərini örtüb bir-bir yerə otururdular. Biz qadınlar üzbəüz dayanmışdıq, üzümüzə vurub qışqırırdıq.

Kəndimizdən səkkiz nəfər şəhid olmuşdu. Qürub çağında kənddə elə şivən qopdu ki, misli yox idi. Kişi və qadınlar üzlərinə vurur, saçlarını dartır, ağı deyirdilər. Bütün qadınların üzü qanayırdı. Uşaqların üzü də göz yaşlarından islanmışdı. Bütün kənd əhalisi bulaq başında bahar buludu kimi göz yaşını töküdü.

Atamın çiyinlərindən tutub divarın kənarında oturdum. Anamın əllərini tutub dedim: "Ana, sənə qurban... Ana, yaralı qəlbinə qurban... Əziz dayım..."

Sinəmə vurub "Hüseyn! Hüseyn!" deyirdim. Sanki Aşura gecəsi idi.

Kəndin kişiləri yavaş-yavaş özlərinə gəlib ayağa qalxdılar. Kəndxuda camaata dedi: "Gərək gedib, cəsədlərini gətirək".

Kəndxudanın adı Məşhədi İlahi Mərcani idi. Kənd əhalisi onu çox istəyirdi. Səhərdən axşama qədər evindən Quran səsi gəlirdi, həmişə dəstəmazlı olmağa çalışırdı. Onun qardaşı da gedənlər arasında idi.

Kişilərin biri dedi: "Kim getsə, öldürəcəklər..." Hələ sözü bitməmiş Hişmət dayım narahat halda başına qışqırdı: "Əgər hamımızı öldürsələr də cəsədlərini gətirməliyik".

Əzizlərimizin bir dəstəsi cəbhədə idi, onlardan xəbərsiz idik. Bir dəstəsi şəhid olmuşdu. İndi də digər bir dəstə onların cəsədlərini gətirməyə hazırlaşdı. İlahi, bu nə müsibətdir! Kəndimiz birdən-birə matəmə qərq olmuşdu. Sanki düşmən yalnız Avəzinlə Gorsefidi məhv etməyə gəlmişdi. Heç kimin gözüne yuxu getmirdi. Həmin gecə hamı bir yerə topladı, heç kim yemək yəmadi, hamı gedib-gəlirdi. Maşın çox deyildi. Yalnız yoldan keçən maşınlar olurdu, ya da traktor. Camaat nə edəcəyini bilmirdi. Kişilər yenidən coşdular. Birinci qrup vuruşmağa getmişdi, ikinci qrup öldürülmüşdü, üçüncü qrup da getməyə hazırlaşdı.

Bəzi kişilər deyirdi: "İndiyə cəsədlər düşmənin əlinə keçib. Çünki düşmən irəliləyib. Onları necə gətirmək olar?! Bəlkə özümüzünkülər onları gətirdilər".

Ancaq dayım Hişmət və başqa bir neçə nəfər deyirdi ki, gedib ya onlar kimi ölməli, ya da cəsədlərini gətirməliyik. Dayım deyirdi: "Gedib cəsədləri gətirəcəm. Əzizlərimizin cəsədlərinin yerdə qalması və düşmənin bizə gülməsi ayıbdır, rəzalətdir!"

Kəndxuda ilə Hişmət dayımın sözləri öz təsirini buraxdı. Bir neçə kişi bir traktorla yola düşdü. Gecənin yarısında onların arxasınca camaatın salavat və dua səsi ucaldı. Yaralı qəlblə yenə gözləməyə başladıq.

Bütün camaat evlərinin yanında oturdu. Hər yer qaranlıq idi. Bir müddət uşaqların səsi gəlirdi, ancaq yavaş-yavaş yatsılar. Uşaqlar oradaca yerdə, divarların yanında yuxuya getdilər. Sükut arasında arabir "ruler-rulə" səsi gəlir, nə baş verdiyi camaatın yadına düşür, hamı ağlamağa başlayırdı.

Dayım Məhəmmədxanın, məni İmam Həsən (ə) qədəmgahına aparmış sürücü Fərmanın və digərlərinin xatirələri bir an da yadımdan çıxmırdı. Həm ağlayıb əza saxlamalı, həm də yasa hazırlaşmalıydıq. Üstəlik, gedənlərin yolunu gözləyirdik. Atam ağlayır, mənə baxırdı. Anamın halı heç yaxşı deyildi. Gözlərini bir nöqtəyə dikib ağlayır, dodaqaltı qardaşı Məhəmmədxanı səsləyirdi.

Məclisə hazırlıq gördük. Qadınların bir neçəsi gecənin qaranlığında ağı deyirdi; əzizlərimizi qəmli

səslə vəsf edir, onlara şeir oxuyurdu. Həmin gecə səma o qədər qaranlıq və qəmli idi ki, onu heç vaxt elə görməmişdim. Döngədə oturdum. Yavaşca sızlayırdım. Dayım Məhəmmədخانı və onunla son mübahisəmi xatırlayıb əzab çəkirdim. Sanki öldürüləcəyini bilir və mənim yaşamağımı istəyirmiş. Ey dayı... Ey dayı...

Atam əlini çiynimə qoyub məni ayağa qaldırdı. Biz evə qayıdanda uzaqdan traktor göründü və yenə fəryadlar ucaldı. Ağlayıb qışqırırdıq. Sanki düşməne demək istəyirdik ki, baxın, əzizlərimizi gətirdik; baxın, əzizlərimizin cəsədlərinin yerdə qalmasına imkan vermədik.

Traktorun arxasından toz qalxırdı. Hişmət dayım traktorun üstündən dedi: "Gəlin qarşılamağa. Əzizlərimiz gəliblər! Əzizlərimiz qayıdıblar!"

Dayımın sözləri hamını ağlatdı. Traktor dayanandan sonra onu dövrəyə aldıq. Ucadan deyirdik: "Xoş gəldiz, əzizlər! Xoş gəldiz..."

Üzümüzə vurur, kəndin torpağını başımıza tökürdük. Ağlamaq səsi bütün kəndi bürümüşdü. Cəsədləri bir-bir traktordan endirdik. Əzizlərimizin cəsədləri parça-parça olmuşdu.

Səkkiz nəfər getmiş, ancaq yeddi cəsəd qayıtmışdı. Adını xatırlamadığım gizirin cəsədi gəlməmişdi.

Gecə vaxtı kəndə yeddi cəsəd gəlmişdi. Yeddi kişi əzizlərimizi gətirməyə getmişdi, ancaq özləri şəhid

olmuşdular. Həmin gecə səhərədək heç kim yatmadı. Hətta uşaqlar da ağlayırdılar.

Səhər tezdən evdən çıxdıq. Cəsədləri dəfn etmək lazım idi. Kişilərin bir qismi kəndin kənarında qəbir qazmağa başladı. Digərləri də cəsədləri bulaq başına apardılar. Ölü yumağa yerimiz yox idi. Yeddi qəhrəmanı bulağın yanında yerə qoydular. Camaat özlərini cəsədlərin üstünə atdı. Ana və bacıların, kənd qadınlarının fəryadı hər yeri bürümüşdü. Qəmli mənzərə idi. Kənddə heç vaxt yeddi nəfəri birdən dəfn etməmişdik. Anam dözə bilmir, tez-tez özündən gedirdi. Gözləri qan kasasına dönmüşdü, üzü yaralı idi. Dayımın cəsədi başında oturmuşdu. Onun göz yaşları iynə kimi qəlbimi dəlirdi. Başına böyük şalını bağlamış, ağı səsi kəndi başına almışdı.

Yanında oturub dayımın bulağın yanında uzanmış cəsədinə baxdım. Əlimi cəsədin üstünə qoyub ucadan dedim: "Dayı, qisasını alacam!"

Gözlərimi qan tutmuşdu. Bütün qadınlar qara geyinmişdi.

Birdən təyyarə səsi gəldi. Camaat qorxu içində göyə baxdı. Biz tərpəninə bombalamağa başladılar. Düşündüm ki, İlahi, bizim canımızdan nə istəyirlər! Kişilər qışqırırdılar: "Cəsədlərin yanından qaçın! Daldalanın!"

Bacı və qardaşlarımın əlindən tutub bulağın bir tərəfində yerə uzandıq. Təyyarələr kəndin ətrafında

haranı gəldi vururdular. Toplaşdığımızı görüb bizi öldürmək istəyirdilər.

Təyyarələr dövrə vurmağa gedəndə qışqırıb anama və uşaqlara dedim: "Dağa gedin! Burdan qaçın!"

Təyyarələr hər dəfə gələndə başımıza çoxlu bomba tökürdülər. Kəndimizdə qaya və dəlik çox olduğuna görə gizləndik və onlar getdilər. Qardaş və bacılarıma tez-tez deyirdim: "Əllərinizi başlarınızın üstünə qoyun, ağzınızı açın. Deyirlər ki, belə olanda beyinə güc düşür".

Bacı və qardaşlarım əlimin altında əsirdilər. Başlarını qaldırıb bir şey görməsinlər deyə əlimi başlarına qoymuşdum. Qurd görmüş quzu kimi ürəkləri bərk döyünürdü.

Təyyarələr gedəndən sonra camaat yenə bulaq başına toplaşdı. Təyyarələr yenə qayıtdı. Yeddi kişinin cəsədi yerdə qalmışdı, namərd təyyarələrsə əl çəkmirdilər. Narahatlıqdan gedib bir daşın üstündə dayandım, üzümü onlara tutub qışqırdım: "Allahsızlar! Bizdən nə istəyirsiniz?! Nə axtarırsınız?! Əzizlərimizi öldürmüsünüz, Allah bəlanızı versin, istəyirsiniz cəsədlərini də dəfn etməyək?!"

Qayanın üstündə qışqırır, təyyarələri lənətləyirdim. Qəribə haldaydım. Onların nə qədər əclaf olduqlarını görüb əzab çəkirdim.

Boğazımı qəhər tutmuşdu. Əzizlərimizi öldürmüşdülər, indi də cəsədlərini torpağa tapşırmağa

qoymurdular. Kəndin kişiləri qışqırırdılar: "Lənətə gəlmişlər, bəsdirin! Qoyun cəsədlərimizi dəfn edək".

Təyyarələr uzaqlaşandan sonra kişilər dedilər: "Tələsin, heç bir cəsəd yerdə qalmamalıdır. Təyyarələr yenə qayıdacaq".

Qadınlar kənara çəkildilər, kişilər meyitləri yumağa başladılar. Cəsədləri bulaq suyunda yuyanda dedim: "Avəzin bulağı, əzizlərimizin bədənini yaxşı yu. Avəzin, qadanı alım, bunlar bizim əzizlərimizdir, bunları incitmə..."

Nəhayət, cəsədlərə küsl verib kəfənləyəndən sonra yenə təyyarələr peyda oldu. Səsləri qulaq batırır, bombaları kəndi titrədirdi. Cəsədlərin yanında ağlayırdıq. Kişilərin bir gözləri göydə, bir gözləri yerdə idi.

Hamı matəmdəydi; kimisi bir nəfər üçün, kimisi iki və ya üç nəfər üçün. Bilmirdik ki, hansına ağlayaq. Şəhidləri bir-bir dəfn etdik. Razi idik ki, ölək, ancaq cəsədlər yerdə qalmasın. Kişili-qadınlı hamımız bomba altında qalmışdıq.

Təyyarələr yenə gəldi, gurultu başlandı. Allahsızlar şəhidlərimizi dəfn etməyə qoymurdular. Dönüb qadınlara tərəf qışqırdım: "Heç yerə getməyin. Ölmək şəhidlərimizə gülmələrindən yaxşıdır. Təyyarələr gələndə yerə oturub əllərinizi başınıza qoyun".

Kişilər də tez-tez bunu deyirdilər. Yeddi cəsədə meyit namazı qılıb dəfn etməli idik. Qazdığımız məzarlar hündürlükdə idi, düz evlərimizin yanında.

Ürəyim sıxılırdı. Əziz dayımı dəfn edirdilər. Ayağa qalxıb dedim: "Dayı, haqqını halal elə... Qeyrətli dayım..."

Gedəndə deyirdi ki, Firəngiz gəlsə, mən getməyəcəm. Sanki bu gedişin dönüşü olmayacağını bilirdi.

Cəsədlər dəfn olunandan sonra bir qədər rahatlaşdıq. Ancaq sonra yadımıza düşdü ki, birinci qrupdan hələ də xəbərimiz yoxdur. Hamı onların yerini, vəziyyətini soruşurdu, amma heç kimin cavabı yox idi.

Narahat idim. Yavaşca kişilərə yaxınlaşıb Hişmət dayımı çağırdım. Ayağa qalxıb gəldi, soruşdu ki, nə olub? Başımı aşağı salıb dedim: "Bəs İbrahim, Rəhim və digərləri hardadırlar. Dayı, səncə, onlar da şəhid olublar?"

Başını aşağı salıb yavaşca dedi: "Məlum deyil. Allah kömək etsin, qayıtsınlar. Bizimkilərin hamısı geri çəkilib".

Ona baxıb sözüümü dedim: "Dayı, səncə, onların dalınca gedək?"

Bir qədər mənə baxıb dedi: "Firəng, ürəyimin yarasını təzələmə. Vəziyyət bir qədər də pisləşər. Yerlərini bilmirik. Bir neçə saatdan sonra korpusa gedəcəm, görüm onlardan xəbəri olan var, yoxsa yox".

Dəfnə gəlmiş camaat dağılışdı. Axşama qədər Avəzində qaldım, sonra Əlimərdanla birgə Gorsefidə qayıtdım. Məclisə hazırlaşmaq lazım idi.

Qazanları hazırlamışdıq ki, yasa gələnlərə yemək bişirək. Maqnitofon gətirib bir Quran kaseti qoydular. Evdə əzadarlıq zamanı qonşuların biri tələsik içəri girib dedi: "Siz oturub əzadarlıq edirsiniz?! Əsl əza odur ki, düşmən evimizə girib. Eviniz yıxılmasın, iraclılar Gorsefidə girirlər. Bu bəxtəvərlər öldülər, bu günü görmədilər!"

Tələsik bayıra qaçdıq. Nə görürdüm! Kənddə müsibət idi. Bütün çöl düşmənin tank və maşınları ilə dolu idi. Bizə doğru irəliləyirdilər. Ürəyim bərk döyünməyə başladı. Bir qədər irəlidə əsgərlər magistral yoldan kəndə girirdilər. Bəziləri ərəbcə, bəziləri də kürdcə danışırdı.

Sinəmə vurub onlara baxdım. Bizi qəfil yaxalamışdılar. Əzizlərimizi öldürmüşdülər, onları öz əllərimizlə torpağa tapşırırmışdıq, indi də qatillər kəndimizə girirdilər. Hamısını boğmaq istəyirdim. Kişilər qışqıraraq qadınlara deyirdilər ki, qaçın.

Mən gənc idim, cəmi on doqquz yaşım vardı. Dəsmalımı üzümə bağladım. Həyəcanla onların kəndə girişinə baxırdım. Bəzi iraclılar kürdcə deyirdilər ki, sizinlə işimiz yoxdur, girin evlərinizə. Camaatı evlərinə qovub irəliləyirdilər.

Tanklar da əsas magistraldan dönüb kəndə girdi. Tırtılların səsi canımıza vəlvələ salırdı. Həm piyada, həm də cürbəcür tanklarla, hərbi avtomobillərlə gəlirdilər. Magistral maşınla dolu idi. Maşın və

tankların üzərində İraq bayrağı dalğalanırdı. Bayraqlarında bir neçə ulduz vardı.

Sanki tanklarla ürəklərimizin üzərindən keçəcəkdilər. Öz-özümə fikirləşdim ki, bəs bizimkilər haradadırlar?

Əyinlərindəki forma bizim ordu geyiminə bənzəyirdi, yalnız rəngi bir qədər fərqli idi. Qara üzləri və mənalı təbəssümləri ürəyimi ağrıdırdı. Silahım olsaydı, hamısını qırardım. Uşaqlar analarının arxasında gizlənib yavaşca əsgərlərə baxırdılar. Əsgərlərin biri yaxınlaşdı. Özümü toplayıb qaçmağa hazırlaşdım. Kürdcə soruşdu: "Burdan Kirmanşaha nə qədər yol var?"

Dediyi söz mənə ölümdən ağır idi. Sanki tezliklə Kirmanşaha çatacağına əmin idi. Gözlərim doldu. Qəm-qüssədən boğulurdum. Cavab vermədim. O da gülüb kürdcə dedi: "Biz tezliklə Kirmanşaha girəcəyik!"

Bildim ki, gözləmək yeri deyil, qaçıb xəbəri Avəzinə çatdırmalıydım. Əvvəl yavaşca getdim, bir qədər uzaqlaşandan sonra isə qaçmağa başladım. Bütün yolu bacardığım qədər sürətlə qaçdım. Uzun yubkam ayağıma dolaşırdı. Bəzi yerlərdə başı üstə yıxılır, ancaq dayanmır, yubkamı toplayıb otların içi ilə qaçırdım. Tank tırtıllarının səsi hələ qulaqlarımdaydı. Tez anama, bacı və qardaşlarıma xəbər verməli idim.

Mərmə dalınca mərmə, güllə dalınca güllə yağırdı. Öndən piyadalar gəlirdi, arxadan zirehli texnika və maşınlar. Otlar yanır, tarlalardan alov qalxırdı.

Yanımdakı tarlaya baxdım. Məhsulun bir hissəsi külə dönmüşdü. Alov və tüstü ürəyimi yandırırdı.

Nəfəslərimin səsi canıma qorxu salırdı. Ancaq elə bilirdim ki, arxamda bir iraqılı əsgər var və məni qovur. Addımbaşı dönüb arxaya baxırdım. Həmişə on dəqiqəyə getdiyim yol bitmək bilmirdi. Yolda Sima ilə Leylanı düşünürdüm. Qorxurdum ki, birdən düşmən əsgərləri onlara əl uzadarlar. Gərək çatıb onları xilas edəydim.

Evimizə çatanda anam çörək bişirirdi. Evi mərci ətri bürümüşdü. Qışqırdım: "Ana... Gərək qaçaq. İraqlılar kənddədir".

Atam otaqdan çıxıb təəccüblə gözlərini mənə dikdi. Anam ayağa qalxıb təəccübləndi.

- Doğru deyirsən? Hara? Nə vaxt?

- Tələsin! Tez olun! Gərək dağa çıxaq. İndi Avəzinə çatacaqlar. Əsgərləri Gorsefiddədir, gərək qaçaq".

- Siz gedin. Uşaqları götür, get. Mən gəlmirəm.

Qışqırdım:

- Qalsan, səni öldürəcəklər. Sən gəlməsən, biz də getməyəcəyik.

Çox hirsli olduğumu görüb ayağa qalxdı. Bir qədər ətrafına baxdı, sonra şorbanı ocağın üstündən götürüb bir tərəfə qoydu, uşaqların əlindən tutub yola düşdü.

- Firəng, əliboş gedək? Heç nə götürməyək?

Gecikmək olmazdı.

- Qayıdacağıq. Bizim ordumuz onları geri qovacaq, narahat olma.

Evdən çıxanda böyük dayım Əhməd Heydərpuru gördüm. Ərzaq dolu maşınla gəlmişdi. Dayımın yas məclisinə gətirmişdi. Tez dedim: "Dayı, gərək qaçaq. Düşmən artıq evimizdədir. Evimiz yıxıldı. Nə məclis?! Nə mərasim?! Düşmən evimizi alıb. Özümüzə məclis keçirən lazımdır!"

Dayanmadan danışır, qışqırırdım. Dayım yolda iraqlıları görmüşdü, hər şeydən xəbəri vardı. Gözləri qızarmışdı. Maşındakıları göstərüb dedi: "Əvvəl bunları gizlədək, sonra gedək".

Anamın köməyi ilə hamısını evdə gizlədib üstünü taxta və parça ilə örtdük. Uşaqlar necə təşviş keçirdiyimizi görüb ağlayırdılar.

Əlimərdan da gəldi. Heç nə götürmədən tələsik Avəzin və Çağalvənd dağlarına qaçmağa başladıq. Hara baxırıdığsa, qadın, uşaq, qoca və cavanlar hər tərəfdən dağa doğru qaçırdılar.

Birinci tərəni keçəndən sonra bir qədər arxayınlaşdım. Ancaq bir neçə tərə uzaqlaşmalıydıq. Qışqırdım: "İlahi, haqqımızı onlardan al!"

Kiçik bacılarım Leyla ilə Sima ağlayırdılar. Başlarına qışqırıb dedim: "Sakit olun, heç nə olmayıb. Qorxmayın, mən yanınızdayam".

Sonra Cabbar, Səttar, Sima və Leyla ilə əl-ələ tutub qaçmağa başladıq. Leylanın on iki yaşı vardı, Cümənin on üç, Sima ilə Cabbarın beş, Səttarın da on.

Kənd cavanları Avəzində qalmışdı. Onları uzaqdan görürdük. Oyan-buyana qaçıb camaatı zorla dağa göndərirdilər. Yoldan qışqırdım: "Gəlin!"

Onlar da oradan qışqıraraq işarə ilə bildirirdilər ki, qaçın, tez uzaqlaşın.

Tanklar qarşı tərəfdən kəndə yaxınlaşırdı. Hər tankın yanında onlarla əsgər gəlirdi. Bütün düzən Səddamın hərbiçiləri ilə dolmuşdu, tank, top və raket səsi qulağı kar edirdi.

Özümlə yalnız bir bıçaq götürmüşdüm. Nəfəsimizi dərməyə dayananda həmin yoldan Avəzinə girən əsgərləri gördüm. Zorla evlərə girir, qalanların başına qışqırırdılar. Camaatı evdə həbs etmək istəyir, heç kimi bayıra çıxmağa qoymurdular.

Anam qorxu içində tərənin üstündən əsgərlərə baxırdı. Sonra mənə üzünü tutub titrək səslə dedi: "Qızım, necə də yaxındaymışlar!"

Narahat halda dedim: "Sizə "qaçaq" deyəndə, elə bilirsiniz yalan deyirəm?!"

İraqlıların çox yaxında olduqlarını bilib qorxudan dili topuq vururdu. O vaxta qədər onların bu qədər yaxında olduqlarını bilmirmiş.

Avəzin əhalisi dəstə-dəstə dağlara qaçırdı. Bəziləri hətta ayaqyalın idi. Yolumuza davam etdik. Dağa qədər birnəfəsə qaçdıq, çatanda daşların arxasında dayanıb nəfəsimizi dərdik.

Uzaqdan kəndə baxdım. Hərbçilər qarışqa kimi qarşidakı çöllüyə və kəndə hücum edirdilər. Hər yerdən alov və tüstü qalxırdı.

Beşinci fəsil

Əli baltalı qadın

Yavaş-yavaş axşam düşürdü. Hamımız birlikdə qayaların arxasına qısılmışdıq. Heç kimdə danışmağa taqət yox idi. Başımıza nə gələcəyini bilmirdik. Əlimərdan, dayım, atam və bəzi kişilər hələ bizimləydilər. Onlar qərarlı görünür, kəndə qayıtmaq istəyirdilər. Bəzi qadınlar isə qoymur, qorxu içində deyirdilər: "Heç olmasa, siz qalın. Biz burda təkik. Birdən iraqqlılar öndən gəlsələr, nə edərik?!"

Tank tırıllarının, top və raket partlayışlarının səsi bir an da kəsilmirdi. Bizimkilər də Gilanqərb səmtindən Gorsefidə mərmə və raket atırdılar. Avəzinlə Gorsefidə əməlli-başlı poliqona dönmüşdü.

Uşaqlar gecənin qaranlığında vahimə içində açılan atəşlərə baxıb qorxudan əsirdilər. Kəndin qadınları yavaş-yavaş bir yerə toplaşdılar. Bir qadın ağlaya-ağlaya dedi:

- Bu nə bələdir başımıza gəldi! Biz nə günah etmişik ki, belə oldu?!

Narahat halda ona baxdım.

- Bu nə sözdür?! Məgər nəsə günah etmiş olmalıyıq?! Bir allahsız bizə hücum edib. Mühəribədir. Qələbə çalmaq üçün müqavimət göstərməliyik.

Qadın başındakı dəsmalla gözlərini silib dedi:

- Əliboş?! Onların bu qədər top-tankı qarşısında necə müqavimət göstərə bilərik?!

Qadınlara baxdım. Hamısı məyus görünürdü. Gecənin yarısı kişilər dözə bilmədilər, ayağa qalxıb dedilər: "Biz gedirik!"

Qadınlar qorxdular. Bir neçəsi yalvarmağa başladı ki, getməyin, siz getsəniz, biz nə edərik. Lakin kişilər qərarlarını vermişdilər. Yalnız qocalar qaldı, digərləri yola düşdü. Gedəndə Əhməd dayım əlini çiynimə qoyub dedi: "Firəngiz, sən kişi kimi qeyrətli sən, digərlərindən muğayat ol".

Qorxdum. Əhməd dayım, Əlimərdan və digərləri tələsik sağollaşib dağdan endilər.

Gecə gözlərimi yuma bilmədim. Səhərə yaxın gördüm ki, düşmən qüvvələri Gorsefidə qayıdırlar. Düşünürdüm ki, görəsən, nə baş verib. Bizim hərbiçilərdən də xəbər-ətər yox idi. Bir qədər sonra Hişmət dayım Gilanqərb səmtindəki təpələrdən qalxıb yanımıza gəldi. Tövşüyüdü. Bir əlini dizinə qoydu, o biri əlindəki tüfəngi də yerə. Hamımız onu dövrəyə aldığımız. Bizim narahat üzümüzü görüb güldü.

- Camaat İraq ordusunun önünü kəsdi, Gilanqərbə girməyə qoymadı. Onlar demişdilər ki, iyirmi günə Tehrana çatacaqlar, amma kiminlə qarşı-qarşıya

gəldiklərini bilmirdilər. Məgər biz ölmüşük?! Hələ ki Gorsefiddə ilişib qalıblar.

Biri təəccüblə soruşdu: "Necə? İraqlıları necə geri qovdular?"

Dayım çox səbirlə böyük bir daşın üstündə oturdu. Sözlərini tam aydın şəkildə başa düşməimizi istəyirdi. Bir qədər sonra dedi: "Şal və dəsmalla!"

Hamımız bir-birimizə baxdıq. Təəccüblə soruşdum: "Şalla?!"

İsrarla nə baş verdiyini soruşduq. Dedi: "Yeriniz məlum! Bütün Gilanqərb əhalisi, kişi və qadınlar Gorsefid çayının ətrafına toplaşdılar, qadınlar da yaylıqları ilə iraqlıları geri qovdular".

Təəccüblə soruşdum: "Axı necə?"

Dayım bir ayağını o birinin üstünə aşırıb sözünə davam etdi:

- Əvvəlcə kisələri torpaqla doldurub çayın önünə qoydular, sonra qadınlar evlərindən bütün şallarını gətirdilər, torpaqla doldurub suyun önünə düzdülər. Bununla çayın yolu dəyişdi, iraqlılara tərəf axmağa başladı. Bütün əkin sahələri su ilə doldu, hər yer palçıq oldu, oradan keçmək istəyən tank və maşınlar da palçıq batdı. Onların necə yazıq günə düşdüklərini görməyiniz lazım idi. Biz uzaqdan baxırdıq.

Sonra qürurla əlavə etdi: "Bu gün Gilanqərb və kəndləri əsl qəhrəmanlıq etdilər. Camaatımızın qeyrətinə qurban olum! Hamı əlinə silah götürüb vuruşur".

Soruşdum: "Silahları hardan tapıblar?"

Dayım ayağa qalxıb tufəngini götürdü, sonra dedi: "Kimin nəyi varsa, gətirib. Korpus da silah anbarını açıb, bütün könüllülərə silah-sursat verir. Allahın köməyi ilə hamısını geri qovacağıq".

Getmək istəyəndə dedi: "İraqlılar kəndin yaxınlığında mövqe seçiblər. Özünüzdən muğayat olun və çalışın o tərəflərə getməyəsiz. Biz sizə baş çəkəcəyik".

Dayımın arxasınca Ayətül-kürsi oxuduq. Anam ucadan dedi: "Əzizim, Allah amanında! Hamınız Allah amanında!"

Bütün camaat dağa səpələndi. Qaçanda kim nə götürmüşdüsə, hamı ilə bölüşdü. Ertəsi gün günorta isə hər şey bitdi. Gözlədik ki, bir xəbər gəlsin və ya kimsə kömək göndərsin. Hamı ac idi. Atam tez-tez başını yelləyir, gözlərinin yaşını silirdi. İsti günəş başımıza saçanda daha da yorulur, susayırdıq. Ancaq dözməli idik, başqa yolumuz yox idi.

Gecənin yarısı uzaqdan bizə doğru gələn bir kişi kölgəsi gördüm. Anama dedim: "Bax, biri bura gəlir. Tufəngi də var".

Anam qaranlıqda gözlərini qıyıb çox həyəcanla dedi: "Səncə, iranlıdır, yoxsa iraqılı?"

Yavaşca qadınlara dedim: "Hamınız qayaların yanına gedin".

Əlimə iti bir daş götürüb gizləndim. Gələn adam ucadan dedi: "Ey! Qorxmayın... Mənəm, İbrahim".

Qardaşım İbrahimin səsini tanıdım. Sevindiyimdən uçmaq istəyirdim. Bizə doğru gəlirdi.

Anam ayağa qalxıb qaranlıqda əllərini göyə açdı.

- İlahi, Sənə şükür! İlahi, Sənə şükür, oğlum qayıtdı!

Qadınlar sevincək anama deyirdilər: "Gözlərin aydın olsun!"

Rahat nəfəs aldıq. Əlində çörək və qazan vardı. Gülə-gülə dedi: "Mərçi yeyirsiniz?"

Anamın evdə qoyduğu qazanı gətirmişdi. Hamımız onu dövrəyə aldıq. Qazanı alıb yerə qoydular. Anam İbrahimi öpüb ağlayırdı. Sonra mən onu qucaqladım. Ancaq belə deyirdim: "Qurban olum, İbrahim!"

Sonra İbrahimin gözlərindən öpüb ağlamaq növbəsi atama çatdı.

İbrahim gülürdü. Anam ondan əl çəkmir, öpüb əzizləyirdi. Axırda anamı yerə oturdub özü də yanında oturdu və dedi: "Məni öldürdün, ana! Bəsdir, gəl, daha yanundayam".

Sonra o, anamı öpməyə başladı. Öpüb deyirdi: "Ana, haqqını halal elə, bağışla ki, səni nigaran qoydum".

Soruşdum:

- İbrahim, indiyədək hardaydın? Vallah, hamı nigaran qaldı. Ürəyimizə min cür fikir gəldi. Bəs Rəhim hanı?

- İraqlılar hücum edəndə bir-birimizdən ayrılıb geri çəkildik. Xəbərim var, yaxşıdır, onu görüblər.

Anam rahat nəfəs alıb əllərini yuxarı qaldırdı və ürəkdən dedi: "İlahi, bütün gəncləri ailələrinə qaytar!"

İbrahim əlini qarnına qoyub dedi: "Neçə gündür heç nə yeməmişəm. Qazanı gətirdim ki, qarnım yasdan çıxsın. Gətirin, birlikdə bir şey yeyək".

Hamımız gülüştük. Qazanı ortaya qoyub çörəyi böldük. İbrahim gülə-gülə dedi: "Yeməyinizi nə üçün evdə qoymuşduz?"

Sonra nəfəsini dərib zarafata dedi: "Qorxaqlar, başınıza nə gəldi? Qorxudan yeməyinizi də yaddan çıxarmısınız!"

Qaşqabaqla dedim:

- Bəsdir, İbrahim, bizim yerimizdə olsaydın, sən də eyni işi görərdin!

- Avəzinə gələndə gördüm ki, evdə heç kim yoxdur. İçəri girdim. Gördüm qazan bir tərəfdədir, çörəklər də ortada. Hamısını götürüb gəldim.

Üst-başı tozlu idi, saqqalı uzanmış, paltarları çirklənib cırılmışdı.

Hamımız birlikdə yeməyə başladıq. Uşaqlar çörəyi qazana batırırdılar, çörəklərindən mərci suyu damırdı. Hamı bir qazandan çörəklə mərci suyu yeyirdi. Digər qadın və uşaqlar da bizə şərikin olmuşdular.

Yemək yediyimiz yerdə İbrahim gördüklərini danışmağa başladı:

- Bizimkilər İraq ordusunun qarşısını alıblar. Gilanqərblilərin hamısı silah götürüb vuruşur. Doğrudan, Firəng, Əsgər Behbudu tanıyırsan?

Adını eşitmişdim. Başımı yelləyib dedim ki, hə.

- Bir dəstə yaradıb. Səfər Xoşrəvanla Əliəkrəm Pərma da dəstə yaradır. Hamı dəstə yaradıb iraclılarla döyüşə gedir.

Yeməyi bitirəndən sonra yavaşca dedi: "Firəng, uşaqları sənə tapşırıram, onlardan muğayat ol. Rəhim də qayıdacaq, narahat olmayın".

Yenə darıxdım. Qardaşımı qucaqlayıb dedim: "İbrahim, özündən muğayat ol, Rəhimi də tap. İkiniz də özünüzdən muğayat olun".

Sonra əlavə etdim: "İbrahim, bizim sizdən başqa heç kimimiz yoxdur. Allah eləməmiş, başınıza bir iş gəlsə, hamımız məhv olarıq".

Atamla anamı öpüb qaranlıqda yola düşdü. Hündür qayanın üzərində dayanıb kölgəsi itənə qədər baxdım. İraq tanklarına tərəf gedirdi. İstəyirdim ki, mən də gedib uşaqlıqda olduğu kimi onu qoruyum. O vaxtlar özümüzdən böyükləri incidirdik. Uşaqlığımız nə tez bitmişdi!

Yenə hərə bir tərəfdə uzandı. Həmin daşın üstündə üzü Gilanqərbə oturdum. Qırmızı güllələr şərqdən qərbə, qərbdən şərqə doğru gedirdi. Bilirdim ki, onların hər biri bir nəfəri öldürə bilər. Səhər açılana qədər daşların üstündə oturdum.

Günəş çıxandan sonra yenə bombardman şiddətləndi. İraq və İran təyyarələri gəlib-gedirdi. Səhərdən uşaqlar çörək istəyirdilər. Hamı ac idi, amma heç kim dilinə gətirmirdi. Təkcə uşaqların səbri tükənmişdi. Bir neçə saat o vəziyyətdə qaldıq. Sima ilə

Leyla da ağlayır, ac olduqlarını deyirdilər. Yavaş-yavaş qadınlar da dillənməyə başladılar.

Hamı ac və yorğun idi. Atam yanımdaydı. Ayağa qalxıb mənə yaxınlaşdı. Elə baxdı ki, sözlü olduğunu bildim. Yanında oturdum. Boğazını arıtlayıb, yavaşca dedi: "Rulə, evə gedək, bir şey gətirək?"

Başımı yelləyib əminliklə dedim: "Gedək. Mən hazırım".

Atam bilirdi ki, qorxmuram. Bütün qadınlar təəccüblə mənə baxırdılar. Gülüb dedim: "Qorxmayın, söz verirəm ki, yeməyə bir şey gətirəcəm. Ancaq siz özünüzdən muğayat olun".

Gecikmədən yola düşüb təpələrin arxasından yavaş-yavaş kəndə endik. Çaydan keçməli idik. Əyilə-əyilə gedirdik ki, görün olmasın. Hər yerdə sakitlik idi, düşmən əsgərləri görünmürdü. Tarladan quşların səsi gəlirdi. Sağ-solumuza baxa-baxa addım-addım irəliləyirdik. Hərdən böyük daşların yanında dayanıb ətrafa baxırdıq.

Avəzinin ilk evlərinə çatdıq. Kənddə səs-səmir yox idi, deyəsən, boş idi. Ətrafa göz gəzdirdim. Kənd məzarlıq kimi sakit idi. Bir-iki günün içində hər şey dəyişmişdi. Qonşu qadınların paltar ləyənləri bulağın yanında qalmış, ətrafa bir neçə rezin ayaqqabı tayı düşmüşdü. Qurbağa səsi qulağımı incidirdi. Yalnız onların səsi gəlirdi.

Evimizi görəndə başıma vurdum. Sanki ölüm yuxusuna getmişdi. Həsrətlə baxıb öz-özümə dedim: "Əziz evimiz yiyəsiz qalıb!"

Gözlərimin yaşını sildim. Qapı taybatay açıq idi. İçəri girdik. Yemək bişirmək üçün bir qədər un, düyü, duz və yağ götürdüm. Hamısını bir torbaya qoyub belimə atdım. Yenə evdə bir dövrə vurub divarlara, otaqlara baxdım. Atam boşuna dövrə vurduğumu görüb dedi: "Firəng, bəsdir, cəld ol. Birdən gələrlər. Sən nə edirsən, rulə?"

Əlimi divarlara çəkib öz-özümə dedim: "Sizi geri alacağım. Evimizin düşmən əlində qalmasına imkan vermərəm".

Atam öndən getdi, mən də arxasınca yola düşdüm. Həyətdən çıxanda gözüm baltaya sataşdı. Qəhrəmanla düzəltdiyimiz baltaydı. Fikirləşdim ki, onu götürüm, dağda odun yarıb ocaq qalayarıq. Atama dedim ki, dayansın. Qaçıb baltanı götürdüm və çiynimə atdım. Onun ağır yük götürməsinə istəmirdim.

Yavaşca və əyilə-əyilə yola düşdük. Evdən uzaqlaşandan sonra qayıdıb arxama baxdım. Sakitlik idi. Evlərdən bir neçə qoyun səsi gəlirdi. Dayanmadıq. Kəndin yoxuşundan bulağa tərəf getdik. Bulağın arxasından dağa qalxmalıydıq.

Bulağın yaxınlığında ikimiz də yerimizdə quruyub qaldıq. Atamın əməlli-başlı dili tutuldu. Dönüb gözlərimin içinə baxdı. Sanki nə etməli olduğunu bilmək istəyirdi. İki düşmən əsgəri bulaq başında

dayanıb su içirdi. Biri bulağın o tərəfində idi, biri bu tərəfində. Bizə tərəf olan silahını çiyinə keçirmişdi. Ayaqyalın idi, çəkməsini və patronlarını silahın ucundan asmışdı. Hər ikisi ucaboy idi.

Heç biri bizi görmürdü. Atam həyəcanla mənə baxırdı. Atama işarə verdim ki, sakit qalsın. Başımdan min cür fikir keçirdi. Bir anlığa bütün həyatım gözlərim önünə gəldi. Gec tərpanib əllərinə keçsəydik, işimiz bitərdi. Öz-özümə dedim: "Firəngiz, kişi ol. Gərək indi özünü göstərəsən".

Sanki atamın bədənində ruh yox idi. Rəngi ağappaq ağarmışdı. Qərarımı verdim. Yemək torbasını yavaşca yerə qoyub ikiəlli baltadan yapışdım. Ehtiyatla irəlilədim. Ağızım qurumuşdu. Baltanı sıxıb yuxarı qaldırdım. Birinin arxası mənə tərəf idi, birinin də diqqəti başqa yerdəydi. Hər ikisi rahat görünürdü.

Ayaqyalın əsgər bulağın içində dayanmışdı. Mənə sarı çevrilmək istəyəndə baltanı var gücümlə başına endirdim. Başı gumbuldadı və üzünü üstə bulağa düşdü.

Təəccüb və qəzəblə ona baxdım. Bulaq bir göz qırpımında qırpırmızı oldu. Cəld o biri əsgərə baxdım. Qorxmışdu. Mənə yaxınlaşdı. Mən də qorxurdum. Ətrafıma baxdım. Baltam o biri əsgərin başında qalmışdı. Atam heykəl kimi qurumuşdu, yerindən tərpanmirdi.

Bulağın ətrafına göz gəzdirib yerdəki daşları gördüm. Qərarımı verdim. Əsir düşsə bilməzdim. Bir

anlığa atamın sözləri yadıma düşdü: "Sən mənim dayağımsan".

İraqlı əsgər silahını çiyindənən endirəndə cəld əyilib yerdən iti bir daş götürdüm və var gücümlə ona atdım. Daş əsgərin başına dəydi. O, iki addım geri getdi. Başından qan açıldı. Əlini başına atıb ağrıdan qışqırmağa başladı. Dərhal nəərə çəkib qışqıra-qışqıra ona doğru qaçdım. Səsim Avəzinin bütün dəərə və təpələrini götürmüşdü.

Əsgər əlini başına çəkdi, sonra qanlı əlinə baxdı. Ovcu qanla dolmuşdu. Qorxurdu. Atam birdən özünə gəlib qışqırdı: "Nə edirsən? Əl çək, Firəngiz!"

Birinci əsgər suya düşmüşdü, ikincisi qarşımda, silahı da əlindəydi. Bütün üzü qana boyanmışdı. Ona yaxınlaşdım, biləyini burub arxadan tutdum. Əli mənim əlimdən kiçik idi. Əllərini elə sıxmışdım ki, öz əlim də ağrıyırdı. Bir anlığa ağrıdan zərriyib qışqırdı: "Aman! Aman!"

Qolunu elə burdum ki, yerə oturdu. Hiss elədim ki, biləyinin sümüyünü sındırıram. Yazıq əsgər mənim o qədər güclü olduğumdan təəccüblənib əsirdi. Mən də titrəyirdim. Qorxurdum, ancaq çalışırdım ki, biləyini buraxmayım. Möhkəm olmaq lazım idi. Şəhid olmuş dayımı və digər kənd kişilərini xatırlayıb güc aldım.

Atam ağzıaçıq mənə baxırdı. Əsgərin qollarını burandan sonra daha hərəkət etmədi. Ancaq dayanmadan zərriyib deyirdi: "Aman! Aman!"

Bilirdim ki, təslim olduğunu söyləmək istəyir. Üzümü atama tutub qışqırdım: "Silahları və baltanı götür".

Yerindən tərpənmədi. Yenə qışqırdım: "Ata, cəld ol!"

Yavaş-yavaş özünə gəldi. Cəld iki silahı və baltanı götürdü, gəlib iraqılı əsgərin başı üstə dayandı. Əsgər əsir düşmüş sərçə kimi tərpənmirdi. Qan bütün köynəyini qızartmışdı.

Atam köməyə gəldi, ərzaq qoyduğumuz parça torbanın bir hissəsini kəsib əsgərin qollarını möhkəm bağladıq. İşimiz bitəndən sonra silahı atamdan alıb əsgərə tuşladım. Bundan sonra arxayın oldum. Dayanıb bir qədər nəfəsimi dərdim, sonra əsgərə dedim: "Yola düş!"

Çaşbaş qalmışdı, özü də yaralı idi. Qorxu içində bulağa düşmüş yoldaşının cəsədinə baxırdı. Dili tutulmuşdu. Onu önə keçirib qışqırdım: "Hərəkət elə. Ən kiçik səhvə yol versən, səni də öldürəcəm!"

Bütün bunları farsca və kürdcə deyir, tez-tez başına qışqırırdım. Çətinliklə yola düşdü, mən də silahla arxasınca getdim. Hərdən silahın ucu ilə belinə vururdum ki, tez getsin. Atam dayanmadan yalvarıb deyirdi: "Firəngiz, burax getsin. İndi gəlib bizi tutarlar".

Narahat halda atama baxdım. Bir söz deməyib arxamca yola düşdü. Torba əlində idi. Ətrafa göz qoyurduq ki, düşmənlər yolumuz üstə pusqu qurmuş olmasınlar.

Əsiri dağa apardıq. Qarabuğdayı, ucaboy və arıq idi. Tez-tez ərəbcə nə isə deyirdi. Başa düşmərdüm, ancaq səsindən bilirdim ki, yalvarır. Ölənlərimiz yadıma düşəndə onu əllərimlə boğmaq istəyirdim, ancaq qədimdən eşitmişdim ki, əsirlə pis davranmaq olmaz.

Dağa yaxınlaşanda qadın, kişi və uşaqlar bizə baxırdılar. Hamısı təəccüb edirdi. Uşaqlar qışqırışb bizə doğru qaçmağa başladılar. Anam bizi o halda görüb hirsə başına vurdu, ucadan dedi: "Canım yansın! Axı bunu niyə gətirdin? Bu bizə başağrısı olacaq; arxasınca gələcəklər, bizi bombalayacaqlar, hamımızı öldürəcəklər. Bədbəxt olduq..."

Hamı qorxub məni danlamağa başladı. Kiçik bacım Leyla dedi: "Firəngiz, ona nə etdin? Nə üçün başından vurdun? Burax, getsin".

Onların belə rəftarını görüb narahat oldum. Bəziləri qorxurdu, bəzilərinin də əsir əsgərə yazığı gəlirdi. Hırləndim.

- Bunlara yazığınız gəlir?! Bunları tikə-tikə etmək lazımdır. Bizim kişilərimizi bunlar öldürüblər. Bizi bunlar ev-eşiyimizdən didərgin salıblar.

Bir əmim yoldaşı da oradaydı. Üzünü camaata tutub dedi: "Allaha şükür! Firəngiz düz iş görüb. Nədən qorxursuz? Ona təşəkkür eləmək yerinə bu nədir, danışırsız. Bəsdirin, ağızınızı yumun!"

Atam hələ də narahat idi. Əmim yoldaşına dedi: "Sən nə danışırsan?! Biz günahkar olduq. Təkcə bu

deyil ki! Firəngiz birini də öldürdü, cəsədi bulaqda qaldı. Bədbəxt olduq!"

Ata-anamın dediklərinə əhəmiyyət vermədim. Narahatlıqdan partlamaq üzrəydim. Hirslə dedim:

- Vallah, imkanım olsa, hamısını öldürərəm. Bunlar bizim əzizlərimizi öldürüblər, evlərimizə soxulublar. Bizi bədbəxt edən bunlardır. Mən onu öldürməseydim, bilirsiniz başımıza nə oyun açardılar?!

Hamı başımıza yığışmışdı. Qışqıraraq əlavə etdim: "Bu mənim əsirimdirdir, buna mən cavabdehəm. Odur ki, rahat olun, qorxmayın. Nə lazım olsa, edəcəm. Başa düşdünüz?!"

Bundan sonra camaat dağılışdı və səs-küy yatdı.

Əsiri qayanın arxasında oturdub hirsə dedim: "Əgər tərpənsən, səni də yoldaşının yanına göndərəcəm, bildin?"

Deyəsən başa düşdü; başını yellədi və yerindən tərpənmədi. Sonra camaatdan bir qədər uzaqlaşdım, bir daşın üstündə oturub nəfəsimi dərdim. Uzaqdan kəndə, şəhid qohumların məzarına baxırdım. Baş verənlər barədə fikirləşməyə başladım. Başım gicəlləndi, dodaqaltı dedim: "Sizdən ötrü bunların hamısını öldürüb özüm də ölməyə razıyam!"

Qadınların yanına qayıtdım. Əsiri dövrəyə almışdılar. O, dayanmadan deyirdi: "Ma... Ma..."

Nə demək istədiyini bilmirdim. Axırda yanımdakı suyu göstərdi. Bildim ki, su istəyir. Qadınların biri qorxa-qorxa dedi: "Yazıqdır, ona su ver".

Əsirə yaxınlaşdım. Məndən qorxur, yanından keçəndə geri çəkilirdi. Ona su verdim.

Yanımızda bir iraqılı mühacir vardı, ərəbcə bilirdi. Bizə yaxınlaşanda dedim ki, gəl, yanında otur, sözlərini tərcümə elə. Oturub əsirlə danışmağa başladı. Ona dedi: "Otur və tərpənmə. Bu qadın nə deyirsə, qulaq as, yoxsa canından olacaqsan".

Əsir sakit oturdu. Bilirdim ki, gərək ehtiyatlı olum, heç kimə zərər yetirə bilməsin. Yaxınlaşıb əlimi cibinə saldım, əşyalarını çıxarıb anama verdim. Saatını və üzüyünü də çıxardım. Üzüyünü çıxaranda ona həsrətlə baxdı. Ancaq əşyalarını almalydım. Çantasında özünün və üç uşağının şəkli vardı. Uşaqları görəndə ürəyim sıxıldı, əlim titrədi, ancaq tez özümü ələ aldım.

Mənə baxdı. Qanlı başını görəndə ona yazığımı gəldi. Dedim ki, gərək yarana məlhəm qoyaq. Gətirdiyimiz quru çaydan bir qədərini azca sarıköklə qarışdırıb yarasına qoydum və parça ilə bağladım. Yerindən tərpənmirdi. Leyla tez-tez ətəyimi dartıb deyirdi: "Onu burax, Firəngiz, yazıqdır!"

Əl çəkmədiyini görüb dedim: "Buraxım, hamımızı öldürsün?! Əgər o bizi əsir tutsaydı, buraxardı?!"

Leylaya elə baxdım ki, qorxdu və daha cıqırını çıxarmadı.

Uşaqlar acından qışqırırdılar. Qadınlar da dizlərini qucaqlayıb oturmuşdular. Onlara dedim: "Nə olub? Qalxın, uşaqlara yemək hazırlayın".

Sonra özüm çubuq toplayıb ocaq qaladım, qazanı ocağa qoydum, içinə qırmızı düyü, kartof, yağ, duz və tomat töküb qarışdırmağa başladım. Bu vaxt arxadan bir səs eşitdim: "Ona bax, elə bil, adam öldürməyib. Gör necə rahat yemək bişirir!"

Əvvəl cavabını vermək istədim, sonra isə fikrimdən döndüm. Ürəyimin soyuduğunu hiss edirdim. Elə bilirdim ki, dayım daha torpaq altında deyil.

Çətinliklə xörəyi bişirdim. Əsir gözlərini məndən çəkmirdi. Yemək bişəndən sonra Hişmət dayımın dağa çıxdığını eşitdim. Hamımız qalxıb ona baxmağa başladıq. Əlində silah vardı, iki iraqılı əsgəri əsir tutmuşdu.

Hamı onlara təəccüblə baxırdı. Çatandan sonra soruşdum: "Dayı, bunları necə tutdun? Bax, bizim də bir əsirimiz var".

Dayımın əsirlərinin hər ikisi gənc idi; yorğun, ac və susuz.

Onları da öz əsirimizin yanında oturdum. Hər üçünə yemək və su verdik. Deyirdilər ki, neçə gündür yemək yeməyiblər. İştahla yeyirdilər. Ağızları boşalmamış əllərini qırmızı düyü ilə doldururdular. Uşaqlar onların yemək tərzinə baxıb gülürdülər. Tərcüməçi qadın dedi: "Deyirlər ki, beş gündür düz-əməlli xörək yemirik".

Oturub xörək yemələrinə baxdım. Onlara çay da verdik. Bir-biri ilə danışdırlar. İraqlı mühacirdən nə

dediklərini soruşanda gülüb dedi: "Səndən qorxurlar. Deyirlər ki, növbə ilə yataq, bu qadın bizi öldürməsin".

Biri oturdu, ikisi yatdı. Bir an da gözlərimi onlardan çəkmirdim. Anam gəlib dedi: "Firəngizin qurda döndüyünü boşuna deməmişəm!"

Əsirlər günbatana qədər yanımızda qaldılar. Hər yerdən partlayış səsi gəlirdi. Hişmət dayı dedi: "Firəngiz, tez əsirləri gətir, aparıb təhvil verək".

Silahların birini götürüb dayımla və üç əsirlə birgə yola düşdüm. Anam tez-tez tapşırırdı: "Firəngiz, ehtiyatlı ol. Onlarla işin olmasın".

Atam bir söz demirdi, amma Leyla yenə yalvarırdı: "Firəng, qoy evlərinə getsinlər".

Bir qədər gedəndən sonra Hişmət dayım dedi: "Gedib adam gətirim, əsirləri təhvil verək".

Günəvədən bir pikap gətirdi. Yanında bir nəfər də vardı. Əsirləri iki korpus döyüşçüsü ilə birgə həmin avtomobillə Sabitxaha hərbi hissəyə apardıq. Orada Səfər Xoşrəvan, Əliəkbər Pərma və Nemət Kuhpeykər əsirləri təhvil alırdılar. Dayımdan və qardaşlarımdan onlar haqda çox tərif eşitmişdim.

Hərbi hissədə qələbəlik idi. Döyüşçülərimiz oyan-buyana gedir, bəziləri bizə və əsirlərə baxırdılar. Bir qadının əsirlə gəldiyinə təəccüb edirdilər. Əsirlərlə irəliləyirdik. Hişmət dayım kimə çatırdısa, deyirdi: "Bu üç əsiri biz tutmuşuq. Birini bu bacım qızı tutub, ikisini də mən".

Əsirlər vahimə içində döyüşçülərə baxırdılar. Onları təhvil verdik. Dayımla birgə bir blank imzalayıb əşya və silahlarını da verdik. Mən tutduğum əsirin üzünü, çantasını, şəklini və digər əşyalarını təhvil verdim.

İşimiz bitəndən sonra dayım soruşdu: "Bizə qəbz vermirsiniz?"

Döyüşçülərin biri dedi: "Əliəkbər Pərma dedi ki, qəbz də verəcəyik, ancaq indi kağız və qələm yoxdur. Qalsın sabaha".

Dayım dedi: "Eybi yox. Əsas odur ki, əsirləri təhvil verdik".

Sonra arxayınlıqla dağa qayıtdıq.

Əliəkbər Pərma bir müddətdən sonra bizə qəbz vermədən şəhadətə qovuşdu.

Altıncı fəsil

Kərkəs yuvası

Dağa qayıdanda anamla Leyla hələ də məndən acıqlıydılar. Öz-özümə dedim ki, eybi yox, nə vaxtsa düzgün iş gördüyümü başa düşəcəklər.

Avəzin iraqılarda idi. Qadınlar tez-tez bir-birindən soruşurdular ki, nə edək; geri gedək, yoxsa burada qalaq. Bir dəfə mübahisə qızıışanda sərt şəkildə dedim: "Geri getməyəcəyik. Burada qalacağıq. Bizimkilər kəndi azad edəcəklər və biz kəndə qayıdacağıq. Gərək dözək. Çox çəkməyəcək; uzaqbaşı iki-üç gün".

Ancaq həmin iki-üç gün on iki gün oldu. On iki gecə Avəzin və Çağalvənd dağlarında yatdıq. Yalnız suyumuz vardı. Bəzən gizlicə kəndə gedib un gətirir, çörək bişirirdik. Həmin günlərdə bəzən döyüşçülərimiz gəlir, bizə baş çəkib gedirdilər.

Bir dəfə çörək bişirdiyim yerdə uzaqdan bir neçə hərbiçi bizə yaxınlaşdı. Tez yerimdən qalxdım. Əlim undan ağarmışdı. Bizə çatanda başçıları soruşdu: "Siz burada nə edirsiniz? Bura artıq təmas xəttidir. Gedin

Gilanqərbə, ya da uzaq kəndlərə. Burda qalsaz, ölə bilərsiz. Biz özümüz burda çətinliklə qalırıq".

Hərbiçilər Tehrandan və şimal şəhərlərindən idilər. Gülə-gülə dedim: "Bəlkə qorxursuz?!"

Biri istehza ilə dedi: "Demək istəyirsən ki, sən qorxmursan?"

Düz gözlərinin içinə baxıb: "Yox, qorxmuram" - dedim və Gorsefid kəndini göstərib əlavə etdim: "Ora mənim evimdir".

Hərbiçi o tərəfə baxdı. Sözümə davam etdim: "Mənim gözüm ordadır. Ora mənim evimdir, düşmənin yox. Burda o qədər oturacam ki, axırda evimə qayıdım. Hətta burda ölməyə də hazırım".

Hamısı təəccüblə mənə baxırdı. Dostları işarə ilə bildirdilər ki, gedək. Sağollaşib getdilər. Sözlərini tam eşitmirdim, amma yolda məndən danışdırdılar. Onlar mənim hansı halda olduğumu başa düşə bilməzdilər.

Onlar uzaqlaşmamış bir dəstə yuxa götürüb arxalarınca qaçdım, çörəkləri verib dedim: "İraqlılar tezliklə məğlub olacaqlar və biz kəndimizə qayıdacağıq. Mən sizə güvənirəm".

Ondan sonra kəndin cavanları bir-bir gəldilər. Qardaşım Rəhim də gəldi. Hərəsi bir yolla canını qurtarmışdı. Rəhim təpələrin arxasından dövrə vurub gəlmişdi. O, hətta iraqılardan silah və patron da götürə bilmişdi. Qayıdanlar bəzi kənd kişilərinin şəhid olduqlarını söyləyib ağlayırdılar. Rəhim qayıdanda atam ona təsəlli verib dedi: "Qəm eləmə, matəm

zamanı deyil. Gərək vuruşub cavanlarımızın qisasını alağ".

Sonra ah çəkib əlavə etdi: "Heyif ki, ayaqlarımda taqət yoxdur!"

Rəhim bizimlə qalmadı, silahını götürüb ayağa qalxdı. Anam həyəcanla soruşdu: "Hara gedirsən?" Rəhim sakitcə cavab verdi: "Kəndə, bulağa – bizim olan hər yerə. Evimizdə rahatca gəzib bizə gülmələrinə razı ola bilmərəm".

Anam təşviş içində dedi: "Sən Allah, getmə. Bir qədər qal. Hələ səni doyunca görməmişəm".

Rəhim qaşqabaqla dedi: "Anacan, südünü halal elə. Bundan sonra bizim evimiz bu dağlar, təpələrdir. Nə vaxt qələbə çalsaq, evə qayıdacam".

Anam daha heç nə demədi. Lal-dinməz dayanıb Rəhimə baxır, yavaşca ağlayırdı. Üzümü qardaşıma tutub dedim: "Allah dayağın olsun, əzizim! Kaş mən də sənənlə gələ biləydim!" Anam Rəhimin ardınca salavat deyib Ayətül-kürsi oxudu. Rəhim silahı çiyində dağdan enirdi. Arxasınca baxıb ona dua etdim.

Bizimkilər İraq ordusunu dayanmadan bombalayır. Artilleriya döyüşü gədirdi. Top səsləri qulaq batırırdı. Birdən səma bizim təyyarələrimizlə doldu. Kirmanşah səmtindən gəlirdilər. Yerdən onlara əl yellədik. Altındakı bayraqlardan kimin olduğu bilinirdi.

Uzaqdan kənd cavanlarından birinin dağa çıxdığını gördük. Bizə çatan kimi dedi: "O helikopterləri görürsünüz? Pilotlarımız Şirudi ilə Keşvərinin helikopterləridir. Peşəkar pilotlardır. Allah onlara dayaq olsun!"

Bir qədər sonra helikopterlər Gorsefid kəndindəki düşmənləri bombalamağa başladı. Axşama qədər çoxlu tank yandırdılar. Düşmən tankı yananda təpənin üstündən xorla salavat deyib sayırdıq.

İraqlılar da Hacılar dərəsinin arxasından atəş açırdılar. Tanklar bir-bir yanırdı. Qorxunc səhnə idi. Qadın və uşaqlar qışqırırdılar.

Daha yaxşı görmək üçün dağın başına çıxdım. Kişilərin biri dürbinlə baxırdı. Yaxınlaşıb dedim: "Durbini mənə də verə bilərsiniz?"

Onu alıb hündür bir qayanın üstünə çıxdım. Anam tez-tez qışqırırdı: "Firəng, düş aşağı, gəl bu daşların yanında uzan. İndi bizə də bomba atarlar, ölərsən, qız!"

Mənsə əhəmiyyət vermir, düşmən tanklarının necə məhv olduğunu görmək istəyirdim. Hər atəşdən sonra bir tankdan tüstü qalxır, ürəyimdə "Allahu-əkbər" deyib yanan tankları sayırdım. İcazə versəydilər, dağdan enib vuruşmağa da hazır idim.

Gorsefidi həm İran tərəfi vururdu, həm İraq. Düzənlik dayanmadan titrəyirdi. Bəzən səs o qədər güclü olurdu ki, dağdan yerə torpaq və qum tökülürdü. Uşaqlar qulaqlarını tutub qayaların arxasına sığınmışdılar.

Kəndimizdən Gilanqərbə getmiş bir neçə gənc həmin gecə təpələri aşıb yanımıza gəldilər. Bizə çörək gətirmişdilər. Hamısı Şirudi ilə Keşvərinin qəhrəmanlığından danışib deyirdilər ki, iraclılar qorxub geri çəkiliblər. Həmin gecə çox sevindik. Qadınların biri dedi ki, inşallah sabah evimizdəyik.

Elə bilirdik ki, tezliklə evlərimizə qayıdacağıq, ordunun və könüllü qüvvələrin düşməni geri qovacağına ümidlə dağdan getmirdik. Birdən anam soruşdu: "Əgər iraclılar geri çəkilməsələr, onda nə edəcəyik?"

Dayım yoldaşı dedi: "Başqaları kimi biz də uzaq kənd və ya şəhərlərə gedəcəyik".

Bütün qadınlar gülüb dedilər: "Allah eləməsin! Bu nə sözdür?!"

On iki gün dağda qaldıq. Gündüzlər gizlənir, gecələr kəndə baş çəkirdik. Hava qaralandan sonra iraclılar kənddən gedirdilər.

Həmin günlərin birində uşaqlar ağlamağa başladılar. Yemək istəyirdilər. Dünəndən qalmış quru çörəkləri qadınlara verib dedim: "Bunlara su vurun, yumşalsın, uşaqlara verin".

Quru çörəyi isladib uşaqlara verdilər, ancaq səsləri kəsilmədi. Onlara baxanda ürəyim sıxılırdı. Saçları toz-torpağa bələşmiş, bir-birinə yapışmış, köhnə paltarlarının rəngi qaçmışdı. Qadınlar mənə yazıq-yazıq baxıb kömək istəyirdilər. Özləri uşaqlardan da ac və yorğun idilər. Düşündüm ki, nə olursa-olsun, kəndə

gedəcəm; həm evimə baş çəkərəm, həm də uşaqlara bir şey gətirərəm.

Evim üçün darıxmışdım. İraqlıların əlində necə qaldığını görmək istəyirdim. Qadınlara dedim: "Mən ərzaq gətirməyə gedirəm".

Hamı mənə baxdı. Anam dedi: "Qız, yenə özünü ölümə vermək istəyirsən?! Bir dəfə bəs eləmədi?!" Dedim: "Bir şey olmaz, narahat olma".

Keşvər Kərəmi adlı kənd qadınlarından biri dedi: "Mən də gəlirəm".

Sevindim. İki nəfərin getməsi daha yaxşı idi. Keşvər təxminən mənimlə yaşlı idi, bir müddət idi qonşu idik. Qorxmaz və cəsarətli qız idi.

Dağdan endik, düzənliyi və tarlaları keçdik. Bütün çöl raket, mərmə və patron başlıqları ilə dolu idi. İşlədiyimiz böyük tarlanın da yanından keçdik. Bir anlığa dayanıb orada arxayınlıqla işlədiyim günləri xatırladım.

İsti hava məni incidirdi. Kəndin yaxınlığında bir neçə düşmən tankı yanıb qaralmışdı. Dəmir tırtıllar hər yerdə iz salmışdı.

Gorsefidə çatdıq. Bütün yola diqqətlə baxırdım. Bıçağımı paltarımın altında gizlətmişdim ki, lazım olsa, istifadə edim.

Birdən əlisilahlı bir dəstənin qarşından bizə doğru gəldiyini gördüm. İbrahim demişdi ki, iraqlıları görsəniz, əllərinizi başınızın üstünə qoyun. Elə də edib

yolumuza davam etdik. Başımından min cür fikir keçirdi. Üzümü Keşvərə tutdum.

- Bədbəxt olduq!

- Firəngiz, üstündə bıçaq var?

- Hə, var, narahat olma.

- Əgər bir hadisə baş versə, məni öldür!

Bu sözü eşidib çox pis oldum, amma çalışdım ki, fikir verməyim.

İraqlılar bizə baxırdılar, amma bizimlə işləri yox idi. Biri ucadan dedi: "Tez gedin evlərizə!"

Keşvər bunu eşidən kimi arxayınlaşdı, az sonra dedi: "Mən evimizə baş çəkəcəm".

Mən də öz evimizə doğru qaçdım. Evə çatanda isə az qala özümdən gedəcəkdim. Evimiz düşmən morquna dönmüşdü, kəfən, qan və cəsədlə doluydu. Həyətdə də çoxlu kəfən vardı. Otaqda yaşayıb-yaşamadığı bəlli olmayan bir iraqli divara söykənmişdi, arxasında bir neçə balış vardı. Ev alt-üst olmuşdu. Ölülərin birini də bir döşəyin üstünə qoymuşdular. Bədəni şişib göyərmişdi. Divara bir serum mıxlanmışdı. Cəsədləri görüb içəri girmədim.

Yerimdə donub qalmışdım. Evin divarları qan ləkələri ilə dolu idi. Taxçaya da bir neçə serum qoymuşdular. Ürəyimdə dedim: "Allah bəlanızı versin! Mənim evim sizin üçün meyitxanadır?! Allah kökünüzü kəssin!"

Keşvər qayıtdı. Əlində bir neçə şey vardı. Qapının önündə dayanıb kərkəs yuvasına çevrilmiş evimə

təəccüblə baxmağa başladı. Ona baxdığımı görüb başını aşağı saldı, dedi: "Firəngiz, gedək, onlara baxma".

Yerimdən tərənəmədim. Köynəyimi dartıb dedi: "Sən Allah, gəl, gedək". Soruşdum: "Evdən nə götürdün?" Dedi: "Mənimlə gəl, gərək başqa şeylər də götürüm".

Daha öz evimdə qalmadım. Keşvər dedi: "Gərək adyal və yorğan da götürüm".

Onun evinə getdik. Bir neçə şey götürüb belinə bağladı, sonra dedi: "Firəngiz, gedək, bir-birimizdən ayrılmayaq".

Mən də qaynım Qəhrəmangildən bir neçə şey götürdüm. Qəhrəmanın sexi də alt-üst olmuşdu. İraqlılar başlarını hər yerə soxmuşdular.

Artıq Avəzin dağlarına getməli idik. Yolun bir hissəsini yavaş-yavaş getdik. Bir az uzaqlaşandan sonra qaçmağa başladıq. Mən önə keçdim. Birdən arxadan atəş açdılar. Çalışırdım ki, bir xətt üzrə deyil, ziqzaq şəkildə qaçım. Atəş açanlar "sizinlə işimiz yoxdur" deyənlər idilər.

Yolda bir cəsəd gördüm. Yanından qaçdıq. Ucadan qışkırdım: "Allahsızlar! Axı dediniz ki, sizinlə işimiz yoxdur!"

Birdən Keşvər qışkırdı. Belindəki adyal və yorğanlar yanırıdı. Bildim ki, onlara güllə dəyib. Əşyalar çiyindənən sürüşdü. Hər şeyi atıb qaçmağa başladı.

Qışqıra-qışqıra onları lənətləyirdi. Torpaq yolla qaçmağa başladıq. Bizi incitməkdən həzz alırdılar.

Dağa əliboş qayıtdıq. Allah rəhm elədi, Keşvər vurulmadı.

Kəndə bir dəfə də əşya gətirməyə getdim. Qayıdanda qəribə bir səhnə gördüm. Gorsefid kəndinin yanında bir tarla vardı. Onun yanından çox keçmişdim. Ancaq bu dəfə yanında yorğana bükülmüş bir cəsəd görüb qorxdum. Fikirləşdim ki, görəsən, kim ola bilər. Yaxınlaşıb baxmaq istəyəndə tarlanın içindən bir nəfər qışqırdı: "Dayanma, yoluna davam et".

Səsi eşidib Avəzin dağlarına doğru qaçdım. Əllərimdə yük vardı, ancaq oradan tez uzaqlaşmalıyım.

Bir neçə saatdan sonra döyüşçülərin biri dağa gələndə dedi: "Diqqətli olun, iraclılar yola bir cəsəd qoyublar. Ona yaxınlaşanı vururlar".

Bir anlığa nəfəsim dayandı. Soruşdum:

- Cəsəd kimindir?

- Kəndə bacısından xəbər öyrənməyə gəlmiş bir nəfərin cəsədidir. Onu tələ kimi yola qoyublar, kim yaxınlaşırsa, vururlar. Belə adam öldürməkdən həzz alırlar.

Ürəyimdə onları lənətləməyə başladım. Evimizi, həyatımızı – hər şeyimizi bizdən almaq istəyirdilər.

Qardaşım İbrahim bizə baş çəkməyə gəldi. Bir qədər istirahət edəndən sonra soruşdu: "Firəngiz, bir şeyə ehtiyacınız var?"

Qadınlar dedilər: "Suyumuz yoxdur".

Kanistri götürüb kişilərin bir neçəsi ilə birgə Avəzinə yola düşdü. Onlar gedəndən sonra bir neçə dəfə atışma və partlayış səsi gəldi. Biz narahat olduq. Onlar qayıdanda isə gülürdülər. Soruşdum ki, nə olub, partlayış səsi nə idi? İbrahim gülüb dedi: "Biz anbarlarda olanda əmim oğlu qapının dəliyindən bayıra baxırdı. Dedi ki, iki iraqılı çaya su aparmağa gəlib, hərəsinin əlində iki kanistr var. Divarın kənarından baxdıq. İki iyirmilitrlik kanistri doldurub apardılar, ikisini orada qoydular. Mən də gedib yavaşca kanistrlərin suyunu boşaltdım. Onlar qayıdıb boş kanistrləri görəndə bildilər ki, kənddə kimsə var. Buna görə hər tərəfə atəş açmağa başladılar və buğda anbarı yandı.

Narahat halda dedim: "Bəs qorxmadız? Axı bu nədən ötrü idi?" Gülüb dedi: "İnan, əgər əlimə keçsəydilər, hamısını cəhənnəmə vasil edərdim!"

Bir dəfə də bir neçə pasdarın bizə doğru gəldiyini gördük. Ayağa qalxıb salam verdik, su və çörək təklif etdik. Camaata dedilər ki, buradan uzaqlaşın, artıq bura da təhlükəli yerdir.

Bunu eşidəndə bütün vücudum od tutub yandı. Soruşdum: "Məgər demirdiniz ki, tezliklə evlərimizə qayıdacağıq?!"

Komandirləri dedi: "Hələlik getməlisiz. Siz qadınsız, burda qalmanız məsləhət deyil".

Dağın başından kəndə baxanda inana bilmirdim ki, belə gözəl bir kənd döyüş poliqonuna çevrilib və iraclılar hər şeyimizə sahib olublar. Axırınıcı gün iri daşların üstündə oturub dizlərimi qucaqladım. Atam da yanımda oturub dedi: "Firəngiz, on iki gündür burda oturmuşuq. Oturmağın faydası yoxdur. Yaxşısı budur, gedək. Bacı-qardaşların acından ölürlər".

Bir yerə toplaşdıq və hərə bir söz dedi. Mən də dedim: "Burda ölmək evimizi iraclılara buraxmaqdan yaxşıdır".

Mübahisə etdiyimiz yerdə hərbiçilər gəldilər. Bir zabıt və bir neçə əsgər idi. Zabıt dedi: "Siz hələ burdasız?! Bura döyüş yeridir, arvad-uşaqların yeri deyil. Daha mənası yoxdur, gedin".

Hərbiçilərimiz bunu deyəndən sonra kişilər dilləndilər: "Doğru deyirlər, gərək gedəsiniz. Biz qalıb vuruşacağıq. Siz bir qədər uzaqlaşın, görək nə olur".

Uşaqlara baxıb yazığım gəldi. Anam baxışları ilə məndən nə edəcəyini soruşurdu. Daha israr etmədim. Ayağa qalxıb paltarımı çırpıdım, üzümü anamgilə tutub dedim: "Gedirik".

Hamı getməyə hazırlaşdı. Cabbara dedim: "Cabbar, gəl belimə".

Cabbarla Simanın altı yaşı vardı. Leyla on iki, Səttar on yaşındaydı. Yerə oturdum. Cabbar qollarını arxadan boynuma doladı. Çadramı düyünlədim.

Anam da Simanı belinə bağladı. Uşaqların yerini bərkidəndən sonra Leyla, Cümə və Səttara dedim: "Siz də öz ayaqlarınızla gəlin".

Onları önə keçirdim. Digər qadınlar da məni görüb uşaqlarının əllərindən tutdular, isti havada, tikanların içində dərd-qəm dolu qəlblə piyada yola düşdük.

Dönüb Avəzinə baxdım. Ürəyim ağrıyırdı. Öz-özümə dedim: "Yola düşdük. Qəriblik və didərginlik başladı!"

Mənim üçün əcnəbinin evimi zəbt etməsindən, mənim də rəzalət içində qoyub qaçmamdan ağır bir şey ola bilməzdi. Bir neçə dəfə də dönüb kəndə, bulağa və məzarlığa baxdım. Bilirdim ki, yenə qayıdıb evimə gedəcəyəm. Buna arxayın olsam da, narahat idim. Kəndə əl yelləyib ucadan dedim: "Xudahafiz, dayı. Xudahafiz Avəzin! Xudahafiz, Gorsefid!"

Qadınlar ağlamağa başladılar. Uşaqlar da ağlayırdılar. Üzləri çirkli, toz-torpaqlı idi, göz yaşları üzlərində iz salırdı. Cabbar belimdə hərdən yatır, hərdən oyanıb çörək istəyirdi. Ona deyirdim: "İndi çatacağıq, çörək yeyəcəksən. Bir az döz".

Yanımızdakı kişilərin biri ağı deməyə başladı. Səsi adamı dəli edirdi, dağda elə dolaşırdı ki, hətta tikanlar da başımıza nə gəldiyini anlaya bilərdi.

Təpələr palıd ağacları ilə dolu idi. Yorulanda bir ağacın altında otururduq. Palıd ağaclarını görəndə yavaşca deyirdim: "Xoş halınıza! Parça-parça olana

qədər burda qalacaqsız. Kaş mən də sizin kimi qala biləydim!"

Ayağım qanayırdı, ancaq məhəl qoymur, qardaş və bacılarımı növbə ilə belimə götürürdüm. Yorulub ağlayırdılar. Çalışırdım yolda onlarla danışib diqqətlərini dağıdım.

Tez-tez anama deyirdim: "Cəld! Daha tez!" İstəyirdim ki, sürətlə getsinlər. Bilirdim ki, təhlükə arxamızdadır. Partlayış səsləri bir an da kəsilmirdi. Daha uşaqlarda taqət qalmamışdı. Hər iki tərəfin tank və hərbiçilərini uzaqdan görürdük. Sanki döyüşün içindəydik, top və tank mərmiləri altında qaçmaq lazım idi. Səhər çağı Avəzindən yola düşüb günəş batanda Gilanqərbə çatdıq; yaralı ayaq və dərqli qəlblə.

Orada gördüklərimiz çox pis idi. Sevinc və şənlik dolu bir şəhər qəm-kədər yuvasına dönmüşdü. Camaat qaçır, oyan-buyana gedirdi. Hamı narahat və qorxu içində idi. Bütün kişilər silahlanıb səngər qazırdılar. Şəhər hərbiçilərlə dolmuşdu. Bəziləri maşınla o tərəf-bu tərəfə gedirdilər. Hər maşında altı-yeddi silahlı gənc oturub Gorsefid magistrasına yollanırdı. Onlara heç kim əmr verməmişdi, özləri özlərini idarə edirdilər.

Məşhədi Fəttah Rüstəmi adlı bir qohumumuzun evinə getdik. Evin xanımı bizi görən kimi sinəsinə vurdu, tez uşaqları kürəyimizdən endirdi. Evin yanında az qala özümdən gedəcəkdim. Əl-üzümüzü və ayaqlarımızı yuduq. Ev qaçqınla dolu idi. Qadın tez

kürd çörəklərini süfrəyə düzdü, ortaya bir kasa qatıq qoydu. Uşaqlar qatıqla çörəyə hücum çəkdilər. Çörək yeyib su içəndən sonra söhbətə başladılar.

Səhərə qədər dizlərimi qucaqlayıb qəmgin halda şəhidlərimizə ağladım. Qadın deyirdi ki, iraclılar Gilanqərbə qədər gəlmişdilər, amma hərbiçilərimiz yerli əhəlinin köməyi ilə onları geri qovdular. Mən də gördüklərimi danışdım. Qadın ürəyimin qanlı olduğunu bilib dedi: "Gəl, istirahət elə, sonra nə edəcəyən barədə qərara gələrsən".

Həmin gecə səhərə qədər ağladım. Böyüklər nə edəcəkləri barədə danışdılar. Anam deyirdi ki, kaş uzaq şəhərlərin birinə gedəydik. Kişilərin də hərəsi bir söz deyirdi. Əlimərdanın da öz fikri vardı. Bütün sözləri eşidəndən sonra dönüb dedim: "Mənim başqa bir şəhərə getməyim qeyri-mümkündür. Əgər uzağa getsəm, evimdən əlim üzülər. Biz qayıtmalıyıq. Məgər bunlar nə qədər qalacaqlar?!"

Kişilər də dedilər: "Ölsək, burdan çox uzaqlaşmaqdan yaxşıdır. Siz qadınlar da yaxınlıqda olmalısınız. Yaxında olsaz, biz də sizə baş çəkə bilərik".

Fəttah Rüstəmi dedi: "Gilanqərb əhalisi toplaşib dəstələr yaradıblar: Əsgər Behbudun dəstəsi, Səfər Xoşrəvanın dəstəsi..."

Hər dəstənin bir komandiri vardı. Dəstə başçıları gedib korpustan silah-sursat almışdılar. Üzümü qohumumuza tutub dedim: "Qardaş, bil ki, biz kəndimizə qayıdacağıq, uzaq şəhərə getməməliyik.

Əgər qalsaq, hamımız birlikdə onları geri qova bilərik. Hərbçilərimiz bu bölgələri yaxşı tanıyırlar, amma biz bütün cığırları tanıyıırıq".

Qohumumuz gilənqərbli qruplarla Gorsefidde vuruşan İbrahim və Rəhimdən danışdı. Qardaşlarım yadıma düşəndə gözlərimdən yaş axdı. Kişi mənə təskinlik verib dedi: "Hamısını Allaha tapşırııq. Allahın köməyi ilə hər şey düzələcək".

Səhər tezdən çay-çörəkdən sonra qərara gəldik ki, hamımız dağa çıxıq, döyüş əsnasında iraqılılar şəhərə girsələr, bizi tuta bilməsinlər. Gilənqərbın yanındakı Çillə dağlarına doğru piyada yola düşdük. Köhnə bir ayaqqabı tapıb geyindim, ətrafına parça bağladım ki, tez cırılmasın.

Yenə Cabbarı belimə götürdüm, anam da Simanı qucağına götürdü. Sayımız çoxalmışdı, qırx nəfər olardıq. Çillədə çoxlu adam vardı; kişi, qadın, uşaq. Hamı matəmdə və kədərli idi. Tanıdıqlarımızla salamlaşdıq. Bir neçəsi gülə-gülə dedi: "Firəngiz, eşitdik, iraqılıların dərşini vermişən. Əllərinə sağılıq!"

Soruşdum ki, haradan eşitdiz? Qadınlar gülərək dedilər: "Öz döyüşçülərimiz dedilər".

Bir qədər dağda oturandan sonra hamıya çadır, adyal və lampa verdilər. Sevincək çadırları alıb orada qurduq. Artilleriyamız düşməinə tez-tez atəş açıq, onlar da qarşılıq verirdilər. Biz topların ortasındaıdıq. Həm İran, həm də İraq bombaları başımız üstədən keçirdi.

Başqa yol yox idi. Heç kim oradan tərpnmək istəmirdi.

Çadırın içi isti olduğuna görə gecələr bayırda yatırıdım. Kiçik bacı və qardaşlarıma baxanda ürəyim ağrıyırdı. Yata bilmir, daşların üstə oyan-buyana çevrilirdilər. Bir dəfə zarafata onlara dedim: "Hansınızın balışı daha yumşaqdır?" Sözümə təəccübləndilər. Gülərək dedim: "Bilirsiz mənim balışım necə yumşaqdır?!"

Bərkdən gülməyə başladılar. Çünki başımın altında böyük bir daş vardı. Sonra onları yanıma toplayıb danışmağa başladım. Leyla soruşdu: "Evə nə vaxt qayıdacağıq?" Dedim: "Bizimkilər onları öldürəndən sonra".

Sonra əlavə etdim: "Leyla, gördün, sənin düşmən əsgərinə yazığın gəlirdi, ancaq həmin düşmən bizi evimizdən qovdu".

Bir söz deməyib narahat halda ulduzlara baxdı. Gecənin sonlarında ulduzlar dağa çox yaxın olurdular.

Uşaq vaxtı yayda çadırın kənarından ulduzlara baxırdım. Necə də gözəl idi! Heç nəyə görə narahat deyildim. Orada isə kiçik bacı və qardaşlarıma və dağdakı o qədər adama baxanda məni ağlamaq tuturdu. Yavaş-yavaş ağlamağa başlayıb gecənin qaranlığında ürəyimi boşaltdım.

Səhər çağı əmim oğlu Seyid Məhəmməd Rüstəmi dedi: "Firəngiz, faydası yoxdur. Uşaqlar burda tələf olurlar. Gərək bir qədər geriyə gedək. Ən azı, yaşamaq

mümkün olmalıdır. Uzağa getməyə, ancaq təhlükəsiz bir yer tapmaq lazımdır".

Orada qalmaq olmazdı. Bu dəfə Kəfravərə yola düşdük. Yol polisinin yaxınlığı döyüşçü və hərbiçilərlə dolu idi. Hərbi maşınlarla camaatı geri aparırdılar. Bizi və uşaqları görüb bir vanet yük maşınını saxladılar. Sürücüyə dedilər ki, bizi oradan uzaqlaşdırın. Sürücü dedi: "Hara getmək istəyirsiniz?"

Tez dilləndim: "Kəfravərə".

Kəfravər yaxındaydı. Atamın qohumlarından Noxas Pərvəriş orada yaşayırdı. Evi böyük idi. Çətinliklə kəndə çatdıq. İyirmi nəfər olardıq.

Ev sahibi çox qonaqpərvər idi. Özü və ailəsi bizi gülürüzlə qarşıladı. Üzümüzdən öpüb içəri apardılar.

Bir qədər yorğunluğumuz çıxandan sonra Noxas bir qoyun kəsib ucadan dedi: "Əziz qonaqlarıma canım qurban! Məgər mən ölmüşəm ki, siz çöldə qalasız?!"

Uşaqlar sevincək qoyunun başına yığışdılar. Mən də həyətdə oturdum. Noxas qoyunun dərisini xüsusi məharətlə soymağa başladı, qanından uşaqların alınına vurdu. Uşaqlar gülüb deyirdilər: "Göyçək oldum?"

Sima ilə Leylaya baxıb dedim: "Çox qəşəng olduz!"

Cabbarla Səttar yanımda oturub dedilər: "Noxas əmi niyə hamının alınına qan sürtür?"

Gülümsəyib dedim: "Ona görə ki, sizə göz dəyməsin".

Evin xanımları ocağın üstünə böyük bir qazan qoyub içinə çoxlu ət tökdülər. Yoldakı o qədər yorğunluqdan sonra yaxşı xörək yeyib istirahət etdik.

Ertəsi gün yoldaşım ilə atam Noxasa dedilər: "Əllərinə sağlıq! Əsl qonaqpərvərlik etdin, ancaq sizə çox əziyyət vermək istəmirik. Bizə bir otaq ver, özümüz bir müddət burda qalaq".

Noxas üz-gözünü turşudub dedi: "Məgər mən ölmüşəm ki, süfrənizi ayırasız?! Bir tikə çörəyimiz var, birlikdə yeyəcəyik. Olmasa da Allaha şükür edəcəyik".

Atam gülüb dedi: "Bilirik, Noxas, amma özümüz narahat olarıq".

Noxas razılaşmırdı. Atam dedi: "Bizi narahat görmək istəyirsən? Əgər rahat olmağımızı istəyirsənsə, qoy öz ayağımız üstə duraq".

Daha heç nə demədi. Bizə çox böyük bir otaq verdi. Özləri də səkkiz nəfər idilər.

Kənd əhalisi bizi görməyə gələndə iraqlıların hücumu zamanı başımıza gələnləri danışdıq. Kənd əhalisi mehriban idi, hamısı bizi evinə dəvət edirdi, ancaq kişilərinə dedik ki, bizə iş versinlər, qarşılığında onlardan ərzaq alaıq.

Əvvəlcə razılaşmır, sözü müzə gülürdülər. Ancaq ısrarımızı görüb bir söz demədilər. Noxas kənd əhalisinə dedi: "Hamınız əzizsiniz! Sağ olun! Əgər qəbul etsəydilər, özüm burdayam, mənə qonağımlar olardı".

Noxasın sözlərindən sonra bir neçəsi dedi ki, səhər tezdən bizim tarlamıza pambıq yığmağa gəlin. Beləliklə, mən, yoldaşım və atam səhər tezdən əkin sahələrinə yollandıq. Pambıq mövsümü idi. Allaha şükür, işləmək olurdu. Yolda atama dedim: "Ata, gördün Allah necə böyükdür! Özü bizə yer verdi, iş düzəltdi".

Pambıq yığmağa başladıq. Səhərdən axşama qədər tarlalarda pambıq yığır, günbatan çağı yorğun halda uşaqlarla bir yerə toplaşır, bir tikə çörək yeyib kəndimizə qayıtmaq barədə düşünürdük. Pambıq yığanda harada olduğumuz yadımızdan çıxırdı. Elə bilirdim, Gorsefid kəndində, oranın tarlalarındayam. Özümə gələndə görürdüm ki, saatlardır fikrim başqa yerdə olub.

Bir gün işlədiyimiz yerdə bir maşın kəndə qoca kişi ilə qoca qadın gətirdi. Hər ikisi ağlayırdı. Onlara yaxınlaşdıq. Atam soruşdu: "Niyə ağlayırsız? Nə olub?"

Qadın dayanmadan deyirdi: "Niyə qoymadız öz evimizdə ölək?"

Gülə-gülə soruşdum: "Axı nə olub? Niyə ölürsüz?"

Kişi dedi: "Bizi kəndimizdən bura gətirdilər. Biz gəlmək istəmirdik. Kaş orada, öz evimizdə öləydim!"

Qocanın ağlamasına hamı ağladı.

Onları gətirən sürücü dedi: "Ata can, sizi bombalar altında necə qoya bilərdim?!"

Tarlaya girib bir tərəfdə oturdum. Camaat onlarla söhbət edirdi. Pambıqların arasında doyunca ağladım. "Kaş ölmüş olaydım, amma öz evimdə!" O kişinin sözlərini yalnız mən başa düşürdüm.

Bir qədər sakitləşəndən sonra ona yaxınlaşdım. Hələ də narahat idi, ağlayırdı. Dedim: "Əzizim, narahat olma. Bu, qaçmaq deyil, müvəqqəti geri çəkilməkdir. Allahın köməyi ilə qayıdıb onları məhv edəcəyik".

Bu sözləri eşidəndən sonra sakitləşdi.

Bir müddətdən sonra atama dedim ki, kaş Deyrə kəndinə gedəydik! Əmim Xeydanın evi Deyrənin yaxınlığında idi. Kəfravərdə çoxdan idi qalırdıq, Deyrədə daha rahat olardıq. Hamı razılaşdı. Noxasla və ailəsi ilə sağollaşdıq, yükümüzü götürüb yola düşdük.

Deyrə Kəfravərə yaxın idi. Piyada yola düşdük. Yolumuzda palıd və küknar ağacları vardı. Özümüzlə çörək götürmüşdük, acanda yeyirdik. Yolun ortasında bir maşın dayanıb bizi mindirdi.

Deyrədə müxtəlif məhsullar əkirdilər: düyü, qarğıdalı, badımcan, kudu, bamiyə, paxla, küncüd, pomidor və s. Deyrə yaşıllıqla dolu səfalı yerdir. Mən ölkənin şimalını görməmişəm, amma o tərəflərə gedənlər deyirdilər ki, Deyrə ora kimidir. Ancaq mən düşünürdüm ki, Deyrə cənnət kimidir. Ağaclar hələ yaşıl idi, palıd ağacları bütün dağları örtmüşdü. Çölləri o qədər geniş idi ki, sanki heç vaxt bitməyəcəkdi.

Uşaqlar Deyrənin mənzərəsini görüb sevinir, şənlik edirdilər. Ən azı, uşaqların rahat olduğu bir yerə gəldiyimizə görə sevinirdim.

Əmim Xeydanın evində daha rahat idik. Bizi gülərlə qarşıladı, ancaq mən əvvəldən dedim: "Əmi, əgər rahat olmağımızı istəyirsənsə, biz işləyib öz xərcimizi təmin edəcəyik".

Əvvəl narahat oldu, ancaq məni tanıdığına görə bir söz demədi. Əmim oğlu Cəfər bizə çox kömək etdi. Deyrə təhlükəsiz idi, fikirləşirdik ki, Səddamın əsgərlərinin bura əli çatmaz. Oraya yerləşdik. İşləyib öz xərcimizi çıxarırdıq. Göydən təyyarələr bomba yağdırır, yerdən ətrafa mərmilər düşürdü, bizsə pambıq yığır, qorxmadan işimizi görür, başımızın üstündən keçən qırıcıları ələ salıb atəşlərini sayırdıq.

Əmim oğlu soruşurdu: "Qorxmursuz?" Deyirdik ki, niyə qorxaq?! Gülə-gülə işləyirdik. Biz qırıcılara alışmışdıq, onlar üçün işə yeni idi. Çünki təyyarələr Deyrənin yolunu yeni öyrənmişdilər. Əmim oğluna deyirdim: "Məncə, təyyarələr bizi izləyib bura gəlirlər!" O da gülüb deyirdi: "Onda lütfən buradan get və bizi rahat burax!"

Səhərdən günortaya qədər işləyirdik. Günorta xörək və çörək bişirir, yenə pambıq yığmağa davam edirdik. Rahat idik, düşünürdük ki, hələlik təhlükəsiz yerdəyik.

Bir gün günortaya yaxın tez evə gedib xəmir yoğurdum. Öz-özümə dedim ki, bu gün dadlı xörək bişirim, hamı sevensin.

Nə bişirəcəyimi düşündüm. Fikirləşdim ki, kudu və pomidordan mütləq xoşları gələr. Təkcə çörək bişirməyə gəlmişdim, amma sürpriz etmək istədim.

Xəmir yoğurmağa başladım. Un, su və bir qədər duzu qarışdırıb qaba tökdüm. Xəmir şişib hazır olunca kudu və pomidoru hazırladım. İstəyirdim ki, uşaqlar və digər pambıqçılar yaxşı xörək yesinlər.

Xörəyi asandan sonra çörək bişirməyə başladım. Çörəyin ətri hər yeri bürüdü. Ondan sonra çay hazırladım. Çörəkləri dəsmala bükdüm, çayla qəndi bir kisəyə tökdüm, qazanı başıma qoydum. Digər əşyaları da əlimdə tutub sevincək pambıq sahəsinə yola düşdüm.

Hamı işləyirdi. Ağacın altına kölgə düşmüşdü. Xörəkləri ora qoyub oturdum, nəfəsimi dərib qışqırdım: "Ay camaat, gəlin, dadlı xörəyimiz var!"

Hamı mənə sarı döndü, sevinib əl yellədi. Tez işi saxlayıb toplaşdılar. Yorğun idilər. Hamısı kölgədə oturdu. Uşaqlar sevincək xörəyi işləyirdilər. Onlar süfrəni sərəndə mən böyük bir ocaq qaladım. Uzun müddətdən sonra hamımız çox sevinirdik. Qara çaydanı ocağın üstünə qoydum ki, biz xörək yeyincə çay da hazır olsun.

Qazanı yanıma qoydum. Hamı tələsirdi. Gülə-gülə dedim: "Tələsməyin, xörəyi çəkirəm".

Kəfgiri qazana salanda birdən top mərmisinin fiti gəldi. Birinci mərmə bir qədər uzağa düşdü, ikincisi isə düz tarlanın ortasına. Həyəcanla yerimizdən atıldıq.

Mərmilər ətrafımıza düşürdü. Hamının rəngi qaçdı, qışqırmağa başladılar. Hərə bir tərəfə qaçırdı. Qışqırdım: "Gəlin bura!"

Hamını toplayıb dağa doğru qaçmağa başladıq. Yeməyin xeyrindən keçməyə məcbur idik. Tez-tez qışqırırdım: "Hamınız dağa qaçın!"

Dağ daha təhlükəsiz idi. Orada çoxlu böyük daşlar vardı, onların arxasına sığınmaq olurdu. Oradan yeri parça-parça edən mərmilərə baxmağa başladıq.

Axşam sınıq qəlblə evə qayıtdıq. Bilirdik ki, daha ora da qalası yer deyil. Yenə işimiz dağa sığınmaq oldu. Sakitlik yarananda, göydən bomba yağmayanda kəndə gedib ərzaq götürür, yenə dağa qayıdırdıq.

Əmim oğlu orada zarafata dedi: "Firəngiz, doğru deyirdin, səni izləyirmişlər. Kəndimizin bombalanmasının səbəbkarı sənsən. Gördün başımıza nə oyun açdılar?!"

Yeddinci fəsil

Dağ başında

Bombardman hər an güclənirdi. Altı gündən sonra gördük ki, orada da qalmağın mənası yoxdur. Yerdəngöydən bomba yağdı. Bütün əşyaları əmimgilə qoyub Bandərviş dağlarının yanından qaçdıq. Bu dəfə əmimgil də bizimlə birgə didərgin düşdülər.

Bandərviş dağlarını keçəndən sonra əmim dedi: "Gərək uzağa gedək. Yaxşısı budur, Qovaver kəndinə gedək. Ora daha təhlükəsiz, həm də yaxındır".

Magistral yolun yaxınlığına getdik. Müdafiə nazirliyinin bir rio avtomobili ora gətirdi. Sürücü soruşdu: "Allah sizə kömək olsun! Burada nə edirsiniz? Canınızdan doymusuz?! Tez minin".

Maşınla Qovaverə qədər getdik. Yorğun halda maşından endik. Qovaver cəbhədən təxminən uzaqdaydı. Tibbi yardım qüvvələri ora yerləşmişdilər. Bizə bir neçə çadır, lampa və adyal verdilər. Onları alıb bir neçə gün qaldıq. Həmin bir neçə gündə bir gözümüz Gilanqərbə baxırdı, bir gözümüz göyə. Bir neçə gündən sonra yoldaşıma dedim: "Mən dözə

bilmirəm. Gəl, Dolabiyə gedək. Qadınlar deyirlər ki, camaatın bir qismi ora yerləşib. Gilanqərbə də yaxındır. Vallah, burda narahatlıqdan ölürəm".

Əlimərdan məni narahat görüb razılaşdı. Gedib əmimlə danışdım. Onun vəziyyəti məndən də pis idi. O da tez razılaşdı. Ancaq atamgil daha uzaq və təhlükəsiz yer olan Mahdəştə getmək qərarına gəldilər.

Hamımız toplaşib yenidən yola çıxdıq. Yolda bir-birimizlə sağıllaşdıq. Onlar Mahdəştə getdilər, biz də dayanıb Gilanqərbə gedən bir maşın gözləməyə başladıq. Bu dəfə də bizi hərbi maşınlar mindirdilər. Pikapın arxasına qalxdıq. Yanımızda bir neçə hərbiçi də vardı. Təəccüblə deyirdilər: "Camaat uzağa gedir, siz niyə döyüş yerinə qayıdırsız?"

Hərbçilərin biri dedi: "Nə üçün belə edirsiniz? Təhlükəsiz yerə getmək yerinə düşmənin üstünə gedirsiniz. Gedin Həmədana, İsfahana, Tehrana. Niyə qaçmırsız?"

Narahat halda dedim: "Qardaş, siz bilirsiniz bizim qəlbimizdə necə tufandır? Biz gözüümüzü açandan buranı görmüşük, bu torpaqların hər qarışını tanıyırdıq, hara gedək?! Evimizin yaxınlığında, dağlarda yaşamaq burdan uzaqlaşmaqdan yaxşıdır".

Dolabiyə çatanda gördük ki, dərədə saysız-hesabsız çadır qurublar. O mənzərəni və oradakı insanları görüb sevindim. Dolabi Gilanqərbə yaxın, gözəl və təhlükəsiz yer idi. Bütün ətrafı dağ və təpələrdən ibarət

idi, dərədən böyük bir çay axırdı. Müxtəlif kənd və tayfalardan ora toplaşmışdılar.

Camaatla görüşüb hal-əhval tutmağa başladıq. Hərəsi bir kənddən, bir tayfadan idi. Ömrümdə o qədər çadır görməmişdim. Hamı bir-birinin yanında idi. Hər bir palıd ağacının altında bir çadır qurulmuşdu. Dağ adamla dolmuşdu. Dağın zirvəsindən dərənin dibinə qədər hər yerdə çadır vardı.

Ora çatan kimi bizə də bir çadır, yeməkbişirən lampa, bir neçə adyal və digər bir neçə şey verdilər. Sevincək çadırı qurub adyaları sərdik. Verdikləri kanistrdən çaydana su töküb lampanın üstünə qoydum. Yaxşı hisslər keçirirdim. Evimə yaxın yerdəydim. Bəlkə bir gün qaranlıqda kəndimizə gedib-qayıda bilərdim.

Ora yerləşəndən sonra iş-gücümüz gəlib-gedən maşınlara baxmaq oldu. Əlimərdən hirslənib deyirdi ki, kaş fəhləlik edə biləcəyimiz bir yerə gedib xərcimizi çıxaraydıq. Ancaq çarə yox idi. Digərləri kimi günümüzü keçirməli idik. Hava yavaş-yavaş soyuyurdu.

O günlərdə ələddin lampası bizə çox önəmli idi. İşlərimizin çoxunu onunla görürdük. Get-gedə neftə ehtiyac çoxaldı. Yardım qüvvələri neft tankerləri gətirirdilər. Bəzən nefti pulsuz verirdilər, hərdən də özümüz almağa məcbur olurduq. Pulu olanlar böyük bak alıb neftlə doldururdular. Bəzilərinə çəllək vardı,

bəziləri də bir neçə plastik kanistr almışdılar. Bizsə yoxsul idik, heç nəyimiz yox idi. Bir gün Əlimərdanı göndərdim, yaxındakı kənddən üç kanistr alıb gətirdi. Dedi ki, gərək bunlarla keçinək. Kanistrləri doldurduq. Qənaət etməyə çalışırdım.

Bir gün baxıb gördüm ki, bir damcı da neftimiz yoxdur. Dağın soyuğu sümüyə işləyirdi. Fikirləşdim ki, nə edə bilərəm. Heç kimdən borc almaq istəmirdim. Neft hamıya lazım idi, o soyuqda dirilik suyu sayılırdı. Dağa doğru getdim. Əlimə parça bağlayıb odun qırmağa başladım. Səhər tezdən, hava soyuq idi. Əlimərdanı göndərdim ki, yaxın bir kənddən manqal alsın. O qayıdınca odunların bir neçəsini yandıraraq kömür etdim, manqalda çadıra qoydum. Çadırın içi çox qızdı. Bir qədər sonra Əlimərdan dedi: "İndi nə edək? Kömür bizi boğur".

Gülüb, "ona da bir şey fikirləşmişəm" - dedim və manqala bir qədər duz tökdüm. Əlimərdan bu vəziyyətdən əzab çəkirdi. Xəcalətlə mənə dedi: "Firəngiz, bağışla!"

Ayağa qalxıb dedim: "Bu nə sözdür?! Bura bizim evimiz deyil. Biz qaçqınıq, başımıza çarə qılmalıyıq".

Çox acı idi, amma dözməliydik.

Bayıra çıxıb çadırın önündə oturdum, qollarımı qoynuma qoyub dərənin dibinə doğru axan Dolabi çayına baxmağa başladım. Dolabidən dəfələrlə keçmişdim, amma onun bir gün evim olacağını düşünməzdim. Çay yuxarıdan ilan kimi qıvrılıb axırdı.

O, əhali üçün bir nemət idi; həm suyundan içirdik, həm lazım olanları yuyurduq, həm də özümüz yuyunurduq.

Hər tərəf çay, dağ və təpə, hər yer qaçqın çadırları ilə dolu idi. Camaat səhərdən axşama qədər bir yerə toplaşib danışır, maşınların get-gəlinə tamaşa edirdi. Get-gəl çoxalanda bilirdik ki, bizimkilər hücumə keçəcəklər. Biz də həmin dağların başından onlara dua edirdik.

Çox vaxt Mahdəştin yaxınlığında bir kəndə getmiş anamgili fikirləşirdim. Onlar üçün darıxırdım. Həmişə fikirləşirdim ki, görəsən, Cümə, Leyla, Səttar, Cabbar və Sima nə edir? Cəbhədə vuruşan digər iki qardaşım Rəhimlə İbrahim necədirlər? Hamısından xəbərsiz idim.

Bir axşam çadırdə oturmuşdum. Birdən yaxınlığımızda bir qadının səsi gəldi. Camaat çadırlardan bayıra çıxdı. Qadın qışqırırdı: "Əqrəb... Əqrəb..."

Onun çadırına qaçdım. Əqrəb adyalların arasına girmişdi. Kömək etdim, daşla öldürdük.

Orada əqrəb, ilan və kərtənkələlər insanları sancırdılar. İlanla əqrəb daha çox idi. Əqrəblər hər gecə bir neçə nəfəri sancırdı. Bütün dağ əqrəb yuvası ilə dolu idi. Bir gün hirsimdən əlimə aftafa götürüb çadırların ətrafında gəzdim. Əqrəb və ilan yuvalarını tanıyırdım. Həm də uşaqlıqda öyrənmişdim ki, sudan acıqları gəlir. Əqrəblərin yuvasına su tökürdüm, bir-bir

torpağın altından çıxırdılar, mən də ayağımla və daşla öldürürdüm. O qara əqrəblərin hər biri günahsız bir uşağı öldürə bilirdi. Ondan sonra əsas işim gündə bacardığım qədər əqrəb öldürməkdən ibarət oldu.

Yavaş-yavaş təyyarələr də canımıza düşdülər. Yerimizi tapmışdılar. Elə bir gün olmurdu ki, bizə baş çəkməsinlər. Gəlib gurultu qoparırdılar. Sonralar döyüşçülərdən eşitdim ki, buna səs maneəsini aşmaq deyirlər. Bu zaman bütün dağda gurultu qopurdu. Dağ təyyarələrin səsini bir neçə dəfə artırırdı. Razıydıq ki, bombalasınlar, ancaq uşaqlarımızın beyni bu qədər səsdən silkələnəsin.

Təyyarələr göydən bombalayırdılar, vəhşi heyvanlar da yerdə aman vermirdilər. Qış və qar da gəlib çatmışdı. Dolabının iliyimizə işləyən soyuqda qalmağa məcbur idik. Ələddin lampası çadırı qızdırı bilmirdi. Soyuqdan titrəyirdik, əl-ayaqlarımız qızarırdı. O soyuqda vəhşi heyvanlar da bizə yaxınlaşırdı. Hər ailənin tufəngi vardı, canavar və ya başqa bir yırtıcı heyvan gələndə müdafiə olunurdular.

Artıq başa düşdüm ki, müharibə uzanacaq. Dolabi də çox bombalanırdı. Gördük ki, oranın ön xətlə fərqi yoxdur. Bir müddətdən sonra hərbiçilər mikrofonla elan etdilər ki, hamı geri qayıtmalı, burada heç kim qalmamalıdır!

Çadırları toplayanda hamı ağlayırdı. Əlimərdanla birgə yenə maşına mindik. Dolabidən yola düşüb bir saatdan sonra Qovaverə çatdıq. Qovaverdə sakitlik idi.

Ora böyük yer idi, korpus qaçqınlar üçün hazırlamışdı. Əvvəlcə çadır qurdular. Çoxlu çadır vardı. Hər ailə bir çadıra girdi. Həmin ibtidai məişət əşyalarını bizə verdilər. Atam, anam və uşaqlar Mahdəştin ətrafındakı kəndlərin birində təhlükəsiz yerdə idilər. Sevinirdim ki, ən azı, onların yeri yaxşıdır.

Yavaş-yavaş inşaatçılar gəlib ev tikməyə başladılar. Quruculuq cihadı təşkilatının müxtəlif vilayətlərdəki şöbələrindən gəlmişdilər. Müharibə dövrünə məxsus sadə evlər tikdilər. Bir və ya ikiotaqlı qısa, sadə evlər idi, soyuqdan və istidən əziyyət çəkməyə dəyər tikmişdilər. Mənə verilən evin bir uzun, bir də kiçik otağı vardı, daşdan və palçıq şirəsindən tikilmişdi. Evimi tikəndə önündə oturub öz-özümə deyirdim: "Firəng, bu o deməkdir ki, müharibə hələ çox uzanacaq, bu tezliyə evinə qayıtmaq haqda düşünmə".

Yavaş-yavaş şəhərcik yarandı, adını Qovaver şəhərciyi qoydular. Adətən, birinə ev tikəndə sevinməlidir. Ancaq Qovaverdə bu, ölümdən bətr idi. Ailələr evi təhvil alanda şivən qoparırdılar, bilirdilər ki, hələ uzun müddət evlərindən uzaqda qalacaqlar. Artıq başa düşdük ki, müharibə uzanacaq və biz hələ çox çətinliklərə dözməli olacağıq. Qadınlarla danışanda deyirdik ki, yəqin, hökumət müharibənin çox uzanacağını bilir, yoxsa bizə ev tikməzdi. Əlimərdanla birgə Qovaver şəhərciyinə yerləşdik.

Gündüzlər oturub ağlayırdım. Sonra təsadüfən bildim ki, hamilə olmuş, uşağı salmışam. İyirmi yaşım vardı. İkiaylıq hamilə olmuş, özümsə bilməmişdim.

Bu da bir zərbə oldu. Dizlərimi qucaqlayıb evdə tək-tənha oturur, ağlayırdım. Yaxınlığıma o qədər bomba düşmüşdü ki, uşağımı salmışdım. O günlərdə Əlimərdan mənə ürək-dirək verməyə çalışır, deyirdi: "Əgər Allah istəsə, bizə yenə övlad verər. Allaha təvəkkül elə, narahat olma".

Qardaşlarım İbrahimlə Rəhimdən nigaran qalmışdım. Uzun müddət idi onlardan xəbərim yox idi. Anamgilin nə etdiklərini də bilmirdim. Bir tərəfdən də fikirləşirdim ki, görəsən, iraqlıların əlindəki evim nə vəziyyətdədir. Bu fikirlər gecə-gündüz məndən əl çəkmirdi. Bir gün evin önündə oturub səmaya baxırdım. Birdən düşmən qırıcıları gəldi. Narahat halda yerimdən qalxdım. Bütün dağ-düzü həyəcan siqnalı bürüdü. Hamımız fikirləşdik ki, yəqin həmişəki kimi Kirmanşahı bombalamağa gedirlər. Ancaq bu dəfə bizim üçün gəlmişdilər!

Gördüklərimdən dəli olmaq üzrə idim. Təyyarələr yerə çox yaxınlaşdılar. Biz əsla hazır deyildik. Hərə bir tərəfə qaçmağa başladı. Zenitlər havaya atəş açır, səsləri daha çox vahimə yaradırdı.

Düşərgəni bombalayıb getdilər. Qışqırıq və ağlamaq səsi hər yeri bürüdü. Yaralılara doğru qaçdıq. Bir neçə nəfər yerə yığılmışdı. Bəziləri qışqırırdı, bəzilərinin isə səsi çıxmırdı. Bir neçə nəfər ölmüşdü. Qadınlar şəhid

və yaralıların başı üstə üzlərinə vurur, uşaqlar ağlayırdılar.

Maşınlar gələndən sonra yaralı qadınları maşınlara qoymağa kömək etdim. Əllərim və bütün paltarlarım qana boyandı. Anasını itirmiş uşaq başqa bir qadının əlindən tutub ağlayırdı. Bu səhnə heç vaxt yadımdan çıxmaz.

Daha ora da qalası yer deyildi. Səddamın hərbciləri imkan tapan kimi düşərgəni bombalayırdılar. Həyəcan signalı verilənə qədər təyyarələr başımızın üstünü alırdı.

Şəhərcikdə imkanlar az idi. Uşaqlar xəstələndə duzlu su düzəldib ayaqlarını yuyurduq. Onları həkimə aparmağa maşın yox idi. Ən böyük problemimiz maşın və nəqliyyat problemi idi. Sonra bizə həkim gətirdilər. Pakistanlı bir həkim idi. Qara üzü vardı, farsca çətin danışırdı, amma işini yaxşı bacarırdı. Bir gecə bir uşağı əqrəb sanırdı. Pakistanlı həkim tez ona iynə vurdu. Uşaq yavaş-yavaş yaxşılaşdı. Biz də arxayın olduq ki, həkimə görə problemlərimiz azalacaq. Get-gedə pakistanlı həkimlərin sayı çoxaldı.

Qışda Dolabiyə gedirdik, yayda Qovaverə. Hər iki yerdə şəhərcik salmışdılar. Qəsri-Şirindən və müxtəlif kəndlərdən gəlmiş qaçqınlar da o düşərgələrdə qalırdılar. Qovaverdə bombardman gücləndə bəziləri Dalahuya, Kirmanşaha, ya da uzaq şəhərlərə qohumlarının yanına getdi. Qovaver də yavaş-yavaş boşaldı.

Ora tez-tez bombalanırdı. Həmişə öz-özümə deyirdim: "Nə şivən qoparmağa əlim, nə də qaçmağa ayağım var!"

O qədər çadırlarda qalmışdım ki, yorulmuşdum. Qovaverdə bəzən bizə ərzaq gətirirdilər: noxud, lobyə, mərci, düyü və s. Ancaq yoldaşım bekar idi, bizə verilənlər kifayət etmirdi. Neft və digər zəruri ehtiyacları almağa pulumuz, pul qazanmağa da iş yox idi. Yorulmuşdum, öz evimdə yaşamaq istəyirdim.

Əlimərdən narahatlığımı görüb dedi: "Firəngiz, istəyirsən İslamabada gedək? İki qardaşım orda yaşayır. Vəziyyətimiz yaxşılaşana qədər birinin evində qalarıq".

Nə deyəcəyimi bilmirdim. İslamabada getsəydim, evimdən daha da uzaqlaşacaqdım. Narahat halda dedim: "Axırda nə olacaq? Orda da kiməsə yük olacağıq. Gorsefiddən də uzaqlaşacağıq".

Əlimərdən yalvarıb dedi: "Bu dəfə mənə qulaq as. Söz verirəm ki, İslamabaddan o tərəfə ayağımızı qoymayacağıq. Orada işləyə biləcəm, burda isə heç bir iş yoxdur".

Bir qədər fikirləşib gördüm ki, doğru deyir. Qərara gəldik ki, İslamabada gedək.

Bir gün səhər tezdən evimizi və əşyalarımızı orada qoyub yola düşdük. İslamabadda qaynım Rza Həddadigilə getdik. Evi dağın yamacında idi. Ortabab və rahat ev idi. Yoldaşım səhər tezdən fəhləliyə

gedirdi. Sevinib deyirdi ki, bundan sonra əli öz cibində olacaq.

Yoldaşım gedən kimi mən də evlərinin yaxınlığındakı dağa çıxıb axşama qədər orada qalırdım. Heç kimə yük olmaq istəmirdim. Qayınxatınım Keşvər Mənsuri tez-tez gəlib deyirdi: "Firəngiz, bəlkə elə bilirsən, mən narahat oluram?! Vallah, bizdə qaldığınıza görə çox sevinirəm. Gəl, gedək".

Razılaşmayıb deyirdim: "Sən bilmirsən ki, mənim ürəyimdə necə tufan var".

Ürəyim istəyirdi ki, işləyim, tarlaya gedim, öz işlərimi görüm, isti xörək bişirim, pambıq toplayıb zəhmət haqqı alım... Amma orada heç birini edə bilmirdim.

Bir gün dağın başından evlərə baxanda beynimə bir fikir gəldi. Diqqətlə ətrafa nəzər saldım. Oturduğum yer mənim evim ola bilərdi. Öz-özümə dedim: "Ev evdir; istər dağın başında olsun, istərsə yamacında və hamar yerdə".

Ev tikməyə yerimiz yox idi, amma dağın başında bir otaq tikə bilərdik.

Sevincək dağdan endim, fikrimi qayınlarıma söylədim. Qayınlarım Rza və Nemət həyat yoldaşları Keşvər və Qəzzalla birgə oturmuşdular. Qaynım dedi: "Məgər səni evdən çıxaran var, otaq tikmək istəyirsən?!"

Dedim: "Yox, heç kim evdən çıxarmır, ancaq öz evimdə olmaq istəyirəm".

Əlimərdan bir söz demədi. Bilirdi ki, bir işi görmək istəyirəmsə, görəcəyəm. Sevincək dedim: "Vallah, tikərəm. Allah kömək edər. İnanın, bacararam".

Bir gün səhər tezdən dağa çıxdım. Dağın başında iki rəkət namaz qıldım, Allahla danışib ürək sözlərimi dedim: "Bilirəm ki, çətindir, ancaq mənə kömək elə, Sənin yerində özümə bir ev tikim. Qaçqınlıqdan yorulmuşam".

Yoldaşım səhər tezdən işləməyə getmişdi. Fikrimlə razı deyildi, dağın başında ev tikməyimi istəmirdi. O, yenə hamilə olduğumdan da xəbərsiz idi. Heç kimə söyləməmişdim. Bilsəydilər, heç vaxt bu işi görməyə qoymazdılar.

Paltarımın ətəyini yığıb belimə düyünlədim, yaylığımı bərkidib ağzımı dəsmalla bağladım. Öz-özümə dedim: "Firəngiz, tarla işindən də çətin deyil ki! Qorxma, güclü ol, sən bacaracaqsan!"

Birinci iş yeri hamar etmək idi. Bir-bir daşları qopardım. Bəzisi böyük idi, bəzisi kiçik. İşlədiyim yerdə Əlimərdan gəldi. Əvvəl bir az baxdı, sonra yaxınlaşıb tərəddüdlə dedi: "Qoy kömək edim".

Gülüb dedim: "Məcbur deyilsən".

Mənə elə baxdı ki, daha bir söz demədim.

Uşaqlıqdan inadkar olmuşdum, ağır işlər görə bilirdim. Uşaq vaxtı da dağda özümə kiçik bir ev düzəltdir, uşaqlara deyirdim ki, bu mənimdir. Evimin

ətrafına daş düzürdüm, gələn qapını döyməli idi... Dağda bütün bu fikirlər beynimdən keçirdi. Hərdən ağlayırdım, hərdən də fikirlərimə gülməyim gəlirdi.

Camaat dağın aşağısından baxırdı. Qadınlar evlərinin önündə oturub dağın başında nə etdiyimə tamaşa edirdilər. Bəziləri hətta gülümsəyirdi, ancaq mən əhəmiyyət vermirdim. Özümlə yalnız su götürmüşdüm. Yorulanda bir qədər içir, yenidən işə davam edirdim.

Dağın başından qışqırırdım: "Ey! Camaat! Daşlardan ehtiyatlı olun!" Sonra daşları bir-bir aşağı diyirlədirdim. Bəzən qarnımda uşaq olduğunu da unudurdum. Qaçqınlıq və didərginlik hər şeyi yadımdan çıxarmışdı.

Qaynım Rzanın evi dağın ətəyində idi, onu yaxşı görürdüm. Evin yeri hazır olandan sonra fərəhlə baxdım. Artıq yaxşı bir yerimiz vardı. Əllərimi göyə qaldırıb dedim: "İlahi! Sənə şükür ki, mənə kiçik bir ev qədər torpaq verdin, uşağımı da sağlam saxladın".

Axşam qaynım ilə gedəndə gördüm ki, yavaş-yavaş bu işi görə biləcəyimə inanırlar. Qaynım yenə israr edib dedi:

- Firəngiz, camaat elə bilər ki, səni evdən çıxarmışıq. Gəl, burda qal. Burda heç bir problemimiz yoxdur.

- Yox, problem yoxdur, amma bu evi tikəcəm. Bəlkə Gorsefiddəki evimə bu tezliyə qayıda bilməyəcəm. Qoy burda öz evim olsun.

Qaynım güldü.

- Yaxşı, bəs evinin çertyoju necədir? Hansı mütəxəssisə çəkdirmək istəyirsən?!

Gülüb dedim: "Özüm çəkmişəm. Bir otağı olacaq, bir də kiçik bir tualeti".

Səhər tezdən gedib şəhərdən sement və qum aldım. Evimi necə tikəcəyimi bildirdim. Bir maşın qum gətirdilər, işə başladım. Kişi fəhlələr kimi işləyirdim. Bir neçə kişi də mənə çata bilməzdi. Əlimərdan yavaş-yavaş mənə inanır, kömək edirdi. Daşları bir-birinin üstünə düzüb divarı qaldırırdım. Camaat dağın ətəyindən bizə baxırdı. Divar qalxandan sonra yavaş-yavaş otaq əmələ gəldi. Həmin bir otaq bizim evimiz olacaqdı. Təxminən 9 kv metrlik bir otaq idi. Üstünü örtmək zamanı gəldi.

Qaynım Rza səhər tezdən bir qədər taxta gətirdi. Onların köməyi ilə taxtaları otağın üstünə düzdük. Gözlərim yaşarırdı. Qapı və pəncərənin yerinə də sellofan çəkdim.

Otağın yanında dayanıb sevindiyimdən ağladım. Ona baxanda yorğunluğum çıxdı. Qaynım Rza və yoldaşı Keşvər dağın yamacından mənə əl yelləyirdilər.

Qaynım gələ gedib bir neçə əşyamızı topladım və dedim: "Sağ olun. Evim hazırdır. Artıq öz evimə getməliyəm".

Onlar da gülə-gülə mənimlə gəldilər. Dağın başındakı otağı görüb hələ də təəccüblənirdilər. Gülüb dedim: "Firəngizdir, zarafat deyil!"

Qayınxatınım Keşvər özü ilə bir qədər əşya gətirmişdi. Otağın yanına qoyub dedi: "Bu da yeni evinə hədiyyəmizdir. Evin mübarək!"

"Evin mübarək" deyəndə darıxdım. Həm sevinirdim, həm də keçmişi xatırlayıb ağlayırdım. Əşyalarımı düzüb fərəhlə otağıma baxdım.

Qaynım gil gedəndə hava qaralmışdı. Orada yadıma düşdü ki, su və elektrik xəttimiz yoxdur. Ancaq düşündüm ki, mühüm deyil. Yoldaşım gülüb soruşdu:

- İndi nə etməliyik?

- Lampa. Sabah neft lampası alacağıq.

Ertəsi gün lampa alıb axşam yandırdım. Qaynımla yoldaşı dedilər: "Firəngiz, cəmi bir lampa ilə qorxmursan?!"

Gülüb dedim: "Yox, Allah da var".

Bir palaz, bir qazan, bir ələddin lampası, bir adi lampa və bir neçə qabım vardı. Əşyalarım bundan ibarət idi. Çox az idi, amma rahat idim. Artıq öz evim, işə gedən yoldaşım və görülmək işlərim vardı.

Kənd adamları hər gün dağa çıxıb evimə baxırdılar. Kişi və qadınlar mənə "afərin" deyib həvəsləndirirdilər. Yoldaşım da sevinir, tez-tez deyirdi: "Firəngiz, həqiqətən, gözəl fikirləşmişən".

Valideynləri ilə dağa çıxan uşaqlar evimi görüb təəccüblənirdilər. Onlara maraqlı gəlirdi. Camaatın dağın başındakı evimə necə baxdıqlarını görüb deyirdim: "İlahi, Sənə şükür!"

Dağın başında su və elektriksiz yaşamaq çətin idi. Gündüzlər kanistrləri götürüb dağdan enirdim. Onları yuxarı qaldırmaq isə müsibət idi. Axşamlar da imkan daxilində lampa yandırmırdım, ay işığında otururduq. Yalnız çox qaranlıq gecələrdə lampa yandırırırdım.

Dağda yaşamaq gözəlləşmişdi. Qohumlar gəlib bizə baş çəkirdilər, hətta qonaqlıq da verirdim. Heç kimə möhtac olmadığuma görə sevinirdim. İsti-soyuqda o evdə qalırdım. Suyu camaatın evindən gətirməyə məcbur idim. Neft olanda ələddin lampasını yandırırırdım, olmayanda soyuqda otururdum. Mənə bir ev verdiyinə görə Allaha şükür edirdim.

Bir gün daşların üstə oturduğum yerdə əlimi bətnimə çəkib övladıma dedim: "Sən öz evində dünyaya gələcəksən. Sən dağ uşağı olacaqsan".

Bətnimdə dördaylıq uşağımın olduğunu hələ heç kim bilmirdi. Artıq söyləməyin vaxtı idi. Qayınxatınım Keşvərə uşağıma paltar tikmək istədiyimi söyləyəndə qorxu və həyəcanla dedi: "Əminsən ki, uşağın sağdır?! Nə üçün bizə demədin?!"

Qadınlar məni dövrəyə alıb dedilər: "Necə olub ki, uşağın düşməyib?!"

Gülüb dedim: "Allah mənim uşağımı dağın başında qoruyub".

Əlimərdanın fəhləlik pulları və qayınxatınımın tikiş maşını ilə paltarları tikib kənarlarını bəzədim. Qayınxatınım gülüb dedi: "Firəng, elə bilirdim ki, təkəcə kişi işlərini bacarırsan. Dərziliyin də gözəldir". Gülüb

dedim: "Nə bilmişdin! Mən uşaqlıqda öz gəlinciyimi özüm düzəltmişəm".

Qız gəlinciyimi necə də sevirdim!

Qayınxatınım soruşdu: "Səncə, Allah sənə oğlan verəcək, yoxsa qız?"

İşimi saxlayıb dedim: "Fərqi yoxdur. Ancaq nəzir etmişəm ki, Allah uşağımı qorusun, pul toplayıb Onun yolunda xərcləyəyəm. Məncə, Allah mənə oğul verəcək ki, İmam Rzanın (ə) qulluqçusu olsun".

Həyat öz axarı ilə davam edirdi: su gətirmək, neft daşımaq və dağ başındakı digər çətinliklər. İşlər ağır idi, qarnım hər gün böyüyürdü, amma əmin idim ki, bu dəfə övladım sağlam doğulacaq.

Bir gün otağında oturub uşağıma döşək tikdiyim yerdə Fatimə adlı bir dostum gəlib gülə-gülə dedi: "Yaxşı bir yuxu görmüşəm".

Güldüm.

- Danış, görək.

- Firəngiz, yuxuda mənə dedilər: "Firəngizə de ki, Allah ona oğul verəcək. Adını Rəhman qoysun".

Dayanıb Fatiməyə baxdım. O da gülə-gülə mənə baxırdı. Dedim: "Baş üstə, Fatimə, yuxun çin çıxsə, Allah mənə oğul versə, mütləq adını Rəhman qoyaram".

Nəzrim yadıma düşdü. Öz-özümə dedim: "Allahın köməyi ilə nəzrimi də yerinə yetirərəm".

Düşmən təyyarələri arabilir İslamabadı bombalayır. Təyyarələr gələn kimi bir daşın altında oturur, gedəndən sonra otağıma qayıdırdım. Bir gün yoldaşım sevincək evə gəlib dedi: "Bələdiyyədə işə düzəldim".

Sevinib dedim: "Allaha şükür! Deyəsən, uşağımızın ayağı düşərgəlidir. İndi həm evimiz var, həm sənin işin düzəldi, həm də Allah bizə yaxşı və sağlam bir övlad verəcək".

Axşam idi. Həmişəkəndən tez uzanmışdım. Gözlərim tavana dikilmişdi, yuxum gəlmirdi. Qarnım sancırdı. Bilirdim ki, uşağım dünyaya gəlmək istəyir. Amma dözdüm, düşündüm ki, doğuş zamanı çatsın, sonra Əlimərdana deyim. Gecənin yarısı doğuş ağrısı nəfəsimi kəsməyə başladı. Əlimərdanı oyadıb dedim: "Get, mamaya xəbər elə. Vaxtdır".

Yoldaşım saata baxıb dedi: "Gecə saat dördüdür. Özündən muğayat ol, indi gəlirəm".

Tələsik gedib əmim oğlunun yoldaşı Turan Nasirini və mərhum anasını gətirdi. Yanlarında başqa bir qadın da vardı. Bilmirəm qaranlıqda dağa necə çıxmışdılar. Tövşüyə-tövşüyə və tələsik içəri girdilər. Dedim: "Tələsməyin, mən yaxşıyam. Uşağın paltarları burda, isti su da lampanın üstündədir".

Qadınların üçü də təəccüblə mənə baxdı. Turanın anası hazırlaş-a hazırlaş dedi: "Bəlkə uşağı təkbaşına dünyaya gətirmək istəyirdin!" Dedim: "Lazım olsa, bunu da edərdim!"

Övladım səhərə yaxın dünyaya gəldi. Gözəl səsini eşidəndə ağladım. Uşağım dağın başında, öz evimizdə sağ-salamat dünyaya gəldi, adı Rəhman oldu.

Oturub ona baxdım. Onu qucağıma verəndə sanki dünyanı mənə verdilər. Həyatın bütün çətinlikləri yadımdan çıxdı. Tikdiyim paltarları ona geyindirdim. Gözlərinə sürmə çəkib üzünə xəmir sürtdülər.

Səhər çağı idi. Rəhman günəş kimi parlayırdı. Yoldaşım sevincək onu qucağına götürüb dedi: "Mübarəkdir!"

Fatimə səhər tezdən gəlib qucağımda uşağı gördü, gülüb soruşdu: "Rəhmandır?" Dedim: "Hə, Rəhmandır". Sevinib üzümdən öpdü.

Ertəsi gün hərə öz evinə getdi, mən də işlərimi görməyə başladım. Uşağı yuyundurdum, üzünə xəmir, gözlərinə sürmə çəkdim. Artıq dağın başında tək deyildim, Rəhman yanımdaydı. Qulağına deyirdim: "Rəhman, sən dağ balasısan, müharibə övladısan. Rəhmanım, müharibə vaxtı dağda çətinlik çəkəcəyik, amma sən yaşayacaqsan, güclü oğlan olacaqsan".

Gündüzlər onu qucağıma götürüb bayıra çıxarıb, daşların üstündə otururdum. Rəhman göyə baxırdı. Onu qaldırırdım ki, dağı yaxşı görsün; otağımızı yaxşı görüb bilsin ki, dağda və Allahın yerində dünyaya gəlib. Allahdan istəyirdim ki, oğlum güclü və sağlam olsun.

Qohum qadınlar gündüzlər mənə baş çəkir, kömək edirdilər. Sevinir, hər axşam Rəhmana layla çalırdım.

Onu ayaqlarımın üstünə qoyub yelləyirdim, ulduzları göstərirdim ki, yadında qalsın.

Bir gün topladığım pulları götürüb məscidə getdim. Rəhmanı qucağımdan yerə qoyub iki rəkət namaz qıldım, pulları nəzir qutusuna saldım.

Yüngülləşdiyimi hiss edirdim. Puldan bir qədər saxlamışdım. Mağazaya gedib qənd və çay aldım. Qayınxatınıma dedim: "Samovarla çaydanını birgünlüyə mənə verərsən?"

Ondan samovar və çaydan alıb küçəyə qoydum. Çay dəmlədim. Stəkanları doldurub yoldan keçənlərə təklif etdim. Həmin gün camaat küçədə oturub çay içdi, mənim sevincimə qonaq oldu.

Axşam Rəhmanın qulağına spirt sürtüb deşdim, yoldaşımın maaşı ilə aldığım sırğanı qulağına taxdım. Ondan sonra duam yalnız bu oldu: "Ey İmam Rza, bu oğlan sənin nökəridir. Dua elə, hüzuruna gələk".

Bir müddət sonra qohumlara dedim ki, ziyarətə gedək. Bilirdim ki, İmam Rzanın (ə) duası hər şeyi yoluna qoyacaq. Bütün qohumlar topladılar. Nəzrimi söylədim. Müharibədə çəkdiyimiz ziyanlara görə mənə bir televizor vermişdilər. Onu səkkiz min tümənə satdım, üstünə pul qoyub dayım, dayım oğlu, xalam, bibim və əmim yoldaşı ilə birgə bir mikroavtobusla Məşhədə yola düşdük. Rəhman balacaydı. Mən də ilk dəfə idi Məşhədə gedirdim.

Oğlumun sırçasını zərihə saldım və o, İmam Rzanın (ə) qulluqçusu oldu. Məqbərənin yaxınlığında bir ev

tutmuşduq. Səhərdən axşama qədər ziyarətə gedir, hərdən də bazarda gəzirdik.

Ziyarətdən qayıdanda anamgilin qaldığı kəndə getdim. Atam sevincək məni qucaqlayıb öpdü. Rəhmanı bir-birinə ötürüb öpürdülər.

Onda Cümənin on beş yaşı vardı. Rəhmanı qucağına götürüb atılıb-düşür, gülə-gülə deyirdi: "Artıq mənim bir bacım oğlu var. Böyüyəcək, bir yerdə oynayacağıq".

Üzümü ona tutub dedim: "O böyüyəndən sonra sənin uşağıyla oynamalı olacaq!"

Cümə qızarıb-ağardı, utandığından bir söz demədi.

Anam Rəhməna qulluq edir, onu öpüb qoxulayırdı. Bacılarım Leyla və Sima məni dövrəyə almışdılar. Sevinirdim. Əllərimi göyə qaldırıb dedim: "İlahi, elə et ki, Rəhmanın ayağı bərəkətli olsun və öz evlərimizə qayıdaq!"

Səkkizinci fəsil

Minalarla döyüş

Qardaşlarım İbrahimplə Rəhim Əhməd Qeysərinin dəstəsinə qoşulmuşdular. Hər ikisi gənc idi. Cümə uşaq olsa da, döyüşçülərə kömək edir, tapşırılan işi görürdü. On altı yaşı vardı. Artıq evin kişisi idi, atanama çox əl tuturdu. Əliəsrəf Heydəri də dəstə yaradıb döyüşə yollandı. Səfər Xoşrəvan da partizan qrupu yaratmışdı. Onların çoxu pasdar idi, hərəsi çoxlu könüllüyə rəhbərlik edirdi. Bütün kişilərimiz silah götürüb daha çox Gorsefid və Avəzində vuruşurdular. Bu mövqeləri öz əhalisi təhvil almışdı. Çünki bütün bölgələri, dağ və təpələri tanıyırdılar.

Avəzində üç böyük təpə vardı: Əbrü, Sədəf və Kərəc təpələri. Şəxsi heyəti böləndə Rəhim Kərəc təpəsinə düşmüşdü, İbrahim də Çağalvəndin aşağısındakı Sədəf təpəsinə. Onlar israrla bir yerdə olmalarını istəmiş, ancaq razılaşmayıb demişdilər ki, hərəniz bir təpədə olmalı və bir hadisə baş versə, ikiniz də ölməməlisiz.

İbrahimgil iraqılardan 50 metr aralıdaydılar. Hər tərəflərinə mina basdırılmışdı. Hər cür silahları vardı:

tüfəng, avtomat və s. Həmişə də hazırlıqlı vəziyyətdə idilər.

Gündüzlər fikirləşirdim ki, bir yolla Gorsefidə gedib evimizə baş çəkim. Ancaq qardaşlarım gələndə deyirdilər: "Firəng, o tərəflərə gəlməyəsən ha! Təhlükəlidir. Əgər gəlsən, əmin ol ki, ələ keçəcəksən".

İslamabadın ətrafındakı magistral yollarda qələbəlik yaranmışdı, korpus və ordu hərbiçiləri gəlib-gedirdilər. Bilirdim ki, hücum olub. Dua edirdim ki, bizimkilər tez qələbə çalsınlar və biz evlərimizə qayıdaq.

Şəhərdə xəbər yayıldı ki, döyüşçülərimiz Gilanqərb, Gorsefidə və digər istiqamətlərdə düşmənlə vuruşurlar. Tez-tez yola çıxıb döyüş yerindən gələn hərbi maşınlardan xəbər öyrənirdim. Bir dəfə oradan gələn bir pasdar dedi: "Gorsefiddə və başqa bir neçə kənddə döyüş davam edir. Bizim uşaqlarımız Gilanqərbəbin ətrafındakı kəndləri azad etməyə çalışırlar".

Gorsefidin azad ediləcəyini düşünüb çox sevindim.

1982-ci ilin yazında birdən İslamabadda qiyamət qopdu. Maşınlar işıqlarını yandıraraq signal verir, camaat sevincək oyan-buyana gedirdi. Tez uşağı qucağıma götürüb dağdan endim, qaynım-gilə gedib nə baş verdiyini soruşdum. Sevindiyyindən gözləri ışıldayırdı. Dedi: "Qulaq as".

Radionu açdı. Eşitdim ki, iraqılılar Gorsefidin o tərəfinə qədər geri çəkiliblər. Rəhman bir anlığa qollarımdan sürüşdü, qayınxatınım Turan kömək edib dedi: "Allaha şükür! Firəngiz, sakit ol, həyəcanlanma".

Sanki dünyanı mənə verdilər. Bir yerdə qərar tuta bilmirdim. Yoldaşım gələn kimi dedim: "Əlimərdan, gedək. Evimizə qayıtmaq istəyirəm".

Camaat sevindiyindən ağlayırdı. Əlimərdan dedi: "Gözlə, bir az keçsin, sonra gedərik".

Narahat halda dedim: "Hətta bir an da dayana bilmərəm. Sən gəlməsən də, özüm tək gedəcəm".

Dağdakı otağıma getdim. Rəhmanın əşyalarını bir torbaya qoyub dağdan endim. Qayınlarım Rza ilə Nemətə dedim: "Haqqınızı halal edin. Sizə çox əziyyət verdik. Hərdən mənim evimə də baş çəkin".

Yolda gözlərimin yaşını silirdim. Fikirləşirdim ki, görəsən, evim necə qalıb, əşyalarım yerindədir, yoxsa yox. Ümumiyyətlə, kəndin necə olduğu yadımdan çıxmışdı. O qədər tələsir, həyəcanlanırdım ki, əllərim əsirdi.

Gilanqərbə çatanda gördüm ki, şəhər xaraba qalıb. Bütün şəhərə qəm-kədər çökmüş, torpağı parça-parça olmuşdu. Sanki hər yeri şumlamışdılar. Ətrafa göz gəzdirib dedim: "İlahi! Yəni bu, həmin gözəl şəhərdir?!"

Gilanqərbdən kəndə gedəndə tamam yanmış çoxlu tank və maşınlar gördüm. Yolun hər tərəfi düşmənin məğlub olduğunu göstərən nişanlarla dolu idi. Yolun kənarına paltar parçaları, çəkmələr, dəmir dəbilqələr düşmüşdü.

Ürəyim döyünürdü. İki il idi kəndimdən uzaq düşmüşdüm. Yolun kənarında maşından düşəndə isə

yerində donub qaldım. Ümumiyyətlə, kənd yox idi! Gorsefid yerində deyildi, yerlə-yeksan olunmuşdu. Orada, Gorsefid magistralında dayandım. Çantam əlimdən sürüşüb yerə düşdü. Əlimərdan Rəhmanı qucağına götürmüşdü, ağzıaçıq halda kəndə baxırdı. O da şokdaydı.

İrəlilədim. Evləri içindəki əşyalarla birgə dağıtmışdılar. Torpaqların içində əşyaların sınıb qırılmış parçalarını görmək olurdu. Hər yer mərmə, patron və raket başlıqları, yanmış maşınlarla dolu idi. Yerində qalmış yeganə şey Gorsefidin torpağı idi.

Xarabalıqda oturub tamaşa etməyə başladım. Qəm-kədərdən bağrım yarılırdı. Evlərin yerini, o xarabalığın harasında hansı xatirəmin olduğunu yada salmağa çalışdım. Əlimərdan oyan-buyana gedir, əlini əlinin üstünə vururdu. Öz-özümə deyirdim: "Həmişə arzuladığım Gorsefid budur?!"

Camaat bir-bir gəldi. Hamımız ağlayıb-sızlayır, ancaq bir-birimizi yenidən gördüyümüzə görə sevinirdik. Camaatı görüb yavaş-yavaş cana gəldim. Rəhmanı yoldaşıma verib Avəzinə qədər qaçdım. Yolda ləhləyirdim, ancaq tez çatmaq istəyirdim.

Avəzin də yoxa çıxmış, yerində bir torpaq tərəsi qalmışdı; xaraba və məzlum halda. Kənd əhalisindən bir neçəsi məndən qabaq gedib Avəzin bulağının yanında oturmuşdu. Qadınların biri məni uzaqdan görüb qışqırdı: "Salam, Firəngiz!"

Hamı mənə baxdı. Atam uzaqdan qollarını qaldırdı, anamın qəmli üzünü gördüm. İxtiyarsız olaraq gözlərimdən yaş axdı. Cümə, Leyla, Səttar, Cabbar və Sima ayağa qalxdılar. Əvvəl təəccüblə baxdılar, sonra beşi də yanıma qaçdı. Mən də güclə onlara doğru qaçdım. Bir-birimizə çatıb qucaqlaşdıq. Bacı və qardaşlarım Avəzinə məndən qabaq gəlmişdilər.

Bulağın yanına çatanda atam alnımdan öpüb yavaşıca dedi: "Evinə xoş gəldin, rulə, xoş gəldin!"

Bir zaman evimiz olmuş yerə getdik. Hər şey dağılmışdı. Oturub böyüdüyüm evin xarabalığı üzərinə əlimi çəkdim, bəlkə bir şey taparam deyə torpağı eşələdim. Nə axtardığımı özüm də bilmirdim. Çox diqqətlə evi təmizlədiyim günlər yadıma düşdü. Pəncərələri silirdim, evə gözəl ətir dolurdu.

Fikirləşdim ki, Səddam bizim qürurumuzu tapdamışdır.

İnşaatçılar, Quruculuq cihadının və Qaçqın fondunun əməkdaşları da gəldilər. Camaat qorxu içində və narahat halda kəndə girəndə onlar təskinlik verib deyirdilər: "Narahat olmayın, evlərinizi tikəcəyik".

Elə birinci gün bütün kənd əhalisini topladılar. Rəhimlə İbrahim də həmin hərbcilərin arasındaydı. Qardaşlarımı yenidən görürdüm. Onları sonuncu dəfə nə vaxt gördüyümü xatırlamırdım.

Döyüşçülər dedilər ki, bütün kənd və ətrafı mina ilə doludur, Səddamın hərbciləri hər yerə mina basdırıblar.

Rəhimdən soruşdum: "Mina necə olur?"

Başını yelləyib dedi: "Hər formada olur. Ayağınızı hara qoysaz, uşaqlar hara getsələr, diqqətli olmalısınız".

Bizə xəbərdarlıq etdilər:

- Mina bombardmandan pisdır. Ölməsəniz də, əla-
ayaqlarınız kəsilə bilər. Diqqətli olun!

Quruculuq cihadının əməkdaşları tez uçaqları təmizləməyə başladılar. Gorsefiddə kənd bələdiyyəsi vardı, kimin evinin harada yerləşdiyini bildirdilər. Bizim bələdiyyə üzvlərimiz Nüsrət Kəməri, Hüseyn Əlixani və Bəhrüz Kiyani idi. Onlar əhalini topladılar. Əllərində kağız da vardı. Bir-bir evlərin yerini təyin etdilər. Quruculuq cihadı tikintiyə başlayanda isə bildirdi ki, evlər əvvəlki yerindən bir qədər aralıda tikiləcək. Təyin etdikləri yer evlərimizdən çox da uzaqda deyildi. Əsas o idi ki, qalmağa yerimiz olacaqdı.

Növbə ilə evləri tikməyə başladılar. Camaat da kömək edir, onlara xörək bişirirdi. Evlər tikilənə qədər taxta və şiferlə özümüzə bir daxma düzəlttik, içinə palçıq şirəsi çəkib gözəlləşdirdik.

Bir gün gəlib dedilər ki, növbə sizindir. Kağız-qələmlərini götürüb "bura Əlimərdan Həddadinin evidir" – deyəndə, ürəyimə fərəh doldu. Evləri daşdan tikirdilər. Onlara hər gün xörək bişirir, əllərinin altında

işləyib ora-bura gedirdim. Deyirdilər ki, Firəngiz xanım, sizin işləməyinizə ehtiyac yoxdur. Ancaq ürəyim dözmürdü, deyirdim ki, özüm də kömək etmək istəyirəm. Əlimərdan da kömək edirdi. Hərdən Rəhmanı mən saxlayırdım, o işləyirdi, hərdən də o saxlayırdı, mən işləyirdim. Su və elektrik xətti çəkəndən sonra evi təhvil verdilər.

Evimiz təxminən iki aya tikildi. Rəhman o müddətdə çox qərərsizlik edirdi. Mən həm uşağımı saxlamağa, həm də digər işləri görməyə məcbur idim. Ancaq sevinirdim ki, kəndimizə qayıtmışam və tezliklə evim olacaq.

Bir neçə aydan sonra bütün əhalinin evi tikildi. Gorsefid yenidən quruldu. Camaat kəndə qayıdıb təsərrüfata hazırlaşdı. Öz evimizdə olduğumuza görə sevinirdik. Yoldaşım yavaş-yavaş tarlalarda fəhləliyə başladı. Mən daha çox Rəhməna baxır, hərdən Avəzinə gedib anamgilə baş çəkirdim. Onlara da ev tikmişdilər. Hamının qalası yeri vardı.

Lakin iraclılar yenidən daha ağır hava hücumlarına başladılar. Gorsefid onların əsas hədəfi idi. Daha çox saxım bombaları atırdılar. Bəzən də yerə yaxınlaşıb pulemyotdan atəş açırdılar.

Bir dəfə Avəzin bombalananda tez atamgilə getdim. Bütün kənd bombalanmışdı. Atamla anam önlərinə bir balıq qoymuşdular, qorxudan əsirdilər. Tez onları qucaqlayıb dedim: "Bir şey olmayıb, narahat olmayın, qorxmayın".

Sonra Leyla bulaqdan gəldi. Haradan gəldiyini soruşanda ağlayıb dedi ki, bulağa getmişdim. Gedib bulaqda gizlənmişdi. Eşitmişdi ki, bulağın yanı daha təhlükəsizdir. Atamdan soruşdum ki, bu balıq nə üçündür? Dedi: "Elə bildim, bombalar başımıza tökülür. Dedim ki, yaxşısı budur, görməyim!"

Salxım bombasının başlığı həyatimizə düşmüş, atam da onu bomba sanıb qorxudan önünə balıq qoymuşdu. Anama da demişdi ki, gözlərini bağla, kəlmeyi-şəhadətini oxu.

Salxım bombası elədir ki, havada içindən çoxlu kiçik bombalar çıxır. Uzun və böyük başlığı da ayrılıb yerə düşür.

Narahat halda əllərimi göyə qaldırıb dedim: "İlahi, Səddamdan intiqamımızı al!"

Atama dedim: "Qorxma, bu, salxım bombasının başlığıdır".

Atam hələ də qorxurdu. Ayağa qalxıb onu həyətdən bayıra tulladım. Atamı o vəziyyətdə görəndə sanki dünya başıma uçurdu.

Həyəti süpürdüyüm yerdə qonşu qadın gəlib məni səslədi. Salam verib içəri dəvət etdim. Gəlmədi. Rəngi qaçmışdı. Təəccüblə nə baş verdiyini soruşanda mızıldaya-mızıldaya dedi: "Mühüm bir şey deyil. Xəbər yollayıblar ki, qardaşın Səttarın əli yaralanıb".

Bunu deyən kimi ikiəlli başıma vurdum. Onda Səttarın on iki yaşı vardı. Süpürgəni həyətdə atıb

atamgilə qaçdım. Beynimdə min cür fikir dolaşırdı. Yolda vəziyyətim o qədər pis idi ki, qonşunun hansı qardaşımın adını çəkdiyini unuttum. Fikirləşirdim ki, Səttar dedi, yoxsa Cabbar. Mən ora çatanda anam ağlayır, qadınlar ona təskinlik verirdilər. Tez yanında oturdum, çiyinlərini silkələyib soruşdum: "Nə olub?"

Atam yaxınlaşıb dedi: "Narahat olma, yaxşıdır, bir qədər əli yaralanıb". Soruşdum: "Kimin?" Dedi: "Səttarın".

Yerə oturdum. Mənə bir stəkan su verdilər. Atam da yanımda oturdu. Soruşdum ki, necə olub? Dedi:

- Qoyunların yanında bir qələm tapıb. Götürüb baxdığı yerdə əlində partlayıb. Bibisi oğlu da yanımdaymış. Hər ikisi yaxşıdır, narahat olma.

Leyla atamın sözlərini eşidib yaxınlaşdı, kövrək səslə dedi: "Bir barmağı yoxdur, Firəngiz. Bütün bədəni dəlik-deşik olmuşdu".

Leyla bunu deyəndə qışqırdım: "Bəs deyirsiz bir şey olmayıb!"

Dünya başıma fırlanırdı. Tələsik ayağa qalxıb dedim ki, xəstəxanaya gedirəm. Atam qoymadı.

- Qardaşların gediblər. Narahat olma, xəbər göndəriblər ki, halı yaxşıdır. İndi gələcəklər.

Səttar qayıdanda bir barmağı yox idi, digərləri də yaralanıb parçalanmışdı. Bütün bədəni qəlpə ilə dolu idi. Əlimi üzünə çəkdim. Gözünün altında çökək vardı, qəlpənin yeri bilinirdi. Dedim: "Səttar, Allaha şükür ki,

gözünə heç nə olmayıb. Məni yaxşı görürsən?" Gülüb dedi: "Hə, görürəm".

Üzünü və kiçik barmağını yavaşca öpdüm. Balaca çoban yaralanmışdı. Ona dedim: "Bəs deməmişdilər ki, yerdən şübhəli şey götürməyin?! Onu niyə götürdün?!"

Üzümə baxıb narahat halda dedi: "Vallah, o qələmi sən də görsəydin, götürərdin. Əsl qələm kimi idi. Bibim oğlu da mənimlə idi. Dedim bax, necə qəşəng qələmdir. Dedi ki, əlinə götürmə. Yerə atmaq istəyəndə birdən partladı".

Sonra ağlamağa başlayıb əlavə etdi: "O partlayanda bibim oğlunun qarnı yarıldı, amma qaçdı, nə qədər çağırımsa, qorxudan dayanmadı. Firəngiz, qarnını gördüm, deşilmişdi".

Başını tumarladım. Dedi: "Leyla gəldi. Qorxduğunu görüb dedim ki, mənə bir şey olmayıb, get, bibim oğluna kömək elə".

Səttarı xəstəxanadan Rəhim gətirmişdi. O vaxta qədər dinməmişdi. Onda üzünü mənə tutub dedi: "Allah hər ikisinə rəhm edib; fəhlələr onları görüb xəstəxanaya aparıblar".

Sonra mənə dedi: "Firəngiz, mən kənddə olsaydım, onlardan muğayat olardım. Ancaq nə mən kənddəyəm, nə də İbrahim".

Sızlayıb dedim: "Rəhim, vallah, mən də uzaqdayam. Tez-tez baş çəkməyə çalışıram, ancaq olmur".

Səttarın barmağı ağrıyırdı; kəsilmiş barmağının yeri. Bədəni də ağrıyırdı. Bütün bədəni çox xırda qara

qəlpələrlə dolu idi. Narahat halda, ağlaya-ağlaya Rəhimə dedim: "Bəs bu qəlpələr nə olacaq?" Dedi: "Qəlpələrin fikrini çəkmə. Həkim dedi ki, ömrünün axırına qədər qalacaq".

Anama baş çəkməyə getmişdim. Evin önündə qadınlarla oturub danışdıq. Payız axşamı idi, hava tutulmuşdu. Qollarımı qoynuma qoyub quruyub-saralmış sahələrə baxırdım. Öz-özümə dedim ki, Allah eləsin, yağış yağsın. Qadınların biri uzağı göstərib dedi: "Uşaqlar məktəbdən gəlirlər".

Başımı məktəbə tərəf çevirdim. Bilirdim ki, kənd uşaqları gələndə hər yerdə səs-küy qopur. Mən atamgildə olanda Leyla məni görüb sevinir, uzaqdan görəndə evə qədər qaçdı.

Ayağa qalxdım ki, məni yaxşı görsün. Onu uzaqdan gördüm. Çanta əvəzi düzəltdiyim torba əlində idi, yavaşca gəlirdi. Uzaqdan məni gördü, ancaq qaçmadı. Təəccübləndim. Çox yavaş-yavaş gəlirdi. Yaxınlaşanda gördüm ki, ağlayır. Anama baxıb dedim: "Leyla nə üçün ağlayır?"

Ona yaxınlaşanda yerimdə quruyub qaldım. Bütün üzü qızarmış, göz yaşından islanmışdı. Bir az da yaxınlaşıb kitab və dəftər torbasını aldım. Buz kimi soyumuş əllərini ovub soruşdum: "Nə olub, Leyla? Niyə ağlayırsan?" Qadınlar da yaxınlaşıb soruşurdular ki, nə olub. Leyla hıçqırtı ilə ağlayırdı. Yerə oturdu,

rezin çəkələkləri ayaqlarından çıxdı. Ayaqlarının altı qaralmışdı, qanayırdı.

Yanında oturub ayağına diqqətlə baxdım. Anam sinəsinə vurub ucadan "Rulə! Rulə!" deyirdi. Qışqırdım: "Bunu kim edib?"

Bir söz demirdi. Ancaq qışqırdığımı görüb hıçqırtı ilə dedi: "Müəllim... Dərsimi bilmədiyimə görə məni falaqqaya bağladı".

Sanki ciyərimə od vurdular. Qışqırıb evə hücum çəkdim, uzun çubuğu götürdüm. Əclaf müəllimin dərsini verməyə gedirdim.

Anam məni saxlamağa çalışdı. Qışqırdım: "Kim önümə keçsə, bu çubuqla onu öldürəcəm. Qoy onu falaqqaya bağlayım, görsün ki, yaxşıdır, yoxsa yox!" qaçmaq istəyəndə qadınların bir neçəsi məni zorla saxladı. Fırlanıb əllərindən çıxdım. Qadınlar tez müəllimə xəbər göndərmişdilər.

Məktəbə doğru qaçdığım yerdə bir dəstə adam üstümə töküldü. Qadınlar və atam idi. Atam çubuğun bir başını tutub narahat halda dedi: "Firəngiz, Allah xatirinə, burax". Çubuğu çəkib yalvarırdı.

Atamı o vəziyyətdə görüb dayandım, yerə oturdum. Ağlayıb deyirdim: "Ata, nə üçün qoymursan dərsini verim? Görmürsən Leylanın başına nə oyun açıb?! Yazığın ayaqları qaralıb".

Üzümü qadınlara tutub dedim: "Ürəyiniz gələr ki, uşaqlarızın ayağı belə olsun?! Nədən qorxursuz?!" Qadınların biri yaxınlaşıb dedi: "Eybi yox, gedib onu

öldürə bilərsən, amma ayıbdır, biabır olarıq. O bu kənddə qərirdir, səhərdən gəlib".

Narahat halda qışqırdım: "Allaha and olsun, bir də bir uşağa əl qaldırsa, özüm onun dərşini verəcəm".

Qadınlar məni sakitləşdirməyə çalışırdılar. Biri dedi: "Narahat olma, ona xəbər çatıb. Əmin ol ki, bir də heç kimə əl qaldırmağa cürət etməz".

Təsadüfən, məktəb tərəfə baxdım. Müəllim magistral yola tərəf qaçırdı. Qışqırdım: "Allahsız müəllim! Görmürsən Səddam başımıza nə oyun açıb?! Görmürsən günümüz qaradır?! Görmürsən hər gün uşaqlarımızın biri minaya düşüb tikə-tikə olur?! Heç olmasa, sən eləmə. Sən ki düşmən deyilsən!"

Atam başımı qucaqlayıb öpdü. Onun göz yaşları başıma düşürdü. Gedib Leylanı qucaqladım, evə aparıb ayaqlarını isti su ilə yudum, yarasına vazelin sürtdüm. Onu sakitləşdirməkdən ötrü yavaşca qulağına dedim: "Əgər bir də səni incitsə, yalnız mənə de, özüm onu öldürəcəm".

Leyla başını yellədi. Başını balısa qoyub bayıra çıxdım.

Onun qaralmış ayaqlarının qəlbimə vurduğu yara hələ də sağalmayıb.

Qardaşlarım Rəhimlə İbrahim Səfər Xoşrəvanın dəstəsi ilə birgə minaları təmizləməyə gəldilər. Səfər Xoşrəvanın özü də dərəyə mina təmizləməyə gedirdi.

Hər gün Avəzinə toplaşib minalanmış sahələrə yola düşəndə camaat onlar üçün dua edirdi.

Əslində, bizim günümüzü təyyarələr deyil, minalar qaraltmışdı. Döyüşçülər nə qədər tapşırırdılarsa, xeyri olmurdu. Uşaqlar qərribə bir şey görəni kimi götürür, ya da müxtəlif yerlərə oynamağa gedib minaya düşürdülər. Əhali tez-tez mina tapırdı, əksər uşaqlar isə onu ayırd edə bilmirdilər.

Minalarla döyüşümüz yeni başlanmışdı. Hər dəfə kimsə minaya düşəndə onları daha diqqətlə axtarırdılar. Səfər Xoşrəvan döyüşçülərindən öndə gedib mina tapır, zərərsizləşdirirdi. O, şir ürəkli, qorxmaz adam idi. Həmişə ya döyüşdə idi, ya da mina təmizləməkdə. Onun özünün də minadan şəhid olduğu gün heç vaxt yadımdan çıxmaz.

Mina partlayışını eşidəndə bildim ki, bir nəfər də şəhid oldu. Tələsik Avəzin dağlarına qaçdıq. Fikirləşirdik ki, görəsən, kim minaya düşüb. Sonra bildik ki, Səfər Xoşrəvanın özü şəhid olub. Bütün minaları zərərsizləşdirmiş insan əlində mina partlamasından şəhadətə qovuşdu. Qardaşım Rəhim də daxil olmaqla hamı ağlayırdı. Döyüşçülər cəsədinin dövrəsinə yığışdılar. Kişilər qadınlardan çox ağlayırdılar. Cəsədi tez apardılar.

Qardaşım ertəsi gün axşam qayıtdı. Ondan Səfər Xoşrəvanın necə şəhid olduğunu soruşdum. Ağlaya-ağlaya danışdı ki, həmin gün Əbrü təpəsinin arxasından yolu təmizləyəcək, düşməyə doğru yol

açacaqdıq. Səfər qardaşıma demişdi ki, burada tank əleyhinə minalar var, onları buldozerlə çıxarsınlar. Qardaşlarım onunla birgə mina çıxarmağa başlamışdılar. O, döyüşçülərinin ardınca gedəndə birdən uşaqların biri minaya düşmüşdü. Buldozer sürücüsü də demişdi ki, daha işləyə bilmərəm.

Səfər Xoşrəvan buldozer sürücüsünün qorxduğunu görüb etiraz etməmişdi, demişdi ki, eybi yox, qalanını özümüz edirik. Bir termos soyuq su götürüb işə getmişdilər. O, çıxardığı minaları bir-birinin üstünə yığmış. Ordu hərbiçiləri demişdilər ki, qoyun onları vurub partladaq, ancaq razılaşmamışdı.

Hamısı bir tərəfdə oturub gilə yemiş, sonra işə davam etmişdilər. Siyah Mərcani, Cahangir Mərcani və Şirzadi də onun yanında imişlər. Onlara demişdi ki, gedin səngərə. Soruşmuşdular ki, nə üçün? Demişdi ki, bu minaları zərərsizləşdirəcəyəm, bunlar təhlükəlidir, sizin ailəniz var. Elə bu zaman bir mina əlində partlamışdı.

Minanın bir qəlpəsi yoldaşlarının birinin əlinə dəymişdi. Səfər Xoşrəvanın qolu bədəninədən ayrılıb yerə düşmüşdü.

Kənddə qiyamət idi. Qardaşlarım və digər döyüşçülər cəsədlə getdilər. Bədənini ayrı, qolunu ayrı apardılar. Hamı narahat idi.

Onu Vijənana dəfn etməyə aparmışdılar. Orada cibindən vəsiyyətnaməsini çıxarıb oxumuşdular. Yazmışdı ki, onu ya Gilanqərbdə, ya da Kasəğəranda

dostu Əliəkrəm Pərmanın yanında dəfn etsinlər. Nəhayət, onu Gilanqərbdə torpağa tapşurdılar.

Firudini ailəsindən bir nəfər vəfat etmişdi. Bütün kənd və tayfalar Gorsefidə yasa gəlmişdilər. Kənddə qələbəlik idi. Qəbiristanlığa cəsədi dəfn etməyə getdik. Təxminən iki yüz maşın gəlmişdi. Qorxurduq ki, birdən düşmən qırıcıları gələrlər.

Cəsədi dəfn edib kəndə qayıtdıq. Mən yas yerinə daha tez çatıb qapının ağzında dayandım. Adət belə idi ki, orada gözləməli, məclis sahibi gələndən sonra birlikdə içəri girməli idik. Çadramı qoltuğumun altında sıxıb magistral yola baxırdım. Maşınlar gəlirdi. Qəbiristanlıq yolun o tərəfində idi, kənd bu tərəfində.

Kiçik bir nissan yük maşını da gəlirdi. Yük yerində çoxlu adam dayanmış, oturmuşdu. Çoxu qadın idi.

Maşın evin yaxınlığında dövrə vurub dayanmaq istəyəndə birdən minaya düşdü və qorxulu bir gurultu qopdu. Maşının arxasında oturanların hamısı tikə-tikə oldu. Maşında təxminən on səkkiz-on doqquz adam vardı. Adamlar toz kimi havada fırlanıb yerə düşdü. Gözlərimə inana bilmirdim. Həmidə adlı bir qadın və qızı Kafiyə də onların arasında idi. Sanki burulğan gəlmişdi və insanlar onun içində burulurdular.

Üzümə vurub qaçdım. Bir neçə nəfər şəhid olmuşdu. Yaralı qadınlara yaxınlaşdım. Hamısı yerə düşüb zarıyırdı. Bütün camaat onlara yaxınlaşdı. Onların çoxunu tanıyırdım. Qayınım Qəhrəmanın

yoldaşı Reyhanı da görüb başıma vurdum. Ayaqlarından ağır yaralanmışdı.

Yerdə qan arxı yaranmış, şəhid bədənlərinin parçaları oyan-buyana düşmüşdü. İlk dəfə idi belə səhnə görürdüm. Bir qızın qolu kəsilmişdi, onu qaldıranda qolu yerə düşdü.

Qadınlar divarın yanında qışqırırdılar. Yaralıları maşına qoymaq istəyirdim. Elə yaralanmışdılar ki, onları qaldırmaq olmurdu. Yola çatmamış yaralıların çoxu öldü.

Sağ qalanları şəhərə müalicəyə apardılar. Yenə dəfn və əza məclisləri başlandı. Bütün kənd qara geyindi.

Reyhan bir ay xəstəxanada yatdı. Ayaqları ağır xəsarət almış, bədəninə qəlpə dolmuşdu.

Gorsefid bombardmanları yenə şiddətləndi. Əhali yenə dağlara və digər kəndlərə qaçmalı oldu. İslamabadda dağın başında bir otağım olduğuna görə arxayın idim. Bu dəfə də Rəhmanı qucağıma götürüb ora yollandım, evi bir qədər təmizlədim. Hələ içində qalmaq olardı. Rəhman dağda yaşadığımızı görə sevinirdi. Əlimərdan da yanımızda idi, amma anamgil Avəzində qalmışdılar.

Əlimərdan bələdiyyədə işinə başladı. Səhər gedib axşam gəlirdi. Mən də Rəhmanla oturub onu gözləyirdim. Novruz bayramına bir həftə qalırdı, mən hələ İslamabadda idim. Su gətirmək üçün kanistri götürdüm. Rəhman da qucağımdaydı. Birdən düşmən

qırıçıları peyda olub bombalamağa başladı. Ağır bombardman idi. Çoxlu adam şəhid oldu. Elan etdilər ki, burda qalmayın. Axşam korpusdan çoxlu maşın gəldi, dedilər ki, hamı minsin, vəziyyət sakitləşənə qədər buradan getməlisiz.

Bizi maşınlarla Kirmanşahın yaxınlığında bir toyuq fermasına apardılar. Fermanı boşaldıb parça və adyallarla otaqlara bölmüşdülər. Böyük, uzun bir zal idi, yeri bol idi.

Biz iyirmi ailə idik. Fermanı təmizləyib taxtalarla böldük. Hər ailənin öz yeri oldu. Hərə öz hissəsini bir əsgər adyalı ilə bağladı. Adyallar bizim divarlarımız oldu. Məişət əşyalarımız bir yeməkbişirən lampadan və bir neçə qabdan ibarət idi.

1984-cü il, martın ortaları idi. Əlimərdan əşyalarımızı gətirməkdən ötrü İslamabada getdi. Qayıdanda əşyaları yerə qoyub narahat halda başını aşağı saldı. Rəngi qaçmışdı, üzümə baxmamağa çalışırdı. Soruşdum ki, nə olub?

Özünü əşyalarla məşğul göstərməyə çalışdı, mızıldaya-mızıldaya dedi: "Nə olmalı idi ki?! Heç nə!"

Rəhmanı yerə qoydum. Uşaqlarla oynamağa qaçdı. Oturub dedim: "Əlimərdan, de, görüm nə olub?"

Səsi titrəyirdi. Yanımda oturub dedi: "Ölüm haqdır".

Ürəyim dayandı. Əlimdən tutub dedi: "Sakit ol, Firəngiz. Qardaşın Cümə..."

Daha heç nə başa düşmədim. Ancaq qışqırırdım. Hamı başıma yığışdı. Cümə minaya düşmüşdü; yeniyetmə Cümə, əziz Cüməm...

İnana bilmirdim. Ağlayırdım. Əlimərdan da kövrəlmişdi, tez-tez deyirdi: "Firəngiz, sakit ol, özünə yazıgın gəlsin".

Səhərə qədər yatmayıb ağladım. Əlimərdan tez-tez deyirdi: "Hava işıqlansın, birlikdə gedərik. Sakitləş, yatmağa çalış..."

Gecə bitmək bilmirdi. Dözə bilməyib gecənin yarısı yola çıxdıq. Bir neçə maşın dəyişdikdən sonra Gorsefidə qayıtdıq. Əlimərdan Rəhmanı qucağına götürüb arxamca gəlirdi. Yolda bir kəlmə də danışmadıq. Avəzinə piyada getdik. Yolda Cümənin gülüsləri gözlərim önündə canlanırdı. Ağlayırdım. Onun cəmi on altı yaşı vardı.

Atamgilə girəndə şivən qopardım. Gec çatmışdım. Uşaqlar ağlayırdılar. Səttar, Leyla, Cabbar və Sima da mənə baxıb ağlamağa başladı. Qışqırdım: "Səddam, Allah bəlanı versin! Səddam, Allah gözlərini ağlar qoysun! Səddam, qardaş ölümü görəsən!"

Atam başını çiynimə qoydu, ağlaya-ağlaya dedi: "Qızım, qardaşın getdi".

Bu söz mənə od vurdu. Atamı qucaqlayıb özümdən getdim. Cüməni Milil kəndində dəfn etmişdilər.

Onu son dəfə iki ay qabaq görmüşdüm. Rəhmanı çox istəyir, həmişə qucağına götürüb özü ilə gəzməyə aparırdı.

Anamdan soruşdum: "Hadisə necə oldu?"

Gözlərini sildi.

- Əlim qurusun! Dilim lal olsun! Onu atasına kömək etməyə göndərdim. Dedim ki, get atanın yanına, qoyunları otar, atan yorulub. Getdi və bir saat keçməmiş partlayış səsi gəldi.

- Onu birinci kim gördü?

Atam Leylanı göstərdi. Onu bayaqdan fərq etməmişdim. Kövrəlmiş, gözlərini bir nöqtəyə dikmişdi, yanaqlarından yaş süzülürdü, heç nə demirdi. Onu qucaqlayıb öpdüm.

Məsum bacım cəmi on dörd yaşında qardaş müsibəti görmüşdü. Leyla onu bərk qucaqladığımı görüb ağlaya-ağlaya dedi: "Firəngiz, səs gələndən sonra dayım qızı gəlib dedi ki, Leyla, qardaşın minaya düşdü. Qorxurdum, amma ona kömək etmək üçün qaçdım".

Leylanı bərk-bərk qucaqlamağa başladım. Atam ucadan ağlayırdı. Leyla sızlayıb sözünə davam etdi:

- Təpənin başına çıxdım. Üzü üstə yerə yıxılmışdı. Bütün bədəni qana boyanmışdı. Yaxınlaşmağa qorxdum. Dayım yoldaşı gəlib üzünü çevirdi. Firəngiz, Cümə mənə baxırdı. Gözünü qırpmırdı. İnan, sağ idi, mənə baxırdı. Dayım yoldaşı yaylığını açıb Cümənin üzünə atdı. Dedim ki, nə edirsən, qoy baxsın. O isə dedi ki, kənara çəkil. Ağlayıb dedim ki, qardaşımdır, qoy baxım. Məni qucaqlayıb dedi ki, Cümə ölüb.

Ağlaya-ağlaya dönüb mənə baxdı və dedi: "Firəngiz, Cümə ölüb? Ölməyib, mənə baxırdı".

O danışanda az qala dəli olacaqdım. Atam dözə bilməyib evdən çıxdı. Anam da halsız idi. Leylanı buraxıb anamı qucaqladım. Uşaqlar zar-zar ağlayırdılar. Qara paltarları qəlbimə od vururdu. Əlimi divara çırpıb qışqırdım: "Səddam! Allah evini yıxsın! Minalar! Allah bəlanızı versin!"

Anama dedim: "Məni gözləmədən dəfn etməyə necə ürəyiniz gəldi? Onu görə bilmədim..."

Anam zarıyıb dedi: "Nəyi görəcəkdin?! Qardaşının tikə-tikə olmuş cəsədini?! Elə görməsən, yaxşıdır. Özüm istədim ki, görməyəsən. İndi məzarında rahat yatıb. Firəngiz, artıq yeri rahatdır".

Anam dəli kimi öz-özünə danışdı. Çadramı başıma atıb yola düşdüm, məzarlığa girib qəbrini tapdım. Torpağı təzə idi. Sanki dünən Rəhmanı qucağına götürüb bulaq başına aparmış, oynatmışdı.

Cümənin məzarı başında oturdum. Heç kim yox idi. Qəbrinin torpağını başıma tökdüm, bir ovucunu da ürəyimin başına qoyub qışqırdım: "İlahi, ürəyimi sakitləşdir!"

Hər gün bir nəfər minaya düşürdü. Rəhimin, İbrahimin və digər döyüşçülərin işi mina çıxarmaq olmuşdu. Ürəyimizin alovu soyumurdu. Mina axırımıza çıxırdı; səssiz və gizlicə. Döyüşçülər tez-tez

uşaqlara təlim keçirdilər, amma hər gün bir uşaq qurban gedirdi.

Bir dəfə də xəbər yolladılar ki, tez Avəzinə gəl. Ürəyim üzüldü. Fikirləşdim ki, görəsən, yenə nə baş verib? Bu dəfə dayım oğlu minaya düşmüşdü. Yas məclisində qadınlar ağlayır, kişilər hirsələnirdilər. Dayım yoldaşı məni görüb dedi: "Firəngiz, gəl, sənəni görəndə ürəyim sakitləşir. Heç olmasa, sən onların birini öldürməsən. Allahsızlar mənim oğlumu öldürdülər... öz kəndimizdə..."

Dayım yoldaşı hadisəni danışmağa başladı:

- Mənsur dedi ki, mənə bozbaş bəşir. Sonra balıq tutmağa getdi. Amma bilmirdi ki, qumbara tutacaq. Bulağın yanında bir qumbara görüb suya atmışdı, qəlpəsi də başına dəymişdi. Camaat qışqıranda bildim ki, Mənsurun başına bir iş gəlib. Onu traktorla Gilanqərbə, oradan da maşınla Kirmanşaha apardılar, ancaq yolda vəfat etdi. Gənc oğlum... Əziz oğlum...

Dayım yoldaşının çiyinlərini ovdum. Bilirdim ki, bundan sonra hər dəfə "balıq" sözünü eşidəndə balıq tutmağa gedən oğlunu xatırlayacaq, "çay" adı gələndə oğlunun qanı yadına düşəcəkdir...

Atamgilə hər gün baş çəkməyə çalışırdım. Bir gün gedəndə Sima ilə Cabbarı evimizə gətirdim. Əkiz idilər, on yaşları vardı. Yanımda olanda arxayın olurdum. Kiçik idilər, yanımda qalmaq istəyirdilər.

Axşam idi. Suyumuz yox idi. Uşaqlara dedim ki, quyudan su gətirməyə gedirəm, indi qayıdacağam. Kanistri götürüb yola düşdüm. Aylı gecəydi. Əlimərdan qapının yanında dedi ki, saxla sabaha. Dedim ki, yox, səhər tezdən xəmir eləməyə lazım olacaq.

Fənəri götürüb getdim. Sakitlik və qaranlıq idi. Kanistri doldurub evə qayıdanda gördüm ki, bacım Sima yoxdur. Əlimərdandan soruşdum. Təəccüblə mənə baxıb dedi: "Bəs səninlə getmədi? Sənin ardınca yola düşdü".

Qorxdum. Sinəmə vurub qaçmağa başladım. Başımdan min cür fikir keçdi. Qaç-a-qaça qışqırırdım: "Hardasan, Sima?"

Hər yer qaranlıq idi. Öz-özümə dedim ki, Allah eləməmiş, birdən minaya düşər, birdən canavara rast gələr...

Fikirləşdim ki, ardımca gəlibsə, bulaq başına getmiş olar. Yolda qaynım Qəhrəmanı gördüm. Dedim ki, Sima itib.

Ovdan gəlirdi, tufəngi çiyində idi. Narahat olduğumu görüb dedi: "Narahat olma. Gedək bulağa, yəqin, ordadır".

Gecənin qaranlığında yola düşdük. Simanı çağırdığım yerdə bir qaraltının yavaş-yavaş getdiyini gördüm. Ona tərəf qaçdım. Özü idi. Görəndə əvvəl ağlamağa başladım. Narahatlıqdan əlimlə belinə vurdum, sonra qucaqlayıb öpdüm və dedim: "Sima,

sən hardasan?! Demirsən mən ölürəm?! Qorxmursan ki, minaya düşərsən?! Məgər bilmirsən ki, buralar təhlükəlidir?!"

Qəhrəmanla sağollaşdıq. Simanın əlindən tutub evə qayıtdım. O qədər qorxmışdım ki, elə bildim, ürəyim dayanacaq. Gecə onu yanımda yatırıtdım, bir ip gətirib bir başını öz ayağıma bağladım, bir başını onun ayağına. Narahat olub soruşdu: "Ayağımı niyə bağlayırsan?" Dedim: "Ona görə ki, bir yerə getməyəsən!"

İncidi, amma fikir vermədim. Həmin gecə o qədər həyəcanlı idim ki, nə isə baş verəcəyindən qorxurdum.

Ertəsi gün səhər çağı onları aparıb anama təhvil verdim.

1984-cü ilin avqustu idi. Səhər saat 6-da qapı döyüldü. Əmim oğlu idi. Soruşdum ki, nə olub? Dedi:

- Bir şey deyil. Cabbar bir az yaralanıb.

Rəngi qaçmışdı. Bildim ki, pis bir hadisə baş verib. Ağladım.

- Yəqin, Cabbar ölüb. Düzünü de.

And içib dedi:

- Yox, vallah, ölməyib, yaralanıb. Gedək, onu gör. Kırmanşaha aparıblar.

Tez paltarlarımı geyinib onunla birgə yola düşdüm. Yolda ona and verdim ki, düzünü desin. Dedi: "Atan Cabbara deyib ki, qoyunları apar, su içsinlər, sonra gətir..."

Onda Cabbarın cəmi on yaşı vardı. Qoyunları suya aparmışdı. Sonra birdən qışqırıq səsi gəlmişdi. Camaat qışqırırmiş ki, Heydərurun xırmanı yanır. Atamın xırmanından tüstü qalxırmiş. Ora gedəndə görüblər ki, Cabbar başdan-ayağa qanın içindədir; xüsusən də qolları. Leyla Cabbarı qucaqlayanda görüb ki, qolu qanayır. Cabbar danışa bilmirmiş. Leyla yaylığı ilə qolunu bağlayıb evə gətirmişdi.

Narahat halda soruşdum: "İndi hardadır? Yenə mina olub?"

Əmim oğlu başını yelləyib dedi: "Hə, mina imiş. Əlində partlayıb. Qolu ağır yaralanıb".

Sinəmə vurmağa başladım. Xəstəxananın yolunda ancaq dua edirdim. Allahdan istəyirdim ki, Cabbarın vəziyyəti yaxşı olsun. Tez-tez nəzir-niyaz edirdim. Sanki yol da uzanmışdı. Uşaqların məzlumluğuna ürəyim yanırdı.

Kirmanşahda Taliqani xəstəxanasına getdik. Həyəcanla maşından endim. İbrahimlə Rəhim xəstəxananın önündə dayanıb ağlayırdılar. Vəziyyətləri çox pis idi. Onları o halda görəndə mən də qışqırmağa başladım. Ayaqlarımın taqəti bitmişdi, addım ata bilmirdim. Uzaqdan ağlayıb üzümə vurur, qışqırırdım: "Canım yansın! Canım yansın!"

Qardaşlarım məni görüb yerə oturdular və zar-zar ağlamağa başladılar. Sonra ikisi də gəlib əlimdən tutdu, mənə təskinlik verməyə başladılar.

Cabbarın çarpayısına yaxınlaşanda bildim ki, qolu kəsilib. Sol qolu dirsəkdən kəsilmiş, dişləri sınımışdı, bütün bədəni qəlpə ilə dolmuşdu. Bədəninə batmış qara qəlpələr ürəyimi ağrıdırdı.

Uşaq özündə deyildi. Tibb bacıları tez-tez gəlib-gedirdilər. Bir tibb bacısı yaxınlaşıb dedi: "Bacım, narahat olma. Əməliyyatdan sonra ona protez qol qoymaq olacaq.¹ Tibb bacısı bunu deyəndə sanki ürəyim yerindən qopdu. Cabbarın çarpayısının yanında dizi üstə oturdum, sağlam qolunu öpüb ağlamağa başladım. Başımı çarpayıya dayayıb dua etdim: "İlahi! Cabbar özünə gəlsin! İlahi! Bizə kömək et!"

Cabbar üç gün-üç gecə huşsuz qaldı. Narahat idim. Düşünürdüm ki, sağ qalmasının nə faydası var, qolsuz, dişsiz, bu qədər yara ilə necə yaşayacaq?"

Tibb bacıları bizə təskinlik verirdilər. Tez-tez qışqırıb deyirdim: "Balaca barmaqlarının dərdi ürəyimə! Qolunun dərdi ürəyimə! Məzlumluq dərdin ürəyimə! Bədəninin yaralanmış tikələrinə qurban! Qırmızı qanına boyanmış ağ dişlərinə qurban!"

Bunları deyib ağlayanda qəzəbdən qardaşlarımın gözləri qızarırdı. Onlara deyirdim: "Əgər qardaşınızın barmaqlarının qisasını almasanız, Səddam bizə güləcək".

¹ Cabbar dünyasını dəyişənə qədər protez qol qoymadı. Deyirdi ki, bu, müharibənin yadigarıdır, belə qalmasını istəyirəm.

Qardaşlarım söz verdilər ki, qayıdan kimi bütün minaları toplamağa çalışacaqlar.

Üç gün-üç gecə Taliqani xəstəxanasının önündə oturub gözlədim. Qapıçılar məni bayıra çıxarırdılar, gedib qapının yanında divarın dibində oturur, gəlib-gedən maşınlara baxırdım. Sonra qapıçıya o qədər yalvarırdım ki, yenə içəri buraxırdı.

Nəhayət, əməliyyat edib qardaşımın qolunu kəsdilər. Özünə gəlib gözlərini açanda birinci qollarına baxdı. Onu əzizləyib dedim ki, şükür Allaha, yaşayırısan. Ona təskinlik verməyə çalışırdım. Məzlumcasına bədəninin yaralarına baxır, bir söz demirdi.

Sonralar bacım Leyla ağlaya-ağlaya hadisəni danışdı:

- Cabbarın yanına birinci mən çatdım. Barmaqları yerə düşmüşdü. Onları bir-bir topladım, sonra atama göstərdim. Dedi ki, aparıb dəfn etməlisən.

O, kəndin məzarlığına getmiş, qardaşımız Cabbarın barmaqlarını ağlaya-ağlaya bir-bir torpağa basdırmışdı. Bunları danışanda onu qucaqlayıb sinəmə sıxdım, sakitləşdirməyə çalışdım. Öz gözlərimdən də yaş süzülürdü. Dedim: "Leyla can, müharibədə belə şeylər olur".

Narahatlıqdan gecələr yata bilmirdim. Cabbarla Leyla kiçik idilər, bu dərdlər onlara ağır idi. Onlar böyüklərin də dözə bilmədiyi acılar yaşamışdılar.

Cabbarın halı yaxşılaşandan sonra çarpayısının yanında oturdum. Uşaq dili ilə soruşdu: "Xəstəxanadan nə vaxt gedəcəyik?"

Birtəhər gülümsəməyə çalışdım.

- Tezliklə sağalacaqsan, kəndimizə qayıdacağıq.

Sonra soruşdum: "Minanı nə üçün götürdün? Nə üçün fikir vermədin, Cabbar?"

Qaşqabaqla dedi: "Firəngiz, həqiqətən, qələm idi. Elə bildim, qələmdir, götürüb baxdım".

Kəndə qayıdandan sonra İbrahim, Rəhim və digər döyüşçülər minaları təmizləməyə səfərbər olundular. Evlərin təmiri ilə məşğul olanlar da onlara kömək etməyə başladılar. Qərara gəldilər ki, camaata kömək etsinlər və tez bir zamanda minalar təmizlənsin. Kəndin ətrafını və təpələri gəzib minaları tapırdılar. Qardaşım Rəhim öndə gedirdi. And içmişdilər ki, nə qədər ki bədənlərində can var, mina toplasınlar, hətta bu yolda ölsələr belə.

Hər gün sərin su götürüb toyota avtomobili ilə Avəzin dağlarına və ətrafdakı çöllərə gedir, çoxlu mina ilə qayıdırdılar. Minaları kəndin kənarına yığır, axırda bir maşına yükləyib hərbi hissəyə təhvil verirdilər. Ancaq nə qədər toplayırdılarsa, yenə qalırdı. Sanki Səddam çöldə mina toxumu əkməmişdi, bir-bir cücərirdi.

Növbəti dəfə dayım oğlu Əlişir Gəllədari minaya düşdü. Kənddə oturduğumuz yerdə camaat qışqırmağa başladı: "Əlişir minaya düşdü!"

Rəhim həmişəki kimi hazır idi. Tez qaçdı. Qayıdanda ləhləyirdi, o qədər yolu Əlişiri belində gətirmişdi. Bütün kənd əhalisi Əlişirin başı üstə ağlayırdı. Onu hamı sevirdi, indi isə şəhid olmuş, hamının gözü önündə uçub getmişdi. Hər iki ayağı kəsilmiş, bədəni tikə-tikə olmuşdu.

Rəhim Əlişirə çatanda artıq çoxlu qan itirmişdi. Onu belinə atıb gətirəndə yolda demişdi: "Rəhim, bir az su ver, susuzam". Qardaşım demişdi ki, su ziyandır, bir qədər dözməlisən. Yalvarıb demişdi ki, mən ölürəm. Qardaşım onu yerə qoymuşdu. Əvvəl su vermək istəmirmiş, amma baxışını görüb ağzına bir qədər su tökmüşdü. Dayım oğlu dərin nəfəs alıb tapşırılmışdı.

Bir gün Əkbər Fəttahi, Cahangir Firudini, Salman Firudini, Səyyad Firudini və adı Müctəba olan deyrəli bir oğlan kəndin kənarına oynamağa getmişdilər. Birdən partlayış səsi gəldi. Hamı tələsik evindən bayıra çıxdı. Nə partladığını bilmirdik. Qaçıb yaxınlaşanda gördük ki, uşaqların hamısı yerə yıxılıb. Əkbər Fəttahinin atası Hüseyn Fəttahi də ora gəldi, ancaq yaxınlaşıb uşağını görməyə ürəyi gəlmədi. Mənə dedi: "Firəngiz, qadanı alım, get, gör Əkbərimə nə olub".

Bir qədər yaxınlaşıb gördüm ki, hamısı şəhid olub. Özümdən asılı olmadan ağlayıb qışqırmağa başladım. Oğlunun şəhid olduğunu bilən atası da ağlayıb şivən qoparmağa başladı.

Dəhşətli mənzərə idi. Uşaqlar başdan-ayağa qan içində yerə yığılmışdılar, bədənləri parçalanmışdı. Tezliklə Rəhim, İbrahim və dayım Hişmət də gəldi.

Heç kim yaxınlaşmağa cəsarət etmirdi. Hamımız kənarda dayanmışdıq. Bilirdik ki, ora təhlükəlidir. Qardaşım Rəhim yaxınlaşmağa hazırlaşdı. Bəzi qadınlar narahat halda deyirdilər: "Diqqətli ol. Birdən yenə mina olar, özün də düşərsən".

Rəhim hirslə dedi: "Bu uşaqlardan əziz deyiləm ki!"

Yavaşca ayağını minalanmış yerə qoydu. Biz uzaqda dayanıb sakitcə baxır, dua edirdik. Uşaqlar yerə yığılmışdılar. Rəhim hər addım atanda biz ölüb-dirilirdik.

Birinci uşağı belinə götürdü. Bir-bir hamısını gətirdi. Heç kim yaxınlaşmağa cəsarət etmirdi, ancaq qardaşım getdi. Firudini ailəsi ağlayıb şivən qoparırdı. Hamını gətirəndən sonra rahat nəfəs aldı.

Minaya düşən uşaqların hamısı qohumlarımız idi: dayım, əmim və bibim uşaqları. Anaları deyirdi ki, odun və əncir gətirməyə getmişdilər; tez qayıdacaqdılar, ancaq heç zaman qayıtmadılar.

Təcili yardım maşınları gəldi. Uşaqları maşınlara qoyub xəstəxanaya yola saldıq. Beşini də apardılar. Həmin gecə bütün kənd əhalisi səhərə qədər ağladı. Ertəsi gün səhər çağı beşini də Gorsefid kəndində torpağa tapşırdılar.

Hamısı doqquzuncu sinif şagirdi, üçü əmioğlu idi. Salman Firudininin atası əsir düşmüşdü. Bir neçə ildən

sonra qayıdanda "Rulə! Rulə!" - deyib oğlunu soruşurdu. Onun şəhid olduğunu bilib kəndin bütün torpağını başına tökməyə başladı.

Müsibət dalınca müsibət gəlirdi. Qara paltar əynimizdən çıxmırdı. Hər partlayış səsi gələndə bir nəfərin minaya düşdüyünü bilirdik. Partlayış səsi ilə ürəyimiz də partlayırdı, düşünürdük ki, görəsən, bu dəfə növbə kimə çatıb.

Doqquzuncu fəsil

Qəhrəmanın şəhadəti

Qayınım Qəhrəman Həddadi cəsur və qeyrətli kişi idi. Dəmirçilik edir, ova gedir, sexində tufəng düzəldirdi. Evliliyimin əvvəllərində ona kömək etmişdim. Yanında oturub istədiyi aləti verir, əlinə baxırdım. O, bütün əşyaları ətrafına düzür, qədim dəmirçilik alətləri ilə tufəngin qundağını və lüləsini düzəldirdi.

Bir gün həmişəki kimi yenə dağdaydıq. Bombardman güclənmiş, hamı Avəzin və Gorsefid dağlarına qalxmışdı. Belə olanda yalnız gecələr evə gedirdik.

Hava qaralmağa başlayanda qadın və uşaqlarla birgə kəndə getdik. Evimə girən kimi pəncərələrdən adyal asdım ki, bayıra işıq düşməsin. Qazanı qarışdırdığım yerdə Qəhrəman həyəcanla içəri girdi, qırıq-qırıq səslə dedi: "Firəngiz, kömək elə. Reyhanın ağrısı var, deyəsən uşaq gəlir".

Əlimərdan Qəhrəmanın əlindən tutub dedi: "Narahat olma, Firəngiz kömək edər".

Qəhrəməngilə getdim. Reyhan zarıyır. Qonşularından bir qadın da yanında oturmuşdu. Reyhanın əlindən tutub təbəssümlə dedim: "Narahat olma, Reyhan, Allahın köməyi ilə uşağın sağlam doğulacaq".

Hələ sözü bitməmiş düşmənin qırıclarının səsi bütün Gorsefidi titrətdi. Reyhanın qışqırtısı ucaldı. Gecənin qaranlığında hər tərəfdən fəryad ucalırdı. Təyyarələr kəndin dörd tərəfini bombalayır, camaat qaranlıqda qışqıra-qışqıra kənddən qaçırdı.

Reyhanın ağrısı çoxalmışdı. O qaçaqçaqda Qəhrəmana dedim: "Tez ol, bir maşın tap, onu şəhərə aparaq".

Reyhanın bədəninə bir adyal doladım. Uşağın əşyalarını da götürdüm. Qəhrəman bayırdan qışqırdı: "Firəngiz, gəlin".

Qarşıdakı qonşunun mikroavtobusunu gətirmişdi. Reyhanın qoltuğunun altına girib dedim: "Reyhan, gərək qaçasan. Təyyarə başımızın üstündədir. Gərək uşağına bir şey olmasın. Güclü ol!"

Yazıq o vəziyyətdə mənimlə birgə qaçdı. Ağrıdan qışqırırdı. Onu mikroavtobusda yerə uzatdım. Qonşu qadın da gəlib yanımda oturdu. Mikroavtobusa minəndən sonra ağrısı daha da çoxaldı. Bildim ki, uşaq doğulur. Artıq şəhərə getməyə gec idi, özümüz bir iş görməliydik.

Sürücüyə dedim: "Getmək lazım deyil".

Kişiləri yerə endirdik. Qonşu qadınla Reyhanın başının altını ucaldıq, üzünə bir qədər su səpdim. Göydən təyyarə səsi gəlirdi, ürəyimdə də sanki təbil çalırıldı. O vəziyyətdə uşaq doğurmaq çətin idi.

Qonşu qadının halı pisləşdi. Çalışdım Reyhanın önündə özümü elə aparım ki, qorxduğumu bilməsin. Tez-tez deyirdim: "Reyhan, indi bitəcək".

Uşağı orada əzab-əziyyətlə dünyaya gətirdik. Nə qaynar su vardı, nə təmiz alətlər. Tərpənməyə yer də yox idi. Mikroavtobusun içində göz-gözü görmürdü, hər yer qaranlıq idi. Yeganə alətim bir meyvə bıçağından ibarət idi. Uşağın göbəyini onunla kəsdim. Oğlan uşağı idi. O qışqırır, təyyarələr göydən bomba yağdırırdı. Uşağa paltar geyindirməyə tələsirdik, mikroavtobusu vura bilərdilər. Çarəsizlikdən işıq da yandırmırdıq. Gözlərimiz zorla görürdü.

Uşaq dünyaya gələndə gülməyə çalışıb dedim: "Reyhan, Allah sənə oğul verdi".

Köməkləşib uşağı geyindirdik və anasının yanına qoyduq. Bombardman bitənə qədər mikroavtobusda oturub təyyarələrin qorxunc səsinə qulaq asdıq. Yavaş-yavaş getdilər.

Hər yerə sakitlik çökdü. Başımı mikroavtobusun pəncərəsindən çıxardım. Bir neçə yer yanırdı. Qonşu qadının köməyi ilə Reyhanı maşından endirib evinə apardıq. Körpəni Qəhrəmana verəndə gülüb dedim: "Mübarək olsun! Nə oğuldur! Bombalar altında dünyaya gəldi!"

Qəhrəman yoldaşını və sağlam uşağını görüb sevindi. Bilirdi ki, təyyarələr dövrə vurub yenə gələcəklər. Kənddə əmin-amanlıq yox idi. Dedi: "Gərək dağa gedək. Təyyarələr qayıdacaqlar".

Reyhan zarıyıb dedi: "Mən gedə bilmərəm. Özünüz gedin".

Qəhrəman dedi: "Səni belimdə apararam".

Körpəni mənə verdi. Yoldaşım da Rəhmanı qucağına götürdü. Gecənin qaranlığında dağa doğru yola düşdük. Körpə qaranlıqda qışqırır, Rəhmanın gözləri ışıldayırdı. Qaranlıqdan qorxub atasını bərk qucaqlamışdı. İtlərin ulaşması çölü bürümüşdü. Qəhrəmanın körpəsinin üzünü Rəhməna tutub dedim: "Salam, əmioğlu!"

Rəhman təəccüblə qucağımdakı balaca uşağa baxdı. Yoldaşım yorğun halda dedi: "Sağ ol, Firəng!"

Bütün əhali dağa çıxırdı. Qaranlıq və qorxulu gecə idi. Zavallı Reyhanı çətinliklə olsa da, apardıq. Yolda Qəhrəman yoruldu, nəfəsini dərmək üçün dayandı. Uşağı qucağına verib dedim: "Muğayat ol!" Bir neçə qadınla birgə Reyhanın qoltuğunun altına girib yola davam etdik. Təyyarələr yenə qayıdıb kəndi bombaladılar, amma biz artıq dağa çatmışdıq.

Cəld Reyhana başaltı düzəltdim, qadınların birinin çiyindəki adyalı altına sərdim. Dedim ki, çarə yoxdur, gərək burada uzanasan.

Bir söz demədi. Özüm də yanında oturdum. Ondan gözümü çəkmirdim. Ona dedim: "Sənə nə quymaq

bişirmək olur, nə də gücləndirici bir şey vermək. Amma bir çay təşkil edəcəm".

Təyyarələrin səsi kəsildəndən sonra daşların birinin altında ocaq qalayıb çaydanı üstünə qoydum. Su qaynayan kimi tez alovu söndürdüm.

Çayı qurtum-qurtum Reyhana içirdim. Yazıq gözlərini açdı. Danışmağa taqəti yox idi, ancaq üzümə baxırdı. Ona çox ürəyim yandı. Yadıma düşdü ki, bir qadın uşaq doğanda nə qədər istirahət edir, ona nə qədər gücləndirici verir, qayğısına qalırlar. Reyhansa yeni doğulmuş uşağı ilə birgə dağda bərk daşlar üstündə uzanmağa məcbur olmuşdu.

Yavaşca dedi: "Firəngiz, indi nə edim? Səncə, alarvadı uşağı aparmaz?"

Gülüb dedim: "Alarvadının cürəti varsa, bura yaxınlaşsın! Narahat olma. Allah həm səni, həm də uşağını qoruyacaq. Biz də yanındayıq".

Düşünürdük ki, körpənin qırx günü tamam olmamış evdən bayıra çıxmamalıdır. Onun körpəsini isə doğulan kimi dağa aparmağa məcbur qalmışdıq. Reyhan doğrudan da qorxurdu, ancaq mənim soyuqqanlı üzümü görüb sakitləşdi.

Gecənin yarısı bir az da rahatlaşıb yuxuya getdi. Uşağı yanına uzatdım. Mən də Rəhmanı qucağıma götürüb bir daşın üstündə oturduğum yerdə yatdım.

Qəhrəmanın oğlu Museyib belə dünyaya gəldi.

Qırx gün dağda qaldıq. İlk günlərdə özüm Reyhana qulluq edirdim. Gecələr qoltuğuna girib evinə aparır,

gündüzlər yenə dağa qaytarırdıq. Halı çox yaxşılaşmışdı, amma onun və uşağının qayğısına qalır, dağda ona çörək bişirirdim. Ərzaq gətirmək üçün teztez kəndə gedib-gəlirdik. Rəhman da balaca idi. Onu belimə bağlayıb işlərimi görürdüm.

Bir dəfə güclü dişəğrım vardı. Əlimərdana dedim:

- Şəhərdə həkim yoxdur, nə edək?

- Əgər çox narahatsansa, gedək Kirmanşaha.

Başımı yellədim.

- Bu vəziyyətdə Kirmanşaha gedim?! Ora da bombalanır.

Gecə idi. Ağrı iliyimə qədər sancırdı. Ələddin lampasının üzərində bir qədər duz qızdırdım, parçaya büküb dişimin üstünə qoydum; sakitləşim və diqqətim yayınsın deyə həyəətə düşdüm, ancaq daha da pisləşdim.

Çox narahat idim. Ağrıdan üzümə vururdum. Sandıqçadan qalın şalımı götürüb başıma bağladım. Oyan-buyan gedir, gəzişirdim. Yoldaşım Rəhmanı yatırıb həyəətə çıxdı və məni səslədi. İkinci uşağa hamilə idim. Yalnız bunu deyə bildim: "Kömək elə, ölürəm!"

- Döz, Firəng. Bu nə sözdür?! Dözümlü ol, bəlkə sabah bir iş görə bildik.

Gecə saat 12-dən sonra az qala ağrıdan öləcəkdim. Halım çox pisləşdi. Uşaq da çox tərpənirdi. Qarnımdan tutub yerə oturdum, Əlimərdanı çağırdım. Məni elə

görüb qorxdı, həyəcanla dedi: "Firəngiz, nə oldu? Sanki başına su töküblər".

Başdan-ayağa tərini içində idim. Gözlərim az qala hədəqəsindən çıxacaqdı. Dişlərimin arasına mixək qoyub sıxdım. Daha da pisləşdi. Üstünə bir qədər kürd dərmanı tökdüm. Nə olduğunu bilmirəm, amma deyirdilər ki, diş ağrısına yaxşıdır. Onun da faydası olmadı.

Ağrıdan ürəyim bulanırdı. Evin içində bu başdan o başa gedirdim, o başdan bu başa. Əlimərdana dedim:

- Daha dözə bilmirəm. Get, qardaşını çağır, bəlkə dişimi çəkə bildi.

- Bilirsən saat neçədir?! Gecə saat üçdür. Yatıb. Döz, səhər maşın taparam, gedib dişini çəkdirərik. Qardaşım diş həkimi deyil, dəmirçidir!

- Dözə bilmirəm. Həm də indi həkim var?! Hamısı qaçıb. Get, Qəhrəmana de, gəlsin.

- Qarnındakı uşaqla diş çəkdirə bilərsən?! Uşaq dözməz.

Hirsləndim.

- Mənim uşağımdırsa, dözəcəm. Mən daha dözə bilmirəm. Bu diş məni öldürür.

- Yaxşı. Gedirəm.

Bir neçə dəqiqədən sonra qardaşı ilə gəldi. Qəhrəman narahat idi, qorxmuşdu. Soruşdu:

- Nə olub? Mən nə edə bilərəm?

- Kömək elə, diş ağrısı amanımı kəsib. Dişimi çək.

Udğunub ciddi halda gülümsədi.

- Mən bunu edə bilmərəm, hamiləsən. Diş çəkmək təhlükəlidir. Mən də həkim deyiləm.

Yalvarıb dedim:

- Heç nə olmaz, sən dişimi çək. Narahat olma, dözəcəm.

Arxasını bizə çevirib dedi: "İlahi, nə edim?!" Qəbul etmək istəmirdi. Sonra bizə baxıb dedi: "İstəyirsən gedim yoldan maşın tutum, gedək Kirmanşaha?.."

Sözünü kəsib dedim: "Qəhrəman, çəkmirsənsə, yolunu de, özüm birtəhər edim".

İsrar etdiyimi görüb bir söz demədi, tez gedib kəlbətin gətirdi. Əlləri əsirdi. Üzünü Əlimərdana tutub dedi: "Bir az spirt ver".

Yoldaşım həyəcanla spirt şüşəsini gətirdi. Laldinməz mənə baxırdı. Qəhrəman dedi: "Gedək, eyvanda otur".

Eyvana keçdim. Paltarımı qarnımda topladım. Özümdən asılı olmadan gözlərimdən yaş axırdı. Qəhrəman dedi: "Firəngiz, gərək tərpənməyəsən. Əlim əsir".

Dedim: "Narahat olma, tərpənməyəcəm".

Başımı işığa tərəf çevirdi. Yoldaşıma dedi ki, fənəri ağzımın içinə tutsun. Fənər üzümü işıqlandırır, gözlərimi qamaşdırır. Gözlərimi yumub sıxdım, ağzımı açıb paltarımdan bərk yapışdım. Öz-özümə dedim: "Firəngiz, döz... döz..."

Bütün bədənim tər içindəydi. Qəhrəman kəlbətini dişimə keçirib dartdı. Elə bildim, çənəm yerimdən

çıxır. Bütün beynim silkələndi. Bir də dartanda gözlərim qaraldı, ağrıdan az qala huşumu itirim. Elə bildim, ağzımın sümüyü və əti dişlə bərabər çıxdı. Ağzıma və çənəmə isti qan axdı.

Qəhrəman diş əlimə qoyub yavaşca dedi: "Bitdi".

Dişimin çıxdığını və mənim hələ də nəfəs aldığımı görüb sevinirdi. Soruşdu ki, necəsən? Başımı yelləyib eyvandaca uzandım. Əlimərdan tez başımın altına yastıq qoydu, yumurladığı pambığı ağzıma saldı. Dedi ki, üstünə kürd dərmanı tökmüşəm, sıx. Ağzıma bir az quru çay da töküüb dedi: "Dişinin yerinə qoy və sıx".

Eyvanda hər yer qaranlıq idi. Qəhrəman qorxa-qorxa soruşdu: "Firəngiz, səsimi eşidirsən?"

Başımı yavaşca yellədim. Narahat halda dedi: "Səddam, günümüzü qara etmişən. Allah sənin evini yıxsın!"

Bir az uzandım. Əlimərdanla Qəhrəman qorxularından bir saat yanımda oturdular. Dişimin yeri çox ağrıyırdı, amma daha arxayın idim. Ayağa qalxdım. Qəhrəman gülüb dedi: "Firəngiz, doğrudan yaşayırsan?!"

Gülüb zorla dedim: "Görürsən ki ölməmişəm. Uşağım da yaxşıdır".

Səhərə az qalırdı. Dedim ki, gedin, yatın.

Qəhrəman qalxıb getdi. Dişimin yeri sakitləşmişdi. Yoldaşım Rəhmanın yanında yatdı. Mən eyvanda oturub yavaşca qarnımı ovdum. Dua edirdim ki, Allah kömək etsin, uşağıma bir şey olmasın.

Kiçik belair televizoru aldığımız vaxtdan gecələr başımız qarışıq olurdu. Televizorun önündə oturub cəbhələrə baxır, hirsələnirdim.

Bir axşam yenə də televizorun önündə oturmuşduq. Aparıcı müharibə barədə danışdı. Əllərimi qaldırıb dedim: "İlahi, döyüşçülərimizi Öz pənahında saxla! İbrahimplə Rəhimi də Sənə tapşırıram, Allah, onlardan muğayat ol!"

Əlimərdan dedi: "Yenə yaxşıdır ki, onlar bu bölgədə vuruşurlar, ürəkləri istəyəndə evə baş çəkirlər. Bəzi döyüşçülər bir neçə ay bir yerdə qalır, ailələrini görə bilmirlər".

Birdən üzünü mənə tutdu.

- Anamgilə gedək?

- Gözlə, evi yığışdırım.

Televizoru söndürdüm, çaydanı lampanın üstündən götürdüm. Yoldaşım Rəhmanı qucağına götürüb dedi: "Özüm götürərəm, sən ağırlaşmısan".

Gülüb dedim: "Nə ağırlaşması?! Hələ iki ay qalıb. Mən də əsla ağır deyiləm".

Əlimərdan Rəhmanı bir adyala bükdü, qapını örtüb qayınanamgilə yola düşdük. Soyuq və qaranlıq gecə idi. Qayınanamgilin həyatına çatanda evdən çoxlu səs eşitdim, gülüb dedim: "Deyəsən, bu gecə bizə yer olmayacaq. Qonaqları var".

Əlimərdan gülüb dedi: "Qonaq varsa, lap yaxşı".

Evə girib salam verdik. Qəhrəmangil və qohumlardan bir-iki nəfər gəlmişdi. Biz də oturduq. Qəhrəman zarafata dedi: "Gec gəlmisiz, yer yoxdur!"

Mən də gülüb dedim: "Yer yoxdursa, çoxdan gələnlər buyursunlar. Biz indi gəlmişik".

Televizor işləyirdi. Qayınanam bizə çay süzdü, önümüzə noxud və kişmiş qoydu. Qəhrəman dedi: "İraq kanalına atın, görək bu yalançılar nə deyirlər".

Hərdən İraq kanalına da baxırdıq. Sərhədə yaxın olduğumuza görə yaxşı göstərirdi. Baxdığımız yerdə birdən Səddam ekranda peyda oldu. Onu görəni kimi bərkdən lənətləməyə başladıq. O, hədələməyə başlayıb dedi: "Sabah şərqindən qərbinə qədər bütün İrani vuracam. Burdan bildirirəm ki, sabah ağır bombardman günüdür. Şəhərləri tərk edin!"

Narahat halda dedim: "Bu adam yenə ortalığı qarışdıracaq, çanağı da bizim başımızda çatlayacaq. Bombardman olacaqsız, əvvəl Gorsefidi vuracaq, sonra digər şəhərlərə keçəcəksiz. Allah evini yıxsın!"

Qəhrəman narahat halda dedi: "Sizinlə yox, mənimlə işi var. Bütün bunlar mənə görədir. Mən ömrümdə çox yuxu görməmişəm, ancaq bu axşam gördüm ki, ölürəm".

Narahat oldum, dönüb dedim: "Bu nə sözdür?! Sən ki qorxaq deyildin!"

Yoldaşı Reyhan da narahat olub dedi: "Firəngiz, gör nə danışır! Allah uzaq eləsin!"

Qayınanam da narahat olub Ayətül-kürsi oxumağa başladı. Zarafata dedim: "Yaşasın dağ! Səhər tezdən dağa çıxıb axşam qayıdarıq".

Oturduğumuz yerdə bayırda bir quş üç dəfə oxudu. Hamımızın rəngi qaçdı. İnanırdıq ki, quşlar gecə üç dəfə oxusa, pis hadisə baş verəcək. Ümumiyyətlə, quşun gecə oxuması pis əlamət idi. Dodaqaltı dedim: "İlahi! Bəlanı uzaq elə!"

Qaynım gülümsəyib dedi: "Gördüz?! Bunun işi mənimlədir. Siz narahat olmayın".

Əlimərdan Qəhrəmanın kürəyinə vurub dedi: "Bəsdir, ay kişi, de görüm, yuxuda nə görmüsən?"

Qəhrəman dedi: "Yoldaşımın mərhum əmisinin arxasında yeddi məmur vardı. Əmim Seyid Yaqub da oradaydı, dedi ki, məmurlar sənin üçün gəlirlər, gərək gedək".

Üzümü Qəhrəmana tutub dedim: "Adı üstündədir: yuxu! Nəzir elə, Allah bəlanı uzaqlaşdırın. Ömür Allahın əlindədir. Allaha təvəkkül elə!"

Sonra hamı onunla zarafat etməyə başladı. Deyib-gülür, ələ salırdılar. Qəhrəman gülüb dedi: "Qorxmuram, ancaq deyirəm ki, mən gedəsiyəm".

Mövzunu dəyişdirməyə çalışdıq. Həmin gecə çox deyib-güldük. Gecənin yarısı hamımız birlikdə evdən çıxdıq. Səsimiz bütün Gorsefidi bürümüşdü.

Ertəsi gün səhər çağı xəmir yoğururdum. Fikirləşdim ki, çörəyi bişirim, Rəhmanı götürüb dağa çıxar, axşam qayıdaram. Xəmir yoğurduğum yerdə

Qəhrəman "ya Allah" deyib həyəətə girdi. Ucadan dedim: "Xoş gəlmisən. Gəl içəri".

Əlimərdan da qalxıb gəldi, onunla görüşdü. Oğlu Museyib qucağındaydı. Uşağı yanına qoydu. Əlimi qaldırıb dedim: "Bağışla, xəmir yoğururam, indi gəlirəm".

Dedi: "İşinlə məşğul ol".

Əlimərdanla həyətdə oturdu. Yoldaşım ona dedi: "Bu tütəngə bir az əl gəzdirə bilərsən?"

Kişilərin adətən, tütəngələri olurdu. Qəhrəman tütəngi düzəltməyə başladı. Anbardan səslərini eşidirdim. Birdən qapı döyüldü. Əlimərdan qalxıb qapını açdı. Qonşumuz Hüseyn idi. Qəhrəmana dedi:

- Səni bura gələndə gördüm. Bir qədər qaynaq işimiz var, görə bilərsən?

- Yaxşı. Gəlirəm.

Tütəngi Əlimərdana verdi.

- Sonra gəlib düzəldərəm, – deyib əlavə etdi: "Uşağı evə qoyum, Hüseynin işini görüm".

Sonra qalxıb ucadan dedi: "Firəngiz, mən getdim".

Dedim: "Bir stəkan çay süzüm, sonra gedərsən".

Dedi: "Yox, gedirəm".

Lampanı yandırmaq üçün kibrit və neft götürdüm. Birdən təyyarələrin səsi gəldi. Qorxub anbardan qaçdım. İki ağ təyyarə göydə dövrə vururdu. Rəhman yadıma düşdü. Bayıra, qonşunun dükanının yanına getmişdi. Qışqırıb Əlimərdana dedim: "Qaç, Rəhmanı gətir".

Qaynım tələsik qayıdıb dedi: "Təyyarələr gəldi. Ehtiyatlı ol. Rəhman hanı?" Dedim: "Küçəyə çıxıb".

Əlimərdanı gözləməyib qaçdım. Qəhrəman da Museyibi qucağında bərk tutub evlərinə qaçdı.

Bir qədər irəlidə Rəhmanı gördüm. Başını yuxarı qaldırıb təyyarələrə tamaşa edir, yavaş-yavaş gəlirdi. Qaçıb onu qucağıma götürdüm, cəld evə döndüm. Rəhman məni elə görüb qorxdu. Evimizin önündə düzəltdiyimiz səngərlərə girməli idik. Ora təhlükəsiz idi.

Səngərləri bir müddət öncə düzəltdik. Dağa çıxmağa vaxt olmayanda ora sığınırdıq. Torpaqla dolu kisələri bir-birinin üstünə düzmüş, üstünü örtmüşdük. İbrahimplə Rəhim də kömək etmişdi.

Səngərlərin birinə girdim. Ürəyim bərk döyünürdü. Yoldaşımın hara getdiyini bilmirdim. Səngərin küncündən göyə baxdım. Təyyarələr yaxınlaşırdılar. O qədər yaxınlaşdılar ki, elə bildim, yerə qonacaqlar. Səsləri qulaq batırırdı. Onlardan gözlərimi çəkmirdim. Birdən bombaları buraxdılar.

Dəhşətli idi. Kəndə qara bomba yağdı. Bombalar yerə düşəndə qorxunc partlayış səsi hər yeri titrədirdi. Gorsefid yerindən oynayır, camaat qışqırırdı. Hərə bir səngərə qaçdı. Əhali qəfil yaxalanmışdı.

Təyyarələr bir dövrə vurub yenə gəldilər. Səngərin küncündən baxanda az qala özümdən gedəcəkdim. Qonşum Fərhəng Mərcani dörd uşağı ilə birgə

səngərlərə tərəf qaçır, amma gecikmişdi. Əvvəlcə təyyarənin, sonra bombanın gurultusu gəlirdi.

Sanki cəhənnəm yaranmışdı. Qulaqlarım cingildəyirdi. Tüstü və alov hər yeri bürümüşdü. Bir ana dörd uşağı ilə birgə gözlərim önündə yerə yığıldı. Uşaqları azyaşlı idi. Başımı qaldıraraq qışqırdım: "Fərhəng nəyə, nə oldu?"

Onlardan səs çıxmırdı. Elə bildim, yuxu görürəm. Səngərin içində tövşüyürdüm. Fərhəng bir göz qırpımında dörd uşağı ilə birgə şəhid olmuşdu. Uşaqlarını da çox çağırdım, cavab verən olmadı.

Çaşbaş qalmışdım. Birdən Rəhman yadıma düşdü. Qucağımda deyildi, yerdəydi. Başını qaldıranda çox qorxdum. Ağzından qan gəlirdi. Əlimlə ağzının qanını sildim. Qan dayanmırdı. Qışqıraraq paltarımın qanı təmizləməyə başladım.

Nə edəcəyimi bilmirdim. Birdən digər qonşumuz Xavər Şahbazını gördüm. Qışqırdım: "Xavər nəyə, gəl, gör uşağıma nə oldu!"

Xavər bizə doğru qaçdı. Tövşüyə-tövşüyə, toz-torpaqlı paltarla özünü səngərimizə atıb dedi: "Başını çıxar, görüm nə olub".

Rəhmanın ağzının içinə baxıb dedi: "Bir şey yoxdur, amma bilmirəm nə üçün qan gəlir".

O da nə edəcəyini bilmirdi.

Uşağımı qucağıma götürüb qaçmağa başladım. Təyyarələr yenə bomba tökürdü. Birdən yerimdə quruyub qaldım. Sanki dünyanın sonu gəlmişdi.

Məndən öndə bir qız uşağının başsız bədəni qaçırdı. Bomba qəlpəsi boynuna dəyib başını qoparmışdı, boğazından qan fəvvarə vururdu.

Bu səhnəni görüb əvvəlcə özümü itirdim, fikirləşdim ki, məgər başsız adam olar?! Paltarından kim olduğunu təyin etməyə çalışdım. Birdən beynim işləməyə başladı. Qorxudan qışqırdım. O tərəfdə anası Xavər Şahbazini gördüm. Ona da qəlpə dəymişdi. Qaçıb uşağını qucaqladı və qışqırmağa başladı. Uşaq qucağında can verirdi. Yazıq ana "rulə-rulə" deyib şivən qoparırdı. Uşağın canı bədənindən çıxana qədər boğazı əsir, anası da üzünə vururdu.

Bu səhnə ömrüm boyu yadımdan çıxmaz.

Yerə oturdum. Tərpənə bilmirdim, Xavərə və onun başsız qızına baxırdım. Elə bildim, nəfəsim kəsilib. Rəhmanın ağzının qanaxması yadımdan çıxdı. Gedib Xavər nənənin başı üstə dayandım. Saçını yolurdu. Uşaq son anlarını yaşayır, boğazının damarından qan axırdı. Yavaşca tərpənirdi. Şoka düşmüşdüm. Başsız bir insanın bu şəkildə can verdiyini ilk dəfə görürdüm. Ürəyim kabab olmuşdu. Heç nə etmək mümkün deyildi.

Xavər nənə gözləri ilə mənə yalvarırdı. Ancaq mən nə edə bilərdim? Heç nə!

Gözlərim uşağın başına sataşdı. Başdan da qan axırdı. Gözləri açıq idi, mənə baxırdı. Özümdən getmək üzrəydim. Hiss etdim ki, qarnımın içində nə

isə məni təpikləyir. Bətnimdəki uşaq da fəryad qoparırdı.

Uzaqdan Əlimərdanın səsi gəldi. Mənə sarı qaçıb qışqırırdı. Əlimi yerə qoyub ayağa qalxdım. Əllərini qaldırıb başına vururdu. Elə hiss edirdim ki, bütün sümüklərim sınıb. Özümü toparlayıb diqqətlə qulaq asmağa başladım.

- Qardaşım öldü! Qardaş! Qardaşım!

Həyəcanla ağlayırdı, özündə deyildi. Qaçıb əlindən tutdum.

- Sakit ol, de, görüm nə olub?

Bizi o halda görüb dili tutuldu. Bütün paltarı qana boyanmış Rəhmana baxıb soruşdu:

- Ağzından niyə qan gəlir? Yaralanıb?

- Yaralanmayıb, amma qan gəlir.

Onu qucağına götürdü. Başdan-ayağa qana boyandı. Ancaq qardaşının evini göstərirdi. Başını itirmişdi. Soruşdum ki, nə olub?

Divara söykəndi.

- Qəhrəmana kömək elə, mən bacarmıram.

- Axı indicə yanımızdaydı.

Daha danışa bilmədi. İşarə ilə evi göstərirdi. Bildim ki, qardaşı oradadır. Göstərdiyi yerə qaçdım.

Ora çatanda yerimdə quruyub qaldım. Əlimərdan da gəldi. Qəhrəman yerə yıxılmışdı. Bütün bədəni qanın içində idi, tərپənmirdi. Birdən-birə ayaqlarım keyidi.

Yerə oturdum. Yavaşca əlimi qaynımın başının altına saldım. Başını qaldırmaq istəyirdim, ancaq əlim yumşaq və isti bir şeyə girdi. Elə bildim, qan laxtasıdır, ancaq baxanda gördüm ki, beynidir. Qəhrəmanın beyni əlimdə idi! Az qala özümdən gedəcəkdim.

Museyib atasının altında qalmışdı. Qəhrəmanı çətinliklə uşağın üstündən qaldırdım. Mikroavtobusda göbəyini kəsdiyim uşaq idi. Bir yaşı vardı, qışqırıb ağlayırdı. Onu yoldaşıma verib dedim: "Sən Rəhmanla Museyibə bax, mən indi gəlirəm".

Tez evə gedib bir adyal gətirdim. Qəhrəman hələ nəfəs alırdı. Beyni bayıra çıxsada, əl-ayağı tərپənirdi. Ağlayıb ucadan deyirdim: "Bir şey deyil, Qəhrəman, sağalacaqsan. İndi səni xəstəxanaya aparacağıq. Bir az başın yaralanıb".

Əlimərdən mənə baxıb ağlayırdı. İki uşağı qucağına götürüb oturmuşdu. Əsla özündə deyildi.

Sancım şiddətlənmişdi. Bilirdim ki, halım yaxşı deyil, ancaq çarə yox idi. Yaralıları toplamaq lazım idi. Qəhrəmanı çevirib adyalın üstünə qoydum. Onu xəstəxanaya aparmaq lazım idi. Yola baxdım. Yuxarıdan bir hərbi maşın gəlirdi. Arxadan qonşumuz Rzanın səsini eşitdim. Başına vururdu.

- Firəngiz, nə olub? Kömək lazımdır?

- Kömək elə, Qəhrəmanı maşına qoyaq.

Köməkləşib yaralıları adyallara büktdük və magistrala doğru yola düşdük. Maşın yaralıları

aparmağa gəlmişdi. Qaynımı və başqa bir-iki yaralını maşına qoyduq. Mən də onlarla getdim.

Bir qədər öndə sürücüyə dedim: "Dayan!" Gözlərimə inanmırdım; qayınanam da yerə yıxılmışdı. Maşından yerə atıldım, ayağıma daş, şüşə və tikan batdı. Qayınanamın bütün bədəni bomba qəlpələri ilə dolu idi. Onu da qaldırıb maşına qoydum.

Maşın yola düşdü. O qədər sürətlə gedirdi ki, tez-tez atılıb-düşürdük. Qəhrəmanın boynu oyan-buyana çevrilirdi. Sürücüyə dedim: "Bir az yavaş, qardaş!"

Ancaq haqlı idi. Tez xəstəxanaya çatmalıydıq. Dolanbacın yaxınlığında Qəhrəmanın gözləri yuxarı dikilib qaldı. Əyilib qışqırdım: "Qəhrəman!"

Bir neçə dəfə çağırdım, faydası olmadı. Qaynım maşında can verdi. Gözlərini bağlayıb yavaşca ağlamağa başladım. Qayınanam təxminən özündə deyildi. Onun hər şeyi başa düşməsini istəmirdim.

Qüssə və qəhərdən ürəyim partlamaq üzrəydi. Qəhrəman şəhid olmuşdu, anasını da xəstəxanaya aparırdım. Buna kim inanardı ki?! Gecəki görüşümüz yadıma düşdü; gülüsləri, sözləri, yuxusu...

Maşın sürətlə gedirdi. Yaxşı deyildim. Sürücü tez-tez arxasına baxırdı. Narahat halda soruşdu: "Nə olub?"

Kövrək səslə dedim: "Bir şey deyil, qardaş".

Dodaqaltı sızlayıb zümzümə etməyə başladım: "Qardaş, sən neçə il qonşum oldun, mənə balta düzəltidin. O balta səndən yadigar qalıb. Heyif bu

əllərdən! Bu əllər necə baltalar düzəldib! Qəhrəman, sən qaynım idin, müəllimim idin!"

Ağlayıb yavaşca öz-özümə danışurdım. Fikirləşdim ki, qoy ana ilə övladın görüşü qiyamətə qalmasın. Adətimiz belə idi ki, kim ölsəydi, anasının əlini sinəsinin üstünə qoyardılar, bununla sakitləşərdi. Qayınanamın əlini tutdum. Huşu yerində deyildi, bir şey hiss etmirdi. Əlini öpüb üzümə sürtdüm, sonra Qəhrəmanın sinəsinin üstünə qoydum. Xəstəxanaya çatana qədər əlini orada saxladım.

Qaynımın cəsədini gətirəndə kənddə hamı onu dəfn etməyə toplaşdı. Kəndimiz çoxlu şəhid və yaralı vermişdi, hamı matəmdə idi, kişi və qadınlar qara geyinmişdilər. Qohumlardan təxminən iyirmi nəfər toplaşib cəsədi yumağa apardı. Əlimərdan ruh kimi oyan-buyana gedirdi. Dünyanın bütün qəm-kədəri ürəyimə çökmüşdü. Ancaq bir şey də içəridən qarnımı yırtırdı. Hiss etdim ki, halım yaxşı deyil, ancaq məclis bitənə qədər bir söz deyə bilməzdim.

Birdən təyyarələrin gurultusu qopdu. Camaat səngərlərə qaçmağa başladı. Rəhmanı qucağıma götürüb özümü səngərə atdım. Təyyarələr kəndi bombalayıb getdilər. Gorsefid bulağının başına toplaşdıq. Qardaşım Rəhim bel götürüb dedi: "Tez qəbirləri qazmalıyıq, səddamçılar yenə gələcəklər. Gərək əzizlərimizi dəfn edək. Cəld olun!"

Rəhim qəbir qazır, yanında iyirmi nəfər dayanıb ağlayırdı. Yenə təyyarələrin səsi gələndə iyirmi nəfərin hamısı Rəhimin qazdığı qəbrə girdi.

Bunu görüb çox təəccübləndim. Qışqırdım: "Bayıra çıxın, indi Rəhim boğulacaq".

Hamı qorxurdu. İçəridən Rəhimin səsi gəlirdi; qışqırırdı ki, boğuldum.

Dəhşətli idi. Qəbir sığınacağa çevrilmişdi. Təyyarələr yaxından atəş açırdılar.

Təyyarələr gedəndən sonra camaat qəbirdən çıxdı, Rəhim rahat nəfəs aldı. Çox ağır gün idi. Həmin gün doqquz nəfəri dəfn etdik. Təyyarələr də tez-tez gəlib bombalayırdılar. Qardaşım Rəhimlə dayım oğlu Şahmurad cəsədlərin dəfninə çox kömək etdilər.

Məclis keçirmək istəyirdik, ancaq təyyarələrə görə mənasız idi. Camaata dedik ki, hərə öz evində fatihə oxusun. Yoldaşım ucadan dedi: "Allah ata-analarınıza rəhmət eləsin! Qəhrəman şəhid olub getdi. Ona fatihə oxuyun. Qardaşımın yasına görə heç kimin canından olmasını istəmirik".

Qəm-qüssə dolu qəlblə məzarların başında oturub ağladım. Qəhrəmanı qardaşım kimi istəyirdim. Bütün əhali onu sevirdi. Əlimi torpağa qoydum. Göz yaşlarım məzara töküldü. Əlimərdən Rəhmanı qucağına götürüb kənardə oturmuşdu. Yavaşca dedim: "Qəhrəman, haqqını halal elə".

Yası necə də məzlumcasına, qərİbcəsinə oldu!

Qəhrəmanın məzarından evə getdim. Yaxşı deyildim, sancı amanımı kəsmişdi. İsti nabat hazırlayıb içdim, ancaq halım daha da pisləşdi. Bütün bədənım tərleyirdi. Dözməyə çalışdım. Fikirləşdim ki, yəqin, narahat olduğuma, başımıza gələnlərə görədir.

Gecə vaxtı İslamabaddan Əlimərdanın qohumları gəldilər. Deyirdilər ki, bura təhlükəlidir, gəlin, İslamabada gedək. Mənim vəziyyətimi soruşdular, dedim ki, bir şey deyil, sancım var.

Əmim oğlunun yoldaşı Turan dedi:

- Bəlkə uşağın vaxtıdır?

- Yox, hələ iki ayı qalıb.

- Əgər tərpənibsə, tez gələ bilər.

Həmin axşam bizi İslamabada apardılar. Axşam qaynım Rzagildə qaldıq. Halım çox pis idi, ancaq heç kimi yuxudan oyatmaq istəmirdim. Çox dözdüm, sübh saat altıda isə vəziyyətim ağırlaşdı.

Başında ev tikdiyim dağın yamacındaydıq. Rəhmanın dünyaya gəldiyi axşamı xatırladım. Lakin tez idi, uşağım bir müddətdən sonra gəlməli idi. Ağrı amanımı kəsəndə bildim ki, tez doğulacaq. Güclü titrətməm vardı. Əlimərdanı oyadıb dedim ki, get, kömək çağır.

Yoldaşım Turanı çağırmağa getdi. Turan gələn kimi uşaq doğuldu. Rəhman kimi Süheylanı da o, dünyaya gətirdi. Uşağı bir parçaya бүkdülər və mən özümdən getdim.

Gözümü açanda xəstəxanada idim. Əvvəl hər yeri ağ görürdüm, sonra yavaş-yavaş çarpayını gördüm. Xəstəxanada idim. Əlimi atıb mələfədən yapışdım, qalxmaq istədim, amma bacarmadım. Yavaşca soruşdum: "Burda kim var?"

Turan yanımdaydı. Əlimdən tutub dedi: "Yat, Firəngiz, özünü bu qədər əziyyətə saldın, daha bəsdir". Soruşdum ki, mən hardayam. Gülümsəyib dedi: "Xəstəxanada. Qızın yaxşıdır. Öz halın pisləşmişdi, indi isə yaxşısan. Ancaq bir az da yat".

Gözümə yuxu getmirdi. Başımı çevirib tanış bir üz gördüm. Qayınanam qarşdakı çarpayıda uzanmışdı. Düşündüm ki, o burada nə edir? Bir şey xatırlamadım. Yada salmağa çalışdım. Birdən hər şey yadıma düşdü: Qəhrəmanın beyni, altında qalmış Museyib, yaralı qayınanam, Qəhrəmanın ölümü, Xavər nənənin başsız qızı...

Beynimdə min cür fikir dolaşırdı. Ürəyim bulandı, qusdum və yenə özümdən getdim.

Gözümü açanda qayınanam narahat halda mənə baxıb dedi: "Allah sənə kömək olsun! Güclü ol, qız!"

Sonra mənə and verməyə başladı: "Sən Allah, özünə əzab vermə. Nə olub, Firəngiz? Allaha şükür, uşağın yaxşıdır. Qədəmləri xeyirli olsun!"

Belə rahat və şən danışdığını görəndə əmin oldum ki, Qəhrəmanın ölümündən xəbəri yoxdur. Qayınxatınım Turan da qaşlarının işarəsi ilə bunu bildirdi. Başımı aşağı saldım, özümü ələ alıb dedim:

"Bir şey deyil. Uşaq yanımda olmadığına görə narahatam".

Turan gülümsəyib dedi: "Narahat olma, uşağın bizim yanımızdadır. Sən özündən muğayat ol. Özüm ona süd verirəm".

Həkim gəlib başını yellədi və dedi: "Bu qədər ağır iş görmək olar?! Nə üçün özünü bu qədər incidirsən?! Az qala ölmüşdün!"

Yavaşca dedim: "Nə edim, doktor, məcbur idim".

Doktor eynəkli idi. Əlinə bir kağız götürüb dedi: "Allah sənə və övladına rəhm etdi. Hər ikiniz ölə bilərdiz. Uşağın iki ay tez doğulub. Çünki çox tərپənmişən. Yerində kim olsaydı, bu qədər çətinliyə dözə bilməzdi. Sənə gücləndirici dərmanlar yazıram".

İki gün xəstəxanada yatdım. Yoldaşım, qohum və qonşularım uşağıma baxırdılar, qayınxatınım ona süd verirdi. Özünün də kiçik uşağı vardı. Bu müddətdə qayınanamın gözlərinə baxmaqdan qorxurdum, düşünürdüm ki, birdən Qəhrəmanı soruşar. Axırda elə də oldu. Mənə dedi: "Rulə, Qəhrəmandan nə xəbər? Bu müddətdə yaralı anasına bir dəfə də baş çəkməyib".

Bunu deyəndə əlimi qarnıma qoyub ağrıdığını bildirdim və zarımağa başladım. Əlimərdən tez otağa girib soruşdu: "Nə olub, Firəngiz?"

Ağlayırdım. Dedim: "Heç nə. Ancaq sən Allah, məni tez burdan apar".

Sonra yavaşca qulağına dedim: "Ananın yanında bundan artıq xəcalətli olmaq istəmirəm. Ona bundan artıq yalan söyləyə bilmərəm".

Halım pis idi. Bir tərəfdən uşağıma görə narahat idim, bir tərəfdən qaynım şəhid olmuşdu, bir tərəfdən də qayınanamla bir palatada yatırdım. Halı əsla yaxşı deyildi. Həkim demişdi ki, yaxşılaşmayınca ona üzücü söz demək olmaz.

Həkim gedə biləcəyimi söyləyəndə sanki dünyanı mənə verdilər. Səhər günəşi palatanı işıqlandırmışdı. Sevinc içində bayıra baxdım. Həyətdəki çılpaq ağaclar çox gözəlləşmişdi. Həyətdə tək-tük bir neçə nəfər görünürdü. Üzümü çevirəndə qayınanam gülümsəyib dedi: "Getdin, uşaqdan muğayat ol. Özünüə yaxşı baxın. Hərdən bizə də baş çəkərsən". Dedim: "Gözlərim üstə! İnşallah siz də qayıdıb mənə kömək edərsiz".

Narahat halda başını yelləyib dedi: "Hələ ki qəlpələrin yeri irinləyib. Ancaq gələcəm. Nəvəmi görmək istəyirəm".

Əlimərdanın köməyi ilə paltarlarımı topladım. Həkimdən nüsxələri aldı. Qayınanamın üzündən öpüb sağollaşanda ürəyim sıxıldı. Qəhrəmanın ürəyinin başına qoyduğum əlini tutub dedim: "Ana, sən başımızın tacısan, əzizimizsən. Tez sağal, gəl, səni gözləyirik".

Qayınxatınım gülüb dedi: "Sən get, mən ana ilə gələcəm".

Qayınanam qırx gün xəstəxanada yatandan sonra onu qardaşigilə apardılar. Qardaşı Qəhrəmanın şəhid olduğunu ona çətinliklə və tədricən söylədi.

Onuncu fəsil

Bulaq səngəri

1985-ci il idi. Qardaşım İbrahimə toy etmək qərarına gəldik. Onun 22 yaşı vardı. Gəlini Kəfravər kəndindəki qohumlardan seçmişdik. Toplaşıb bir mikroavtobusla yola düşdük. Camaatın başına gələn müsibətlərdən sonra toy edib hamını bir yerə toplamaq dərd-qəmi bir qədər azaldırdı. Atam əzalı ailələrdən icazə almışdı. Özümüzlə şirniyyat, düyü və ət götürdük, qız evindən "hə" cavabını alıb qayıtdıq. Üç aydan sonraya toy təyin etdik. Bilirdik ki, qonağımız çox olacaq. Bir inək kəsib hamını dəvət etdik.

O zaman dəvətnamə yox idi, camaatı məktubla çağırırdıq. İbrahim bütün dostlarını və pasdarları dəvət etdi. Musiqi qrupu da gəldi, camaat uzun müddətdən sonra şənlik gördü.

Plovla əti məcməyilərə töküb hər üç nəfərin qarşısına birini qoyduq. Kənddə qələbəlik və şənlik vardı. Dua edirdik ki, təyyarə gəlməsin. Bütün kənd

əhalisi sevinirdi. Hamı matəmdə olsa da, toy etməmişə razılıq vermişdilər.

Bütün qonaqlar gəldilər.

Gəlin gətirmək vaxtı çatanda İbrahimə dedik: "Gedək, gəlini gətirək".

İbrahim gəlin gətirməyə getmədi, dedi ki, ayıbdır. Əşirət toyu idi, gəlinlə bəy hələ bir-birini görməmişdilər. Gəlini gətirməyə qardaşım Rəhim getdi. Gəlin gələndə camaat şənlik səsi çıxarır, musiqi qrupu mahnı çalırdı. Mən həm ağlayır, həm də gülürdüm.

Ürəyim darıxırdı. Bu qədər əzadarlıq içində sevinə bilir və hələ həyatda olduğumuzu xatırlayırdıq. İtirdiyimiz əzizlərimizin hamısından ötrü darıxırdım.

Gəlini gətirəndə camaatın şənlik səsi ucaldı. Başında qırmızı tül vardı. Qadınların bir neçəsi onu camaatın arasında gəzdirdi. Qardaşımla tez-tez göyə baxır, dua edirdik. Nəhayət, hər şey xeyirlə başa çatdı.

Toydan bir neçə gün sonra qardaşımın çantasını hazırladığını görüb təəccübləndim.

- Xeyir ola! Hara gedirsən?

Güldü.

- Getməli olduğum yerə.

Anam gəlib dedi:

- İbrahim, səni evləndirdik ki, yanımızdan çox getməyəsən.

İbrahim başını qaldırdı.

- Məni burda heç nə saxlaya bilməz. Getməliyəm.

Atamla anam çox israr etdilər ki, bir müddət də qalsın, ancaq razılaşmayıb dedi: "Razı olarsız ki, burda yeyib-yatım, qardaşlarım səngərlərdə tək qalsınlar?!"

Axırda getdi. Ayda bir dəfə gəlib baş çəkirdi. O deyirdi: "Nə qədər ki düşmən bizim torpaqlarımızdadır, evdə qalmaq ayıbdır!"

1986-cı ilin martı idi. Qardaşım Cümənin vəfatından bir il ötürdü, atamgildə ona il mərasimi keçirdik. Qohumlarımızın bir neçəsi gəlmişdi. Qardaşım barədə danışdılar. Stəkanları toplayıb bulaq başına yumağa apardım.

Bulağın yanında oturdum. Düşündüm ki, vaxt var idi, qardaşım Cümə bura gəlib su ilə oynayırdı. Bulağın yanından yaşıl otlar çıxmışdı. Bir qədər aralıda bir neçə xırda gül vardı. Çox gözəl idi. Novruz bayramına bir neçə gün qalırdı, ancaq bulağın yanındakı yaşıllıqdan və güllərdən artıq baharın gəldiyini təxmin etmək olurdu. Fikirləşirdim ki, yəqin, bu il bayram keçirmərik; cümə ölüb, bu qədər dərd çəkmiş, şəhid vermişik, nə bayram?!

Stəkanları götürüb evə yola düşdüm. Qapının ağzında atamı gördüm. Əsasını götürüb harasa gedirdi.

- Ata, hara gedirsən?

- Qoyunları otarmağa aparıram. Mən qayıdana qədər qonaqların yanında ol. Halım yaxşı deyil.

- Sən getmə, qoyunları mən apararam.

Başını yellədi, qəddini düzəltdi.

- Yox, özüm getmək istəyirəm. Bir az da havamı dəyişərəm.

Bilirdim ki, tək qalmaq istəyir. Dayanıb ona baxdım. Əsasını havada fırladıb qoyunların yanında yavaşca yerə vururdu ki, öz yolları ilə getsinlər. Beli bükülmüşdü.

Atamdan sonra qohumlar da sağollaşib getdilər. Anam çörək bişirməyə başladı. Yanında oturdum. Yuxaları sacın üstündən götürürdüm. Rəhman kənddə uşaqlarla oynayırdı. Hərdən qalxıb bacadan ona baxırdım. Anam dedi: "Get, uşağına bax, özüm götürərəm".

Gülüb dedim: "Yox, kömək edəcəm".

Bir saat keçdi. Anam paltarını çırpıb üzünü yudu. Çörəklərin yanında oturub bir dəsmal götürdü. Bir neçə çörəyi dəsmala büküb soruşdu: "Sima hardadır?"

Qalxıb Simanı çağırdım. Küçədən gülə-gülə gəlib soruşdu: "Nə olub?"

Anam çörəyi və yeməyi verib dedi: "Bunu atana apar, qızım".

Sima qaşqabaqla dedi: "Mən oynayırdım".

Dəsmalı aldı, yerdən kiçik bir çubuq da götürüb dedi: "Mən getdim".

Hoppana-hoppana gedir, şap-şapı yerə dəyib şappıldayırdı. O gedəndən sonra evi təmizləməyə başladım, süpürgəni götürüb palazı süpürdüm. Çox toz-torpaq qalxırdı. Süpürgəni isladım süpürməyə

başladım. Yaylığım la ağzımı tutmuşdum. Anama dedim:

- Bayram gəlir, kaş bu palazı yuyaydıq.

Üz-gözünü turşutdu.

- Gəlir-gəlsin! Hansı həvəslə bayram təmizliyi edim?!

- Demirəm bayram təmizliyi elə. Deyirəm ki, istəsən, palazını yuyaram.

Daha bir söz demədim. Zibilləri xəkəndazla götürüb qapının azğındakı vedrəyə tökdüm. Əlimdə süpürgə evə girəndə yer-göy titrədi. Ürəyim əsdi. Anamın əlindən düşən qabların səsini eşitdim. Qışqırıq səsləri gəldi. Hamımız dağa tərəf baxdıq. O tərəfdən də qışqırıq səsi gəlirdi. Başım da min cür fikir dolaşdı.

Camaat evlərindən çıxdı. Hamı dağa qaçırdı. Mən də süpürgəni atıb qaçmağa başladım. Hamı bir-birindən, "kimdir?" – soruşub qaçırdı. Ayaqqabılarımı ayağımın pəncəsinə keçirib dağa qədər birnəfəsə qaçdım.

Ora çatanda dəhşətə gəldim. Sima qan içində yerə yığılmışdı. Atam da başına vururdu. Simanın köynəyi qana boyanmış, parça-parça olmuşdu. Budu və beli yaralanmışdı. Az qala özümdən gedəcəkdim. Ətrafdakı yaşıl ot və güllər də qızarmışdı. Partlamış minanın parçaları ətrafa səpələnmişdi. Atamın paltarı da qanlı idi.

Qışqırdım: "Qorxmayın, bir şey deyil. Hamınız kənara çəkilin".

Camaat geri çəkildi. Qorxu içində Simaya baxırdılar. Sima camaatın necə baxdığını görüb daha ucadan ağlamağa başladı. Onu silkələyib dedim: "Sima, sakit ol, mənə bax".

Qorxa-qorxa mənə baxdı. Dedim: "Bir şey olmayıb, yüngül yaralanmışsan. İndi səni həkimə aparacam".

Camaat qışqırırdı: "Allah xatirinə, maşın tapın".

Bir neçə kişi maşın gətirmək üçün təcürdən qaçmağa başladı. Simanı qucağıma götürməyə çalışdım. Bərkdən qışqırdı. Bildim ki, bud və belindən yaralanıb. Bir qolumu ehtiyatla dizinin altına saldım, bir qolumu da belinin altına saldım. Atamdan nə baş verdiyini soruşdum.

- Mən namaz qılırdım. Necə olduğunu bilmədim. Yerə oturan kimi bir şey partladı. Minaymış.

Yenə mina! Lənətə gəlmiş mina!

Simanı qucağıma götürüb təcürdən üzüşağı qaçmağa başladım. Yaralarının qanı paltarlarıma və yerə tökülürdü. Sima yüngül idi, kəndə qədər asanlıqla qaçdım. Biz çatan kimi bir maşın gəldi. Onu maşına qoydum.

Anam maşının yanında qışqırdı: "Xudaya! Bu nə bəladır, başımıza gəlir!"

Ata-anama dedim: "Siz qalın, mən onunla gedəcəm".

Anam qışqıraraq başına vururdu. Ona dedim: "Mən gələne qədər qızımdan muğayat ol".

Anam üzünü göyə tutub qışqırır, Səddama qarğıış edirdi. Atam yerə oturub başına vururdu. Maşın yola

düşəndən sonra sanki çiyinlərimə bir dağ yüklədilər. Maşında bütün yolu atılıb-düşdüm. Sima ağrıdan qışqırır, mən də təskinlik verirdim. Yavaşca soruşdu: "Firəngiz, nə olub? Sən Allah, de görüm, belimə nə olub?"

Onu üzü üstə ayaqlarımın üstünə uzatmışdım. Dedim: "Bir şey deyil. Paltarın bir az qanlıdır. Yaran yüngüldür, yaxşı olacaqsan. Həkimə gedirik".

Ağlamağa başladı. Tez-tez deyirdi: "Mənə iynə vuracaqlar?" Kövrəlmişdi.

- Vallah, bilmədim. Atam namaz qılırdı. Xörək dəsmalını yerə qoydum. Özüm də oturanda nəse partladı.

Mən də ağlamağa başladım. Dodaqaltı dua edirdim: "İlahi! Sima sağ qalsın! İlahi! Çox xəsarət almasın! İlahi! Sima qızıdır, ona rəhm elə!"

Yol bitmək bilmirdi. Magistralda bir nəfər maşına sarı qaçırdı. Rəhim idi. Tövşüyüdü. Sürücü saxladı, maşına mindi. Bacısını görüb dedi: "Sima, nə olub? Qardaşın ölsün, başına nə gəlib?"

Məni görüb qışqırdı: "Bəs sən hardaydın?! Deməmişdim uşaqlardan muğayat ol?! Firəngiz, vallah, səni bağışlamayacam!"

Maşında dalaşmağa başladı, qışqırır deyirdi: "Nə üçün qoydun bu bacımız da minaya düşsün?! Deməmişdim ki, muğayat ol, bir yerə getməsin?! Bu, dördüncü uşaqdır. Nə üçün onu qoyunlara baxmağa göndərdin? Afərin, Firəngiz, əllərinə sağlıq! Necə oldu

ki, Simanın da minaya düşməsinə razı oldun?! O biri müsibətlər az idi?! Bu müsibəti də bizə yaşatdın, Firəngiz!"

Ağlamağa başlayıb əlavə etdi: "Cümə minaya düşüb tikə-tikə oldu, bəs olmadı?! Cabbarın qolunu mina apardı, bəs olmadı?! Səttarın barmağını mina kəsdi, bədəni qəlpə ilə doldu, bəs olmadı?! Simanı da ölümə verdin! Firəngiz, sənin günahındır. Afərin, Firəngiz!.."

Qışqırdım: "Nə edim, qardaş... Mən nə etməli idim?! Nə vaxta qədər onları evdə saxlaya bilərəm?! Uşaqdırlar. Özü də atama yemək aparmışdı. Mənim günahım nədir?!"

Bizim davamızdan bezmiş sürücü dedi: "Siz Allah, bəsdirin. Yazıq Firəngizin nə günahı var?! Allah böyükdür, inşallah sağalar".

Qardaşım yolda mənimlə danışmadı. Narahat idi, dayanmadan ağlayırdı. Sima bizim dalaşdığımızı görüb daha bərkdən ağlayırdı. Rəhimə dedim: "Daha danışma, uşaq qorxur. Məni öldürməklə ürəyin soyuyarsa, öldür. Vallah, razıyam".

Qardaşım üzünü əlləri ilə gizlətdi, dəsmalını başına çəkib Gilanqərbə qədər sızladı. Poliklinikaya çatanda Simanı xərəyə qoyub içəri qaçdıq. Həkim onu görüb qorxdu. Nə edəcəyini bilmirdi. Budunun bir hissəsi qopmuşdu. Tibb bacısına tapşırıq verdi, bəzi alətləri gətirdilər. Həyəcanlı idi. Üzünü mənə tutub dedi: "Kömək elə... Şalvarını qayçı ilə kəs".

Həkimin yanında dayandım. Uşağın şalvarı cırıq-cırıq olmuşdu. Onları qayçı ilə kəsdim. Ağlayırdı, ağrısı təzə başlamışdı. Həkim bir iynə vurub dedi: "Gərək mümkün olan qədər tikiş ataq. Tikəndən sonra İslamabada apararsız".

Yavaşca əlavə etdi: "Bilmirəm buna nə etmək olar. Bədəninin əti qopub, sümüyünə də xəsarət toxunub. Vəziyyəti yaxşı deyil".

Həkimin gözlərindən qorxu yağırdı. Dedim: "Sən Allah, nə lazımdırsa, elə. Sima yaşamalıdır".

Həkim tikiş alətlərini götürdü. Simanın belini görəndə ayaqlarım titrədi. Bədəninin əti tikə-tikə olmuş, bir hissəsi qopmuşdu. Bədəninə yüzlərlə xırda qəlpə dolmuşdu. Bütün bədəni qaralmışdı.

Simanın əllərindən tutdum. Həkim işə başlayanda ağrıdan əllərimi dişləyirdi. Yaraları tikəndə həkimin alını qırıqla dolurdu. Məlum idi ki, özü də əzab çəkir. Tikiş atması iki saat çəkdi. Sima hıçqırtı ilə ağlayırdı. Mən də ağlayırdım, ancaq çalışırdım ki, səsimi eşitməsin. Simanın dişlərinin yeri qaraldı.

Tikiş bitəndən sonra həkim dedi: "Onu səbət kimi tikdim".

Demək istəyirdi ki, bundan yaxşısı mümkün deyildi.

Gilanqərbdən Şakian adlı bir kişi də xəstəxanada idi. Simanın yaralarını tikəndə yanımda dayanıb mənə təskinlik verirdi.

Həkim tikişdən sonra Rəhimlə mənə çağırırdı. Hər ikimiz bayıra çıxdıq. Başını yelləyib dedi: "Sümüyünə

də xəsarət toxunub. Onu İslamabad xəstəxanasına aparmalısınız. Qanaxması var. Mən bundan artıq bir iş görə bilmərəm. Onu xilas etməlisiz. Burda saxlamayın".

Ağa Şakian qapının ağzında dayanmışdı. Bizə dedi: "Uşağı götürün, gedək".

Rəhim əlini onun çiyinə qoyub dedi: "Allah səni qardaşlıqdan əskik etməsin!"

Maşınını işə salıb ucadan dedi: "Mən hazırım, gətirin".

Simanın kiçik bədəni bintlə sarılmışdı. Uşaq hıçqırırdı. Darıxdırıcı qürub zamanı maşına oturub İslamabada yola düşdük. Bacımı tək qoya bilməzdim.

Yolun döngələrini bir-bir arxada qoyduq. Sima qucağımda mürgüləyir, bir neçə dəqiqədən bir diksinib dərin nəfəs alırdı. Bilirdim ki, minaya düşdüyü zamanı xatırlayır. Bir anlığa Süheyla yadıma düşdü. Fikirləşdim ki, görəsən, kiçik qızım nə edir, nə yeyir... Ancaq o anlarda bacımın vəziyyəti daha vacib idi.

İslamabada çatanda tibb bacıları Simanı məndən alıb tez əməliyyat otağına apardılar. Mən bayırda dayandım. Yavaş-yavaş ayaqlarım ağrıdı, yerə oturdum. Ürəyim qəm-kədərlə dolu idi. Dodaqaltı qəmli uşaq nəğməsi oxuyurdum. Rəhimlə davamız yadıma düşdü. Bəlkə də haqlıydı. Rəhim uşaqları mənə tapşırmışdı, gərək onu dağa getməyə qoymayaydım. Mənim ölməyim Simanın yaralanmasından yaxşı olardı. Səttar, Cabbar, Cümə, axırda da Sima...

Simanı əməliyyatdan çıxaranda özümə gəldim. Çarpayıda uzanmışdı. Gözləri bağlı idi. Kiçik cüssəsi böyük çarpayıda daha arıq görünürdü. Ürəyim od tutub yanırıdı. Əlimi çarpayıya qoyub dedim: "Balaca bacım..."

Həkim Simanın yanına gəlib soruşdu:

- Bu, sizin xəstədir?

- Bəli.

- Bir neçə gün xəstəxanada qalmalıdır. Allahın köməyi ilə yaxşılaşar, ancaq çox ehtiyatlı olmalısınız. Çoxlu qan itirib. Gərək yaxşı gücləndirəsiniz.

Mənə kiçik bir şüşə verib əlavə etdi: "Bunlar bədənindən çıxardığım qəlpələrdir".

Şüşəni alıb yaxşıca baxdım. İçində çoxlu kiçik və bir böyük qəlpə vardı. Böyük qəlpəyə baxanda əsəblərim pozuldu, ucadan dedim: "Axı mənim bacımın canından nə istəyirsiniz?!"

Ağa Şakian qəlpə şüşəsini alıb dedi: "Dəli olmusan?! Allaha şükür ki, bunları çıxardılar".

Sonra bacıma yaxınlaşıb dedi: "Sən artıq sağalmısan, qız, arxayın ol. Böyüyəndə bu qəlpələri sənə verəcəm ki, nə baş verdiyi yadında qalsın".

Sima gülümsəyib gözlərini bağladı. Ağa Şakian qəlpə şüşəsini Simanın yanındakı masaya qoydu. Sima kövrəlib dedi: "Bunları götür".

Ağa Şakian şüşəni götürüb dedi: "Yaxşı, götürürəm. Amma nə vaxtsa istəməyəsən ha!"

Onunla zarafat etməyə çalışırdı.

Yeddi gün İmam Xomeyni xəstəxanasında qaldıq. Bacım dözmür, hər gün ağlayır, evə qayıtmaq istəyirdi. Yanında oturub ona Cabbarla Səttardan, onun kimi minaya düşmüş, əl-ayaqları kəsilmiş digər uşaqlardan danışırıdım. Təəccüblə dinləyib sakitləşirdi. Hər dəfə də axırda deyirdim: "Sima, axırınıcı dəfədir səni dağa getməyə qoyuram. Daha başına bir iş gəlməyə qoymayacam".

Yeddi gündən sonra Avəzinə qayıtdıq. Maşın kəndə girəndə hamı bizi qarşılamağa gəldi. Sima gülümsəyir, sevinirdi. Qucağımdaydı. Sevincək onu evdə döşək üstə uzatdım. Cabbar, Leyla və Səttar yanında oturdular. Ev adamlarla doldu. Körpəni Leyladan aldım. Başını fırladıb sinəmi axtarırdı. Bilmirdim ki, ona verməyə südüm qalıb, yoxsa yox.

Anam gülüb dedi: "Haqqını halal elə, Firəngiz, qızına ancaq qaynar su içirtmişəm".

Yoldaşım içəri girəndə sevindi, yanımda oturub dedi: "Yorulmayasan, Firəngiz! Allaha şükür, Sima ilə qayıtdın. Sənin üçün darıxmışdıq".

Gülüb Süheylanı qucaqladım. Rəhman yoldaşımın qucağında gözlərini mənə dikmişdi. Onu da ayaqlarımın üstünə qoydum. Hər ikisini öpdüm.

Uşaqlar sevinir, Sima ilə danışırıldı. Onların məsum üzlərinə baxdım. Cabbar, Səttar və Sima mina qurbanları idilər. Cabbarın qolu, Səttarın barmaqları, indi də Simanın budu! Cabbarla Səttar gülümsəyib qollarını Simaya göstərir, uşaq dili ilə deyirdilər: "Bax,

bizim qolumuz sağalıb, daha qanamır, yaralı deyil. Sən də sağalacaqsan".

Sızlayıb dedim: "Ancaq ürəyimiz yaralıdır, sağalmır, qanayır!"

Bir gün Rəhim, İbrahim və kəndin kişilərindən bir neçəsi bulaq başına toplaşdılar. Hamıya xəbər göndərdilər, ora yığışdıq. Mühüm bir xəbər vardı.

Kişilər taxta, daş və torpaq gətirməyə başladılar. Rəhimdən soruşdum: "Nə olub? Nə iş görmək istəyirsiniz?"

Gülümsəyib dedi: "Kənd əhalisinə səngər düzəldirik". Soruşdum: "Burda? Bulağın yanında?"

Pasdarların biri dedi: "Bu allahsızlar axır zamanlar kimyəvi bomba atırlar. Kimyəvi bombardman zamanı camaat bulağa gəlməlidir. Bu bombalar suluq bağlayan qaz buraxır. Onları tez yumaq lazımdır. Odur ki, bura daha əlverişlidir".

Əvvəlcə böyük bir çala qazıb üstünü dəmir və daşla örtüldülər. Səngəri elə gizlətdilər ki, görünməsin. Axırda səngərə girəndə heyrətə gəldik. Çox möhkəm yer idi. Səngər səksən nəfərlik idi, hamıya yer vardı. Artıq kənd əhalisi arxayın idi.

Bombardman zamanı hamı bulağın yanındakı səngərə qaçdı. Səngər titrəyirdi, amma kişilər deyirdilər ki, bura bayırdan yaxşıdır. Təyyarələr elə bombalayırdılar ki, bir nəfər də sağ qalmasın, amma bulaq səngəri bizi qoruyurdu.

Artıq hər gün təyyarələrin gəlib kəndi bombalamasına alışmışdıq. Əvvəlcə ağ təyyarələr gəlir, göydə dövrə vurub gedirdi. Belə vaxtlarda qadınlara deyirdim: "Ardı xeyirlidir!" Yəni ardınca raket gələcək. Bəzən bir qədər sonra qara təyyarələr də gəlib gurultu qoparırdı. Biz qışqırıb əllərimizi qulaqlarımıza qoyurduq. Elə bilirdik ki, göydən kağız tökürlər, ancaq salxım bombaları idi. Daha çox ondan atırdılar. Bu bombalar əvvəlcə böyük görünürdü, yerə yaxınlaşanda isə çətir kimi açılır, onlarla kiçik bombaya çevrilirdi. Sonra allahsızlar camaatı pulemyot atəşinə tuturdular.

Bir gün məhsul biçini zamanı təyyarələr gəldi. Diqqətlə baxıb gördüm ki, bir qədər kənarı, Deyrə kəndinin yaxınlığını vururlar. On beş dəqiqə keçməmiş xəbər gəldi ki, Deyrə kimyəvi hücumla məruz qalıb. Qışqırıq və fəryad səsləri ucalmışdı. Bəzilərinin qohumları Deyrə kəndində yaşayırdı.

Yoldan maşınlar keçir, hamı deyirdi ki, kimyəvi bombardman olub. Rəhimlə İbrahim tələsik gəlib dedilər ki, bura təhlükəlidir, bir neçə günlüyə kənddən çıxın.

Deyrə bombardmanından sonra hamımız narahat idik ki, birdən bizim kəndimizə də hücum edərlər. Kişilər deyirdilər: "Bombardman olanda ya dağa qaçın, ya da bulaq başına gəlin; kimyəvi bomba olsa, tez suya girin".

Kövkəb Miri adlı qoca qadın vardı. Təyyarələr gələndə biz qaçırdıq, o isə evinin yanında daşın

üstündə oturur, yerindən tərpənmirdi. Biz kimyəvi bombaların qorxusundan bulağın yanına qaçırıdık.

Bombardman bitəndən sonra qayıdıb görürdük ki, Kövkəb həmin daşın üstündə oturub bizə gülür. Soruşurduq ki, nə üçün gəlmədin? Gülüb deyirdi: "Bu təyyarənin pilotu oğlum Əlişahın dostudur. Hər dəfə bombalamağa gələndə deyir ki, olduğun yerdə qal, qorxma, sənənlə işim yoxdur, bulağa gedənləri öldürəcəm!"

O qədər ciddi danışır ki, uşaqlar inanıb soruşurdular: "Doğru deyir?" Deyirdim ki, yox, zarafat edir.

Bombardmanı elə ələ salırdı ki, adamın qorxusu gədirdi. Bizə demək istəyirdi ki, ömür Allahın əlindədir. O, həyatını Allaha tapşırmaq qərarına gəlmişdi.

Qaynım Qəhrəmanın şəhadətindən bir il ötürdü. Şəhid olanda ona yas məclisi keçirə bilməmişdik. İraqlılar həmin gün hətta qəbiristanlığı da bombalamışdılar. Artıq bir il keçirdi. Qohumlar toplaşib dedilər ki, heç olmasa, ona il keçirək.

Günbatan çağı idi. Qəhrəmanın şəhid olduğu gün bir neçə şəhid vermiş bir qonşumuz vardı. Onlarla danışib şəhidlərə birlikdə məclis keçirməyi təklif etdik. Ancaq razılaşmayıb dedilər: "Ayrı-ayrı məclis keçirək: siz özünüzə, biz özümüzə".

Onlar il məclisi keçirdilər. Qonşuların hamısı fatihə oxumağa getdi. Qardaşımı İslamabada qayınlarım-gilə göndərdim ki, ertəsi gün məclis keçirəcəyimizi xəbər versin.

Qayınlarım Rza ilə Nemət yoldaşları Qəzzal və Keşvərlə gəldilər. Hamımız bir yerə topladıq. Bir gün öncədən inək kəsib doğradıq, çoxlu düyü yuyub-təmizlədik, üzərlərinə süfrə çəkib sabaha hazır qoyduq.

Atam bizdə idi. Dedi ki, Avəzinə gedib, sabah gələcəyəm. Yolun bir hissəsini onunla getdim, onu yola saldım, uzaqlaşana qədər dayanıb baxdım, sonra evə qayıtdım. Belə edəndə arxayın olurdum ki, atam evə çatıb.

Qonşunun evində məclis idi, Quran səsi gəlirdi. Qəhrəmanın oğlu Museyib səngərin yanında idi. Birdən təyyarələr gəlib evləri bombalamağa başladı. Camaat səngərlərə hücum çəkdi. Bir bomba məclis keçirən qonşunun evinə düşdü. Hər yeri qışqırıq səsi bürüdü. Ora qaçanda qonşu kişini gördüm. Adı Cəfər Şahbazi idi, yerə yıxılıb şəhid olmuşdu. Yenidən şivən qopdu. Bu da əzizlərinin ildönümü!

Ağlayıb qışqırmağa başladım. Kimin yaşadığını, kimin öldüyünü bilmək istəyirdim. Ölüləri axtardığımız yerdə gördüm ki, bizə kömək edən, yanımızda olan qonşuların biri həyətə çıxıb və şəhid olub. İki nəfər onun cəsədini gətirirdi. Təcili yardım

maşınları həyəcan siqnalları ilə gəlib cəsədləri apardılar.

Yenidən dağa sığındıq. Gecə idi, hava soyumuşdu. Səhərə qədər soyuqdan əsdik. Gecənin yarısı maşınlar gəlib camaatı Çillə kəndinə apardı. Çillə kəndi yaxınlıqda yerləşirdi, təhlükəsiz idi.

Qəhrəmanın ildönümü üçün hazırladığımız bütün ət və düyülər yerində qaldı. Düşmən əzizlərimizə məclis keçirməyə qoymadı.

Hər gün top və raket səsi gəlirdi, ancaq daha dağa çıxmağa həvəs və taqətim yox idi. 1988-ci il idi. Müharibənin başlanmasından səkkiz il ötürdü. Mənim artıq 27 yaşım vardı. Gündüzlər dama çıxır, öz-özümə deyirdim ki, iraqılılar gəlsələr də axşama qədər burada qalacağam. Damda oturanda uzaqlara baxa bilirdim.

Rəhim evə baş çəkməyə gəlmişdi. Avəzindən qayıdırdı, silahı çiyindəydi. İstidən baş dəsmalını isladib başına atmışdı. Damdan onu görüb əl yellədim. Məni görüb güldü, ucadan dedi: "Salam, Firəngiz!"

Əlimlə işarə verdim ki, onunla işim var.

Tələsik pilləkəndən endim. Rəhim evin önündə dayandı, gülə-gülə soruşdu:

- Damda nə edirsən?

- Ətrafı müşahidə edirəm ki, birdən düşmən gəlsə, qəfil yaxalanmayaq.

Gülümsədi.

- Haqlısan. Onlar çox yaxındadırlar, yenə qəfildən gələ bilərlər.

Qardaşımın əlini dartıb dedim:

- Gəl, çay iç, gedərsən.

Başını yellədi.

- Yox, indi içmişəm. Anamın yanından gəlirəm.

- Bacıngildə də bir stəkan çay içmək istəmirsən?

Küsmüş görkəmi aldım. Güldü.

- Deyəsən, məni çəlləyə döndərmək istəyirsiniz! Elə çay bəhanəsi ilə saxlayırsız.

Sonra ürəyi yumşaldı, əlavə etdi.

- Yaxşı, bir neçə dəqiqə qalaram. Get, çay gətir.

Tez çaydanı götürüb stəkana çay süzdüm, içinə bir neçə qənd saldım. Çayı verib həyətdə qarşısında oturdum.

- Rəhim, axırı nə olacaq? Hərbi vəziyyətimiz necədir? Biz qalib gələcəyik?!

Gülüb dedi:

- Biz indi də qalibik. Məgər görmürsən başlarına nə oyun açmışıq?! İnanırsan ki, hər gün səngərlərinə gedir, bayraqlarını götürüb bu tərəfə gətirirəm?

Güldüm.

- Yaxşı edirsən. Onlara bu da azdır.

- Firəngiz, əgər buranı müdafiə etməsəydik, məğlub olardıq. Fikirləş, səkkiz ildir vuruşuruq, hələ də kəndimizə girməyə qoymuruq.

Gözümün yaşını sildim.

- Bilirəm, ancaq istəyirəm ki, müharibədən öncə olduğu kimi hər şey sakitləşsin, normal həyatımıza davam edək. Rəhim, səkkiz ildir evində qalmırsan.

Bərkdən güldü.

- Mənim evim Avəzin və Çağalvənd düzləridir. Niyə evdə deyiləm ki?!

- Düzdür, amma səni çox az görürük, sənin üçün darıxırıq. Yazıq anamın gözü həmişə qapıdadır.

Acı təbəssüm etdi.

- Firəngiz, elə analar da var ki, uşaqlarının üzünü bir də heç vaxt görməyəcəklər. Anam özünü onların yerinə qoysun.

- Hər halda, anadır. Üstəlik, İbrahim də yoxdur. Kaş biriniz gedəydiz!

Ayağa qalxdı.

- Mən daha getməliyəm. Ancaq bir söz deyim, - deyib mənə baxdı. Həyəcanlandım. Dedi: "Firəngiz, səndən bir şey istəyirəm, "yox" demə. Xahiş edirəm, əgər iraclılar bir də kəndi tutsalar və siz getməli olsanız, kəndi almayınca bura gəlməyəsən. Vallah, təhlükəlidir, özünü işə salarsan".

Əlimi çiyinə qoydum.

- Söz vermirəm. Bu, əlimdə deyil. Amma söz verirəm ki, heç vaxt iraclıların əlinə keçməyəcəm; hətta özümü öldürməli olsam da, - deyib əlavə etdim: "Nə vaxt özün iraclıların içinə girməsən, baş üstə! Eşitmişəm ki, hər gecə iraclıların səngərinə gedib-gəlirsən!"

Güldü.

- Mən ancaq bayraqları ilə məşğulam, vəssalam.

- Onda mənə nəsihət vermə. Rəhim, özündən muğayat ol!

Əlimi başına çəkib dedim: "Allah sənə yar olsun, qardaş!"

Arxadan ona baxdım. Güclü bədəni dağlar oğlu olduğunu göstərirdi. Başının dəsmalı arxadan sallanırdı, kürd şalvarı toz-torpağa bələşmişdi, silahı əlində oyan-buyana yellənirdi. Öz-özümə dedim: "Əziz qardaşım, Allah sənə kömək olsun! Mən ölüm, ancaq sənin ölümünü görməyim!"

O qədər dayandım ki, tamam gözdən itdi. Sonra dama çıxıb onun getdiyi istiqamətə baxdım. O, müharibənin əvvəlindən evdən getmişdi. Yanında oturub onunla danışmağa həsrət çəkirdim. Ürəyim istəyirdi ki, saatlarla oturub onunla söhbətləşim. Səkkiz il idi evi dağ-düzdən ibarət idi; səkkiz il idi onu anamgildə görmürdüm.

On birinci fəsil

Xainlərin hücumu

İrənin 598 saylı qətnaməni qəbul etdiyini radiodan eşidəndə yediyim yemək boğazımda qaldı. 1988-ci ilin iyul ayı idi. Yerimdə donub qaldım. Bütün Gorsefid əhalisi kəndə tökülüşdü. Bəziləri sevinir, bəziləri ağlayır, bəziləri də mənim kimi səssiz qalırdı.

Əlimərdən soruşdu: "Firəng, sevinmirsən?"

Nə deyəcəyimi bilmirdim. Hətta uşaqlar da müharibənin bitməsindən danışırdılar. Öz-özümə dedim: "Kaş Rəhim burda olaydı, nə baş verdiyini deyəydi!"

Düşündüm ki, 598 nə deməkdir, bu rəqəmin mənası nədir. Məgər rəqəmlərin bir-biri ilə nə fərqi var? Mənim üçün heç bir fərqi yox idi.

Rəhim silahı çiyində gəldi. Ona min sualım vardı. Bir neçə döyüşçü ilə gəlmişdi. Çatan kimi soruşdum: "Rəhim, bu rəqəm nə deməkdir; yəni müharibə bitdi? Biz qələbə çaldıq, yoxsa məğlub olduq?"

Rəhim və yoldaşları mənə baxırdılar. Rəhim dedi: "Firəngiz, rəqəmlə işin olmasın. 598 odur ki, müharibə bitdi". Dedim: "Biz indiyə qədər yaxşı vuruşurduq. Kaş hamısını məhv edəydilər!"

Gözünün yaşını sildi, yerə oturub əlini dizinin üstünə qoydu. Düzə baxıb oxumağa başladı: "Şəhidlər... Əzizlər... Dostlar..."

Rəhimin kədərli ağı deməsinə ağlamağım tutdu. Yanında oturdum. Daha bir söz demək lazım deyildi, özüm hər şeyi başa düşdüm.

Bir neçə gündən sonra Süheyla ilə Rəhman həyətdə gülüb-oyunayırdılar. Traktor səsi gəldi. Qapını açıb bayıra baxdım. Əlimərdan gəlmişdi. Ətraf kəndlərdən bir nəfərin traktorunu icarəyə götürmüşdü. Traktorun yükü buğda kisələri ilə dolu idi. O qədər məhsulu görüb güldüm, ucadan dedim: "Bəh-bəh! Görürəm ki, yükün ağırdır, Allaha şükür!"

Toz-torpaqlı üz-başla yerə endi, başının dəsmalını çırpıb ipdən asdı, gülüb dedi: "Firəng, kömək elə, yükü boşaldaq".

Paltarımı toplayıb belimə bağladım, onunla birgə buğda kisələrini boşaltmağa başladım. Kisələr ağır idi, amma mən asanlıqla belimə qoyub həyətdə apara bilirdim. Yoldaşım ləhləyirdi. Ona üzümü tutub dedim: "Sən yorğunsan. Çay hazırdır. Sən bir stəkan içənə qədər hamısını boşaldacam. Get, yorğunluğunu çıxar". Əlimərdan əl-üzünü yudu. Mən həyətin bu başından o başına qaçır, kisələri boşaldırdım. Kisələrin

hər iki başını tikmişdilər. Tikiş yerlərindən tuturdum ki, əlimdən düşməsin.

Traktorun yükü boşalandan sonra Əlimərdan gəlib dedi: "Gedib qalanını da gətirim". Soruşdum: "İstəyirsən köməyə gəlirm?"

Əlini havada yelləyib dedi: "Yox, özüm yükləyəcəm. Sağ ol ki, kömək etdin". Soruşdum: "Yükdən nə qədəri bizimdir?"

Gülüb dedi: "Qərara gəlmişik ki, yarı-yarı olsun".

Sevincək dedim: "Şükür Allaha! Şükür!"

Dəsmalını isladib başına bağladı, pencəyini ipdən götürüb: "Özündən muğayat ol" – dedi və traktora minib getdi.

Fikirləşdim ki, axşama yemək bişirim. Yoldaşım yorğun idi, ona yaxşı xörək bişirməli idim. Soyuducudakı toyuq yadıma düşdü. Çıxarib təmizlədim, düyünü də piknik qaz sobasının üstünə qoydum. Düyü və toyuq ətri otağı bürüdü. Rəhmanla Süheyla gəlib soruşdular: "Şama nə yeyəcəyik?" Gülüb dedim: "Toyuq".

Sevindilər. Rəhman soruşdu: "Yemək nə vaxt bişəcək?" Əlindən tutub dedim: "Bir az da oynasaz, hazırdır".

Uşaqlar gedəndən sonra qapının ağzında dayandım. Qollarımı qoynuma qoyub uzaqlara baxırdım. Birdən zəif qışqırtı və hay-küy səsi eşitdim. Diqqətlə baxdım. Tank tırtıllarının və adam qışqırtılarının səsi bir-birinə qarışmışdı.

Vahimə ilə qarşıya baxdım. İnana bilmirdim. İran tankları geri çəkilmirdi. Bəziləri tankların üstündən qışqırırdı: "Qaçın!"

Onlar yaxınlaşanda bir tankın üstündəki əsgəri gördüm. Əlindəki çubuğu ortadan qırdı. Ürəyim üzüldü. Bu o demək idi ki, biz məğlub oluruq?

Döyüşçülərimiz yorğun halda və qorxu içində qaçırdılar. Papaq və paltarları yaman gündə idi. Hərə bir tərəfdən qaçırdı. Gorsefidə çatıb qışqırırdılar: "Qaçın! Düşmən gəlir. Düşmən bizim arxamızdadır, qaçın!"

Qulaqlarıma inana bilmirdim. Necə qaçım? Hara qaçım? Məgər müharibə bitmədi? Yenidən hücum keçiblər?

Əlimərdan tarlaya getmişdi. Süheyla və Rəhmanla nə edəcəkdim?

Hərbçilərin birinin qabağını kəsib soruşdum: "Qardaş, nə olub? Nə etməliyik?"

Vahimə içində dedi: "Yalnız qaç, bacı. Elə indicə qaç, kənddə qalma. Abır-heysiyyətinə görə qaç... İraqlılar münafiqlərlə birgə hücum keçiblər".

Biz də elə bilirdik ki, müharibə bitib. Qorxmuş Gorsefid əhalisi qaçmağa başladı. Qadın və kişilər hər tərəfdən Gilanqərb istiqamətinə qaçırdılar. Hamı qışqırırdı: "Gəlirlər!"

Bu səhnəni görüb başıma vurdum. Özümü itirmişdim. Evə baxdım. Rəhmanla Süheyla ağlayır, diqqətlə mənim hərəkətlərimə baxırdılar. Avəzin

magistralına nəzər saldım. Öz-özümə dedim: "Bəs anamgil? Bəs həyat yoldaşım?.."

Fikirləşdim ki, qalırım, nə olasıdır ki?! Bu zaman bir əsgər gəlib hirsələ dedi: "Bacı, niyə qalmısan? Heç kimə rəhm eləmirlər. Tez get!"

Əsgərə dedim: "Siz nə üçün qaçıb camaatı tək qoyursuz? Getməyin, qalın!"

Əlimlə tanklarımıza işarə verib dayanıb vuruşmağa çağırırdım. Digərləri də mənim kimi idilər. Narahat halda hərbiçilərlə danışib deyirdilər ki, Allah xatirinə, qalın, geri çəkilməyin. Lakin vəziyyət bizim düşündüyümüzədən də ağır idi.

Əhali hərbiçilərin bu şəkildə geri çəkildiyini görüb qaçmağa başladı. Kəndin kişiləri arvad-uşaqları ilə birgə qışqıra-qışqıra qaçırdılar. Qonşumuz Keşvər dedi: "Firəngiz, qaç, bu dəfə pis hücumə keçiblər. Hərbiçilər də müqavimət göstərə bilmirlər. İnadkarlıq eləmə, get!"

Gorsefid boşalmaq üzrə idi. Sanki qiyamət səhrasına düşmüşdüm. Uzaqdan mərmə və raket yağdırırdılar. Bombalar hər an yaxınlaşırdı. Süheylanı qucağıma götürdüm, Rəhmanın əlindən tutub həyəətə qayıtdım. Nə etdiyimi bilmirdim. Beynim donmuşdu.

Sakit olmağa çalışdım. Yadıma düşən ilk şey qazı bağlamaq oldu. Bir qədər dayanıb inəklə buzovun qabağına ot tökdüm. Onları qızillarımla sataraq və Qaçqın fondundan kredit götürərək almışdıq. Onlar da mənə baxırdılar. Həyəətə və buğda kisələrinə baxdım,

sonra üzümü magistral yola çevirib qaçmağa başladım. Rəhman qorxmışdu, qaça bilmirdi. Qışqırıb dedim: "Gərək qaçasan. Qaç!" Ağlaya-ağlaya dedi: "Məni də qucağına götür". Qışqırdım: "Süheyla qucağımdadır. Qaç, səni də götürə bilmərəm. İndi düşmən əsgərləri gələcəklər".

Bütün qonşular qaçırdı. Bəziləri ayaqyalın idi. Rəhman tez-tez soruşurdu: "Nə olub? Bəs ata hardadır?"

Narahat halda dedim: "Ata gələcək".

Arxama baxdım. Dedim ki, bəlkə maşın olar, minərik. Yanımızdan bir-iki dolu maşın keçdi.

Raket və mərmilərin fiti düzü bürümüşdü. Tez-tez arxama baxırdım. Əlimərdana görə narahat idim. Fikirləşdim ki, yolda qaçsaq, daha yaxşı olar; bəlkə hansısa maşında yer olar və bizi mindirər.

Camaat qarışqa kimi yola doluşub, Gilanqərbə qaçırdı. Bəziləri ağlayır, bəziləri qışqırırdı. Heç biri digərini fikirləşmir, hərə özünü xilas etməyə çalışırdı. Öz-özümə dedim: "Mən iki uşaqla hara qədər gedə bilərəm?!"

Bir anlığa düşündüm ki, dağa çıxıb bir mağarada gizlənim. Ancaq ora getsəydim, məni görüb top atardılar. Qərara gəldim ki, yoluma davam edirəm. Arxama baxdım. Qoşqulu bir traktor bizə doğru gəlirdi. Qoşquda çoxlu adam vardı. Ona əl yelləyib qışqırdım: "Dayanın, bizi də mindirin. Uşaqlıyam, kömək edin".

Sürücü uşaqların ağladığını görüb dayandı və arxaya qışqırdı: "Yer açın, bunları da aparmalıyıq".

Tələsik Süheylanı qaldırdım, bir neçə kişi alıb yuxarı qoydu. Sonra Rəhmanı verdim. Özüm də qoşqunun kənarından yapışıb cəld yuxarı çıxdım, uşaqlarımın əlindən tutub bir tərəfdə dayandım.

Rəhmanla Süheyla vahimə içində qaçan camaata baxırdı. Birdən qol və çiyinlərimin ağrıdığını hiss etdim. Yadıma düşdü ki, çoxlu yük daşmışam.

Traktor bir qədər gedəndən sonra xarab olub dayandı. Sürücü dedi: "Yolun qalanını özünüz getməli olacaqsız".

Hamımız yerə endik. Yenə uşaqların əlindən tutub piyada yola düşdüm. Bir qədər irəlidə nəfəsim daraldı. Süheylanı qucağıma götürüb bir neçə addım aparırdım, sonra onu yerə qoyub Rəhmanı götürürdüm. Rəhman yorulduğuna görə sözə baxmır, tərslik edirdi.

Arxama baxdım. Anamgildən ötrü çox narahat idim. Dodaqaltı dedim: "İlahi, kömək elə, anamgili tapım!"

Rəhmanla Süheyla tez-tez mənə baxırdılar. Çox narahat olduqlarını görüb özümü ələ almağa çalışdım. Hər ikisini qucağıma götürüb dedim: "Qorxmayın, uşaqlar. Nə qədər ki mən varam, sizə bir şey olmayacaq!"

Bu sözlərdən sonra bir qədər rahatlaşdılar.

Gilanqərbə çatanda rahat nəfəs aldım. Şəhərə çaxnaşma düşmüşdü, hamı qaçırdı. Gilanqərbli kişilər

silahları ilə oyan-buyana gedirdilər. Qarşımda bir hərbi avtomobil dayandı, içindəki hərbcilərin biri dedi: "Bacı, minin, tez şəhərdən çıxmalsız. Bura təhlükəli yerdir".

Başımı yelləyib dedim: "Yox, anamgili tapmalıyam".

Həyəcanlı idim. Şəhərdə nə qədər gəzdimsə, onları görmədim. Tanışlardan da soruşurdum, heç kimin xəbəri yox idi. Gorsefidə gedən yolda dayanıb baxmağa başladım. Yol adamlarla dolu idi, qaçan camaata görə qara görünürdü. Tez-tez boylanırdım ki, bəlkə qohumlardan kimisə görə bildim. Mən üzüm camaata doğru dayanmışdım. Ortada dayandığıma görə təəccüblənir, qaçanda sağdan-soldan çiynimə toxunub itələyirdilər.

Birdən yanımda bir maşın dayandı. Hişmət dayımı və qohumlardan bir neçəsini gördüm. Sevinib dayımı qucaqladım. O da uşaqları qucaqlayıb öpdü. Soruşdu: "Ananı və uşaqları görməmişən?" Ağlaya-ağlaya dedim: "Yox, dayı, burda onlara görə dayanmışam".

Başını yelləyib dedi: "Mən də gözləyirəm. Narahat olma, indi çatarlar".

Bir neçə maşın da keçdi. Hər dəqiqə bir il qədər uzun ötürdü. Anama oxşayan bir neçə nəfəri gördüm, ancaq o deyildi. Dəli olmaq üzrəydim. Dayıma dedim: "Dayı, əgər uşaqları götürə bilsən, mən geri qayıdaram, bəlkə onları tapdım".

Başını yelləyib əminliklə dedi: "Lazım deyil. Burda qal".

Danışdığımız yerdə yanımızda bir tank dayandı. Dayım ona baxırdı. Mən də diqqətlə baxdım. Leylanın başı tankın qülləsindən bayıra çıxmışdı. Dayım sevincək tankın üstünə çıxıb Leylanı bayıra çəkdi.

Leyladan sonra Səttar, Cabbar və Sima da çıxdı. Axırncı adam anam idi. Dayım hamısının enməsinə kömək etdi. Anamı və uşaqları qucaqladım. Tankı palçığa boyamışdılar. Kuzovu o qədər isti idi ki, əli yandırırdı. Atam onlarla deyildi. Anam dedi: "Qoyunları təhlükəsiz yerə qoymaqdan ötrü qaldı. Güman ki indi yoldadır".

Dayım başını tankdan çıxarmış əsgərə əl verib dedi: "Allah sizdən razı olsun! Allah sizi qorusun! Siz bu uşaqları xilas etdiz".

İstidən zavallı əsgərin üzü yanmışdı, üz-başından tər damırdı. Yaşı az idi, qorxmışdu. Ona yazığım gəldi.

Anam dedi: "Allah razı olsun! Cümə Sərvəri saxlayıb yalvardı ki, bizi xilas etsinlər. Uşaqlarla qaçdığımızı görüb mindirdilər".

Sima paltarımı dartıb dedi: "Ancaq tankın içində boğulurduq. O əsgər başımı qaldırmışdı ki, yaxşı nəfəs ala bilim".

Anam dedi: "Uşaqlar istidən halsız olmuşdular. Növbə ilə başlarını tankdan çıxarırdım".

Leylaya, Səttara, Simaya və Cabbara baxdım. Əllərini qulaqlarına qoyub sıxırdılar. Soruşdum ki, niyə belə edirsiniz? Sima narahat halda dedi: "Tankın

səs-küyü o qədər çox idi ki, qulaqlarım ağrıdı. Başım gicəllənir".

Atam da gəldi. Danışdığımız yerdə yanımızda bir mikroavtobus dayandı. Dayım oğlu Teymur Heydərpur başını pəncərədən çıxarıb qışqırdı: "Tez minin. Kasəgərana gedirik".

Tələsik mindik. Bəzi kənd adamları mikroavtobusu görüb ona doğru hücum çəkdi. İçəri dolu idi, hamı bir-birini itələyirdi.

Bir neçə pasdar camaata maşınlara minməyə kömək edirdi. Bizə dedilər: "Tez gedin". Mikroavtobusun sürücüsünə də dedilər ki, tez qayıdıb digərlərini aparsın.

Mikroavtobus sürətlə yola düşdü. Maşının yerində oturduq. Hişmət dayı soruşdu: "Kimsə qalmadı?" Dedik ki, yox.

Hamı salavat dedi. Atam tez-tez deyirdi: "Salavat deyin... Ayətül-kürsi oxuyun..."

Rəhmanla Süheyla mikroavtobusun içində qorxudan mənə yapışmışdılar. Anam soruşdu:

- Bəs Əlimərdan hanı?

- Bilmirəm. Ancaq qayıdıb onu tapacam.

Təxminən əlli nəfər idik. Mikroavtobus döngələrdə sağa-sola gedir, biz də oyan-buyana aşırıdık. Aşağıda hava yox idi. Oturacaqlarda oturmuş adamlara dedim: "Allah xatirinə, pəncərələri açıq qoyun... Boğulduq".

Uşaqların bir neçəsi qusdu, mikroavtobusa pis qoxu doldu. Amma dözməkdən başqa çarə yox idi. Uşaqların qışqırığı dayanmırdı. Hamı tövşüyürdü.

Gilanqərbdən təxminən on beş dəqiqə uzaqlaşandan sonra Kasəgərana yaxınlaşdıq. Dayım sürücüyə dedi: "Bizi bu kəndə apar". Sürücü döndü və biz kənddə endik. Sərnişinlər yerə enən kimi oradaca oturub nəfəs almağa başladılar. Top və raket səsləri hələ də gəlirdi. Bildim ki, Gorsefiddə döyüş gedir.

Kasəgəranda həyat öz axarı ilə davam edirdi. Bizi görüb mikroavtobusa yaxınlaşdılar, soruşdular ki, nə baş verib, iraqılılar hara qədər gəliblər.

Qohumumuz Heydər Pərmanın həyat yoldaşı orada idi. Bizi görüb sinəsinə vurdu, yaxınlaşıb qışqırdı: "Allah məni öldürsün! Başınıza nə gəlib?"

Anam qalxıb dedi: "Evinə sığınmaq istəyirik".

Qadın qaşqabaqla dedi: "Bu nə sözdür?! Öz evinizdir. Qalxın, gedək. Allah məni öldürsün, sizi belə görməyim!"

Kənd əhalisi bizi yerdən qaldırdı. Anam ağlayırdı. Uşaqlar da yorğunluqdan ağlayırdılar. Mikroavtobusun sərnişinləri qruplara ayrılıb əhalinin evinə getdi.

Qohumumuz bizi öz evinə aparıb tez çay hazırladı, uşaqlara qatıqla çörək gətirdi. Oturub rahatlaşandan sonra dayım dedi: "Mən qayıdıb bir neçə şey gətirməliyəm".

Anam dedi: "Mən də gəlirəm. Onsuz da uşaqlar təhlükəsiz yerdədirlər".

Mən də qalxıb dedim: "Mən də getməliyəm. Uşaqlarımın heç nəyi yoxdur. Əlimərdandan da xəbər yoxdur. Dözə bilmirəm".

Dayım mənə baxıb narahat halda dedi: "Mən səni apara bilmərəm. Ananla gedəcəm. Sən cavansan, bizimsə yaşımız keçib. Bizi tutsalar da, işləri olmaz. Sən burda qal". Dedim ki, mütləq getməliyəm. Dayım tərslik edib dedi: "Onda biz də getmirik".

Sonra hamı kənddəki başqa bir qohumumuzun evinə getdi.

Orada dizlərimi qucaqlayıb oturdum, narahat halda fikrə getdim. Düşünürdüm ki, görəsən, Əlimərdan harada ola bilər, evimiz nə haldadır. İnkəklə buzov ac qalmışdı, xörəyim qazın üstündəydi, uşağımın paltarını yox idi...

Qohum qadına dedim: "Daha dözə bilmirəm. Mən kəndə qayıtmalıyam".

Süheylanı ona verib dedim: "Bu iki uşağı sizə tapşırıram. Tez qayıdacam".

Qadın qorxa-qorxa dedi: "Firəngiz, başına iş açarsan, getmə. İstədiklərini burdan taparam".

Gülüb dedim: "Əlimərdanı da burdan tapacaqsan?"

Bir söz demədi, ciddi görkəm alıb dedi: "Əlimərdan kişidir, özü qayıdacaq".

Paltarımı səliqəyə salıb dedim: "Narahat olma, tez qayıdacam".

Qohumumuz qərarımda ciddi olduğumu görüb dedi: "Gorsefidə gedirsən?! Dəli olmusan?! Səni tutub öldürərlər!" Dedim: "Qorxma, qaranlıqda gedib, qaranlıqda da qayıdacam. Yolu yaxşı tanıyıram, bir neçə dəfə gedib-gəlmişəm. Nə edəcəyimi bilirəm".

Evdən çıxıb magistrala tərəf baş aldım. Əhali biçinlə məşğul idi. Bütün kənd məhsulla dolu idi. Bəzi yerlərdə buğda biçilmişdi. Kişilərin əllərində bel, dəryaz və digər alətlər vardı. Öz-özümə dedim: "Kaş Əlimərdanın harda olduğunu biləydim!"

Yola çatıb Gilanqərbə doğru qaçmağa başladım. Mənim o səmtə getdiyimi görənlər təəccüblənirdilər. Bir qədər irəlidə bir hərbi maşın dayandı. Sürücü soruşdu: "Hara gedirsən, bacı?" Dedim ki, Gilanqərbə. Əlinin işarəsi ilə maşının arxasını göstərdi. Toyotanın millərindən tutub arxasına çıxdım. Maşın sürətlə Gilanqərbə yola düşdü. Sürücü şəhərin girişində maşını saxlayıb dedi: "Sağ-salamat!"

Axşam düşmüşdü. Gilanqərb hələ bizimkilərdə idi. Elektrik enerjisi kəsilmişdi. Şəhərdə tək-tük mülki adam görünürdü, hərbiçilər isə çox idi. Şəhər qəm-qüssəyə qərq olmuşdu. Bir əsgərdən soruşdum ki, iraqılılar haradadırlar? Başını yelləyib dedi: "Məncə, Gorsefidin o tayında qalıblar. Bizimkilər önlərini kəsiblər".

Gilanqərbdəki tanışlarıma yanına gedib Əlimərdanı soruşdum. Evinin önündə dayanmış bir kişi dedi: "Ərini bir qədər öncə gördüm. Səni axtarırdı".

Sevincək kişinin verdiyi ünvana getdim. Əlimərdanı gördüm; oyan-buyana gedirdi. Arxadan əlimi çiyinə qoydum. Dönüb məni görən kimi qorxu və təəccüblə soruşdu: "Uşaqlar hanı?"

Çox narahat halda baxıb cavab gözləyirdi. Dedim ki, hər ikisi yaxşıdır, Kasəgərandadırlar.

Dərin nəfəs alıb yerə oturdu. Döyüşçülərimizin bir neçəsi bizə yaxınlaşırdı. Silahlarını çiyinlərinə atmışdılar. Yanımızdan keçə-keçə ucadan dedilər: "Tez burdan uzaqlaşın. Çətin müqavimət göstərə bilək. Sayımız azdır. Bacardığımız qədər uzaqlaşın".

Əlimərdan dedi:

- Firəngiz, gərək qayıdaq. Gedək, uşaqları götürüb Qovaverə gedək.

Bir az geri çəkildim.

- Əlimərdan, mən Gorsefidə getmək istəyirəm. Qaranlıqda gedib tez qayıdacam.

Söz ağzımdan çıxan kimi hirslənib əlini yerə vurdu.

- Bəsdir, Firəngiz. Niyə getmək istəyirsən? Hansı evə? Evimiz indi iraclılardadır.

Tərsliyim tutdu. Sanki ölmək istəyirdim.

- Gedib uşaqların əşyalarını gətirəcəm. Məgər iraclılar həmişə kənddə deyildilər?! Onda da gedib-gəlirdim. İndi də tez qayıdacam.

Məni itələdi.

- Bu dəfə qoymayacam. Münafiqlər də onlardır. Səni gülləbaran edərlər.

Əlimərdan məni yavaş-yavaş itələyir, geri qovurdu. Mən də əlini itələyib dedim: "Gedirəm!"

Əlimdən möhkəm tutub dedi:

- Fırəngiz, ancaq məni öldürəndən sonra gedə bilərsən!

Bu dəfə qışqırdım:

- Özümü öldürtməyə gedirəm. Uşağımın paltarsız qalıb əziyyət çəkməsindən yaxşıdır. Buzovum acdır...

Daha bir söz demədi. Yolun kənarı ilə yola düşdük. Dağ və təpələri yaxşı tanıyırdım. Yolda çoxlu maşın və tanklar gəlib-gedirdi. Yoldaşıma dedim:

- Gəl təpələrlə gedək.

Əlimərdan üzünü göyə tutub mənim əşidəcəyim səslə dedi: "İlahi! Özün bizi qoru!"

Sonra deyilməyə başladı:

- Axı qadın deyiblər, kişi deyiblər... Elə bil, heç qadın deyilsən...

Sakit qaldığımı görüb əlavə etdi:

- Kaş biləydim bu kənddə nə xəzinə tapmışan ki, əl çəkmirsən!

Bir az başına vurub sızladı. Qarşısında dayanıb dedim:

- Sən gəlməyəcəksən. Özüm gedirəm. Mənimlə gəlmənə ehtiyac yoxdur. Deyəsən, qorxursan!

Gecənin qaranlığında nəyə çəkdi:

- Mən qorxuram?! Nədən qorxuram?! Mən sənə görə qorxuram. Bilirsən, əgər əllərinə keçsən...

Sözünü bitirməyə qoymadım. Onu sakitləşdirməyə çalışıb yavaşca dedim:

- Əlimərdan, mən yolu yaxşı tanıyıram. Onlar buranı mənim kimi tanımırlar. Qaranlıqda gedib evdən əşyalarımızı götürüb qayıdacam. Özünü narahat eləmə, sən Allah, sakit ol.

Qaranlıqda nəfəslərimizin səsinə eşidirdim. Tank, top və raket səsi də səngimirdi. Göydə ulduzlar parlayırdı. Səma apaydın idi.

Kəndin yaxınlığında göyə fişəng atdılar, hər tərəf işıqlandı. Tarlaların yanında oturub fişəngin sönməsini gözlədik.

Yanımızdan bir neçə düşmən hərbcisi keçdi. Sanki nəşə axtarırdılar. Onlar da ehtiyatla gedirdilər. Barmağımı ağzıma qoyub yoldaşıma işarə verdim ki, sakit olsun.

Gorsefidə çatdıq. Hər yerdə sakitlik idi. İraqlılar kəndin o tayında idilər, hələ kəndə girməmişdilər. Hər iki tərəfin raket və güllələri başımız üstündən keçirdi. Ehtiyatla evə, otağa girdik. Əlimərdan yavaşca dedi: "Firəngiz, Allah xatirinə, nə istəyirsən, tez götür, gedək!"

Özü də həyətdəki anbara getdi.

Əvvəlcə taxçadan bıçağı götürüb paltarımın altına qoydum. Sonra pul və sənədlər olan çantanı götürdüm. Axırda bir torba götürüb uşaqların paltarlarını yığmağa başladım. Torbaya bir neçə paltar atıb pəncərədən bayıra baxdım. Hər yerdə sakitlik idi.

Əlimərdan əlində çubuq dayanıb buğda kisələrinə baxırdı.

Həyətə çıxıb anbardakı bir neçə ot dəstəsini inəklə buzovun önünə tökdüm. Buzovun başını sığallayıb dedim: "Gəlib sənə baş çəkəcəm".

Yoldaşım narahat halda mənə baxıb dedi: "Xudaya! Gecənin yarısı indi də buzovla dərdləşir!"

Narahat olduğunu görüb dedim: "Gedək".

Uzaqdan avtomat səsləri gəlir, magistraldan iraqılı və iranlıların qışqırtısı eşidilirdi.

Getdiyimiz yolu qaça-qaça qayıtdıq. Qaçanda bir neçə dəfə dönüb Gorsefidə baxdım. Lal-dinməz idi, qaranlığa qərq olmuşdu.

Magistral yola çıxandan sonra önümüzdə bir hərbi avtomobil dayandı. Sürücü ucadan dedi: "Allah evinizi tiksən, gecənin bu vaxtı burda nə edirsiniz?"

Yoldaşım şikayətlənib dedi: "Bu qadının əsiri olmuşam. Evimi yıxmaq istəyir".

Sürücü tez dedi: "Minin. Adam nələr görür!"

Sürücü yolda dedi: "İraqlılar kəndin o tərəfində mövqe seçiblər. Kənddə olsaydılar, işiniz bitmişdi. İndi də bacardığınız qədər uzaqlaşın. Əgər hücum olsa, topla sizi məhv edərlər".

Gilanqərbdə maşından enib bir korpus toyotasına mindik. Pasdar kişi bizi Kasəgəran kəndinə apardı. Ordu və korpus maşınları camaatı tez uzaqlaşdırmağa çalışırdı.

Kasəgəranda Heydər Pərmanın arvadı bizi gözləyirdi. Uşaqlar bizi görüb sevindilər. Dayımla anam mənə Əlimərdanla qayıtdığımı, əşyalarımızı da gətirdiyimi bilib dedilər: "Onda biz də gedib tez qayıdarıq".

Onlar səhər çağı əşyalarını gətirməyə getdilər. Baxıb görmüşdülər ki, qarşıdan çoxlu maşın gəlir. Korpus döyüşçülərindən biri demişdi ki, qaçın, iraclılar gəlirlər. Anam çoxlu top və tankın yaxınlaşdığını görmüşdü. Düşmən çox yaxındaymış, hər an əsir düşə bilərmişlər.

Anam evə çatanda dedi: "Münafıqlar gəlirlər, gərək qaçaq. O qədər yaxındadırlar ki, tezliklə Kasəgərana çatacaqlar".

Gilanqərbdən Kasəgərana gələnlər də qışqırırdılar: "Çatırlar! Qaçın!"

Əşyalarımızı toplayıb yola düşdük. Yoldaşım dedi: "Gərək Mahdəştə gedək. Orada sakitlikdir. Mən başqa yerə getmirəm".

Dayımla anam dedi: "Biz Şiyana gedirik. Şiyan həm təhlükəsiz yerdir, həm də yaxındır".

Əlimərdana çox dedim ki, hamımız bir yerdə olaq, amma razılaşmadı. Dedi ki, mən Şiyana getmirəm, Mahdəştə gedək. Bizimkilər bir qədər öndə dayanmışdılar, camaatı geri çəkilməyə qoymurdular, gedənlərin önünü kəsib deyirdilər ki, qaçmayın. Hamımız qışqırmağa başladıq. Mən də qışqırıb dedim:

"İstəyirsiz uşaqlarımızı ölümə verəsiniz?! Bu uşaqlar ki bir iş görə bilməzlər!"

Komandir əsgərlərə əmr etdi ki, yolu açsınlar. Sonra elan etdilər ki, yalnız mülki şəxslər gedə bilərlər, hərbcilərin geri çəkilməyə haqqı yoxdur.

Magistralda qələbəlik idi. Camaat dəstə-dəstə gedirdi. Bəziləri ağlayırdı. Uşaqlar çox yorulmuşdular.

Ordunun rio avtomobili ilə Mahdəştə getdik. Halım çox pis idi. Anamgilə görə narahat idim. Yolda yoldaşım ilə bir kəlmə də danışmadım. Darıxırdım. Avtomobilin Mahdəştin yaxınlığında işi vardı. Dönmək istədiyi yerdə bizi endirdi.

Gecənin yarısı və yolda sakitlik idi. Yolun kənarında otların üstündə oturuq. Yoldaşıma deyilməyə başladım: "Bizi bura niyə gətirdin?! İndi canavar bizi yeyəcək. Uşaqlarımız əldən gedəcəklər".

Mahdəştdə canavar çox idi. Təxminən gecə saat 3-4 olardı. Yoldaşım heç nə demirdi. Pencəyini çıxarıb Rəhməna bükdü. Mən də Süheyranı bərk qucaqladım. Bıçağımı əlimdə tutmuşdum, tam hazırlıqlı vəziyyətdəydim.

Əlimərdan yolda dayanmışdı. Mən otların arasından xışıltı səsi eşidib qorxdum. Birdən qaranlıqda işıldayan iki cüt canavar gözü gördüm. Süheyra ilə Rəhmanı bərk qucaqlayıb qışqırdım: "Əlimərdan, canavar!"

Əlimərdan otların arasından bir çubuq götürüb başının üstə fırlatmağa başladı. Canavarlar qaçdılar,

amma biz səhərə qədər qorxumuzdan əsdik. Uşaqlar yata bilmir, ağlayırdılar. Hava işıqlaşandan sonra yola düşdük. Günəş dağın arxasından qalxanda sanki dünyanı mənə verdilər.

Üzü Mahdəştə gedirdik. Oradan bir maşın gəlirdi. Bizi o vəziyyətdə görüb dövrə vurdu, mindirdi və dayım oğlu Qulam Bəylərinin evinə apardı. Qulamlar həyat yoldaşı bizi gülürüzlə qarşıladılar. Ancaq mən özümə qapanmışdım, heç kimlə danışmırdım. Onlar bizi dövrəyə alıb tez-tez təskinlik verirdilər. Çörək yeyib çay içdik, uşaqlar sevincək oynamağa başladılar.

Ertəsi gün Əlimərdana dedim ki, gərək Gilanqərbə gedim. Mənə dedi:

- Firəngiz, hələ məndən inciksən? Vallah, sənə görə deyirəm. Mən sənənin yaxşılığını istəyirəm. Bura təhlükəsizdir.

Narahat halda dedim:

- Bəs anamgil? Evim? Əşyalarım? İnəklərim?

- Bura uşaqlar üçün təhlükəsizdir. İnan ki, iraclılar bu dəfə Kirmanşahın özünə qədər gedəcəklər. Gör necə sürətlə gəlirlər.

Hirsləndim:

- Qələt edirlər! Hətta dünyanın o başına da getsələr, mən Gorsefidə yaxın olub evimizə baş çəkməliyəm.

- Mən Gilanqərbə getmək istəmirəm. Lazım olsa, daha da geriyə gedəcəm. Bu vəziyyətdən yorulmuşam.

Dayım oğlu dedi: "Firəngiz, bağışla ki, müdaxilə edirəm, ancaq iraclılar münafiqlərlə əlbir olublar, çox

sürətlə irəliləyirlər. Vəziyyət təhlükəlidir. Özünə görə deyirəm. Burda qal. Bura təhlükəsizdir, öz evindir".

Gözlərimdən yaş axdı. Əllərimlə üzümü tutub ağladım.

- Bacarmıram. Mən burda ölürəm. Burda qala bilmərəm. Evimin yaxınlığına gedəcəm. Öz evimdə ölmək burda qalmaqdan yaxşıdır.

Əlimərdan Rəhmanı qucağına götürüb əkin yerinə getdi. Başını aşağı salıb gedirdi. Mən də Süheylanı götürüb ardınca getdim. Buğdalıqda oturub ətrafa baxırdı. Mən də yanında oturub baxmağa başladım. Mahdəşt düzü gözəl idi, əkin sahələri kilometrərlə uzanırdı. Külək yetişmiş buğdaları oyan-buyana uçururdu. Adamın ürəyi istəyirdi ki, saatlarla oturub tamaşa etsin.

Oradan Çaharzəbər döngəsinə baxdım. Düzdə bir ilan kimi idi. Əlimi yanımdakı torpağa çəkib Əlimərdana dedim: "Məndən incimə. Qoy qayıdım, evə baş çəkim. Anamgilə baş çəkim, qayıdaram. Ürəyim dözmür, canım çıxır. Əlimərdan, bura mənim yerim deyil. Bəlkə də başqaları rahat olurlar, amma vallah, mən bacarmıram, sanki boğuluram. Qoy gedim".

Əlimərdan mənə baxdı. Gözləri yaşarmışdı. Çox pis oldum. Göz yaşlarını silib dedi: "Get!" Bir qədər sonra əlavə etdi: "Amma tez qayıt".

Ehtiyatla dedim: "Süheylanı aparım? Burda qalmaz".

Qəhər içində dedi: "Süheylanı da apar".

Əlimi əlinin üstünə qoyub dedim: "Tez qayıdacam, Əlimərdan. Sən Rəhməndən muğayat ol. Söz verirəm ki, uşağı sağ-salamat qaytaracam".

Yavaşca əlini sıxdım. Daha başını qaldırmadı. Bilirdim ki, bir Kəlhür kişisi üçün çox ağırdır. Arxasını mənə çevirdi.

Rəhməni özümə tərəf çəkdim, gözlərindən öpüb dedim: "Rəhmən, özündən və atandan muğayat ol".

Ağzıaçıq qalmışdı. Atasına baxdı. Nə isə soruşmaq istəyirdi, amma soruşmadı. Yoldaşım buğdalıqdan qalxdı, Rəhmənin əlindən tutub dedi: "Gedək, oğlum".

Daha mənə baxmadı. Süheylanı qucağıma götürüb arxası Məhdəştə və üzü magistrəla doğru yola düşdüm. Bir anlığa geri döndüm. Rəhmənin əli atasının əlində idi, başını geri çevirib bizə baxırdı. Ürəyimdə dedim: "Rəhmənim, oğlum, döz, qayıdacam".

Süheylanı belimə möhkəm bağlayıb yola düşdüm. Üstümdə yalnız bıçağım vardı.

Korpusun bir toyotasına mindim. Pikapın arxasında bir neçə pasdar və kürd peşmərgə vardı. Soruşdum ki, siz Allah, vəziyyət necədir? Yaşlı pasdar dedi: "Bacı, necə olacaq; münafıqlarla irəqlilər sərhəddən Sərpəl-Zəhaba qədər gəliblər, hələ də irəliləyirlər".

Maşındakı kişilər öz-özlərinə danışdılar. Sanki dünyanın qəmi ürəyimə çökmüşdü. Yorğun idim. Kəndə getmək, orada oturmaq, bacardığım qədər vuruşub ölmək istəyirdim.

Süheyla günəşin altında qala bilmirdi. Toyota dönmək istəyəndə maşından enib yolun kənarında dayandım. Gilanqərbə bir mikroavtobus gedirdi. Ona mindim. Bütün sərnəşinlər kişi idi. Təəccüblə mənə və belimdəki uşağa baxdılar, amma bir söz demədilər. Ön oturacaqda oturdum. Mikroavtobusda on iki nəfər vardı. Başımı bayıra çıxardım ki, kimsə bir şey soruşmasın.

Darbadama çatdıq. Bütün ağaclar yaşıl idi. Maşında dağ-dərələrə baxırdım. Birdən sürücü qışqırdı: "Ya Əbəlfəz!"

Əyləcə basdı, maşın dərənin yanında dayandı. Bərk silkələndim, Süheyla az qala qucağımdan düşəcəkdə. Sürücü ön şüşədən gözlərini göyə dikmişdi. Nə baş verdiyini düşündüyüm yerdə təyyarənin qorxunc səsndən yer-göy titrədi. Bizə doğru şığıyan düşmən qırıcısını gördüm. Sürücü qışqırdı: "Maşından enin! Canınızı qurtarın!"

Hamı qapıya hücum çəkdi. Əlimi çadrama atıb cəld maşından endim. Dağa gedib ağacların arasında gizlənməli idik. Yolda mülki adamlardan əlavə, hərbi maşınlar da vardı. Bildim ki, təyyarələr daha çox onları bombalamağa gəlir.

Təyyarələrin səsi dağı-düzü titrətdi. Kişilərin biri qışqırdı: "Səs maneəsini aşdılar".

Əlimlə Süheylanın qulaqlarını tutub ağzımı açdım. Eşitmişdim ki, təyyarə yaxınlaşanda belə etmək lazımdır.

Dağ titrədi. Dağdan çoxlu torpaq və qum töküldü. Süheyla qışqırdı. Öz-özümə dedim: "Firəngiz, lənətə gələsən, sən nə etdin?! Öz əlinlə qızını ölümə gətirmisən!"

Çadramı belimdən açıb Süheylaya бүkdüm. Onu qorumağa başqa bir şey yox idi. Bu onu xırda qəlpələrdən qoruyardı.

Yolun solundan, mikroavtobusun arxasından dağa doğru qaçmağa başladım. Qorxmuş insanlar da maşınlardan enib dağa qaçırdılar. Yoldan keçən hərbiçilər qorxu içində ağaclara və qayalara yaxınlaşırdılar. Dağda çoxlu palıd ağacı vardı, onların arasında gizlənmək olardı.

Dağa çıxanda sürüşüb yığılırdım, Süheyla qışqırmağa başlayırdı. Təyyarənin səsi hamını dəli etmişdi. Dağın kənarındakı kollardan yapışıb özümü yuxarı çəkdim. Birdən bomba yağmağa başladı. Təyyarə gurultulu səslə yola bir neçə bomba tökdü. Dönüb arxama baxdım. Yolu keçməyə çalışan bir neçə yerli adam və bir neçə hərbiçi yerə sərildi. Mikroavtobusun yanına da bir-iki bomba düşdü.

Camaat tez dağa çıxmağa çalışırdı. Yolun aşağısından dağa doğru gələn bir qoyun sürüsü gördüm. Yaxşı baxanda ağızım açıq qaldı; Əhməd dayım idi. Əlində tüfəng vardı, qoyunlarını qabağına salıb dağa çıxırdı.

Dayanıb bir ağacdən tutdum və qışqırdım: "Dayı! Ey! Dayı!"

Dayım məni gördü, əl yelləyib yuxarı çıxmağa başladı. Yaxınlaşanda dedi: "Qız, rulə, burda nə edirsən? Bombaların altına niyə gəlibsən? Sən nə bəlasan, qız!"

Təyyarələr getmişdi. Mənə çatdı. Boynunu qucaqladım, o da alnımdan öpdü. Süheylanı da öpdü və bu dəfə hirslə qışqırdı: "Firəngiz, Allah evini tiksən, öz ayağınla ölməyə gəlmisən?!"

Qəhər içində dedim: "Dayı... Evim..."

Sözümü kəsib dedi: "Uşağına yazığın gəlmir?! İndi nə etmək istəyirsən? Get bir qayanın dibində gizlən". Soruşdum ki, bəs sən nə üçün burdasan. Sürünü göstərib dedi: "Görmürsən?! Qoyun sürüsünü gətirmişəm. Onları təhlükəsiz bir yerə aparmalıyam. Düşmənin əlinə keçməsinə istəmirəm".

Hələ sözü bitməmiş yenidən təyyarə səsi gəldi. Dayım qoyunlarını toplamağa başladı. Qoyunlar qorxu içində mələyib oyan-buyana qaçırdı. Nə qədər çalışırdısa, onları bir yerə toplaya bilmirdi. Qışqırıb: "Dayı, özündən muğayat ol!" – dedim, amma sözüm bitməmiş təyyarələr bombalarını tökdülər. Dağın başından toz-torpaq tökülməyə başladı. Camaat qışqırır, bomba guruldayır, qoyunlar mələşirdi. Bomba dalınca bomba atırdılar. Mən yalnız Süheylanı düşünürdüm.

Nə qədər ötdüyünü bilmirəm, ancaq gurultu dayandı, toz-torpaq yatdı. Bütün yarpaqlar toza bələşmiş, dağ çala-çuxur olmuşdu. Yola baxdım.

Bədənləri, üz-başları qan içində olan adamlar yerə sərilmişdilər. Dayımın qoyunları da yerdə idi. Bəziləri iki yerə bölünmüşdü, bəziləri torpağın və asfaltın üzərində çapalayırdı.

Təyyarələr yenə gəlib bombaladılar. Əllərimi Süheylanın qulaqlarına sıxdım, ehtiyatla onun üstünə uzandım. Süheyla var-gücü ilə qışqırırdı. Mən də qışqırırdım. Sınımış ağac budaqları və toz-torpaq başıma tökülürdü.

Təyyarələr yerə yaxınlaşdı. Bir anlığa başımı qaldırdım. Təyyarədən atəş açmağa başladılar. Heç kimi sağ buraxmaq istəmirdilər. Güllə ağaclara, qoyunlara, insanlara dəyib parçalayırdı. Hamı palıd budaqları kimi yerə yığılırdı.

Bir iri daş tapıb altına süründüm. Sanki kürəyimə qamçı vururdular. Çalışırdım elə uzanım ki, Süheylaya bir şey olmasın.

Təyyarələr gedəndən sonra gözlərimi açdım. Yerə uzandığım yerdə bir cüt gözün mənə baxdığını hiss etdim. Yanıma bir cəsəd düşmüşdü. Başımı digər tərəfə çevirdim. Dayımın qoyunlarının leşi yerə səpələnmişdi. Qoyunların bəzisi yaralı idi, sanki gözləri ilə yalvarırdılar. Onlara yazığım gəlirdi.

Ağaclar tikə-tikə olmuşdu. Qalxıb yerimdə oturdum, söykəndiyim palıd ağacına və ətrafa yaxşı-yaxşı baxdım. Harada olduğumu bilmirdim, çaşıb qalmışdım, ancaq yavaş-yavaş özümə gəlib Süheylaya

baxdım. Yaxşı idi, ağlayırdı. Üzündəki toz-torpağı təmizlədim. Bütün paltarları torpağa bələşmişdi.

Dayım dağa çıxırdı. Üz-gözü qanlı idi, əlini başına qoymuşdu. Sinəmə vurub ayağa qalxdım. Dayım işarə ilə bildirdi ki, otur. Yerimdə oturub ətrafa baxdım. Sakitlik idi. Yaralıların səsi hər tərəfi bürümüşdü.

Dayım mənə yaxınlaşıb yerə oturdu. Yanına qaçdım. Əlini yelləyib dedi: "Bir şey deyil, başım yaralanıb".

Qan üzündən paltarına damırdı. Əlimi üzünə çəkib ağladım. Süheyla o mənzərəni görüb qorxmışdu, dayanmadan qışqırırdı.

Dayım ayağa qalxdı. Bir-bir qoyunlarına yaxınlaşıb başına vururdu. Ağlaya-ağlaya onun yanına gedib dedim: "Dayı! Başına vurma, dayı!"

Narahat halda dedi: "Gör başıma nə gəldi! Bax, bədbəxt oldum, evim yıxıldı. Onları bura qədər gətirmişdim..."

Ölü qoyunların arasında elə gəzib ağlayırdı ki, elə bil, ən əzizini itirmişdi. Şivən qoparıb başına vururdu. Qolundan tutub onu bir daşın üstündə oturdum. Öz-özünə danışib ağlayırdı. Zarıya-zarıya dedi: "Öz ayağımla onları ölümə gətirdim. Öz əllərimlə onları öldürdüm".

Köynəyimin bir küncünü cırıb tələsik və əlim əsə-əsə başını bağladım. Tez-tez deyirdim: "Dayı, ağlama. Sən ki istəmərdin belə olsun. Burda qal. Yaralanmışsan, gərək xəstəxanaya gedəsən. Dayı, qadanı alım, dərdin

ürəyimə, qoyunlar adamlardan əziz deyillər ki! Bax, gör nə qədər adam öldü!"

Sanki nə baş verdiyindən xəbərsiz idi. Birdən oyan-buyana baxmağa başladı. İnsanlar yerə yığılmışdılar, yol dəlik-deşik olmuşdu. Yıxılanların qanı asfaltın üzərində axırdı. Bir neçə nəfər parça-parça olmuşdu; qol bir tərəfdə, ayaq bir tərəfdəydi. Bombardmandan salamat çıxanlar kömək edib onları yolun kənarına aparırdılar.

Hərbi avtomobillər yaralıları mindirirdi. Süheyla belində olsa da, əsgərlərə və tərpnə bilməyən yaralılara kömək etməyə başladım. Dayım əli başında özündən getdi. Əsgərlər toyota pikapıyla gəlib yaralıları aparırdılar. Paltarından yaralıların qanı damırdı.

Köməyə gəlmiş əsgərlərin biri üz-başımı görüb mənə yaxınlaşdı.

- Bacım, yaralanmısan?

Başımı yellədim.

- Yox, yaralı deyiləm, yaxşıyam.

Başqa bir əsgərə dedi: "Məncə, partlayış dalğasına düşüb, hələ yaralı olduğumu bilmir!"

Əlimi yelləyib dedim:

- Qardaş, mən yaxşıyam. Bu, yaralıların qanıdır.

Ordu avtomobilləri qalmış adamları mindirirdi. Mənə də dedilər, mindim. Süheylanı qucağıma götürüb oturağa söykəndim. Maşının arxası yaralı və

sağlam adamlarla dolu idi. Dayım diri qoyunlarına baxmaq üçün orada qaldı.

Maşın yola düşəndən sonra adamlar gördüklərini danışmağa başladılar. Gözlərimi yumdum. Səsləri top kimi başıma düşürdü. Əsgərlərin sözü yadıma düşdü; deyirdilər ki, partlayış dalğasına düşmüşəm. Qulaqlarım vıyıdayır, başım gicəllənirdi. Gözlərimlə gördüklərimə inana bilmirdim.

Maşın gedirdi, mənə öz xəyalımdaydım. Birdən sürücü dedi: "Bacı, gərək enəsiz".

Kəfravərə çatmışdıq. Maşından enəndən sonra bir az fikirləşdim ki, haradayam, nə etməliyəm. Fikirləşdim ki, qohumumuz Noxas Pərvərişgilə gedim. Özümü toparlamalıydım. Başdan-ayağa toz-torpağın və qanın içində idim, bütün bədənim ağrıyırdı.

Süheyla da qucağında halsız idi. Qardaşım yoldaşının ailəsi Kəfravərdə yaşayırdı. Onlara getdim. Evə çatanda şivən qopdu. Tez-tez soruşurdular ki, Firəngiz, kim ölüb, nə baş verib, yaralanmışsan...

Daha özümü saxlaya bilmədim, uşağı qardaşımın baldızına verib ağlamağa başladım. Axşama yaxın, hava hələ tam qaralmamış təyyarələrin səsi gəldi. Süheylanı qucağıma götürüb ixtiyarsız halda dağa qaçdım. Təyyarələr ora da gəlmişdi. Camaat qışqırışır, hamı qaçırdı.

Zenitlərin gurultusu da başladı. Kəndin ətrafındakı dağlarda hava hücumundan müdafiə kompleksləri yerləşdirilmişdi. Onların atəşi dağı-düzü işıqlandırırırdı.

Hər tərəfdən göyə raket atılırdı. Süheylanın qulaqlarını tutub baxdım. Bir düşmən təyyarəsi göydə dövrə vurdu və ondan tüstü çıxmağa başladı.

Hamı sevinib qışqırdı. "Allahu-əkbər" səsi bütün kəndi bürüdü. Mən də sevinib salavat dedim.

Təyyarə sağa-sola burula-burula yerə düşürdü. Hamı baxırdı ki, görək hara düşəcək. Enib kəndin yaxınlığına düşdü. Təyyarə yerə düşəndə bütün kənd titrədi. Sanki zəlzələ baş verdi.

Bütün kənd əhalisi təyyarənin düşdüyü yerə qaçdı. Mən qışqırdım: "Camaat, getməyin!"

Camaatı saxlamağa çalışırdım. İbrahimplə Rəhimdən eşitmişdim ki, təyyarə düşəndə başına yığılmaq olmaz. Çünki bombaları partlaya bilərdi. Ancaq camaat sözümə qulaq asmırdı.

Ürəyimdə dua edirdim ki, bir hadisə baş verməsin. Bir daşın üstündə oturub uzaqdan baxmağa başladım. Süheyla çox qorxmışdu. Daha kəndə getmək istəmirdim.

Qayıdanlar danışdı ki, təyyarə tikə-tikə olub. Qohumlarımız gülüb sevinə-sevinə deyirdilər ki, Firəngiz, təyyarə sənin ardınca düşüb bura qədər gəlib!"

Ertəsi gün səhər çağı dedim ki, Mahdəştə qayıtmaq istəyirəm. Qohumlarımızın bir neçəsi dedi: "Biz də sənənlə gedirik".

Süheylanı qucağıma götürüb Mahdəştə yola düşdüm. Tez Mahdəştə çatıb yoldaşımı və Rəhmanı görmək istəyirdim.

İslamabada getmək istəyəndə öz hərbcilərimizi gördüm. Soruşdum ki, qardaş, vəziyyət necədir? Yolun bağlandığını deyəndə sanki dünya başıma uçdu. Pasdarların biri dedi: "Münafıqlar Sərpöl-Zəhab və Kərənd yolu ilə Çaharzəbərə qədər irəliləyiblər".

Qohumlarımız təəccüb və narahatlıqla mənə baxdılar. Tez soruşdum: "Bəs İslamabad?" Pasdar başını yelləyib dedi: "İslamabad da onlardadır".

Sanki belim sındı. Bu nə bəla idi! Ağlaya-ağlaya dedim: "Oğlum Mahdəştdədir".

Qohumumuzun arvadı qolumdan tutub dedi: "Narahat olma, Allah böyükdür!" Ancaq yerimdən qalxa bilmədim.

Bütün magistral hərbi avtomobillərlə dolu idi. Bizim döyüşçülərimiz, iraqılılar və münafıqlar bir-birinə qarışmışdı. Münafıqlar Sərpöl-Zəhabın yanından keçib İslamabada qədər getmişdilər. Mən bu tərəfdə qalmışdım, həyat yoldaşım oğlum o tərəfdə. Mahdəştə getməyə başqa yol yox idi. Rəhmanı görə bilməmək fikri məni dəli edirdi. Yerə oturub ağlamağa başladım.

Kəfravərə qayıtdıq. Qardaşımın qayınanasıgil mənə yenə öz evlərinə apardılar. Gecəni orada qaldım. Səhərə qədər gözümə yuxu getmədi. Beynimdə dolaşan müxtəlif fikirlərdən dəli olurdum. Öz-özümə

deyirdim: "Birdən Rəhmanı və Əlimərdanı ömrümün sonunacan görə bilmərəm! Birdən ölmüş olarlar! İraqlılar və münafıqlar Əlimərdanla Rəhmanı tutsalar, nə edərlər?"

Səhər yuxudan oyanıb dedim ki, Şiyana anamgilin yanına gedirəm. Orada qərar tuta bilmirdim, ən azı, onların yanında bir qədər sakitləşərdim. Sağollaşub yola düşdüm, yolda maşın gözləməyə başladım. Yanımda bir maşın dayandı. Diqqətlə baxıb qohumumuz İbrahim Nurbəxşi tanıdım. Sanki dünyanı mənə verdilər. Əlini ağzının önünə qoyub təəccüblə dedi: "Allah evini tiksin, Firəngiz, sənsən? Tək-tənha burda nə edirsən?"

Cavab gözləmədən maşının qapısını açıb dedi: "Min, min, görüm hara gedirsən!"

Təzə peykanı vardı. Maşına minəndə özümü yaxşı hiss etdim. Dedim:

- Evimə getmək istəyirdim, amma Darbadamda bombardmana tuş gəldik. Dayımın bütün sürüsü məhv oldu, özü də yaralandı...

- Firəngiz, üst-başın nə gündədir! Bəs yoldaşın hanı, oğlun hanı?

Bunu deyəndə gözlərimdən yaş süzülməyə başladı.

- Onlardan uzaq düşmüşəm. Onlar Mahdəştdədirlər, mən də bu tərəfdə.

Mənə ürək-dirək verməyə çalışdı.

- Narahat olma, Allaha təvəkkül elə, əmin ol ki, hər şey düzələcək. Bizimkilər onlarla vuruşurlar. Mən də

ailəmdən xəbər öyrənməyə gedirəm. Sonra da gedib digərlərinə kömək etməliyəm.

Ailəsinin harada olduğunu soruşdum. Başını yellədi.

- Mən də sənə kimi. Deyəsən, indi Kirmanşahdadırlar, mən də bu tərəfdə qalmışam.

Məni Şiyanın yaxınlığına qədər apardı. Yoluna davam etməli idi. Sağollaşib maşından endim. Süheylanı belimə bağlayıb Qazilə dağları ilə Şiyana yola düşdüm.

Şiyan magistraldan aralıda yerləşən bir kənd idi. Yolda öz-özümə danışmağa başladım. Təkləyimə və yorğunluğuma şeir oxuyub ağlayırdım. Düşmən Mahdəştin yaxınlığına qədər irəliləmişdi. Əgər ora girsəydi, yoldaşım Rəhman mütləq oradan gedərdilər. Mən bu tərəfdə qalmışdım, onlar o tərəfdə. Düşmən qələbə çalsaydı, nə edəcəkdik? Həmişəlik onlardan ayrı qalacaqdım. Şiyanda qohumumuz Şeyxan Burzuinin evinə getdim. Həyət qapısı açıq idi. Evdən çoxlu səs gəlirdi. Anamgil də daxil olmaqla əlli nəfər oraya yerləşmişdi.

Birdən uşaqların səsi gəldi: "Firəngiz gəldi". Anam, bacı və qardaşlarım məni dövrəyə aldılar. Hamısı sevinib məni öpürdü. Anam soruşdu: "Bəs Rəhmanla Əlimərdan hanı?"

Onların adı çəkiləndə yenə kövrəlib ağlamağa başladım. Hamısı narahat halda soruşdu: "Bir şey olub?" Ağlaya-ağlaya dedim: "Yox, bir-birimizdən ayrı

düşmüşük. Onlar Mahdəştədirlər". Anam soruşdu: "Bəs niyə ayrıldız?" Dedim: "Mən Gorsefidə gedirdim. Evimizə baş çəkmək istəyirdim".

Anam sinəsinə vurub dedi: "Firəngiz, axır ki öz bildiyini etdin! Bəs demədim ki, ehtiyatlı ol?!"

Atam dedi: "Nə işin var, arvad?! İndi danlamaq vaxtı deyil. Hər halda, evidir, ürəyi dözməyib".

Atamın sözlərindən sonra məndən əl çəkdilər. Sanki o, bütün ürək sözlərimi bilirdi. Mənə yaxınlaşdı, başımı qucaqlayıb alnımdan öpdü və dedi: "Firəngiz, narahat olma, Allah böyükdür!" Sızlayıb dedim: "Qorxuram ki, Rəhmana bir şey olar". Əminliklə dedi: "Bəsdir, Firəngiz. Əlimərdan ağıllı adamdır, onu qoruyar. Bundan arxayın ol".

Başımı atamın çiyinə qoyub sakitləşdim.

Bacılarım Leyla ilə Sima Süheylanı qucaqlarına götürüb apardılar. Onlara dedim: "Ona yeməyə bir şey verin, yazıq acdır".

Hamı məni dövrəyə aldı. Mənə çay gətirdilər. Çox fikir çəkməyim deyər başımı qarışdırmağa çalışırdılar.

Əhməd dayımın yaralandığını anama necə deyəcəyimi bilmirdim. Fikirləşdim ki, yaxşısı budur hələlik bir söz deməyim.

Gecə evdə yatmağa yer yox idi. Anam bir neçə qadınla danışırdı. Qonaqların sayı hər gün artırdı. Digər kəndlərdən hamı ora gəlirdi.

Təxminən əlli nəfər idik. Ev kiçik olsa da, həmin gecə hamımız bir yerdə yatdıq. Bütün qadınlar bir

otağa yerləşdilər. Süheylanı bərk qucaqladım ki, yuxuda ona bir şey olmasın.

Pəncərədən ulduzlar görünürdü. Hava tərtəmiz idi. Rəhmanla Əlimərdan yadıma düşəndə narahat olurdum. Kaş Rəhmanın nə etdiyini biləydim! Süheylaya şeir oxuduğum yerdə yuxuya getdim.

Səhər tezdən qadınlarla toplaşıb məsləhətləşdik. Evdə yer az idi, hamı çətinlik çəkirdi, bir şey fikirləşməliydik. Əmim dedi: "Buranın məktəbi boşdur. Yaxşısı budur qapısını açaq, camaat ora yerləşsin".

Kəndin kişiləri ilə birgə məktəbə getdik. Məktəbin iki böyük otağı və yaxşı dəhlizi vardı. Pəncərələrindən içəri baxdıq. Əmim dedi: "Bir şey gətirin, görüm bunun qıfılını sındırmaq olur, yoxsa yox".

Qapının qıfılını sındırdılar. Bir süpürgə götürüb digər qadınlarla birgə içərini süpürdük. Sonra camaatın verdiyi bir neçə kovrolit və palazı otaqlara və dəhlizə sərdik.

Kovrolitlər çox köhnə idi, rəngi qaçmışdı. Əmim yoldaşı və digər qohum qadınlar gəldilər, hamımız məktəbdə oturduq. Ora daha yaxşı idi. Ən azı, qadınlar ayaqlarını uzada bilirdilər. Əmim yoldaşı bir piknik qaz sobası gətirdi. Çay dəmləyib qadınlarla içməyə başladıq.

Sima ilə Leyla soruşdu: "Firəngiz, indi inəklərin nə edir? Ölməyiblər?"

Udğunub dedim: "Yox, ölməyiblər. Bilirəm ki, bir şey tapıb yeyəcəklər". Sonra zarafata dedim: "Əgər

mənimdirlərsə, gərək zirək olsunlar, özlərini xilas etsinlər".

Qohum qadınların biri dedi: "İnəklərin özün kimi olsalar, düşmənlərin kökünü kəsərlər!"

Uşaqlar uzun müddətdən sonra zarafat etdiyimizi görüb sevinir, deyirdilər: "Kaş tez qayıdaydıq!"

Danışdığımız yerdə bayırda haray-həşir qopdu. Bir neçə kişi çiyinlərində tufəng qaça-qaça qışqırırdı: "Qaçın! Burdan gedin... Düşmənlər yaxındadırlar!"

Tez məktəbdən çıxdıq. Kənd əhalisi kişiləri dövrəyə aldı. Biri dedi: "Münafıqlar Şiyanın yaxınlığındadır, tez burdan uzaqlaşın".

Biz qabaqcadan öz kəndimizdən didərgin düşmüşdük. Bu kəndin əhalisi də bizim kimi Şeytil adlı bir kəndə qaçmağa məcbur oldu. Orada sakitlik idi.

Yolda uşaqları növbə ilə qucağımıza götürürdük ki, yorulmasınlar. Didərginliyimiz bitmək bilmirdi. Kəndin yaxınlığında çoxlu yaşillıq gördük. Yolumuzun üstündə meyvə dolu gözəl bir bağ da vardı. Uşaqlar bağı və meyvələri görüb sevindilər. Torpaq yoldan bağa girdik. Sayımız çox idi.

Bağın sahibi oradaydı. Bizi görən kimi hirsələnib dedi: "Nə olub? Hara təşrif buyurursuz?! Bağıma niyə girirsiniz?"

Hirsindən bütün bədəni əsirdi. Ona üzümü tutub dedim: "Gəzməyə gəlməmişik. İraqlılar yaxınlaşblar, biz də bura qaçmağa məcbur olmuşuq".

Başını yelləyib dedi: "Zarafat vaxtıdır?! İraq hara, bura hara?!"

Hamı pıçıldamağa başladı. Deyəsən, iraqlıların hücumundan xəbəri yox idi. O qədər adamın ev-eşiyindən didərgin düşüb onun bağına sığındığına inanmırdı.

Onun hər şeydən bu qədər xəbərsiz və arxayın olduğunu görüb gülməyə başladıq. Bizim güldüyümüzü görüb daha da hirsləndi.

- Məni ələ salırsız? Nəyə gülürsüz? Bağımdan çıxın!"

Gülüş dodaqlarımızda qaldı. Hamımız narahat olduq. Cavabını vermək istədim, ancaq dayım işarə ilə bildirdi ki, bir söz deməyim. Özü ona yaxınlaşdı.

- Qardaş, vallah, biz qaçqınıq, sənin meyvələrinlə işimiz yoxdur.

Kişi başını yellədi.

- Əlli nəfər toplaşib meyvə yığmağa gəlmisiz. Bəs bizə nə qalacaq?!

Dayım kişiyyə əl uzatdı. Bağ sahibi könülsüz onun əlini sıxdı. Dayım dedi ki, biz filan tayfadanıq, Gorsefid və Avəzin kəndlərindən.

Kişi bir qədər sakitləşdi. Dayım əlini onun çiyinə qoydu, kürdcə ona bir şeir oxudu. Dayımın şeiri öz təsirini buraxdı. Kişi dedi:

- Səsin də gözəldir, şeirin də.

Gülümsəyib gözünü bizə dikdi. Dayım dedi:

- Qaçqınlara yer vermirsən? Kim inanar ki, Kəlhür elindən bir kişi qaçqınlara yer vermir. İnan, qardaş, biz

çətinliklə, kənd-kənd bura gəlmişik. Burda qohumumuz yoxdur. Sən bizim qohumumuz ol, bir qədər burda istirahət edək.

Kişi çaydanlarını gətirib çay süzməyə başladı. Yaxınlaşıb ona kömək etdim. Bir qədər sonra dayım ağrı deməyə başladı. Bağ sahibi dayımla birgə şeir oxuyurdu. Sonra arvad-uşağını çağırdı. Arvadı bizi evə dəvət etdi, ancaq getmədik. Zarafata dedim: "Evindən doymusan?! Bu qədər adam hara gəlsin?!"

Kişi ayağa qalxıb dedi: "Qalxın, meyvələrdən dərin. Nuş olsun! Bu gün mənə qonaqsız".

Dedik ki, sağ ol, bir az oturub gedəcəyik. Kişi dedi: "Meyvələrdən yeməsəz, vallah, özümü bağışlamaram".

Uşaqlar sevincək meyvələrdən dərib yeməyə başladılar. Mən də ayağa qalxdım. Süheylanı qaldırdım ki, özü meyvə dərsin. Süheyla sevinib gülürdü.

Axşama qədər orada qaldıq. Dayıma dedim: "Dayı, gəl, Şiyana qayıdaq. Onlar gecə qorxurlar, yəqin, kəndə girməzlər. Bəlkə heç ora çatmayıblar da".

Dayım başını yelləyib dedi: "Yaxşı, qayıdaq".

Axşam məktəbə qayıdanda gözlərimizə inana bilmirdik. Bütün məktəb qaçqınla dolu idi. Yüzlərlə adam vardı. Məktəbin içi və həyəti adamlarla dolmuşdu. Yaxın və uzaq kəndlərdən hamı ora sığınmışdı. Biz də küncdə bir yer tapdıq. Hava isti idi, hamımız adyalsız-balıqsız quru yerdə yatdıq.

Səhər tezdən kənd əhalisinin hər biri bir neçə ailəni qonaq apardı. Bütün evlərdən təzə çörək ətri gəlirdi.

On ikinci fəsil

Kəndimiz

Nəhayət, yaxşı xəbərlər gəlməyə başladı. Kənddə hamı sevindiyyindən qışqırırdı. Evdən bayıra çıxıb nə baş verdiyini soruşdum.

Radio açıq idi. Diktor deyirdi ki, bizimkilər Kirmanşahın yaxınlığında münafıqlərin qabağını kəsiblər və onlar geri çəkilməyə başlayıblar.

Anam mənə baxıb dedi: "Hə, yenə gözlərin işıldayır! Olmaya yenə başına getmək fikri düşüb! Hələ yollar təhlükəlidir. Bir az vəziyyət yaxşılaşsın, birlikdə gedəcəyik, oğlunu görəcəksən".

Bir söz demədim. Dayım da gülüb dedi: "Doğru deyir, Firəngiz, diqqətli ol, yenə çöllərdə sərgərdan qalmayasan".

Heç nə demədim. Onlar ürəyimdən xəbərsiz idilər. Getmək dərdindən qıvrılırdım. Hamının başı söhbətə qarışmışdı. Süheylanı qucağıma götürüb yavaşca tərənin yanına qədər getdim. Bir az oyan-buyana baxdım. Heç kim mənə fikir vermirdi. Evləri dövrə

vurub yavaşca o biri tərəyə getməyə başladım, oradan da çöllüyə üz tutdum. Əsas magistrala çıxmağa çalışırdım. Hava isti idi, üz-başımдан tər tökülürdü. Yavaşca Süheyla ilə danışırdım, ona nağıl söyləyirdim. Uşağın ağzı açıq qalmışdı.

Magistral yola çatanda arxayın oldum. Heç kim xəbər tutmamış tez getmək lazım idi. Yolda qaçmağa başladım. Arabir İslamabad tərəfdən Gorsefidə maşın gedirdi, amma İslamabada gedən çox az idi.

Başımın üstündə helikopterlərin səsini eşidirdim. Yanımda bir hərbi avtomobil dayandı. İçində bir neçə silahlı əsgər vardı. Yalvarıb dedim: "Siz Allah, məni də aparın".

Maşına minəndə salavat deyib sevincək Süheylanı belimdən açdım. Rahat nəfəs alıb yola baxmağa başladım. Maşın sürətlə yola düşdü. Münafıqlərin pikap avtomobilləri və zirehli döyüş maşınları yanib yolun kənarında qalmışdı. Yerə bir neçə cəsəd də düşmüşdü.

İslamabada yaxınlaşdıqca ürəyim bərk döyünürdü. Sərpöl-Zəhab yolayrıcının yaxınlığında da çoxlu cəsəd vardı. Sanki ora dünyanın sonu idi.

Maşından boylanıb onlara baxdım. Biri qız idi, əynində boz paltar vardı. Bir qədər irəlində cəsədlərin sayı çoxaldı. Hamısının paltarı bir-birinə bənzəyirdi. Əsgərlər mənə baxırdılar. Biri dedi: "Pis olursansa, baxma, başını aşağı sal". Dəbilqəsini mənə verib dedi: "Bunu uşağın gözünün qabağına tut".

Süheymanı qucağıma uzadıb özüm yola baxmağa başladım. Əsgərlərə dedim: "Məlum deyil hansı bizimkilərdir, hansı düşmən".

Əsgərlər ayaq üstə dayanıb baxırdılar. Bəzi maşınlar hələ də tüstülənirdi. Əsgərlərdən soruşdum: "Haracan getmişdilər?"

Biri başını yelləyib dedi: "Çaharzəbərə, Həsənbada qədər... Bizimkilər orada onları qəfil yaxaladılar".

Külək üzümü sıgallayır, paltarlarımı yellədir. Azadlıq hissi keçirirdim. İnana bilmirdim ki, düşmən qüvvələri və münafıqlar məğlubiyyətə uğrayıblar və mən artıq uşağımı və ərimi görə bilərəm.

İslamabada çatanda gördüklərimdən heyrətə gəldim. Şəhər xaraba qalmışdı. Maşından endim.

- Xudaya, nə görürəm! Bura İslamabaddır?!

Qorxdum. Cəsədlər bir-birinin üstünə düşmüşdü; həm bizimkilər, həm də düşmənlər. Üfunət qoxusundan adam boğulurdu. Süheymanın başörtüyünü ağzına düyünləyib dedim: "Rulə, ağzını açma, boğularsan".

Qızım qorxudan əlini dəsmalın üstünə qoydu. Öz yaylığını da ağzımın önünə tutdum.

Cəsədlərin yanından keçincə bir saata yaxın ağzım bağlı qaldı. Şəhərin digər tərəfinə getməli, oradan Mahdəştə yollanmalıydım. Şəhər cəsədlə və parça-parça olmuş bədən orqanlarıyla dolu idi. Bəzi bədənlərin ya qolu yox idi, ya da ayağı. Bir tərəfdə bir neçə qadın cəsədi vardı. Onlara yaxınlaşdım. Gənc

idilər. Nədənsə onlarla danışmağa başladım. Onlardan soruşurdum: "Nə üçün düşməni öldürmək yerinə onunla çiyin-çiyinə bura qədər gəlmisən?"

Ehtiyatla cəsədlərin yanından keçdim. Süheyla vahimə içində onlara baxırdı. Öz-özümə dedim: "Nə vaxtacan gözlərini bağlayacam?! Qoy müharibənin nə demək olduğunu bilsin! Qoy müharibənin başımıza nə gətirdiyindən xəbərdar olsun!"

Əvvəllər camaatın şən halda oyan-buyana getdiyi prospektdə mağazaların xarabalığından başqa bir şey qalmamışdı. Dəmir jalüzləri parça-parça olmuşdu, qapıları açıq idi, malları bayıra tökülmüşdü. Qızıl mağazasına çatdım. Qızılları talanmışdı. Torpaqların arasında mağazaların bəzi əşyalarını görmək olurdu.

Hər şey məhv olmuşdu. Bir neçə mağazadan saxsı qablar bayıra tökülmüş, sınımışdı. Üstündə sevimli bir qızcığaz rəsmi olan saxsı da sınımışdı. Bəzilərinde qırmızı gül şəkli vardı. Kənd qadınlarını xatırladım. Onlar qırmızı güllü saxsıları tərifləyirdilər.

Döyüşçülərimiz şəhərdə oyan-buyana gədirdilər. Bəzi adamlar döyüşçülərimizin cəsədlərini toplayırdı. Bir buldozer də münafıqlərin cəsədini yığırdı. Bizimkilərin cəsədini bir tərəfə toplamışdılar. Onları bir-bir dəmir konteynerə qoyurdular. Adamlara üzümü tutub dedim: "Bunlar konteynerdə istidən yanarlar".

Bir kişi dedi: "Müvəqqətidir. Onları aparacağıq".

Cəsədlərin yanında oturub ağı deməyə başladım.

Onlar qəribcəsinə şəhid olmuşdular. Bəziləri yanmışdı. Günəşin altında da qaralmışdılar. Bəziləri azyaşlı bəsiçi uşaqlar idi. Ürəyim qan oldu.

Şəhidlərimizin cəsədlərini təcili yardım maşınlarına qoyub aparırdılar. Pərişan idim. Hara getdiyimi, nə gördüyümü bilmirdim. Halım pisləşmişdi. Qaçmağa başladım.

Şəhərdə o qədər cəsəd görmüşdüm ki, Mahdəştə getməli olduğumu unutmuşdum. Şəhərdən çıxandan sonra cəsədlər də çoxaldı. Tank və avtomobillər yanmış, adamlar parçalanmışdı. Cəsədlərin üz və bədənlərində güllə yerlərini görmək olurdu. Bəlli idi ki, yaxından vuruşmuşlar.

Helikopterlər gəlib-gedir, Süheylanın başını qarışdırırdılar. Şəhərdən bir qədər uzaqlaşandan sonra dayandım. Yoldakı dükandan bir stəkan su aldım. Bir qədərini Süheylaya içirdim, qalanını özüm içdim.

Kirmanşaha gedən bir maşına mindim. Yolumuzun üstündəki dağ tamam yanmışdı. Çaharzəbərdə döyüşçülərin arasından çətinliklə keçdik. Deyirdilər ki, hələ təhlükə ehtimalı var. O qədər yalvardım ki, axırda buraxdılar.

Çaharzəbər dərəsi ilə İmam Həsən döngəsinin arası cəhənnəmə dönmüşdü. Hava isti idi, cəsədlərin qoxusu adamı incidirdi. Bütün dağ və düz cəsədlə dolmuş, hətta ağaclar da yanmışdı. Yerə o qədər bomba və raket düşmüşdü ki, parça-parça olmuşdu.

Bir palıd ağacının kölgəsi altında oturdum, dizlərimi qucaqlayıb yüksəkdən baxmağa başladım. Halım yaxşı deyildi, o qədər cəsəd əsəblərimi pozmuşdu. Öz-özümə dedim: "Firəngiz, bax və bu gün nə gördüklərini yadda saxla!"

Arxamdakı ağaca söykəndim, əlimi gövdəsinə çəkdim. Sanki adam idi, onu da güllələmişdilər. Ona yazığım gəldi... Torpağa yazığım gəldi... Özümə yazığım gəldi...

Ayağa qalxıb yola düşdüm. Çaharzəbərin yaxınlığında bizimkilər yenə yolunu kəsdilər. Tez-tez soruşurdular: "Bacı, hardan gəlirsən? Hara gedirsən? Burda nə edirsən? Haralısən?"

Bir-bir hamısına cavab verirdim: "Firəngiz Heydərpuram. Gorsefiddənəm. Mahdəştə getmək istəyirəm. Ərim və uşağım ordadır".

Bir neçə pasdar, bəsiçi və bir neçə ordu hərbiçisi bir yerdə dayanmışdılar, keçənləri sorğu-sual edirdilər. Deyirdilər ki, əmin-amanlıq yoxdur, keçə bilməzsiz. Yalvarıb dedim: "Təhlükəsizlik mənim boynuma. Siz bilirsiniz mən hardan gəlirəm?! Bilirsiniz uşağıma qovuşmaqdan ötrü nə qədər çətinlik çəkmişəm?!"

Nəhayət, komandirləri dedi ki, buraxın, getsin. Sevincək yoxuşdan enməyə başladım. Artıq Mahdəştin yaxınlığındaydım. Elə bilirdim, həyəcandan ürəyim dayanacaq.

Süheyla ac idi, Çaharzəbəri keçəndən sonra çörək istədi. Tez-tez ona deyirdim: "Narahat olma, indi

çatırıq". Əl-ayaqlarım əsirdi, bütün bədənim buzlamışdı. Hava isti olsa da, soyuqdan titrəyirdim. Daim düşünürdüm: Görəsən, ərimlə oğlumu görəcəyəm?! Görəsən, Əlimərdanla Rəhman salamatdırlar?!

Bir qədər piyada gedəndən sonra bir maşın saxladı. Mindik. Daha gözlərim heç bir yeri görmürdü. Yolu necə getdiyimizi də bilmədim. Mahdəştdə maşından düşüb qaçmağa başladım.

Evə çatıb qapını döydüm. Oğlum Rəhman açdı. Orada yerə oturub başımı torpağa qoydum. Süheyla təəccüblə Rəhməna baxırdı, Rəhman da təəccüb və sevinclə mənə.

Başımı qaldıranda Əlimərdanı gördüm. Ağlayırdı. Rəhmanla Süheylanı qucağıma götürüb başımı göyə qaldırdım və qışqırdım: "İlahi, şükür! İlahi, şükür!"

Oğlum və ərim salamat idi. Yenə hamımız bir yerdəydik. Öz-özümə dedim: "Artıq dünya mənimdir!"

Allah kömək etmiş, məni onlara qovuşdurmuşdu.

Əlimərdanın saqqalı uzanmış, son bir neçə gündə çox qocalmışdı. Saçı tamam ağarmış, gözləri çökəyə düşmüşdü. Yaxınlaşıb Süheyla ilə Rəhmanı aldı.

Dayım oğlugildə hamı sevinirdi. Elə bilirmişlər ki, mən ölmüşəm. Ərim bir qədər narahatlığını bildirdi, sonra əlini göyə qaldırıb dedi: "İlahi, Sənə şükür ki, yoldaşım və qızım salamatdır!"

Ərimə dedim: "Əlimərdan, bir "ya Allah" de, evimizə qayıdaq".

Bu dəfə ayağa qalxıb dedi: "Yaxşı, gedək!"

Nəhayət, gülüb dedi: "Bilirəm ki, gedəcəksən. Ona görə yaxşısı budur, birlikdə gedək. Qalsaq da, ölsək də, birlikdə olaq".

Sağollaşanda dayım oğlu gülüb dedi: "Firəngiz, od üstündəki üzərlik kimisən. Bir qədər qalaydın, yorğunluğun çıxaydı, sonra gedərdin".

Dedim: "Gərək mənə deyəsən ki, get. Dözə bilmirəm, evə getmək istəyirəm. Gərək ki inəyimlə buzovum sağdır".

Sağollaşıb Gilanqərbə yola düşdük. Bir peykan bizi birbaşa Gilanqərbə aparacaqdı. Ancaq bir qədər gedəndən sonra önümüzü kəsib dedilər:

- Təhlükəlidir. Minaya düşər, ya da bombardmanda ölərsiz.

Bunu eşidib ah-naləyə başladım.

- Xahiş edirəm, buraxın, gedək. Ölmək qaçqınlıqdan yaxşıdır.

Uzaq şəhərlərdən gəlmiş bir neçə döyüşçü başlarını yelləyib dedi:

- Buraxa bilmərik. Hələ Gilanqərb tam təmizlənməyib, təhlükəlidir.

Orada yerə oturub dedim:

- Ya keçəcəm, ya da bu uşaqlarla burda qalacam.

Ərim dedi:

- Allah xatirinə, qoyun gedək. Mənim yoldaşım bir söz dedisə, edəcək.

Uşaqlarla birgə ağladığımızı görüb buraxdılar, ancaq dedilər:

- Düşmənin üstünə, təhlükənin içinə gedirsiniz.

Əllərimi göyə qaldırıb dedim:

- Allah bizə kömək edəcək.

Kəndin başında maşından enəndə Əlimərdana dedim: "Uşaqları özün gətir". Ayaqlarım keyimişdi. Gördüm ki, daha yeriyə bilmirəm. Uşaqlarım sevincək atalarının əlini dartıb evə gədirdilər.

Gözlərimi açanda qapının önündəydim. Hər şeyi çapıb-talamışdılar. Bəzi əşyalar bu evdən o birinə getmişdi. Hər şey dağılmışdı, heç nə yerində deyildi.

İnək və buzovum da yox idi. Otlarının bir azı hələ yerdə qalmışdı. Narahatlıqdan ölmək üzrəydim. Divardan tutub birtəhər həyətə çıxdım.

Əlimərdanın hücum günü gətirdiyi buğda kisələri dəlik-deşik olmuşdu. Qonşunun evinin əşyaları bizim həyətimizdə idi. Hər şeyi sındırmışdılar. Öz əşyalarım yerində deyildi. Yalnız qazanlarımı həyətin bir küncündə tapdım. Televizoru, soyuducunu və digər yaxşı avadanlıqları aparmışdılar. Elektrik enerjisi və su da yox idi. Evimi heç vaxt elə görməmişdim. Dəhşətli idi.

Şkafdakı təzə paltarların hamısını cırmışdılar. Onları uşaqlara geyindirməyə ürəyim gəlmirdi.

Əlimərdan evin önündə uşaqların yanında oturub həsrətlə həyətdəki əşyalara baxırdı.

Süpürgəni həyətdən tapdım. Tozun içindəydi. Divara çırpdım, toz-torpağı töküldü. Əlimi ağzıma tutub gözlərimi bağladım.

Evin yanına düşmüş köhnə vedrəni götürüb bayıra çıxdım. Bir qədər su tapıb evə qayıtdım, otaqlara su səpdim. Yoldaşım təəccüblə əlimdən tutub soruşdu: "Firəngiz, nə edirsən? Bəlkə gecə burda qalmaq istəyirsən?"

Qarşısında dayanıb dedim: "Hə, bu gecə öz evimdə qalmaq istəyirəm. Əlimərdən, məndən daha bir neçə gün də didərgin düşməyimi istəmə. Bu sözlərin yerinə kömək elə, uşaqların altına bir şey sər. Gör bulaqdan içməli su tapa bilərsən? Sən gəlincə otaqlar hazırdır.

Yavaş-yavaş tanış səslər gəlməyə başladı. Qohum və qonşular kəndə qayıtdılar. Bir-bir, qorxa-qorxa gəlir, məni görüb gülür və deyirdilər: "Aha! Birinci sən gəlmisən, düzdür?"

Camaatın gəlişinə sevinclə baxırdım. İnək və buzovun boş yerini təmizlədim. Onları axtarmaq lazım idi. Bəlkə də yaşayırdılar. Qonşu qadınların biri gəlib dedi: "Firəngiz, eşitmişəm buzovun sağdır. Onu görüblər, qonşu kənddə imiş".

Qadının üzündən öpüb dedim: "Əgər sözün düz çıxsə, muştuluğun var".

Əlimərdana dedim ki, uşaqlara bax, deyəsən, buzovu tapa biləcəyəm. Əlimərdən təəccüblə dedi:

- Firəng, bəsdir, buzov hardaydı?! Onu ya aparıblar, ya da kəsiblər... Onu tapan olsa da, sənə verərmidi?!

- Malım mənə halaldır. Onu əzab-əziyyətlə əldə etmişəm. Halal mal sahibinə qayıdar. Allah mənim malımı qaytaracaq. Buzov sağdırsa, tapacam.

Əlimərdan qaşqabaqla dedi:

- Mən səni tanıyıram. Buzovun ardınca getsən, səni İraqdan gətirməli olacam.

- Niyə belə deyirsən? İstəyirsən getməyim?

Anbarı səliqəyə salırdı.

- Mənim işim yoxdur.

Əlimə uzun bir çubuq götürüb yola düşdüm.

Yanmış tarlaların yanından keçəndə çubuğu torpağa batırırdım ki, minaya düşməyim. Ehtiyatla, baxa-baxa addım atırdım. Çöldə çoxlu qoyun və it leşi vardı. Dilsiz heyvanlar tikə-tikə olmuşdu. Hava isti idi, yorulmuşdum, ancaq inəklə buzovumu tapmalıydım. Uzaqda bir inək ölüsü gördüm. Təxminən mənim inəyim boyda idi. Diqqətlə baxıb boğazına bağladığım zınqırovu tanıdım. Tələsik qaçdım. Başının üstünə çatanda dərin ah çəkdim. Yanında oturdum. Gözlərim yaşla doldu. Çöldə getdiyi yerdə düşmən gülləsi dəyibmiş. Səddamın mərmiləri onu parça-parça etmişdi, cəmdəyin bir hissəsinə qurd daraşmışdı.

Çox sevdiyim inəyim ölmüşdü. Bir qədər ağlayandan sonra ayağa qalxdım. Buzovu tapmaq lazım idi. Fikirləşdim ki, bəlkə o da yaxınlıqda ölüb.

Yolun o tərəfinə keçdim. Döyüşçülərimiz maşınlarla Qəsri-Şirinə gədirdilər. Əl elədim, maşınlarına minib yuxarıdakı kəndə getdim.

Camaat əşyalarını gətirib-aparırdı. Bir qadın mənə doğru gəlirdi. Əlini qaldırıb ucadan dedi: "Salam, Firəngiz!"

Yaxınlaşanda soruşdu ki, niyə narahatsan. Dedim: "İnəyim ölüb. İndi buzovumu axtarıram".

Sevincək dedi: "Sənə yaxşı xəbərim var. Onu Kəlləcub kəndində görüblər".

Sevinib dedim: "Doğru deyirsən?" Gülüb dedi: "Əlbəttə".

Ondan bir az su alıb içdim, qalanını başıma boşaltdım. Bir müddət yaş qalıb sərin olurdu. Sağollaşib maşın yolu ilə qaçmağa başladım. Belə daha yaxşı idi, ətrafda mina ola bilərdi.

Yolun ətrafı tikanla dolu idi. Yerə o qədər mərməi düşmüşdü ki, tikə-tikə olmuşdu.

Yorğun halda kəndə çatdım. Ləhləyirdim. Bir qadın gülürüzlə su gətirdi. Özümə gələndən sonra dedim: "Buzovumu itirmişəm. Bu tərəflərdə yad buzov görməmisiz?"

Qadın inkar əlaməti olaraq, başını yellədi. Palçıq bir evin arxasından bir qadın çıxdı. Onu tanıyırdım, Zeynəb idi, bir neçə dəfə yas yerində görmüşdüm. Əynində boz paltar vardı. Gülümsəyib soruşdu: "Ey, Firəngiz, nə axtarırsan?" Udqunub dedim: "Buzovumu".

Gülümsəyəndə sevindim. Əli ilə işarə verib dedi: "Gəl, buzovunu tapmışıq. Gəl, apar".

İnana bilmirdim. Ciddi danışdığını görüb əllərimi göyə qaldırdım: "İlahi, şükür!"

Qadının arxasınca yola düşdüm. Dedi:

- Özüm gətirmək istəyirdim, amma bildim ki, məndən qabaq gələcəksən.

Birlikdə evlərinə getdik. Uzaqdan buzovun səsini eşidib tanıdım. Sevindim.

- Zeynəb, bu onun səsidir.

Həyəət girdik. Kiçik həyəət idi. Buzovumu bir tərəfdə taxtaya bağlamışdı. Ayağında ip vardı. Başını qaldırıb məni gördü. Ucadan dedim: "İlahi, Sənə şükür!"

Səsimi tanıdı. Ayağını yerə vurub mənə yaxınlaşdı. Zeynəb güldü.

- Firəngiz, səni tanıyır. Mən kəndə gələndə boş-boş gəzirdi, yorğun, ac və susuz idi. İnan mənə, bir vedrə su içdi.

- Bilir ki, ondan ötrü necə narahat idim. Az qala öləcəkdim. İnəyim ölüb, amma şükür Allaha ki, bu, sağdır.

- Yorğunsan. Gəl evə, bir stəkan çay iç.

Sevincək dedim:

- İndi çay vaxtı deyil, gərək qayıdım. Allah sənə kömək olsun, buzovumu xilas etdin!

Buzovu önə salıb yola düşdüm. Asfalt yolla gedirdim. Çubuğu buduna toxundururdum ki, sağa-sola getməsin. Yolda onunla danışırıdım: "Sən bu qədər yolu necə gəldin? Bomba və mərmə yağışı altından necə keçdin?"

Buzovumu həyətdə bağladım. Artıq evin növbəsi idi, ancaq heç nəyimiz yox idi. Hər şeyin məhv edildiyini görəndə hirsələnirdim. Nə televizor qalmışdı, nə xalça, nə soyuducu. Evi səliqəyə saldım, bir neçə əşyanı bir tərəfə qoydum.

İlk günlərdə çətinliklə çay hazırlayırdım. Gecələr proyektorlar kəndi işıqlandırırdı. Qorxurduq ki, yenə bombardman başlayar. Gecələr damda yatırdıq ki, düşmən gəlsə, bizi tapmasın.

Elektrik enerjisi yox idi. Camaat qaranlıqdan qorxurdu. Nəhayət, gəlib düzəldilər. Quyu da düzəldi və camaat yenidən normal həyata başladı. Hələ bir şeyimiz olmasa da, qərara gəldik ki, kənddə qalaq.

Bir gün səhər çağı kəndə bir qrup adam girib quyunun yaxınlığında kiçik bir otağa yerləşdi. Camaatı çağırdılar. Təmir işçiləri idi. Dedilər ki, Qaçqın komitəsi Gilanqərbdədir, gedib oradan ərzaq, un və çərəz alın.

Komitədən un alıb evə gələndə çox sevinirdim.

Artıq kənddə rahat qala bilərdim. Ləyənə isti su töküüb qarışdırmağa başladım. Uşaqlar sevinib dövrəmə fırlanır, çörək bişirdiyimə görə sevinirdilər. Rəhmanla Süheyla xəmir istəyirdi. Hərəsinə bir qədər xəmir verdim. Rəhman dedi: "Mən tufəng düzəldəcəm". Süheyla da dedi: "Mən tank düzəldəcəm".

Xəmir hazır olandan sonra doğradığım odunlarla ocaq qalayıb sacı üstünə qoydum. Kündələri əlimdə yayıb çörək bişirməyə başladım.

Əlimərdən da gəldi, gülümsəyib dedi: "Allaha şükür, Firəngiz öz evində, uşaqlarının yanında yuxa bişirir".

Çörəyin ətri gələndə sanki dünyanı mənə verdilər. Süheyla ilə Rəhman sevinib deyirdilər: "Biz də çörəklərimizi bişirmək istəyirik".

Xəmirlərini alıb sacın üstünə qoydum. İkisi də həvəslə yanımda oturub fiqurlarının bişməsinə gözlədi.

Tank və tüfəng bişəndən sonra dava-dava oynamağa başladılar. Oyuncaqlarını görüb ürəyim sıxıldı. Yazıqlar gözlərini açandan tank, tüfəng və müharibə görmüşdülər. Başımı saca yaxınlaşdırıb ocağı söndürməyə başladım. Süheyla ilə Rəhman təəccüblə mənə baxıb dedilər: "Ana, ağlayırsan?"

Başımı yelləyib dedim: "Yox, niyə ki? Gözümə tüstü girir".

Nədənsə onlara yalan söylədim.

On-on beş gündən sonra anamgil də qayıtdılar. Onları görüb çox sevindim, evə gətirdim, yorğunluqları çıxandan sonra birlikdə Avəzinə getdik.

Atam əvvəldə çox çaş-baş qalmış, xarabalıq üzərində oturub başını dizlərinə qoymuşdu. Kömək etdim, evi yenidən təmir elədi. Yavaş-yavaş hamı gəldi. Korpus uşaqları hər dəfə gələndə deyirdilər ki,

ancaq əsas yollarla gedib-gəlin, ətrafa mina basdırıblar. Kişilər soruşurdular: "Bəs necə əkinçilik edək?" Deyirdilər: "Gərək hər yer təmizlənənə qədər gözləyəsiniz". Onlardan sonra çoxlu minatəmizləyən gəldi.

Bir cüt qızıl sırğam vardı. Onları dörd min tükənə satıb bir inək aldım. Gilanqərb bankından da iyirmi min tükən kredit götürdüm. Onunla da bir inək alıb işə başladım. Südlərini, qatıq, yağ və digər süd məhsullarını satıb dolanırdıq.

Birinci ildə bizə adyal, ələddin lampası, un, ərzaq, çadır və palaz verdilər. Sonra isə başqa şeylər də əlavə olundu: ət, yumurta, ərzaq və paltar.

Bir gün Əlimərdana dedim ki, darıxmışam, atamgilə gedib-qayıdacağam. Süheyla tez kiçik çəkələyini geyinib hazırlaşdı. Dedim: "Süheyla, yorulursan, mən tez qayıdacam".

Çalışırdım ki, mənimlə gəlməsin. Dedim: "Buzov tək qalar, sən qal, indi gəlirəm".

Qaşqabağını salladı və bir söz demədən yola düşdü. Məni gülmək tutdu. Öz uşaqlığını xatırlayıb arxasınca getdim. Yolu yaxşı tanıyırdı. Dedim: "Avəzinə qədər piyada gedə bilərsən?" Dedi: "Hə, gedərəm".

Əlindən tutmaq istədim, tez əlini çəkdi. Daha bir söz demədim. Kəndin döngəsini keçəndən sonra torpaq yola çatdıq, qarğıdalı tarlasını arxada qoyduq. Qarğıdalı kolları uzanmışdı. Hava isti idi, alnım yavaş-yavaş tərləyirdi.

Süheyla dayanıb qollarını mənə uzatdı. Demək istəyirdi ki, məni qucağına götür. Onu belimə götürdüm. Əllərini arxadan boynuma doladı.

Uzaqdakı Çağalvənd dağına baxırdım. Onu necə də sevirdim! Sevinirdim. Müharibə bitmişdi, maşın yolu ilə rahat gedə bilirdim, ətraf isə hələ təhlükəli idi. Oradan getmək istəyirdim, amma minadan qorxurdum. Mina hər gün bir neçə nəfəri şəhid edirdi. Çoxlu uşaqların ayağı kəsilmişdi. Bütün bölgə mina ilə dolu idi.

Kəndə çatanda gördüm ki, atam qapının ağzında oturub, əlləri ilə başını tutub. Salam verdim. Başını qaldırıb dedi: "Salam, qızım".

Narahat görünürdü. Süheylanı yerə qoyub təəccüblə soruşdum: "Niyə narahatsan? Bir şey olub?"

Cavab vermədi. Alnından öpdüm. O da başımı öpüb dedi: "Gir içəri, mən də gəlirəm".

Yanında oturdum. Başımı ovub dedi: "Ürəyim qanlıdır. Halım çox pisdir".

Əlindən tutub soruşdum: "Nə olub?"

Əlləri bərkimişdi, qabar-qabar idi. Əlini dartıb dedim: "Gəl, gedək içəri".

Yerindən qalxıb ah çəkdi, mənimlə içəri girdi. Anam məni görən kimi gülüb dedi: "Sən nə vaxt gəldin, qız?"

Anamı öpüb dedim:

- Elə indicə. Atam niyə narahatdır?

- Gilanqərbə getmişdi, indi gəlib. Mən də bilmirəm niyə narahatdır.

Atam üzünü yudu, otaqda oturub divara söykəndi, narahat halda dedi: "Bu camaatdan şikayətçiyəm. Müharibədə başımıza nə gəldiyini bilmirlər".

Təəccüblə soruşdum: "Axı nə olub?"

Çox narahat idi. Onu kimin incitdiyini bilmək istəyirdim. İsrar edəndən sonra dedi:

- Bəlkə gedib dalaşmaq istəyirsən? Şər yaratma, Firəngiz!

Əmin idim ki, kimsə qəlbini qırıb. Narahat oldum.

- De, söz verirəm ki, işim olmayacaq.

- Bir şey deyil. Bu gün Şəhid fonduna getmişdim. Mənə dedilər ki, Cümə minaya düşdüyünə görə şəhid sayılır.

Bunu deyəndə hıçqırtı ilə ağlamağa başladı. Məni də qəhər tutdu.

- Çox səhv edib bu sözü deyiblər. Cümənin tikə-tikə olmuş cəsədi gələndə onlar hardaydılar?!

Anam söhbətə qoşulub dedi: "Daha bəsdirin!"

Atam narahat halda ayağa qalxdı.

- Onun hüququ bir yana. Mən bilmək istəyirəm ki, oğlum şəhiddir, yoxsa yox.

Halı pis idi, dayanmadan o baş-bu başa gedirdi. Anbara gedib qayıtdı. Başına şal salmışdı. Üzünü anama tutub dedi:

- Arvad, çantamı hazırla, gedirəm.

Anam təəccübləndi.

- Hara?

Atam geyinməyə başladı.

- İmamın yanına gedirəm. Şikayət edəcəm.

Mən güldüm.

- Ata, sən narahatsan. Qoy özüm şəhərə gedim...

Sözümü kəsdi.

- Yox, istəmirəm. Bəsdir, Firəngiz. Darıxmışam, imamı görmək istəyirəm.

Anam da güldü.

- Ay kişi, gedib yolda ölərsən. Sən nə vaxt Tehrana getmişən ki, indi də gedəsən.

- Öz ölkəmdir, məni öldürməyəcəklər ki! Gedib-qayıdacam.

Çantasını götürüb yola düşdü. Süheylanı belimə götürüb tələsik arxasınca qaçdım. Birlikdə tarlaya getdiyimiz günlər yadıma düşdü. Yolda atamın əyilmiş belini görüb gözlərim yaşardı. Avəzindən çıxandan sonra gördüm ki, fikri ciddidir. Tez-tez tapşırırdım ki, özündən ehtiyatlı ol.

- Ata, getmə. Gör kimsə deyir ki, Sima minaya düşüb yaralandı?! Kimsə Səttarın barmaqlarını görüb?! Məgər Cabbarın qolu kəsilmədi?!

Atam ağlayırdı. Günbatan çağıydı. Süheyla sakitcə babasına baxırdı. Atam kövrək səslə dedi:

- Cümənin qanı Avəzinin daşları üzərindədir, Firəngiz, görmürsən?!

Gorsefidə qədər birlikdə getdik. Yolda dayanıb Süheylanı öpdü. Maşına minəndə dedi:

- Narahat olma, tez qayıdacam.

Ona əl yellədim. Bilirdim ki, sınıq qəlbi yalnız imamı görməklə sakitləşər.

Ondan sonra gündüzlər evin önündə oturub gəlib-gedən maşınlara baxırdım. Maşınlarda bir qoca görən kimi ürəyim döyünürdü. Atamın başına bir iş gəlsəydi, özümü bağışlamazdım. Fikirləşirdim ki, gərək onu getməyə qoymayaydım.

Beş gündən sonra kəndin girişində bir maşın dayandı. Yenə günbatan çağı idi. Atamı tanıdım. Sevincək qaçıb onu qucaqladım. İlk sualım bu oldu: "Xomeynini gördün?"

Gülüb qalib görkəm aldı.

- Gördüm!

Onu yenə öpdüm. İnana bilmirdim. Bir kəndli qoca imamı necə görə bilərdi?! Avəzinə qədər onunla getdim. Camaat dəstə-dəstə gəlib atamı dövrəyə aldı. Atam əlindəki məktubu tez-tez öpüb gözlərinin üstünə qoyur, deyirdi: "Bu, imamın əli ilə yazılıb".

Gecə bir yerə toplaşdıq. Tez-tez ağlayır, biz də sevindiyimizdən ona qoşulurduq. Soruşdum:

- Səni necə buraxdılar? Danış, gərək.

- Elə bilirdiz ki, qoca və kəndli olduğuma görə imamı görə bilmərəm?!

Güldüm.

- Vallah, çox zirəksən. Öz atamsan.

Baş verənləri fərəhlə danışdı. Onu ilk dəfə idi elə şən görürdüm.

- Ünvanı çətinliklə tapdım. Çantamı götürüb qapının yanında oturdum. İçəri buraxmırdılar, deyirdilər ki, olmaz. Dedim ki, Gorsefiddən, sərhəddən gəlmişəm, bir oğlum şəhid olub, üç övladım minadan yaralanıb, qızım bir qəhrəmandır, gərək imamı görüm. İçəri buraxmadılar. Gecə-gündüz orada oturdum. Sonra qışqırdım ki, imam, məni sənin evinə buraxmırlar.

Ona demişdilər ki, bir qoca kişi gəlib, buradan tərpənmir, sizinlə görüşmək istəyir. Demişdi ki, buraxın, gəlsin. Onu görəndə az qala özümdən gedəcəkdim. Gözlərimə inanmır, yaxınlaşmağa cürət etmirdim. Buna baxmayaraq, yaxınlaşıb əlindən öpdüm, salam verdim. Salamımın cavabını verdi. Haradan gədiyimi soruşdu, dedim ki, Gilanqərb kəndlərindənəm. Ailəmi, yaşayış vəziyyətimi soruşdu, sonra dedi ki, problemin nədir? Ona dedim: "Mənə deyirlər ki, minaya düşmüş övladın şəhid deyil". İmam narahət oldu, bir kağız götürüb öz qələmi ilə nəşə yazdı, mənə verib dedi ki, arxayın ol, get şəhərinə. Qalxıb getmək istəyəndə alnımdan öpdü. Mən ağladım...

Bunları deyib ucadan ağlamağa başladı. Onu qucaqlayıb alnından öpdüm, qulağına dedim: "Xoş halına, imamı da görmüsən. Sən məndən zirək görmüsən".

Atamın məni çətinliklə İmam Həsən (ə) qədəmgahına göndərdiyi gün yadıma düşdü. Bəlkə də

Allah həmin gün onun təmiz qəlbini görüb bunu qismət etmişdi.

Camaat dəstə-dəstə atamı görməyə gəlirdi. O, Şəhid fonduna yazılmış məktubu əlində tutmuşdu, tez-tez öpürdü. Deyirdi ki, imamın barmaqlarının yeri məktubda qalıb.

Atam bir neçə ildən sonra vəfat edəndə sanki belim qırıldı, bütün dünyanın qəm-kədəri ürəyimə çökdü.

On il öncə yoldaşım Əlimərdan xəstələnib vəfat edəndə daha da yalqız qaldım. Dörd uşağım vardı: Rəhman, Süheyra, Yəzdan və Sasan. Dünya mənə daha da çətinləşdi. Heç vaxt yorğunluğumu çıxara bilmirdim. Evin həm kişisi idim, həm də qadını. Ondan sonra boş əllə uşaqları dolandırmalı oldum.

Çiyinlərim yorulub ağrıyırdı. Həm ev işlərini görürdüm, həm çöl işlərini. Tək idim, daha çox yorulurdum.

Keçən il də Rəhim vəfat etdi. Ağciyərinə və digər problemlərinə görə aylarla xəstəxanada yatmışdı. Gündüzlər onu görməyə gedirdim, mənə müharibə xatirələrindən danışdı. Sanki bununla demək istəyirdi ki, Firəngiz, mən öləndən sonra narahat olma, Allahın istəyi ilə sağ qaldığımız müharibə dövrünü yadına sal. O, vəfat edəndə ruhumun bir hissəsi onunla uçub getdi. Rəhim uşaqlıq dövrümün dostu idi. Onun ölümündən sonra çox yalqız qaldım.

İllərdir əynimdən qara paltarı çıxarmıram. Qara paltar müharibənin ilk günlərindən əynimdədir. Birinin ili çıxan kimi o birinin ili gəlir; birinin ayağı yaxşılaşmamış, o birinin ayağı minaya düşür. O günlərin hirsli və kədərli hələ də ürəyimdədir, hələ də düşməyə qəzəbliyəm. Fikirləşirəm ki, kaş o zamanlar gücüm olaydı, hamısını məhv edəydim. Bəzən mənə deyirlər: "Əgər bir də eyni vəziyyəti yaşasan, nə edərsən?" Deyirəm: "Vallah, heç nə fərq etməz; öldürürəm. Əgər düşmən bir də bizə hücum fikrinə düşsə, bu dəfə silah götürüb son nəfəsimə qədər vuruşaram".

O qədər yaramız, qəm-qüssəmiz var ki, ürəyimiz də paltarlarımız kimi qaralıb. İndi də hərdən uşaqlarımızdan biri minaya düşür; bəzən çöldə, bəzən əkin sahəsində. Bir qışqırtı eşidəndə ürəyimiz yerindən qopur. Buranın əksər əhalisi ya şəhid verib, ya da yaralıdır. Bütün bu camaat mənim kimi əzab çəkib. Hansı ilə danışsan, çoxlu xatirə eşidərsən.

Kəndim Gorsefid cəbhənin ön xətti idi. Hərdən insanlar bu bölgəni ziyarətə gəlirlər. Onlarla danışır, həmin günləri yada salıram. O xatirələri danışanda gözlərim yaşarır. Qəlbimdə o qədər yara var ki, bilirəm, heç vaxt sağalmaz. Buna görə də, nə qədər ki sağam və gücüm var, o günlərdən danışacağam. Qoy xalqımızın başına nə gəldiyini hamı bilsin!

2012-ci ilin payız axşamı idi. Evin önündə oturmuşdum. Həmişə oktyabr ayında darıxır, çətin

müharibə günlərini xatırlayıram. Otuz bir il qabaq həmin günlər idi; tankların hücumu və yerdə qalmış xırmanlar. Həmin günlərdə dağda qalırdıq, daşlar bizə balış olmuşdu...

Dərin bir ah çəkib ot yeyən buzovuma baxdım. Yadıma düşdü ki, rəhbərimiz Kirmanşaha gəlib. Sevindim. Televizoru açıb önündə oturdum.

Rəhbərim ağ maşında oturmuş, camaat onu üzük qaşı kimi dövrəyə almışdı. Maşın camaatın arasından keçə bilmirdi.

Süheylaya dedim: "Rulə, gəl, rəhbərin Kirmanşaha girişini göstərirlər".

Süheyla önümə çay qoyub dedi: "Hə, baxıram. Necə nuranıdır! Bəxtəvərlər onu yaxından görürlər".

Gülüb dedim: "Gilanqərbə də gələcək. Biz də gedib görürük". Süheyla gülüb dedi: "İnşallah".

Süheylanın sözü bitməmiş qapı döyüldü. Qızım başını bağlayıb qapını açmağa getdi. Birdən qışqırdı: "Ana, bura gəl!"

Düşündüm ki, görəsən, kim ola bilər. Qapıya yaxınlaşdım. Bir neçə nəfər dayanmışdı. İcra hakimini tanıyıb öz-özümə: "İcra hakimi?! Gorsefiddə?!"

Sevincək dedim:

- Salam, Doktor Rüstəmi!
- Salam, Firəngiz xanım. İcazə verirsiniz?
- Özümü itirmişdim.
- Buyurun, öz evinizdir.

Altı nəfər idilər. İçəri girib oturdular. İcra hakimi gül-gülə dedi:

- Əziz rəhbərimiz bir-iki günə Gilanqərbə gələcək. Gərək vaxt təyin edək, onunla xüsusi görüşsüz.

Sanki dünyanı mənə verdilər. Sonra gülüb dedi:

- Doğrudan, təqdim eləmək yadımdan çıxdı.

Yanıdakı ruhanini göstərib dedi:

- Bu, ağanın dəftərxanasındandır. Görüş təyin etməyə gəlib. Bu ağa da korpus komandirlərindən Sərdar Əzimidir. Ağa Həsənpuru da tanıyırsız.

Güldüm.

- Bəli, tanıyıram, Şəhid fondunun sədridir.

Süheyla sevincək qonaqların önünə çay qoydu. Qonaqlarımdan xəcalətli olmuşdum. Rəhbərin nümayəndəsinə dedim:

- Sizdən xəcalətliyəm. Gərək ayağınızın altında qurban kəsəydim. Bağışlayın, qonaqlığım sadədir.

Gülümsədi.

- Allaha şükür. Sağ olasız, bacı.

Qonaqlarım sanki dünyanın ən gözəl xəbərini gətirmiş mələklər idilər. Onlar getməyə hazırlaşanda Süheyla arxadan köynəyimi dartıb dedi: "Ana, mən də..."

Tez icra hakiminə dedim: "Xahiş edirəm, elə edin ki, qızımı da gətirə bilim".

Başını yelləyib dedi: "Yaxşı, çalışarıq".

Zəng vurub Süheylanın da gələ biləcəyini söyləyəndə sevindiyyindən uçmağa qalmışdı. Milli

kartının nömrəsini soruşub ertəsi günə vaxt təyin etdilər.

Sevindiyimdən gecə yata bilmədim. Başımı balışa qoyub pəncərədən ulduzlara baxırdım. Öz-özümə deyirdim ki, kaş rəhbərə bütün əzablarımı, qəlbimdəki bütün dərdləri söyləyə biləydim! Kaş əzab çəkdiyim bütün illər qədər danışmağa vaxtım olaydı!

Sübh saat 5-də oyandım. Namazımı qılıb samovarı yandırdım, çadramı ütülədim. Rəhman, Yəzdan, Sasan və Süheylanı yuxudan oyatdım. Dedim: "Qalxın, gərək tez gedək".

Uşaqlar süfrəyə oturub tələsik çaylarını içdilər. Yəzdan zarafata dedi: "Belə olmaz! Biz stadiona o qədər camaatın içinə getməliyik, sizsə xüsusi görüşə. Bu, düzgün deyil. Bəs biz?"

Rəhman da gülüb dedi: "Bundan bilinir ki, anamız bizi sevmir".

Gülüb dedim: "Hamınızı sevirəm. Kaş hamımız gedə biləydik, ancaq olmur. Deyəsən, Şəhid Şirudi, Şəhid Keşvəri və Şəhid Piçəkin ailələrindən də gələcəklər, təkcə biz deyilik".

Bəsiçi şallarını uşaqlara verdim. Birini də özüm götürdüm və yola düşdük.

Şəhərdə qələbəlilik idi. Camaat stadiona axışırdı. Şən idilər, gülürdülər. Mühüm bir hadisə baş verəcəkdi; əziz qonağımız vardı.

İcra hakimiyyətinin işçiləri idman kompleksinin yaxınlığında məni tanıyıb dedilər: "Firəngiz xanım, bu tərəfdən".

Süheyla ilə oğlanlardan ayrıldıq. Süheyla çadramı dartıb dedi: "Birlikdə gedək, bir az yavaş!"

Mən həyəcanlı idim, tez-tez gedirdim. Bir neçə dəfə az qala yığılacaqdım. Əl-ayağımı itirmişdim. Bizi kompleksin arxasında hazırladıqları yerdə oturdular.

Əlişir Purnur və Gilanqərb korpusunun komandiri Sərdar Əzimi də orada idi. Onlarla salamlaşdım.

Məni bir neçə qadının oturduğu yerə apardılar. Bildim ki, onların biri Şəhid Şirudinın xanımı, digəri də Şəhid Keşvərinin anasıdır. Şəhid Keşvərinin anası əlil arabasında oturmuşdu, oğlu arabayı yerbəyer edirdi. Sonra Şəhid Piçəkin anasını gördüm. Düşündüm ki, bunlar böyük qəhrəmanların ailələridir. Mühəribə günlərini xatırladım. Təpənin başından durbinlə Şəhid Keşvəri ilə Şəhid Şirudinın helikopterlərinə baxdığım gün yadıma düşdü.

Hərəməzə qırmızı bir gül verdilər. Çox gözəl idi. Hər şey cəbhə, mühəribə və çətin müqavimət günlərini xatırladırdı. Bildim ki, daha tək deyiləm. Onların yanında oturdum. Şəhid Keşvərinin atası və ataları əsir olmuş bir neçə qız da yanımızdaydı. Çoxlu jurnalist və fotoqraf da vardı, tez-tez foto və video çəkirdilər. Səkkiz-doqquz yaşlı üç gilanqərbli qız da ağaya xoşgəldin demək üçün dayanmışdı. Paltarlarını səliqəyə salıb gözləyirdilər.

Camaatın səs-küyü bir an da kəsilmirdi. Onların şuarlarından bütün şəhər titrəyirdi. Hamı deyirdi: "Canım fəda rəhbərə!"

Gözlərimi bağlayıb təkrarladığım minlərlə sözü deməyə başladım.

Böyük bir qara maşın dayandı. Kişilərin bir dəstəsi maşına doğru getdi. Yerimizdən qalxdıq. Baxıb gördüm ki, rəhbərim gəlir. Dodaqaltı dedim: "Xoş gəldin mənim əziz Rəhbərim!" Ürəyimdə salavat dedim.

Bizə çatmazdan öncə uşaqlar onu qarşıladılar.

Atam, Əlimərdan, Qəhrəman, Cümə, dayım Məhəmmədxan, əmim oğlu və bütün şəhidlər gözlərim önünə gəldi. Onların tərəfindən salam vermək istəyirdim. Sanki hamısı mənə deyirdi: "Firəngiz, bizim yerimizə də danış, bizdən də salam söylə".

Əvvəlcə Şəhid Keşvərinin, Şəhid Şirudininin və Şəhid Piçəkin ailələri ilə danışdı, sonra müharibə komandirləri ilə birgə mənə yaxınlaşdı.

– Salam.

– Salam, rəhbərim.

– Xanım kimdir?

Sərdar Əzimi dedi:

– Firəngiz Heydərpurdur. Balta ilə bir düşməni öldürüb digərini əsir tutan qəhrəman qadınsən.

– Bəli, düşmən əsgərini öldürən, birini də əsir tutan. Afərin!

Udğunub dedim:

- Gilanqərbə gəldiyinizə görə çox sevinirəm. Qədəmləriniz gözlərimizin üstünə! Şəhərimizi nurlandırmısınız!

Gülümsədi.

- Bunu necə etdin? Əsgəri öldürəndə qorxmadın?

- Balta ilə başından vurdum. Yox, qorxmadım.

Güldü.

- Mərhəba! Afərin! Sağ olasan!

Gözlədi ki, sözümlə varsa, deyim. Fikirləşdim ki, öz dərdlərim, əzablarım çox olsa da, qoy camaatın dərdini deyim.

- Rəhbərim! Gilanqərb sizdən gözləyir ki, onun problemləri ilə daha çox məşğul olsunlar. Əhali yoxsuldur, şəhərin imkanları çox azdır.

Sonra Süheylə yaxınlaşıb salam verdi. Sərdar Əzimi dedi:

- Bu, Firəngiz xanımın qızı Süheylədir.

Süheylə dedi:

- Ağa can, mübarək qədəmlərinizlə Gilanqərbə nura boyamısınız!

Süheylə ilə də mehriban şəkildə danışdı.

- Afərin! Afərin!

Bizimlə iki dəqiqə danışdı. Sözlərimin çoxu ürəyimdə qaldı, amma Allahın mənə bu imkanı yaratdığına görə sevinirdim.

Bütün dərdlərini böyüyünə demək istəyən bir uşaq kimi idim. Sanki bütün bədənim yaralı idi, onun sözləri yaralarımın məlhəm olacaqdı.

Stadion aşib-daşır, camaat qışqırırdı: "Canım fəda rəhbərə!"

Mən də dodaqaltı zümzümə edirdim. Bəziləri ağlayır, bəziləri öz-özünə yavaşca danışırdı. Nəhayət, rəhbər kürsüyə çıxıb çıxışına başladı. Bəraftab, Gilanqərb və Hacılar dərəsi barədə danışanda gözlərimdən yaş süzüldü. Bizim bölgəmizdən və dərdlərimizdən bu həddə xəbərdar olduğuna inana bilmirdim. Müharibədən, ağır günlərdən danışmağa gəlmişdi. Gəlmişdi desin ki, yadımızdadır; gəlmişdi ki, minalardan yaralanmış əhalinin dərdinə şərik olsun.

Süheyla böyük sevinc içində məni silkələyib dedi: "Anacan, qulaq as, səndən danışır".

Başımı qaldırıb diqqətlə qulaq asdım. Səsi bütün səsucaldanlardan yayılırdı: "Sizin şəhərinizdə cəsur müsəlman bir qadın vətəninə müdafiə zamanı düşmən əsgərini əsir tutmağı, işğalçını məhv etməyi bacarmışdır. Bu dəyəri qoruyun".

Son söz

Firəngiz bu gün oğulları ilə Gorsefid kəndində yaşayır. Yoldaşı Əlimərdan 2001-ci ildə ağciyər xərçəngindən dünyasını dəyişdi. O, illərlə əzab-əziyyət çəkib uşaqlarını təkbaşına böyütdü.

Nəhayət, Gilanqərb korpusu 2014-cü ilin mayından Firəngizə ayda iki yüz min tümən təqaüd ayırdı. O, ilk təqaüdüni yoxsullara payladı. “Nur yolçuları” ekskursiya qrupları Avəzinə gələndə Firəngiz orada baş vermiş hadisələr barədə ziyarətçilərə məlumat verir.

Firəngizin böyük oğlu Rəhman qohumlarından Zeynəb Kərəmi adlı bir qızla ailə qurmuşdur. O, çörəkçidə işləyib Firəngizin və uşaqlarının dolanışığını təmin edir. Sasanla Yəzdan da onlarla yaşayır, qızı Süheyla bir ildir Əli Şahbazi ilə ailə qurub.

Firəngizin qardaşı Rəhim 2011-ci ildə ağciyər iltihabından dünyasını dəyişdi. O, uzun müddət İslamabad xəstəxanasında yatdı, Firəngiz aylarla ona qulluq etdi, vəfatından sonra onu öz əlləri ilə torpağa tapşırırdı. Rəhimin xəstəliyi və ölümü Firəngizə çox təsir

etdi. O, qardaşının vəfatından sonra bir il güclü ağciyər iltihabından əziyyət çəkdi.

Rəhimin yoldaşı Zəri Heydərpur Firəngizin dayısı Məhəmmədxan Heydərurun qızıdır. Məhəmmədxan kənd cavanlarının ardınca gedəndə şəhadətə qovuşmuşdu. Rəhimin Gülsüm və Məsumə adlı iki qızı, Məhəmməd və Əli adlı iki oğlu yadigar qalıb. Korpus Rəhimin ailəsinə də ayda iki yüz min tükən təqaüd verir.

Firəngizin qardaşı İbrahim İslamabadda yaşayır, 74 aylıq cəbhə stajına malikdir. Onun Həmidrza, Ümid və Məhəmmədmehdi adlı üç oğlu var. Övladlarından biri ali təhsillidir.

Firəngizin qardaşı Səttar əmisi qızı Məniyə Sənaqu ilə ailə qurub, amma övladı yoxdur. O da iyirmi faizli müharibə əlilidir.

Firəngizin bacısı Leyla illərdir yoldaşını itirib, övladlarını təkbaşına böyüdüb. Onun Ehsan, Əşkan və İrfan adlı üç oğlu var.

Qardaşı Cabbar otuz faizli müharibə əlili idi. O, ali təhsil alıb Qəsri-Şirin, İslamabad, Kirmanşah, Pavə, Gilanqərb və Sərpəl-Zəhabda Pəyami-nur universitetlərində müəllimlik edirdi. O, ölənə qədər protez qoldan istifadə etmədi, kəsilmiş qolunu müharibə yadigarı adlandırır. Cabbar 2012-ci ildə Qəsri-Şirin-İslamabad yolunda qəzaya düşdü. Səna adlı qızı, Mahan adlı bir oğlu qalıb. Yoldaşı Zeynəb Rüstəmi müəllimədir.

Firəngizin bacısı Sima Sərpol-Zəhabda yaşayır, İbrahim adlı bir kişi ilə ailə qurub. Aram, Əli və Sarina adlı üç övladı var. Bibak adlı digər övladı 2012-ci ildə Cabbarla birgə avtomobil qəzasında vəfat etdi.

Firəngizin anası sağdır, Avəzin kəndində yaşayır. Evi oğlu Rəhimin evinin yanındadır.

Firəngizin qayını Qəhrəmanın ailəsi Gilanqərbdə yaşayır. Həyat yoldaşı Reyhan 55 faizli müharibə əlilidir. Oğulları Museyiblə Müslim böyüyüb. Müslim kompüter mühəndisidir, prokurorluqda işləyir. Mikroavtobusda dünyaya gəlmiş Museyib də radioloqdur. Qəhrəmanın qardaşları Rza və Nemət də İslamabadda yaşayırlar.

Firəngizin dayısı Əhməd Heydərpur səkkiz il öncə xəstəlikdən vəfat etdi. Digər dayısı Hişmət Heydərpur Avəzində yaşayır.

Firəngiz deyir: "İslamabadda dağın başındakı evimdən əsər-əlamət qalmayıb. Şəhər böyüyüb, camaat həmin yerin ətrafında ev tikib".

Firəngiz ağrı-acılı həmin günlərin xatirələrini yaşadır.

Mündəricat

Giriş.....	6
Birinci fəsil	12
Uşaqılıq.....	12
İkinci fəsil.....	39
Yoxsul həyat.....	39
Üçüncü fəsil	58
Evlilik.....	58
Dördüncü fəsil.....	68
Müharibə	68
Beşinci fəsil.....	97
Əli baltalı qadın	97
Altıncı fəsil	115
Kərkəs yuvası.....	115
Yeddinci fəsil	138
Dağ başında	138
Səkkizinci fəsil.....	159
Minalarla döyüş	159
Doqquzuncu fəsil.....	190
Qəhrəmanın şəhadəti.....	190
Onuncu fəsil.....	216
Bulaq səngəri	216
On birinci fəsil	236
Xainlərin hücumu	236
On ikinci fəsil.....	275
Kəndimiz	275
Son söz.....	305